॥ श्री ॥

विश्वसत्त्वानुग्रहविहितानेकग्रन्थसन्दर्भसर्वतन्त्रस्वतन्त्र-
तपोगच्छाधिपति–आचार्यप्रवरभट्टारकश्री-
विजयनेमिसूरि प्रणीतम्. ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभा-
व्याकरणम् ॥

अस्य पूर्वार्धभाग प्राग्वाटज्ञातीय शा लालचन्दहंसराज
इत्यस्य द्रव्यसाहाय्येन मुद्रित अवशिष्टश्च पूर्णो भाग
प्राग्वाटवणिग्वंशावतंसधर्मकर्मधुरीणश्रेष्ठिवर्यमनसुख-
भाईतनुजनुर्माणेकलालभाईश्रेष्ठिप्रवरेण श्रेयो
निमित्त श्रीग्रन्थप्रकाशकसभाद्वारा-
सम्मुद्र्य प्रकाशितः ॥

संवत् १९७८ वीरनिर्वाणम् सन १९२१
प्रथमावृत्ति २४४८ प्रतय ५००

तपोगच्छाधिपति-शासनसम्राट्-तीर्थरक्षणपरायण—विद्वद्-दानतस-

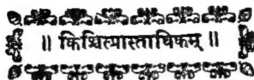
आचायमहाराजाधिराज-

श्रीमद्-विजयनेमिसूरीश्वरजी.

जन्म स १९२९ कार्तिक शुक्ल १	दीक्षा स १९४५ ज्येष्ठ शुक्ल ७	आचार्यपद स १९६४ ज्येष्ठ शुक्ल ५

॥ अर्हम् ॥

॥ किञ्चित्प्रास्ताविकम् ॥

इह खलु नामसिद्धमेतद्विपश्चिदर्शनविदुषां यदुत जैनसुगतमीमांसककपिलाक्षपादादिनिःशेषमतानुयायिराद्धान्तग्रन्थानां ज्योतिर्वैद्यकसामुद्रिकनिमित्तसाहित्यादिग्रन्थानां च बाहुल्येन गीर्वाणगीर्गुम्फितत्वान्न तदविसंवादिपरिज्ञानशब्दज्ञानमृते सुगमं, तत्सम्पादकं च व्याकरणमत एवास्यावश्यकमध्ययनमिति तदेवाभिसन्धाय गूर्जरपतिश्रीसिद्धराजाभ्यर्थनया सार्धत्रिकोटिग्रन्थसौधसूत्रणसूत्रधारैः प्रतिबोधितकृपाधर्मप्रचारकपररमणीसहोदरपरमार्हतराजर्षिश्रीकुमारपालाद्यगण्यभव्यनिवहैः कलिकालसर्वज्ञैः श्रीहेमचंद्रसूरिपादैः प्रणीतमशेषशब्दशास्त्रसारं " श्रीसिद्धहेमशब्दानुशासनाभिधानं " व्याकरणं स्वोपज्ञवृहल्लघुवृत्तिबृहन्न्यासादिविभूषितमिति ॥

परमस्य प्रयोगाननुपातिसूत्रक्रमेण सद्व्यवरान्छन्दान्सिसाधयिषूणां न तथा सत्पल्पभावमङ्गीकरिष्यति तत्सम्पादनायेत्यवलम्ब्य सङ्केतमन्विष्टिकारकादिप्रकरणक्रमतस्तत एव संक्षिप्य च व्यरचि "हैमप्रकाश" व्याकरणं विद्वद्वृन्दवन्दिताङ्घ्रिपाथोजैः सदागमोपनिषदादिभिर्भव्योपकारपरायणैस्तीर्थत्राणप्रवणान्तःकरणैस्तपोगच्छोदयगगननभोमणिभट्टारकपुरन्दरैस्तत्रभवद्भिरस्मद्गुरुपादैः श्रीविजयनेमिसूरीशानैः । ततो मन्दशेमुषीशालिनोऽत एवानतिव्यासेन शाब्दप्रतिपत्त्यभिलाषिणो देहिनोऽनुगृहीतुं निर्मितं " लघुहैमप्रभाव्याकरणं " तैरवाराग्यपारैः ॥

ग्रन्थेऽस्मिन् ये छद्मस्थाखिलजनसाधारणभ्रमप्रमादादिदोषा
स्सद्योऽनवधानानुपातिनो दोषा ये च मुद्रणव्यापारनियुक्तनराणामभो
गादिरिङ्गणजन्या अक्षरमात्राबिन्दुस्थानिस्थस्थानविनिमयच्छेदवि
च्युत्यादिदोषास्तान् विशदीकरिष्यन्ति निसर्गतोऽपरस्खलनाप
नोदाभ्यासिनोऽन्यसद्गुणनिरीक्षणनिबद्धास्थाभाजोऽभियुक्ता
न्यायोदयति सूरिसच्चरणपुण्डरीकोपासनपरो मुनिपद्मविजयः ॥

॥ श्री ॥

॥ तपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरि-
विरचितम् ॥

लघुहेमप्रभायाः पूर्वार्धम् ॥

तदेतत्
मरुधरस्थजावालनगरवास्तव्यशा. लालचंदहंसराज-
इत्यस्य द्रव्यसाहाय्येन राजनगरस्थ-
श्रीजैनग्रन्थप्रकाशकसभाया.
कार्यवाहक शा. वाडीलाल-बापुलाल
इत्येतेन समुद्य प्रकाशितम् ।

संवत् १९७७ | सन् १९२१

प्रथमावृत्तिः | अमूल्य | प्रतयः ५००

“ आ पुस्तक श्री जैन एडवोकेट प्रीन्टींग प्रेसमां शा.
चीमनलाल गोकळदासे छाप्युं घीकांटावाडी–
अमदावाद.

॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

गीतार्थत्वादिगुणोपेतसस्मारितातीतयुगप्रधानजगद्गुरु-
श्रीवृद्धिविजयचरणकमलेभ्यो नमः॥

आचार्यश्रीमद्विजयनेमिसूरिविरचितम् ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभाव्याकरणम् ॥

सच्चेतोऽम्भोजभानु प्रविदितसकल पार्श्वमास सुरेज्य
विद्वद्वृन्दैकमत्यस्तुतगुणनिवह हेमचन्द्र मुनीन्द्रम् ॥
स्तुत्वा श्रीवृद्धिचन्द्र गुरुममितगुणां भारतीमार्हतींच
सोऽह हेमप्रभां तां लघुमतिसुगमां नेमिसूरि. प्रकुर्वे॥१॥

अर्हम् ॥ १ । १ । १ ॥

इत्येतदक्षर परमेश्वरस्य परमेष्ठिनो वाचक मङ्गलार्थं प्रणिदध्महे ॥

सिद्धि स्याद्वादात् ॥ १ । १ । २ ॥

नित्यानित्याद्यनेकधर्माणामेकवस्तुनि स्वीकार स्याद्वाद । ततः शब्दानां निष्पत्तिर्ज्ञप्तिश्च ज्ञेया ॥

लोकात् ॥ १ । १ । ३ ॥

अनुक्ताना सज्ञाना न्यायाना च सिद्धिः। वर्णसमाम्नायस्य च॥ तत्र॥

औदन्ता स्वरा ॥ १ । १ । ४ ॥

एकद्वित्रिमात्रा ह्रस्वदीर्घप्लुताः ॥ १ । १ । ५ ॥

औदन्ता ॥ मात्रा कालविशेष । ते चोदात्तानुदात्तस्वरितभेदात् त्रिधा, सानुनासिकनिरनुनासिकभेदेन पुनर्द्विधा। उच्चैरुदात्त', नीचैरनुदात्त , समाहार स्वरितः। मुखनासिकेनोच्चार्यमाणः सानुनासिक ,

मुखेनैवोच्चार्यमाणो निरनुनासिकः ॥

अनवर्णा नामी ॥ १ । १ । ६ ॥

लृदन्ताः समानाः ॥ १ । १ । ७ ॥

ए ऐ ओ औ सन्ध्यक्षरम् ॥ १ । १ । ८ ॥

अं अः अनुस्वारविसर्गौ ॥ १ । १ । ९ ॥

कादिर्व्यञ्जनम् ॥ १ । १ । १० ॥

हान्तः ॥

अपञ्चमान्तस्थो धुट् ॥ १ । १ । ११ ॥

पञ्चको वर्गः ॥ १ । १ । १२ ॥

कादिषु ॥

आद्यद्वितीयशषसा अघोषाः ॥ १ । १ । १३ ॥

अन्यो घोषवान् ॥ १ । १ । १४ ॥

यरलवा अन्तस्थाः ॥ १ । १ । १५ ॥

यरलवाः सानुनासिका निरनुनासिकाश्च ॥

अं अः ≍ क ≍ प शषसाः शिट् ॥ १ । १ । १६ ॥

तुल्यस्थानास्यप्रयत्नः स्वः ॥ १ । १ । १७ ॥

यत्र पुद्गलस्कन्धस्य वर्णभावापत्तिस्तत्स्थानं कण्ठादि । अवर्णहविसर्गकवर्गाः कण्ठ्याः । इवर्णचवर्गयशास्तालव्याः । उवर्णपवर्गोपध्मानीया ओष्ठ्याः । ऋवर्णटवर्गरषा मूर्धन्याः । लृवर्णतवर्गलसा दन्त्याः । एऐ तालव्यौ । ओऔ ओष्ठ्यौ । वो दन्त्योष्ठ्यः । जिह्वयश्च जिह्वामूलीयः । नासिक्योऽनुस्वारः । ङञणनमाः स्वस्थाननासिकास्थानाः । सपञ्चमान्तस्थो ह उरस्यः ॥ आस्यप्रयत्न आन्तरः संरम्भः, स सप्तधा, स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतेषद्विवृतविवृततरातिविवृततराति-

विवृततमभेदात्। स्पृष्टं करणं वर्ग्याणाम्। ईषत्स्पृष्टमन्तस्थानाम्। विवृतं स्वराणाम्। ईषद्विवृतं शषसहानाम्। विवृततरमेदोतोः। अतिविवृततरमैदौतोः। अतिविवृततममवर्णस्य॥

अनन्तः पञ्चम्याः प्रत्ययः॥ १। १। ३८॥

विहितः॥

स्यौजसमौशस्टाभ्यांभिस्ङेभ्यांभ्यस्ङसिभ्यांभ्यस्ङसोसांङ्योस्सुपां त्रयी त्रयी प्रथमादिः॥ १। १। १८॥

इजशटडपाश्चेतः॥

स्त्यादिर्विभक्तिः॥ १। १। १९॥

सुप्त्यामहिपर्यन्तः॥

तदन्तं पदम्॥ १। १। २०॥

सविशेषणमाख्यातं वाक्यम्॥ १। १। २६॥

क्रियार्थो धातुः॥ ३। ३। ३॥

साध्यमानलक्षणा क्रियाऽर्थो यस्य स धातुः॥

न प्रादिरप्रत्ययः॥ ३। ३। ४॥

धातोरवयवः॥

चादयोऽसत्त्वे॥ १। १। ३१॥

अव्ययानि स्युः॥

धातोः पूजार्थस्वतिगतार्थाधिपर्यतिक्रमार्थातिवर्जः प्रादिरुपसर्गः प्राक् च॥ ३। १। १॥

धातोरिति पञ्चमी षष्ठी च॥ षष्ठ्यर्थो योनकत्वम्। प्रादीनां क्रिया-

योगे गतिसंज्ञा वक्ष्यते। प्र, परा, अप, सम्, अनु, अव, निस्, दुस्, एतौ रान्तावपि, । वि, आङ्, नि, प्रति, परि, उप, अधि, अपि, सु, उत्, अति, अभि ॥

अप्रयोगीत् ॥ १ । १ । ३७ ॥

प्रसक्तस्यादर्शनं लुग्लुब्लोपसंज्ञम् ॥ ×
वर्णग्रहणे स्ववर्गाज्ञकस्य ग्रहणम् ॥ ×
कारग्रहणे केवलस्य ॥ ×
स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा ॥ ×
तपरो वर्णस्तन्मात्रस्य ग्राहकः ×
विरामोऽवसानम् ॥ ×
वर्णानामर्द्धमात्रातिरिक्तकालाव्यवायेन कथनं संहिता ॥ ×
स्वराव्यवहितव्यञ्जनसमुदायः संयोगः ॥ ×
ह्रस्वं लघु ॥ ×
विसर्गानुस्वारयुक् संयोगपरश्च गुरुः ॥ ×
दीर्घं च ॥ ×
शत्रुवदादेशः ॥ ×
मित्रवदागमः ॥ ×

गुणोऽरेदोत् ॥ ३ । ३ । २ ॥

वृद्धिरारैदौत् ॥ ३ । ३ । १ ॥

शिर्घुट् ॥ १ । १ । २८ ॥

पुंस्त्रियोः स्यमौजस् ॥ १ । १ । २९ ॥

घुट् ॥

शिदवित् ॥ ४ । ३ । २० ॥

ङिद्वत् ॥ इति तसि गुणाप्राप्तावपि शवनिमित्तो गुण । तौ भवत । लुगस्यादेत्यपदे इत्यकारलुकि,, ते भवन्ति। त्व भवसि। युवां भवथ । यूय भवथ ॥

मव्यस्या ॥ ४ । २ । ११३ ॥

धातोर्विहिते प्रत्यये ॥ अह भवामि। आवां भवाव । वय भवामः। अन्यदर्थादिद्वयनयोगे शब्दस्पर्द्धात् पराश्रयमेव वचनम्। स च त्व च भवथः। स च त्व च अह च भवाम ॥

विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थने॥५।४।२८॥

सप्तमीपञ्चम्यौ॥ सम्भावनादिष्वपि ॥

यः सप्तम्याः ॥ ४ । २ । १२२ ॥

अतः परस्यः ॥ शिष्यो गुरुसेवी भवेत्। भवेदसौ भव्यः श्राद्धत्वात् ॥

याम्युसोरियमियुसौ ॥ ४ । २ । १२३ ॥

अतः परयोः ॥ भवेयु । भवे । भवेतम्। भवेत । भवेयम्। भवेव । भवेम ॥

प्रैपानुज्ञावसरे कृत्यपञ्चम्यौ ॥ ५ । ४ । २९ ॥

आशिष्याशीःपञ्चम्यौ ॥ ५ । ४ । ३८ ॥

अध्ययनायोद्यतो भवतु चैत्र ॥

आशिषि तुह्योस्तातङ् ॥ ४ । २ । ११९ ॥

वा ॥ आयुष्मान् भवतु भवताद् वा भवान्। भवताम्। भवन्तु ॥

अत प्रत्ययाल्लुक् ॥ ४ । २ । ८५ ॥

धातो पराद्धेः ॥ भव । भवतात् । भवतम् । भवत । आशिषि, श्रेयस्वी भवतात् सौम्य । भवानि । भवाव । भवाम ॥

अनद्यतने ह्यस्तनी ॥ ५ । २ । ७ ॥

भूतेऽर्थेवर्तमानाद्धातो' ॥

अड्धातोरादिर्ह्यस्तन्या चामाङा ॥ ४ । ४ । २९ ॥

अद्यतनीक्रियातिपत्त्योश्च ॥ अभवत् श्रो जिनार्चा । अभवताम् । अभवन् । अभव । अभवतम् । अभवत । अभवम् । अभवाव । अभवाम ॥

अद्यतनी ॥ ५ । २ । ४ ॥

भूतार्थाद्धातो ॥

सिजद्यतन्याम् ॥ ३ । ४ । ५३ ॥

धातो ॥ इकारचकारौ विशेषणार्थौ ॥

पिबैतिदाभूस्थ सिचो लुप्परस्मै न चेट् ॥ ४ । ३ । ६६ ॥

लुप्योगे ॥ देति दासज्ञा धातव ॥

भवते सिज्लुपि ॥ ४ । ३ । १२ ॥

न गुण. ॥ अडागमे, अभूत् अत्र वृष्टि.। अभूताम् । अभू-अन् इति स्थिते धातोरिवर्णोवर्णस्येत्युवादेशे ॥

भुवो व परोक्षाद्यतन्यो ॥ ४ । २ । ४३ ॥

उपान्त्यस्योत् ॥ अभूवन् । अभू । अभूतम् । अभूत । अभूवम् । अभूव । अभूम ॥

परोक्षे ॥ ५ । २ । १२ ॥

भूतानद्यतने वर्तमानाद्धातोः परोक्षा ॥ भू-णव् इति स्थिते ॥

आसन्नः ॥ वृषभाजितौ । लोकात् सहिना । दधीदम् । भानूदय । पितॄषभः । क्लृकार ॥

ऋलृति ह्रस्वो वा ॥ १ । २ । २ ॥

समानानाम् ॥ बाल ऋश्यः । पक्षे बालर्श्य इत्यादि । नदि ऋच्छति । नद्यृच्छति । ह्रस्वविधाने कार्यान्तरं न स्यादिति ह्रस्वस्यापि ह्रस्व ॥

लृत ऋलृ ऋलृभ्यां वा ॥ १ । २ । ३ ॥

ॠकारः । पक्षे लृ ऋकारः । ऋकारः । लॄकारः । पक्षे लृ लृकारः । लॄकारः ॥

ऋतो वा तौ च ॥ १ । २ । ४ ॥

ऋत ऋलृभ्यां सह यथासङ्ख्य ॠलॄइत्येतौ वा स्यातां तौ च ऋकारलृकारौ ऋलृभ्या सह वा स्याताम् । ऋता पितृृषभः । पक्षे पितृ ऋषभः । पितॄषभ' । लृता । होतॄकारः पक्षे होतृलृकार' । होतॄकारः । तौ च पितृषभः होतृलृकारः पक्षे पूर्ववत् ॥

ऋस्तयो. ॥ १ । २ । ५ ॥

तयोः पूर्वस्थानिनोर्लृकारऋकारयोर्यथासङ्ख्य ऋलृभ्यां सह ऋरति दीर्घःस्यात् । ऋषभः । होतॄकार' ॥

अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल् ॥ १ । २ । ६ ॥

यथासङ्ख्यमनुदेशः समसंख्याकानाम् ॥ ×

देवेन्द्र । तवोदकम् । महर्द्धि' । ह्रादर्हेत्यादिना द्वित्वे महर्द्द्धि ॥

धुटो धुटि स्वे वा ॥ १ । ३ । ४८ ॥

व्यञ्जनात् परस्य लुक् ॥ इति लुकि द्वित्वाभावे वा एकदम् ।

एकधम् । एकदेशेऽपि लुकि पेवन्नैकधम् । महर्धिः । तवल्कार. १ ॥

अदीर्घाद् विरामैकव्यञ्जने ॥ १ । ३ । ३२ ॥

स्वराद्रहम्यरवर्जस्यान्तु द्वे वा ॥ तवल्ल्कार २ ॥

अञ्वर्गस्यान्तस्थातः ॥ १ । ३ । ३३ ॥

अनु द्वे वा ॥ तवल्कारः ३ । तवल्ल्कार ४ ॥

ऋणे प्रदशार्णवसनकम्बलवत्सरवत्सतरस्यार् ॥१।२।७॥

अवर्णस्य ऋता ॥ प्रार्णम् । ऋणार्णम् ॥

ऋते तृतीयासमासे ॥ १ । २ । ८ ॥

ऋता अवर्णस्यार् ॥ शीतार्तः । तृतीयेति किम् ? परमर्तः । समासे किम् ? दुःखेनर्तः ॥

ऋत्यारुपसर्गस्य ॥ १ । २ । ९ ॥

अवर्णस्य धातौ ऋता ॥ प्रार्छति ॥

नाम्नि वा ॥ १ । २ । १० ॥

उपसर्गावर्णस्य ऋता ऋति धातावार् ॥ प्रार्षभीयति । प्रर्षभीयति ॥

लृत्याल्वा ॥ १ । २ । ११ ॥

उपसर्गावर्णस्य लृता नाम्नि धातौ ॥ उपाल्कारीयति । उपल्कारीयति ॥

ऐदौत्सन्ध्यक्षरैः ॥ १ । २ । १२ ॥

अवर्णस्य ॥ तवैषा । तवैन्द्री । तवौदनः । तवौपगवः ॥

ऊटा ॥ १ । २ । १३ ॥

अवर्णस्यौत् ॥ धौतः । धौतवान् ॥

प्रस्यैषैष्योढोढ्यूहे स्वरेण ॥ १ । २ । १४ ॥

ऐदौतौ ॥ प्रैष । प्रैष्यः । प्रौढः । प्रौढिः । प्रौह ॥

स्वैरस्वैर्यक्षौहिण्याम् ॥ १ । २ । १५ ॥

अवर्णस्य स्वरेण ऐदौतौ ॥ स्वैरः । स्वैरी । अक्षौहिणी सेना ॥

अनियोगे लुगेवे ॥ १ । २ । १६ ॥

अवर्णस्य ॥ इहेव तिष्ठ नियोगे तु । इहैव तिष्ठ ॥

वौष्ठौतौ समासे ॥ १ । २ । १७ ॥

अवर्णस्य लुक् ॥ बिम्बोष्ठी । बिम्बौष्ठी । स्थूलोतुः । स्थूलौतुः । समासे इति किम्? । हे राजपुत्रौष्ठ पश्य ॥

ओमाङि ॥ १ । २ । १८ ॥

अवर्णस्य लुक् ॥ अद्योम् । आ ऊढा ओढा । अद्योढा ॥

उपसर्गस्यानिणेधेदोति ॥ १ । २ । १९ ॥

धातौ लुक् ॥ प्रेलयति । प्रोखति । अनिणेधेति किम्? । उपैति । प्रैधते ॥

वा नाम्नि ॥ १ । २ । २० ॥

एदोति धातौ उपसर्गावर्णस्य लुक् ॥ उपेडकीयति । उपैडकीयति । प्रोषधीयति । प्रौषधीयति । दधि अत्र इति स्थिते ॥

इवर्णादेरस्वे स्वरे यवरलम् ॥ १ । २ । २१ ॥

दध्य् अत्र इति जाते, अदीर्घाद्विरामेति द्वित्वे प्राप्ते ।

स्थानीवावर्णविधौ ॥ ७ । ४ । १०९ ॥

आदेशः ॥

स्वरस्य परे प्राग्विधौ ॥ ७ । ४ । ११० ॥

वर्णविध्यर्थमिदम् । आदेशः परनिमित्तकः स्थानीव ॥ इति स्थानिवद्भावे प्राप्ते ॥

न सन्धिङीयक्किद्विदीर्घासद्विधावस्क्लुकि ॥७।४।१११॥

आदेशः स्थानीव ॥ इति पूर्वेणातिप्रसक्तस्य स्थानिवद्भावस्य निषेधः । दध्य् अत्रेति जाते ॥

तृतीयस्तृतीयचतुर्थे ॥ १ । ३ । ४९ ॥

धुट ॥

पदस्य ॥ २ । १ । ८९ ॥

संयोगान्तस्य लुक् ॥ स च परे स्यादिविधौ चासन् द्रष्टव्य । इति यलोपे प्राप्ते, बहिरङ्गस्य यस्यासिद्धत्वात्र ॥

ततोऽस्याः ॥ १ । ३ । ३४ ॥

अव्वर्गादन्तस्थाया द्वे वा ॥ इति यद्वित्वे चातूरूप्यम् । दध्यत्र १। दध्य्यत्र २ । दद्ध्यत्र ३। दद्ध्य्यत्र ४। पञ्चमीव्याख्याने ऽब्वादय । पथ्वत्र । पित्रर्थ । लाकृति ॥

हादर्हस्वरस्यानु न वा ॥ १ । ३ । ३१ ॥

स्वरात् परात् द्वित्वम् ॥ अर्क १। ब्रह्म्मा २। अन्विति किम् ?। मोर्ण्णुनाव । दर्शनमित्यत्र द्वित्वे प्राप्ते ॥

पुत्रस्यादिन्पुत्रादिन्याक्रोशे ॥ १ । ३ । ३८ ॥ तस्य न द्वित्वम् ॥ पुत्रादिनी त्वमसि पापे । पुत्रपुत्रादिनी भव । आक्रोशे किम् ? । पुत्रादिनी २ शिशुमारी । पुत्रपुत्रादिनी नागी ॥ (पङ्क्ति १६ पछी.)

शिटो द्वित्वम् ॥ दर्शनम् ॥

ह्रस्वोऽपदे वा ॥ १ । २ । २२ ॥

इवर्णादीनामस्वे स्वरे निमित्तनिमित्तिनौ ॥ नदि एषा । ह्रस्वविधानादसन्धिः । अत एव ह्रस्वस्यापि ह्रस्वः । नद्येषा । अपदे किम् ? । नद्यौ । नद्यर्थ. ॥

एदैतोऽयाय् ॥ १ । २ । २३ ॥

स्वरे ॥ नयनम् । नायक ॥

ओदौतोऽवाव् ॥ १ । २ । २४ ॥

स्वरे ॥ लवनम् । लावक ॥

स्वरे वा ॥ १ । ३ । २४ ॥

अवर्णभोभगोऽघोभ्यः परयो॰ पदान्तस्थयोर्वयर्योर्लुक् ॥ लुक्य-सन्धि । पट इह । पटविह । त इह । तयिह ॥

य्यक्ये ॥ १ । २ । २५ ॥

ओदौतोः अवावौ प्रत्यये ॥ गव्यम् । नाव्यति । अक्य इति किम् ? । औयत । प्रत्यये किम् ? । गोयूतिः । क्रोशद्वये पृषोदरादित्वात् गव्यूतिरिति ॥

क्षय्यजय्यौ शक्तौ ॥ ४ । ३ । ९० ॥

शक्तौ किम् ? । क्षेयम् । जेयम् ॥

क्रय्य. क्रयार्थे ॥ ४ । ३ । ९१ ॥

क्रयाय प्रसारितेऽर्थे क्रय्यः । अन्यत्र क्रेयः ॥

ऋतोरस्तद्धिते ॥ १ । २ । २६ ॥

यादौ ॥ पित्र्यम् । तद्धित इति किम् ? । कार्यम् ॥

एदोत पदान्तेऽस्य लुक् ॥ १ । २ । २७ ॥

तेऽत्र । पटोऽत्र । पदान्ते किम् ? । नयनम् ॥

इतावतो लुक् ॥ ७ । २ । १४६ ॥

अव्यक्तानुकरणस्यानेकस्वरस्य ॥ पटिति ॥

न द्वित्वे ॥ ७ । २ । १४७ ॥

पटत्पटदिति ॥

तो वा ॥ ७ । २ । १४८ ॥

द्वित्वेऽतो लुक् । पटत्पटेति ॥

धुटस्तृतीयः ॥ २ । १ । ७६ ॥

पदान्ते ॥ पटत्पटदिति ॥

गोर्नाम्न्यवोऽक्षे ॥ १ । २ । २८ ॥

पदान्तस्यस्यौत ॥ गवाक्षः । नाम्नीति किम् ? । गोऽक्षाणि ॥

स्वरे वाऽनक्षे ॥ १ । २ । २९ ॥

गोरोतः पदान्तस्थस्यावः ॥ गवाग्रम् ॥ गोऽग्रम् । अनक्षे किम् ? गोऽक्षम् । ओत किम् ? । चित्रग्वर्थं ।

इन्द्रे ॥ १ । २ । ३० ॥

गोरोतः पदान्तस्थस्य स्वरेऽवः ॥ गवेन्द्रः ॥

वात्यसन्धिः ॥ १ । २ । ३१ ॥

गोरोतः पदान्तस्थस्य ॥ गो अग्रम् । गोऽग्रम् । गवाग्रम् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिनिजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमल-मिलिन्दायमानान्तेवासिसर्वविभशास्त्रीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजय-नेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभाया स्वरसन्धिः ॥

॥ अथासन्धिप्रकरणम् ॥

न सन्धिः ॥ १ । ३ । ५२ ॥

उक्तो वक्ष्यमाणश्च विरामे ॥ दधि अत्र । तद् लुनाति ॥

प्लुतोऽनितौ ॥ १ । २ । ३२ ॥

स्वरेऽसन्धिः ॥ देवदत्त ३ अत्र न्वसि । अनिताविति किम् ? । सुश्लोकेति ॥

सम्मत्यसूयाकोपकुत्सनेष्वाद्यामन्त्र्यमादौ स्वरे-ष्वन्त्यश्च प्लुतः ॥ ७ । ४ । ८९ ॥

वाक्यस्य द्विः द्वित्वे वा ॥ माणवक ३ माणवक २ आर्य खल्वसि । रिक्त ते आभिरूप्यम् । इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । रिक्ता ते शक्तिरिति वा । आदाविति किम् ? । भव्य खल्वसि माणवक ।

भर्त्सने पर्यायेण ॥ ७ । ४ । ९० ॥

वाक्यस्य यदामन्त्र्य तद्द्विः ॥ द्वित्वे च पूर्वोत्तरपदयोः स्वरेष्वन्त्य

प्लुतो वा ॥ चौर ३ चौर चौर चौर ३ चौर चौर घातयिष्या-मि त्वाम् ।

स्याद्धेः साकाङ्क्षस्याङ्गेन ॥ ७ । ४ । ९१ ॥

भर्त्सनार्थस्य वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्य स्वरस्याप्यन्त्यस्य पदस्य वाक्यान्तराकाङ्क्षस्य अङ्गेन युक्तस्याद्धेः प्लुतो वा ॥ अङ्ग कूज ३ अङ्ग कूज, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । साकाङ्क्षस्येति किम ? अङ्ग पच ।

क्षियाशी प्रैषे ॥ ७ । ४ । ९२ ॥

एतद्वृत्तेर्वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्य स्वरस्याप्यन्त्यस्य वाक्यान्तरा-काङ्क्षस्याद्धेः प्लुतो वा ॥ स्वयं हि रथेन याति ३ याति वा उपाध्याय पदाति गमयति । सिद्धान्तमध्येषीष्ठा ३ अध्येषीष्ठा वा तर्कं च तात । कट च कुरु ३ कुरु वा ग्रामं च गच्छ ॥

चितीवार्थे ॥ ७ । ४ । ९३ ॥

प्रयुक्ते वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्य स्वर प्लुतो वा ॥ अग्निश्चिच्छाया ३ त् (?) ॥

प्रतिश्रवणनिगृह्याऽनुयोगे ॥ ७ । ४ । ९४ ॥

वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्य स्वर प्लुतो वा ॥ गां मे देहि भो हन्त ते ददामि ३ (?) अद्य श्राद्धमित्यात्थ ३ (२) ॥

विचारे पूर्वस्य ॥ ७ । ४ । ९५ ॥

विचार संशयस्तद्विषये संशय्यमानस्य यत्पूर्वं तस्य स्वरेष्वन्त्य

स्वर प्लुतो वा ॥ अहिर्नु ३ (२) रज्जुर्नु ।

ओम प्रारम्भे ॥ ७ । ४ । ९६ ॥

स्वरेष्वन्त्यः स्वरः प्लुतो वा ॥ अकार्षीः कट मैत्र । अकार्ष हि ३ हि वा ॥

हेः प्रश्नाख्याने ॥ ७ । ४ । ९७ ॥

वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वर प्लुतो वा ॥ अकार्षी कटमैत्र । अकार्ष हि ३ हि वा।

प्रश्ने च प्रतिपदम् ॥ ७ । ४ । ९८ ॥

प्रश्नाख्याने वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्य' स्वरः प्लुतो वा। अगम ३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् मैत्र ३ । अगमः पूर्वान्ग्रामान्मैत्र । अगम' ३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् मैत्र ३ । अगम पूर्वान्ग्रामान्मैत्र ।

दूरादामन्त्र्यस्य गुरुर्वैकोऽनन्त्योऽपि लनृत् ॥ ७ । ४ । ९९ ॥

वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वर, प्लुतो वा ॥ आगच्छ भो देवदत्त ३ (२) भवत् न् पिब दे ३ वदत्त देवद ३ त्त देवदत्त वा । आगच्छ भो. वत्स ३ प्ताशिख वत्सप्ताशिख वा । अनृदितिकिम् ? । कृष्णमि ३ त्र (२) ॥

हेहैष्वेषामेव ॥ ७ । ४ । १०० ॥

दूरादामन्त्र्यस्य स्वर प्लुतो वा ॥ हे ३ मैत्र आगच्छ ॥ आगच्छ हे ३ मैत्र आगच्छ मैत्र हे । एवं हैशब्देऽपि ॥

अस्त्रीशूद्रे प्रत्यभिवादे भोगोत्रनाम्नो वा ॥ ७ । ४ । १०१ ॥

वर्तमानस्य वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः स्वर आमन्त्र्यस्यांश प्लुत ॥ अभिवादये मैत्रोऽहं भोः आयुष्मानेधि भो ३ । (२) अभिवादयेऽहं गार्ग्यो भो । आयुष्मानेधि गार्ग्य ३ (२) । राजन्यविशोरपि गोत्रत्वमेव । अभिवादये मैत्रोऽहं भो आयुष्मानेधि मैत्र ३ (२) । स्त्रीशूद्रवर्जन किम् ? । अभिवादये गार्ग्यहं भो. आयुष्मती त्वं भव गार्गि, अभिवादये तुपजकोऽहं कुशल्यसि तुपजक ॥

प्रश्नार्चाविचारे च सन्धेयसन्ध्यक्षरस्यादिदुत्पर ॥ ७ । ४ । १०२ ॥

प्रत्यभिवादे वर्त्तमानस्य वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यस्वरस्य प्लुतो भवन् ॥ अगमः३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् अग्निभूता ३ इ । पटा ३ उ । शोभन खल्वसि अग्निभूता ३ इ । पट । ३ ऽ । शोभन खल्वसि अग्निभूता ३ इ । पटा ३ उ । वक्तव्य किं निर्ग्रन्थस्य सागारिका ३ इ । उतानागारिके । आयुष्मानेधि अग्निभूता ३ इ । सन्धेयेति किम् ? । कच्चि ३ त् कुशल ३ म् भवत्योः ३ कन्ये ३ ॥

तयोर्व्वौ स्वरे संहितायाम् ॥ ७ । ४ । १०३ ॥

तयो प्लुताकारात्परयोरिदुतोरित्यर्थ. ॥ अगम' ३ अग्निभूता ३ यत्रागच्छ । अगम ३ पटावत्रागच्छ । संहितायामिति किम् । ? अग्ना ३ इ इन्द्रम् ॥

इ ३ वा ॥ १ । २ । ३३ ॥

प्लुतः स्वरेऽसन्धिः ॥ लुनीहि ३ इति । लुनीहीति ॥

ईदूदेद्द्विवचनम् ॥ १ । २ । ३४ ॥

स्वरेऽसन्धिः ॥ मुनी इह । साधू एतौ । माले इमे । पचेते इति ॥

अदो मुमी ॥ १ । २ । ३५ ॥

स्वरे असन्धी ॥ अमुमुईच । अमी अश्वाः ॥

चादिः स्वरोऽनाङ् ॥ १ । २ । ३६ ॥

स्वरेऽसन्धिः ॥ अ अपेहि । इ इन्द्र पश्य । उ उत्तिष्ठ । आ एवं किल मन्यसे । आ एवं नु तत् । अनाङिति किम् ? । ओष्णम् । ओष्णमोष्णम् । "ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिविधौ च यः । एतमातं ङितं विद्याद्वाक्यस्मरणयोरङित् ॥ १ ॥"

ओदन्तः ॥ १ । २ । ३७ ॥

चादिः स्वरेऽसन्धिः ॥ अहो अत्र ॥

सौ नवेतौ ॥ १ । २ । ३८ ॥

असन्धिः ॥ पटो इति । पटविति ॥

ऊँ चोञ् ॥ १ । २ । ३९ ॥

उञ् चादिरितौ वाऽसन्धिरसत्यौ चोञ् ऊँ वा ॥ उ इति । ऊँ इति । विति ॥ सप्तम्यर्थे पर्यवसन्नस्येदूदन्तस्य सन्धिर्न भवतीति केचित् । तन्मते, गौरी अधिश्रित । मामकी तनू इति । छान्दसत्वात्सप्तम्या लुक्

अऊवर्गात् स्वरे वोऽसन् ॥ १ । २ । ४० ॥

स्थ् वा ॥ कुड्वास्ते । कुड्डु आस्ते । असत्वाद् द्वित्वम् ॥

अइउवर्णस्यान्तेऽनुनासिकोऽनीदादे. ॥ १ । २ । ४१ ॥

वा ॥ सामँ२ । कुमारीँ २ । मधुँ २ । अनीदादेः किम् ? अमी । अमो । गिरू ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायामसन्ध्यधिकार ॥

॥ अथ व्यञ्जनसन्धि ॥

तृतीयस्य पञ्चमे ॥ १ । ३ । १ ॥

पदान्तस्थस्यानुनासिको वा ॥ ककुम्मण्डलम् । ककुब्मण्डलम् ॥

प्रत्यये च ॥ १ । ३ । २ ॥

पदान्तस्थस्य तृतीयस्य पञ्चमे नित्यमनुनासिक ॥ वाङ्मयम् ॥

ततो हश्चतुर्थ. ॥ १ । ३ । ३ ॥

पदान्तस्थात् पूर्वसवर्णो वा ॥ वाग्घीन । वाग्हीन. ॥

अघोषे प्रथमोऽशिट. ॥ १ । ३ । ५० ॥

धुटः ॥ भेत्ता ॥

प्रथमादधुटि शश्छ ॥ १ । ३ । ४ ॥

पदान्तस्थाद्वा ॥ वाक्छूरः । वाक्शूर ॥

नोऽप्रशानोऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्याधुट्-परे ॥ १ । ३ । ८ ॥

पदान्तस्थस्य चटते सद्वितीये शषसाः ॥ भवांश्चरः । भवाँश्चरः । भवांश्छयति २ । भवांष्टक २ । भवांष्ठकारः २ । भवांस्तनु २ । भवां-स्थुडति २ । अप्रशान इति किम् ? । प्रशान् चरः ॥

पुमोऽशिट्यघोषेऽख्यागि रः ॥ १ । ३ । ९ ॥

अधुट्परेऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥

पुस. ॥ २ । ३ । ३ ॥

रस्य कखपफेषु सः॥ पुंस्कोकिलः २। पुंस्पुत्र २॥ अख्यागीति किम् ?। पुंख्यातः ॥

नॄन. पेषु वा ॥ १ । ३ । १० ॥

रोऽनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥

र कखपफयो. ≍ क ≍ पौ ॥ १ । ३ । ५ ॥

पदान्तस्थस्य वा ॥ नॄं ≍ पाहि । नॄँ ≍ पाहि ॥

र पदान्ते विसर्गस्तयो ॥ १ । ३ । ५३ ॥

विरामाघोषयो ॥ नॄं पाहि । नॄँ पाहि । नॄन् पाहि ॥

शषसे शषस वा ॥ १ । ३ । ६ ॥

पदान्तस्यस्य रस्य ॥ कऽनेते । क नेते । कस्पण्डः २। कस्साधुः २॥

चटते सद्वितीये ॥ १ । ३ । ७ ॥

पदान्तस्यस्य रस्य शपसा नित्यम् ॥ कश्चर । कश्छत्र । कष्ट । कष्ठ । कस्त । कस्थ ॥

द्विः कान कानि सः ॥ १ । ३ । ११ ॥

अनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥ कांस्कान् । कँास्कान् । द्विरिति किम् ? । कान् कान् पश्यति ॥

तौ मुमो व्यञ्जने स्वौ ॥ १ । ३ । १४ ॥

म्वागमस्य पदान्तस्यस्य च मस्य व्यञ्जने मस्यैव स्वावनुस्वारानुनासिकौ क्रमेण ॥ चक्रम्यते । चङ्क्रम्यते । त्वं करोषि । त्वङ्करोषि । कंव । कञ्व ॥

मनयवलपरे हे ॥ १ । ३ । १५ ॥

पदान्तस्यस्य मस्यानुस्वारानुनासिकौ स्वौ॥ किं ह्मलयति। किम् ह्मलयति । किं ह्नुते । किन् ह्नुते । किंह्य । किँय्ह्य । किं ह्वलयति। किँव् ह्वलयति । किं ह्लादते । किँल्ह्लादते ॥

सम्राट् ॥ १ । ३ । १६ ॥

निपात्यते ॥ सम्राट् ॥

स्सटि समः ॥ १ । ३ । १२ ॥

म । अनुस्वारानुनासिकौ च पूर्वस्य ॥ संस्कर्ता । सँस्स्कर्ता ॥

लुक् ॥ १ । ३ । १३ ॥

समः स्सटि ॥ सस्कर्त्ता ॥

ङ्णो. कटावन्तौ शिटि न वा ॥ १ । ३ । १७ ॥

पदान्तस्थयोः॥ प्राङ्क्छेते। प्राङ्क् शेते। प्राङ् शेते। सुगण्ट्छेते। सुगण्ट् शेते। सुगण् शेते ॥

शिट्याद्यस्य द्वितीयो वा ॥ १ । ३ । ५९ ॥

प्राङ्ख् शेते २ ॥

ङ्नः सः त्सोऽश्चः ॥ १ । ३ । १८ ॥

पदान्तस्याद्वा ॥ षड्त्सीदन्ति । षड्सीदन्ति । भवान्त्साधु.। भवान्साधु । अश्च इति किम् ? । षट्श्च्योतन्ति ॥

न शि ञ्च् ॥ १ । ३ । १९ ॥

पदान्तस्यस्य वा ॥ भवाञ्छूर । भवाञ्च् शूरः। भवाञ् शूरः। भवाञ्छूर । अश्च इत्येव ? । भवाञ्श्च्योतति ॥

ह्रस्वान् ङ्णनो द्वे ॥ १ । ३ । २७ ॥

पदान्तस्यस्य स्वरे ॥ क्रुङ्ङिह । सुगण्णिह । कुर्वन्नास्ते ॥

स्वरेभ्य. ॥ १ । ३ । ३० ॥

छस्य द्वे॥ इच्छति ॥

अनाङ्माङो दीर्घाद्वाच्छ. ॥ १ । ३ । २८ ॥

पदान्तस्थाद् द्वे ॥ कन्याच्छत्रम्। कन्याछत्रम्। अनाङ्माङ इति किम् ? । आच्छाया । माच्छिन्दत् ॥

प्लुताद्वा ॥ १ । ३ । २९ ॥

पदान्तस्थाद् दीर्घाच्छस्य द्वे ॥ आगच्छ भो इन्द्रभूते ३ च्छत्रमानय, पक्षे छत्रमानय ॥

शिट प्रथमद्वितीयस्य ॥ १ । ३ । ३५ ॥

द्वे वा ॥ त्व क्करोपि ॥ त्व करोषि । त्व क्खनसि । त्व खनसि ।

ततः शिट ॥ १ । ३ । ३६ ॥

द्वे वा । तच्छ्श्शेते । तच्छ् शेते ॥

म्नां धुड्वर्गेऽन्त्योऽपदान्ते ॥ १ । ३ । ३९ ॥

निमित्तस्यैवाद्य ॥ गन्ता । कम्पिता ॥

शिड्हेऽनुस्वार ॥ १ । ३ । ४० ॥

अपदान्तस्थानां म्नामद्य ॥ पुंसि । बृंहणम् ॥

उद स्थास्तम्भ स. ॥ १ । ३ । ४४ ॥

लुक् ॥ उत्थाता । उत्तम्भिता ॥

तवर्गस्य श्चवर्गष्टवर्गाभ्यां योगे चटवर्गौ ॥ १ । ३ । ६० ॥

यथासङ्ख्यम् ॥ तच् शेते । भवाञ्शेते । तचारु । पेष्टा । तट्टीका । ईट्टे ॥

सस्य शषौ ॥ १ । ३ । ६१ ॥

श्चवर्गष्टवर्गाभ्यां योगे ॥ श्चोतति । टोप्पु । रम्भाण्पि ॥

न शात् ॥ १ । ३ । ६२ ॥

तवर्गस्य चवर्ग ॥ अश्नाति । प्रश्न ॥

पदान्तादृटवर्गादनाम्नगरीनवते ॥ १ । ३ । ६३ ॥

तवर्गस्य सस्य च चटवर्गौ न ॥ षण्नयाः । षट्सु । अनाम्नगरीनवतेरितिकिम् । षण्णाम् । षण्णगरी । षण्णवति ॥

पि तवर्गस्य ॥ १ । ३ । ६४ ॥

पदान्तस्थस्य टवर्गो न ॥ तीर्थकृत् षोडशः शान्तिः

लि लौ ॥ १ । ३ । ६५ ॥

पदान्तस्थस्य तवर्गस्य ॥ तल्लूनम् । भवाल्लुँनाति

(पंक्ति ६ ठीमा 'ल्लुँनाति' पछी व्यञ्जनात्पञ्चमान्तस्थाः सरूपे वा ॥ १ । ३ ... लुक् । मुद्गौ । अ... स्य । आदित्त्य ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परामतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलामिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनसन्धिः ॥

॥ अथ रेफसन्धिः ॥

रघ्यागि ॥ १ । ३ । ५४ ॥

पदान्तस्थस्य रस्य विसर्ग एव ॥ कः स्यात् ॥

शिट्यघोषात् ॥ १ । ३ । ५५ ॥

पदान्तस्थस्य रस्य विसर्ग एव ॥ वासः क्षौमम् । अद्भिः प्सातम् ॥

व्यत्यये लुग्वा ॥ १ । ३ । ५६ ॥

शिटि परेऽघोषे सति पदान्तस्य रस्य लुग्वा ॥ चक्षुश्च्योतति २ ॥

नमस्पुरसो गते कखपफि रः सः ॥ २ । ३ । १ ॥

नमस्कृत्य। पुरस्कृत्य। गतेः किम्?। नमः कृत्वा। साक्षादादि क्ष्व्यर्थे नमसो वा गतिसंज्ञा॥

तिरसो वा॥ २।३।२॥

गतेरस्य कखपफि सः॥ तिरस्कृत्य। तिरःकृत्य। गतेः किम्?। तिरःकृत्वा काष्ठं गतः॥

शिरोऽधसःपदे समासैक्ये॥ २।३।४॥

- रः सः॥ शिरस्पदम्। अधस्पदम्। समासे किम्?। शिरः पदम्। ऐक्य इति किम्?। परमशिरः पदम्॥

अतः कृकमिकंसकुम्भकुशाकर्णीपात्रेऽनव्ययस्य॥ २।३।५॥

रः सः समासैक्ये॥ अयस्कृत्। यशस्कामः। अयस्कंस। पयस्कुम्भ। अयस्कुशा। अयस्कर्णी। अयस्पात्रम्॥

प्रत्यये॥ २।३।६॥

अनव्ययस्य रस्य पाशकल्पके सः॥ पयस्पाशम्। पयस्कल्पम्। यशस्कम्॥

रो काम्ये॥ २।३।७॥

अनव्ययस्य रोरेव सः॥ पयस्काम्यति। नियमः किम्? अहः काम्यति॥

नामिनस्तयोः षः॥ २।३।८॥

सर्पिष्पाशम्। सर्पिष्काम्यति। तयोरिति किम्?। मुनि

करोति २। गीः काम्यति २ ॥

निर्दुर्बहिराविष्प्रादुश्चतुराम् ॥ २ । ३ । ९ ॥

रस्य कखपफि षः ॥ निष्कृतम् इत्यादि। बहुवचनात्रिसृदुसोरपि॥

सुचो वा ॥ २ । ३ । १० ॥

रस्य कखपफि षो वा ॥ द्विष्करोति ३ । चतुष्फलति ३ ॥

वेसुसोऽपेक्षायाम् ॥ २ । ३ । ११ ॥

स्थानिनिमित्तयोरस्य कखपफि ष ॥ सर्पिष्करोति ३ । धनुष्खादति ३ । अपेक्षाया किम् ? । परमसर्पिः कुण्डम् २ ॥

नैकार्थेऽक्रिये ॥ २ । ३ । १२ ॥

पदे यत्कखपफ तत्र परे इसुस्प्रत्ययान्तस्य रस्य षः॥ सर्पिः कालकम् ३। यजु पीतकम् २। एकार्थ इति किम् ?। सर्पिष्कुम्भे ३। अक्रिय इति किम् ? । सर्पिष्क्रियते ३ ॥

समासेऽसमस्तस्य ॥ २ । ३ । १३ ॥

पूर्वेण इसुस्प्रत्ययान्तस्य र कखपफि ष. ॥ सर्पिष्कुम्भः । धनुष्फलम् । समास इति किम् ? । तिष्ठतु सर्पिः पिब त्वमुदकम् । असमस्तस्येति किम् ? । परमसर्पि कुण्डम् ॥

भ्रातुष्पुत्रकस्कादय. ॥ २ । ३ । १४ ॥

साधव ॥ भ्रातुष्पुत्र । परमधनुष्पात्रम् । कस्कः । कौतस्कुत । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

वाहर्पत्यादय ॥ १ । ३ । ५८ ॥

महर्पतिः ॥ अह॰ पाति ७ । प्रचेता राजन् । प्रचेतो राजन् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतश्रीवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां रेफसन्धिः ॥

॥ अथ स्यादिसन्धिः ॥

सो रुः ॥ २ । १ । ७२ ॥

पदान्ते ॥

अतोऽतिरोरुः ॥ १ । ३ । २० ॥

देवोऽर्च्यः ॥

घोषवति ॥ १ । ३ । २१ ॥

अतः परस्य पदान्तस्य रोरुः ॥ धर्मो जेता । रोरित्युकारानुबन्धान्नेह । प्रातरत्र । प्रातर्गच्छ ॥

अवर्णभोभगोअघोर्लुगसन्धिः ॥ १ । ३ । २२ ॥

पदान्तस्यस्य रोर्घोषवति ॥ देवा यान्ति । भो यासि । भगो हस । अघो वद ॥

व्योः ॥ १ । ३ । २३ ॥

अवर्णात्परयोः पदान्तस्ययोर्घोषवति लुक् ॥ सचासन्धिः । वृक्ष याति । अव्य याति ॥

रोर्यः ॥ १ । ३ । २६ ॥

अवर्णभोभगोऽघोभ्य स्वरे ॥ कयास्ते । भोयत्र । भगोयत्र । अघोयत्र ॥ स्वरे वेति पक्षे लोपे क आस्ते इत्यादि ॥

अस्पष्टाववर्णात्त्वनुञि वा ॥ १ । ३ । २५ ॥

अवर्णभोभगोऽघोभ्यः परयो पदान्तस्थयोर्व्योर्वँयौ स्वरे॥ पटवुँ। असावुँ ॥ कयुँ । देवायुँ ॥ भोयँत्रेत्यादि । पटविह २ । तयिह २ । असाविन्दुः २ ।

अह्नः ॥ २ । १ । ७४ ॥

पदान्ते रुः ॥ स चासन् परे स्यादि विधौ च पूर्वस्मिन् । दीर्घाहा निदाघः । अहोभ्याम् ॥

रो लुप्यरि ॥ २ । १ । ७५ ॥

पदान्तेऽन्हः स्यादे ॥ अहरधीते । लुपीति किम् ? । हे दीर्घाहोऽत्र । अरीति किम् ? । अहो रूपम् ॥

रो रे लुग्दीर्घश्चादिदुतः ॥ १ । ३ । ४१ ॥

अनु ॥ पुना रमते । अग्नी रथेन । पटू राजा । अन्विति किम् ? । मनोरथः ॥

ढस्तड्ढे ॥ १ । ३ । ४२ ॥

अनु लुक्, दीर्घश्चादिदुतः ॥ मादि । लीढम् । गूढम् । तासिमिचे ढे इति किम् ? । मधुलिड्ढौकते ॥

तदः सेः स्वरे पादार्था ॥ १ । ३ । ४५ ॥

लुक् ॥ सैष ... रामः । सा चेत् पादपूरणीति किम ?।

स एष भरतो राजा ॥

एतदश्च व्यञ्जनेऽनग्नञ्समासे ॥ १ । ३ । ४६ ॥

तदः सेर्लुक् ॥ एष ददाति । स याति । अनग्नञ्समासे किम्? । एषकः कृती । सको याति । अनेषो याति । असो याति । संहितैक-पदे नित्या नित्या धातूपसर्गयोः । नित्या समासे वाक्ये तु सा विव-क्षामपेक्षते ॥ १ ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-प्रतिष्ठितगीतार्थरत्नादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमल-मिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशास्त्रीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजय-नेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्यादिसन्धिः ॥

॥ अथ स्वरान्ताः पुँल्लिङ्गाः ॥

अधातुविभक्तिवाक्यमर्थवन्नाम ॥ १ । १ । २७ ॥

देवः ॥

समानामर्थेनैकः शेषः ॥ ३ । १ । ११८ ॥

सहोक्तौ गम्यायाम् ॥

स्यादावसंख्येयः ॥ ३ । १ । ११९ ॥

सर्वस्मिन् तुल्यरूपाणां सहोक्तावेकः शिष्यते ॥ देवौ २ ॥

अत आः स्यादौ जस्भ्याम्ये ॥ १ । ४ । १ ॥

देवाः ॥

समानादमोतः ॥ १ । ४ । ४६ ॥

लुक् ॥ देवम् ॥

शसोऽता सश्च नः पुंसि ॥ १ । ४ । ४९ ॥

पूर्वसमानस्य दीर्घस्तत्सन्नियोगे ॥ देवान् ॥

टाङसोरिनस्यौ ॥ १ । ४ । ५ ॥

अत ॥ देवेन । देवाभ्याम् ३ ॥

भिस ऐस् ॥ १ । ४ । २ ॥

अत स्यादे ॥ देवैः ॥ ऐसकरणादतिजरसैः ।

ङेङस्योर्यातौ ॥ १ । ४ । ६ ॥

अतः ॥ देवाय ॥

एद्बहुस्भोसि ॥ १ । ४ । ४ ॥

अतः स्यादौ ॥ देवेभ्य २॥

विरामे वा ॥ १ । ३ । ५१ ॥

अशिटो धुटः प्रथम. ॥ देवात् । देवाद् । देवस्य । देवयो. २ ॥

ह्रस्वापश्च ॥ १ । ४ । ३२ ॥

सौदन्ताच्चामो नाम् ॥

दीर्घो नाम्यतिसृचतसृषः ॥ १ । ४ । ४७ ॥

समानस्य ॥ देवानाम् । अष इतिप्रतिषेधाच्छकारेऽप्यवधानेऽपि दीर्घः । पञ्चानाम् । देवे ॥

स शिङ्ना

न्तरेऽपि ॥ २ । ३ । १५ ॥

कृतरसस्य वा ष ॥ देवेषु । पदमध्ये किं ? । दधिसेक् ॥

धृत्यन्तोऽसये ॥ १ । १ । २६ ॥

पद ना॥ परार्थाभिधायी समासादिर्वृत्ति । इति सेफ् शब्दे सस्य पदादित्वम्॥

अदेत स्यमोर्लुक् ॥ १ । ४ । ४४ ॥

आमन्त्र्यवृत्ते ॥ हेदेव । एव जिनादय । सर्व । सर्वार्थो विश्व । उभ, अस्य द्विवचनमेव । उभयट्, नास्य द्विवचनम् । अन्य । अन्यतर । अस्योपादानात् अन्यतमस्य न ग्रहणम् । इतर । डतर, डतम, अनयो स्वार्थिकयोर्ग्रहणमन्येषामग्रहणार्थं दार्थ च ॥ अन्यार्थस्त्वः । समुच्चयार्थस्त्वत् । अज्ञानात्त्वत । स्वक्न । अर्धार्थो नेम । समसिमौ सर्वार्थौ । पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायाम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तर बहिर्योगोपसव्यानयोरपुरि । त्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् एक द्वि युस्मद् भवतु अस्मद् किम् इत्यसज्ञायां सर्वादि । सर्व । सर्वौ ? ॥

जस इ ॥ १ । ४ । ९ ॥

सर्वादेरदन्तस्य ॥ सर्वे ॥

रषृवर्णान्नो ण एकपदेऽनन्त्यस्यालचटतवर्गशसान्तरे ॥ २ । ३ । ६३ ॥

सर्वेण ॥ लादिवर्जनं किम् ? । विरलेन इत्यादि । अनन्त्यस्येति किम् ? । सर्वान् ॥

सर्वादेः स्मैस्मातौ ॥ १ । ४ । ७ ॥

दन्तस्य ङेङस्योः ॥ सर्वस्मै । सर्वस्मात् ॥

अवर्णस्याम साम् ॥ १ । ४ । १५ ॥

र्वादे ॥ सर्वेषाम् ॥

ङे. स्मिन् ॥ १ । ४ । ८ ॥

सर्वादेरदन्तस्य ॥ सर्वस्मिन् । शेष देववत् । तत्सम्बन्धिविज्ञानात् , अतिसर्वा इत्यादि। एव विश्वादय । उभ–त्वत्–द्वि–युष्मद्–भवत्वस्मदो हेत्वर्थप्रयोगे सर्वविभक्त्याद्य प्रयोजन गणपाठे ॥

नवभ्य पूर्वेभ्य इस्मात्स्मिन् वा ॥१।४।१६॥

अदन्तेभ्यो जसङसिङीनाम् ॥ पूर्वे । पूर्वाः । पूर्वस्मात् । पूर्वात् । पूर्वस्मिन् । पूर्वे । एव परादय ॥

न सर्वादि ॥ १ । ४ । १२ ॥

द्वन्द्वे सर्वादि ॥ पूर्वापरात् । पूर्वापरे । कतरकतमानाम् । कतरकतमका ॥

द्वन्द्वे वा ॥ १ । ४ । ११ ॥

अदन्तस्य सर्वादेर्जस इ ॥ पूर्वापरे । पूर्वापराः । शेष देववत् ॥

तृतीयान्तात् पूर्वावर योगे ॥ १ । ४ । १३ ॥

सर्वादि न ॥ मासेन पूर्वाय । मासपूर्वाय । दिनेनावराय । दिनावराय । योगे किम् ? यास्यति चैत्रो मासेन । पूर्वस्मै दीयतां कम्बल ॥

तीय ङित्कार्ये वा ॥ १ । ४ । १४ ॥

सर्वादि द्वितीयस्मै । द्वितीयायेत्यादि । शेष देववत् ॥

नेमार्धप्रथमचरमतयायाल्पकतिपयस्य वा ॥ १ । ४ । १० ॥

अदन्तस्य जस इः ॥ नेमे, नेमाः । शेष सर्ववत् । अर्धे, अर्धाः । प्रथमे, प्रथमाः । चरमे चरमाः । द्वितये द्वितयाः । द्वये द्वयाः । अल्पे अल्पाः । कतिपये कतिपयाः । शेष देववत् । व्यवस्थितविभाषा विज्ञानात् संज्ञायां न । अर्धा नाम केचित् । निर्जर ॥

जराया जरस्वा ॥ २ । १ । ३ ॥

स्वरादौ स्यादौ ॥ एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् । निर्जरसौ । इनादीन् बाधित्वा परत्वाज्जरस् । निर्जरसा । निर्जरसैरित्यादि । शेष पक्षे च देववत् ।

मासनिशासनस्य शसादौ लुग्वा ॥ २ । १ । १०० ॥

स्यादौ ॥ मास ॥

नाम सिदय्व्यञ्जने ॥ १ । १ । २१ ॥

पदम् ॥ माभ्याम् ॥ अयिति किम् ? माच्याति । सिद्ग्रहण नियमार्थम् । तेन प्रत्ययान्तरे न । भागवतम् । दन्तः ॥

दन्तपादनासिकाहृदयासृग्यूषोदकदोर्यकृच्छकृतो दत्पन्नस्हृदसन्यूषन्नुदन्दोषन्यकञ्शकन् वा ॥ २ । १ । १०१ ॥

शसादौ स्यादौ ॥ दतः । दन्तान् । पदः, पादान् इत्यादि । यूष ॥

अनोऽस्य ॥ २ । १ । १०८ ॥

ङीस्याद्यघुट्स्वरे लुक् ॥ यूष्ण ॥

नाम्नो नोऽनह्नः ॥ २ । १ । ९१ ॥

पदान्ते लुक्, स चासन् स्यादिविधौ ॥ यूषभ्याम्। यूषसु। असत्त्वाद् दीर्घत्वादि न। अनह्न किम्?। अहरेति। अहोरूपम् ॥

ईङौ वा ॥ २ । १ । १०९ ॥

अनोऽस्य लुक् ॥ यूष्णि। यूषणि। अह्नः ॥

सङ्ख्यासायवेरह्नस्याहन् ङौ वा ॥ १ । ४ । ५० ॥

अह्नि। अहनि। अह्ने। एवं सायाह्नः। व्यह्नः। इत्यदन्ता। विश्वपाः।

लुगातोऽनापः ॥ २ । १ । १०७ ॥

ङीस्याद्यघुट्स्वरे ॥ विश्वपः। इत्यादि। एवं हाहाः। अनाप इति किम्?। शालाः। इत्यादन्ताः। मुनि ॥

इदुतोऽस्त्रेरीदूत् ॥ १ । ४ । २१ ॥

औता ॥ मुनी। अस्त्रेरिति किम्?। अतिस्त्रियौ ॥

जस्येदोत् ॥ १ । ४ । २२ ॥

इदुतः ॥ मुनय ॥

टः पुंसि ना ॥ १ । ४ । २४ ॥

इदुतः ॥ मुनिना ॥

ङित्यदिति ॥ १ । ४ । २३ ॥

स्यादाविदुतोरेदोतौ। मुनये। अदितीति किम्?। बुद्ध्यै। स्या-दौ किम्?। शुची ॥

एदोद्भ्यां ङसिङसो रः ॥ १ । ४ । ३५ ॥

मुनेः २। वचनभे... ...ऽनिष्टयर्थः ॥

ङिडौं ॥ १ । ४ । २५ ॥

इदुतः ॥

ङित्यन्त्यस्वरादेः ॥ २ । १ । ११४ ॥

लुक् । व्यपदेशिवदेकस्मिन् । मुनौ । अदिदित्येव । बुद्ध्याम्

ह्रस्वस्य गुणः ॥ १ । ४ । ४१ ॥

आमन्त्र्यार्थवृत्तेः सिना सह । हे मुने । अतिस्त्रि ॥

स्त्रियाः ॥ २ । १ । ५४ ॥

इवर्णस्य स्वरादौ प्रत्यये इय् । अतिस्त्रियौ । अतिस्त्रियः ॥

वाऽम्शसि ॥ २ । १ । ५५ ॥

स्त्रिया इय् । अतिस्त्रियम् । अतिस्त्रिम् । अतिस्त्रियः । अतिस्त्रीन् । अतिस्त्रियै । अतिस्त्रये । स्त्रिया ङितामिति वा दै । अतिस्त्रियाः । अतिस्त्रेः । अतिस्त्रियोः । अतिस्त्रीणाम् । अतिस्त्रियाम् । अतिस्त्रौ । शेषं मुनिवत् ॥

ऋदुशनस्पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डाः ॥ १ । ४ । ८४ ॥

सख्युरिति शेषस्य । सखा । प्रियसखा ॥

सख्युरितोऽशावैत् ॥ १ । ४ । ८३ ॥

शेषे घुटि । सखायौ । प्रियसखायौ । अशाविति किम् ? । अतिसखीनि कुलानि । इतः किम् ? । सख्यौ ॥

न नाङिदेत् ॥ १ । ४ । २७ ॥

केवलसखिपतेः । सख्या । सख्ये । केवलेति किम् ? । प्रियसखिना । प्रियसखये ॥

खितिखीतीय उर् ॥ १ । ४ । ३६ ॥

ङसिङसोः । सख्युः २ । य इति किम् ? । प्रियसखेः । खि-

वीत्यादि किम् ? । मुख्यः । अपत्य० ॥

केवलसखिपतेरौः ॥ १ । ४ । २६ ॥

इदुदन्तात् ङिः । सख्यौ । केवलेति किम् ? । प्रियसखौ । सखीमतिक्रान्तोऽतिसखिः । मुनिवत् । पतिः । पत्या ॥

डत्यतु सङ्ख्यावत् ॥ १ । १ । ३९ ॥

डतिष्णः सङ्ख्याया लुप् ॥ १ । ४ । ५४ ॥

जश्शसोः । कति ? । तत्सम्बन्धिनोरित्येव । प्रियकतयः । प्रियकतीन् ॥

लुप्यय्वृल्लेनत् ॥ ७ । ४ । ११२ ॥

परमत्ययस्य लुभूतपरनिमित्तक पूर्वकार्यं न । इति निषेधार्थकारः । लुपीति किम् ? । गोमान् । " नन्ता सङ्ख्या डतिर्युष्म–दस्मच्च स्युरलिङ्गकाः । " एव यतिततिशब्दौ ॥

त्रेस्त्रयः ॥ १ । ४ । ३४ ॥

आम । त्रयाणाम् । तत्सम्बन्धिविज्ञानात् प्रियत्रीणाम् ॥

आद्वेरः ॥ २ । १ । ४१ ॥

त्यदादेः स्वसम्बन्धिनि स्यादौ तसादौ च ॥ द्वौ २ ॥ द्वाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । अतिद्विर्मुनिवत् । उडुलोम्नोऽपत्य पुमान् औडुलोमिः । एकत्वे द्वित्वे च मुनिवत् । बहुत्वप्रत्यये उडुलोमशब्दो देववत् । उडुलोमाः । रविकविप्रमुखा मुनिवत् । वातं प्रमिमीते वातप्रमीः । वातप्म्यौ । वातप्रम्यः । वातप्रमीम् । वातप्रमीन् । वातप्रमी । एवंययीपप्यादयः । क्विबन्ते तु अमि शसि ङौ च विशेषः । क्विवृत्तेरिति यत्वम् । वातप्रम्यम् । वातप्रम्यः । वातप्रम्यि ॥

दि [illegible] नास्तेः ॥ १ । ४ । ४६ ॥

न्तः ॥ [illegible] किम् ? । निष्कौशाम्बिः ।

स्त्रीदूत. ॥ १ । ४ । २९ ॥

स्यादेर्ङितां दैदास्दास्दाम॰ ॥ बहुश्रेयस्यै । बहुश्रेयस्याः । बहुश्रेयस्याम् ॥

नित्यदिद्विस्वराम्बार्थस्य ह्रस्व ॥ १ । ४ । ४३ ॥

आमन्त्र्यार्थवृत्तेर्नित्यदितो द्विस्वराम्बार्थस्य चान्तस्य सिना ह्रस्व । हे बहुश्रेयसि । नित्यदिदिति किम् ? । हे ग्रामणी॰ । हे सुधीः । कुमारीमिच्छन् कुमारीवाचरन् वा ब्राह्मणः कुमारी ॥

योऽनेकस्वरस्य ॥ २ । १ । ५६ ॥

धातोरिवर्णस्य स्वरादौ प्रत्यये । कुमार्यौ । कुमार्यम् । कुमार्यः कुमारीणाम् । खरकुटीव खरकुटी तस्मै खरकुट्यै ब्राह्मणाय । अतिलक्ष्मी. । शेष बहुश्रेयसीवत् । नयतीति नी. ॥

धातोरिवर्णोवर्णस्येयुव् स्वरे प्रत्यये ॥ २ । १ । ५० ।

नियौ । निय ॥

निय आम् ॥ १ । ४ । ५१ ।

ङे ॥ नियाम् । सुष्ठु श्रीर्यस्य स सुश्री ।

सयोगात् ॥ २ । १ । ५२ ॥

धातोरिवर्णोवर्णयो स्वरादौ प्रत्यये इयुवौ । सुश्रियौ । सुश्रियः । धातुसम्बन्धिन सयोगादिति किम् ? । उन्न्यौ ॥

वेयुवोऽस्त्रिया ॥ १ । ४ । ३० ॥

यौ स्त्रीदूतौ तदन्तात् स्यादेर्ङितां दैदास्दास्दाम॰ ॥ सुश्रियै । सुश्रिये । सुश्रियाः । सुश्रियः ॥

आमो नाम्वा ॥ १ । ४ । ३१ ॥

इयुवो यौ स्त्रीदूतौ तदन्तादस्त्रियाः ॥ सुश्रियाम् । सुधीणाम् । सुश्रियाम् । सुश्रियि । प्रकर्षेण ध्यायतीति प्रधीः ॥

क्विब्वृत्तेरसुधियस्तौ ॥ २ । १ । ५८ ॥

धातोरिवर्णोवर्णयोः स्वरादौ स्यादौ य्वौ ॥ प्रध्यौ । प्रध्यः । प्रध्याम् । असुधिय इति किम् ? । सुष्ठु ध्यायतीति सुधीः । सुधियौ । क्विबन्तेनैव वृत्तेरिति किम् ? । शुद्धा धीर्ययोस्तौ शुद्धधियौ । गतिकारकङस्युक्तानां प्राक्प्रत्ययोत्पत्तेः कृदन्तेन समासः । एवं परमधियौ । दुर्धियौ । यवक्रियौ ।। सह खेन वर्तते सखः तमिच्छति सखायमिच्छतीति वा सखीयति सखीयतीति सखीः । सख्यौ । सुतमिच्छतीति सुती । सख्युः २ । सुत्युः २ । लूनं क्षाम प्रस्तीममिच्छतीति लूनीः क्षामीः प्रस्तीमीः । एषां ङसिङसोर्यत्वे कृते ॥

क्तादेशोऽपि ॥ २ । १ । ६१ ।

पर कार्ये स्यादिविधौ च कर्त्तव्ये असन् ज्ञेयः ॥ इति नत्वमत्वयोरसत्वादुर् । लून्युः २ । क्षाम्युः २ । शुष्कीपक्वीशब्दयोस्तु कत्वनत्वयोरसत्वात् तीत्वेऽपि यत्वाभावान्न उर् । शुष्कियः २ । पक्वियः २ । उन्नीः । उन्न्यौ । उन्न्याम् । ग्रामण्याम् । सेनान्याम् । परमं नयतीति परमनीः । परमन्यौ । कर्मधारये तु परमनियौ । इतीदन्ताः ॥ साधुर्मुनिवत् । इत्युदन्ताः । हूहूः । हूह्वौ । हूहूः । हूहूम् । हूह्वौ । हूहून् । अतिचमूः । अतिचम्वौ । शेषं वधूश्रेयसीवत् । सुलूः । सुल्वौ । खलपूः । खलप्वौ । उल्लूरग्नीवत् । भूः सुधीवत् । दृन्भरतीति दृन्भूः ॥

दृन्पुनर्वर्षाकारैर्भुवः ॥ २ । १ । ५९ ॥

क्विब्वृत्तेरुवर्णस्य स्वरादौ स्यादौ वः ॥ दृन्भ्वौ । पुनर्भ्वौ । वर्षाभ्वौ । कारभ्वौ । काराभ्वाविति केचित् ।

अनेकस्वरस्य धातोरिवर्णस्य स्वरादौ वः ॥ वसुमिच्छतीति वसू । वस्वौ । वस्वः । वस्वि । स्यादौ किम् ? । लुलुवतुः । इत्यु दन्ताः । पिता ॥

अड्डौं च ॥ १ । ४ । ३९ ॥

घुटि ऋतः ॥ पितरौ ॥

ऋतो डुर् ॥ १ । ४ । ३७ ॥

ङसिङसोः ॥ पितुः ? । पितरि । कर्त्ता ॥

तृस्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्त्रो घुट्यार् ॥ १ । ४ । ३८ ॥

ऋत स्यान्यसम्बन्धिनि । कर्त्तारौ । अतिस्वसारौ । ना । नरौ । नरः । नृ ।

नुर्वा ॥ १ । ४ । ४८ ॥

नामि दीर्घः ॥ नृणाम् । नृणाम ॥

क्रुशस्तुनस्तृच् पुंसि ॥ १ । ४ । ९१ ॥

शेषे घुटि । क्रोष्टा । प्रियक्रोष्टा । क्रोष्टारौ । घुटि किम् ? । क्रोष्टून् । शेषे किम् ? । हे क्रोष्टो ॥

टादौ स्वरे वा ॥ १ । ४ । ९२ ॥

क्रुशस्तुनस्तृच् पुंसि ॥ क्रोष्ट्रा । क्रोष्टुना । आमि नित्यत्वात् पूर्व नामादेशे, क्रोष्टूनाम् । इति ऋदन्ताः ॥ ऋगतधातूनामनुकरणे, की । गी । ती । किरावित्यादि । इरभावे कृ. । क्रौ । क्रः । कृम् । कृन् । इत्यादि ॥ इति ऋदन्ता. ॥ ऋत्कार्यं लृकारेऽपि । विदा ॥ ऋफिडादित्वाल्लत्वे । विद्लौ । ङसिङसोर्विदुल् ॥ इति लृदन्ताः ॥ वल्लृकारैकदेशस्यानुकरणे वल्ल् । क्लौ । क्ल । इत्यादि । इति ल्टदन्ता । अतिहे. । हे अतिहे ॥ इत्येदन्ता ॥

आ रायो व्यञ्जने ॥ २ । १ । ५ ॥

नदतत्सम्बन्धिनि स्यादौ ॥ राः । रायौ । राभ्याम् । रासु । एवं सुराः । अतिरा । इत्यैदन्ताः ॥

ओत औः ॥ १ । ४ । ७४ ॥

-रिहिते घुटि । गौः । गावौ । गावः । विहितविशेषणादोकार-विधानसामर्थ्याच्च चित्रगवः। द्यौः। द्यावौ। द्याव । मियद्यौ । लु-नातेर्विचि गुणे । लौः । ओतः किम् ? । चित्रगुः ॥

आ अम्शसोऽता ॥ १ । ४ । ७५ ॥

ओतः ॥ गाम् । सुगाम् । गाः । द्याम् । स्यादावित्येव । अचि-नवम् । इत्योदन्ताः । सुनौः । सुनावौ । इत्यादि । इत्यौदन्ताः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकम-लमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यश्रीविजयने-मिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्वरान्ताः पुंलिङ्गाः ॥

॥ अथ स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

पद्मा ॥

औता ॥ १ । ४ । २० ॥

आबन्तस्य स्वसम्बन्धिनौकारः ॥ पद्मे ॥

टौस्येत् ॥ १ । ४ । १९ ॥

आबन्तस्य स्वसम्बन्धिनि ॥ पद्मया ॥

आपो ङितां यैयास्यास्याम् ॥ १ । ४ । १७ ॥

पद्मायै । पद्मायाः २ । पद्मयोः २ । पद्मायाम् ॥

एदापः ॥ १ । ४ । ४२ ॥

आमन्त्र्यार्थे सिना ॥ हे पञ्चे । एवं मात्रादयः । हे अम्ब । हे प्रियाम्ब । हे अम्बाडे ॥

सर्वादेर्डस्पूर्वाः ॥ १ । ४ । १८ ॥

आबन्तस्य ङितां यैयास्यास्याम स्युः ॥ सर्वस्यै । सर्वस्याः २ । सर्वस्याम् । द्वितीयस्यै । द्वितीयायै । तत्सम्बन्धिविज्ञानादेः । प्रियसर्वायै । धर्मसारथे दक्षिणपूर्वस्यै । बहुव्रीहौ तु, दक्षिणपूर्वायै । जरा । जरसौ । जरे । अतिजरे । विभक्तिरूपेण व्यवधानान्न जरस् । पृतना । पृतः इत्यपि क्वचित् । नासिका । नसः । निशा । निशः । निज्भ्याम् । निट्सु । गोधया विश्वपावत् । मति ॥

स्त्रिया ङितां वा दैदास्दास्दाम् ॥ १ । ४ । २८ ॥

इदुदन्तात् ॥ मत्यै । मतये । मत्याः २ मतेः २ । मत्याम् । मतौ । कन्यापत्यै कन्यापतये पुरुषाय स्त्रियै वा ॥ एवं स्मृत्यादयः । द्वित्वे स-न्त्याप् । द्वे २ । द्वाभ्याम् ३ ॥

त्रिचतुरस्तिसृचतसृ स्यादौ ॥ २ । १ । १ ॥

स्त्रियाम् ॥

ऋतो रः स्वरेऽनि ॥ २ । १ । २ ॥

तिसृचतसृसम्बन्धिन स्यादौ ॥ सर्वोपवादः । तिस्रः २ । तिसृणाम् । प्रियास्तिस्रोऽस्य प्रियतिसा । प्रियास्तिस्रः प्रियाणि त्रीणि वा यस्याः सा प्रियत्रिर्भगिनत् । अनीति किम् ? । तिसृणाम् । प्रियतिसृणी कुले । देवी । देव्यौ ॥ एवं नद्यादयः । लक्ष्मीः ।

"अवीतन्त्रीतरीलक्ष्मी-धीह्रीश्रीणामुणादितः ।
स्त्रीलिङ्गानामवीषान्तु सिलोपो न कदाचन ॥ १ ॥"

श्रीः । श्रियौ । श्रियमिच्छति श्रीवाचरति वा श्रीः । धातोरि-

वर्णोवर्णस्येति नित्यमिय्। स्त्रियम्। स्त्रियः। अतिस्त्रियम् २। अतिस्त्रियः २। अतिस्त्रिया। शेषं पुंवत्। श्री। श्रियौ। श्रियै। श्रिये। अतिश्रियै। अतिश्रिये। स्त्रियै नराय वा। एवं धीह्री-प्रभृतयः। प्रवृत्तिनिमित्तैक्ये सति लिङ्गान्तरविशिष्टार्थानभिधायकत्व नित्यस्त्रीत्वमितिमते। प्रकृष्टा धीर्यस्य यस्या वेति विग्रहे प्रकृष्टा धीरिति विग्रहे वा लक्ष्मीवत्। अमि शसि च प्रध्यम्, प्रध्यः। पदान्तरं विना स्त्रिया वर्त्तमानत्वं नित्यस्त्रीत्वमितिमते तु प्रकृष्टं ध्यायतीति विग्रहेऽपि लक्ष्मीवत्। सुष्ठु धीर्यस्या यस्य वा शोभना धीः सुधीरिति वा विग्रहे सुधीरुभयमतेऽपि श्रीवत्। सुष्ठु ध्यायतीति विग्रहे परमते श्रीवत्। पूर्वमते तु नीवत्। ग्रामणीः पुंवत्। ग्रामनयनं पुंधर्म उत्सर्गतः॥

स्त्रियाम्॥ १। ४। ९३॥

क्रुशस्तुनस्तृच्॥ निर्निमित्तत्वात् पञ्चक्रोष्टृ इत्यत्र न तृज्निवृत्ति'॥

स्त्रिया नृतोऽस्वस्रादेर्ङी.॥ २। ४। १॥

क्रोष्ट्री। देवीवत्। इतीदन्ताः॥ रज्जुतनुधेन्वादयो मतिवत्॥ इत्यु-दन्ता'। भ्रूः श्रीवत्॥

भ्रूश्नो॥ २। १। ५३।

उवर्णस्य संयोगात्परस्य स्वरादौ प्रत्यये उव्॥ भ्रुवौ। भ्रुवः। हे भ्रूः। हे सुभ्रु इत्यादौ स्त्रीपर्यायत्वादृदि कृते ह्रस्वः। भ्रुवा। भ्रुव'। भ्रूणाम्। भ्रुवाम्। स्वरूप- पुंवत्। पुनर्भूः। हेपुनर्भु। पुनर्भ्वम्॥

कवर्गकस्वरवति॥ २। ३। ७६॥

उत्तरपदे पूर्वपदस्थाद्रषृवर्णात् परस्य उत्तरपदान्तस्थनागमस्य स्यादेश्च नो ण', न चेत्पकसम्बन्धी॥ पुनर्भूणाम्। वर्षाभूः। हे वर्षा-

मातुर्मानि पुत्रेऽर्हे सिनाम्न्यपे ॥ २। ४ । ४० ॥ इ गार्गीमाता । अह इति नित्य १ । अरे गार्गीमातर ॥ (पंक्ति ६ ठीमा ' शसि मातृः ' पढो)

भ्रु। "भेस्यां पुनर्नवायां स्त्री वर्षाभूर्दर्दुरे पुमान्।" भेकजातौ नित्य स्त्रीत्वाभावात्। हेवर्षाभूः । वर्षाभ्वौ । स्वयभू पुंवत्। वधूजम्बन्यौ देवीवत् । स्वसा ।

" स्वसा तिस्रश्चतस्रश्च ननान्दा दुहिता तथा ।
याता मातेति सप्तैते स्वसादय उदाहृताः ॥ १ ॥ "

माता पितृवत्। शसि मातृः । रा पुंवत् । द्यौर्गोवत्। नौर्ग्लौवत् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमल-भिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहैमप्रभायां स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

॥ अथ स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

अतः स्यमोऽम् ॥ १ । ४ । ५७ ॥

नपुंसकस्य ॥ कुण्डम् २ ॥

औरीः ॥ १ । ४ । ५६ ॥

नपुंसकस्य ॥ कुले २ ॥

नपुंसकस्य शिः ॥ १ । ४ । ५५ ॥

जस्शसोः ॥

स्वराच्छो ॥ १ । ४ । ६५ ॥

नपुंसकान्नोऽन्त ॥

नि दीर्घः ॥ १ । ४ । ८५ ॥

शेषघुट्परे स्वरस्य ॥ कुलानि २ । शेष पुंवत् ॥

पञ्चतोऽन्यादेरनेकतरस्य दः ॥ १ । ४ । ५८ ॥

नपुंसकस्य स्यमोः॥ अन्यत्। अन्यद्। अन्यतरत् २। इतरत् २। कतरत् २। कतमत् २। अनेकतरस्येति किम् ?। एकतरम्। सम्बन्धिविज्ञानात् प्रियान्यम्। सर्वादेरित्येव। अन्य नाम किञ्चित्। अतिजरम्। अतिजरसम्॥

जरसो वा ॥ १ । ४ । ६० ॥

नपुंसकस्य स्यमोर्लुप्॥ अतिजरः २। अतिजरसी। अतिजरे। शौ परत्वाज्जरस्॥

धुटां प्राक् ॥ १ । ४ । ६६ ॥

स्वरात् परा या धुड्जातिस्तदन्तस्य नपुंसकस्य शौ धुड्भ्य एव प्राग् नोऽन्तः॥

न्स्महतो ॥ १ । ४ । ८६ ॥

स्वरस्य शेषे घुटि दीर्घः॥ अतिजरांसि। अतिजराणि। हृदयानि। हृन्दि। उदकानि। उदानि। आसानि। आसनानि॥

क्लीबे ॥ २ । ४ । ९७ ॥

स्वरान्तस्य ह्रस्वः॥ विश्वपम्॥

अनतो लुप् ॥ १ । ४ । ५९ ॥

नपुंसकस्य स्यमोः॥ लुप्करणं स्थानिवद्भावनिषेधार्थम्। तेन यत् तदित्यादि। प्रियत्रि॥

नामिनो लुग् वा ॥ १ । ४ । ६१ ॥

नपुंसकस्य स्यमोः॥ प्रियतिसृ॥

अनाम्स्वरे नोऽन्त ॥ १ । ४ । ६४ ॥

नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य स्यादौ॥ प्रियतिसृणी। प्रियतिसृणि॥

... स्वरे ॥ १ । ४ । ६२ ॥

नाम्यन्तो नपुंसकः ॥ प्रियतिसा । प्रियतिसृणा । प्रियतिसृणाम् । प्रन्दा द्विविधा । दध्यादिवत् केचित्स्वतो लिङ्गभाजः, अन्ये गुणक्रियादिप्रवृत्तिनिमित्ताः पटुचिकीर्षादयो विशेष्यानुरूपलिङ्गभाजः । वारि । हे वार । हे वारि । ग्रामणि । ग्रामण्या । ग्रामणिना । ग्रामण्याम् । ग्रामणीनाम् । एवं सुधिप्रभृतयः । प्ररि । प्ररा । प्रराभ्याम् । प्ररीणाम् ॥

दध्यस्थिसक्थ्यक्ष्णोऽन्तस्यान् ॥ १ । ४ । ६३ ॥

नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य टादौ स्वरे ॥ दध्ना । प्रियदध्ना । अस्थि । सक्थि । अक्षि । मधु । जतु । सानु । पटु । पटवे । पटुने । प्रियक्रोष्ट्रे । प्रियक्रोष्ट्रा । प्रियक्रोष्टुना । अतिगु । अतिगुना । एवं मधुप्रभृतयः । कर्तृ । हे कर्तः । हे कर्तृ । कर्त्रा । कर्तृणा ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशारीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहैमप्रभायां स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

॥ अथ व्यञ्जनान्ताः पुंल्लिङ्गाः ॥

चजः कगम् ॥ २ । १ । ८६ ॥

धुटि प्रत्यये पदान्ते च तयोरसत्परे स्यादिविधौ च पूर्वस्मिन् ॥ सुवाक् । सुवाग् । सुवाचौ । सुवाक्षु ॥

अञ्चोऽनर्चायाम् ॥ ४ । २ । ४६ ॥

अञ्चोपान्त्यनस्य लुक् किति ङिति च ॥ अनर्चायामिति किम् ? । अञ्चितोऽग्निः ॥

घुटि ॥ १ । ४ । ६८ ॥

निमित्तविशेषोपादानं विनाऽऽपादपरिसमाप्तेर्यत् कार्यं वक्ष्यते तद्घुटि वेदितव्यम् ॥

अचः ॥ १ । ४ । ६९ ॥

युदन्तस्याञ्चतेर्धातोस्तदन्तस्मिन्धिनि घुटि धुट प्राग् नोऽन्तः॥

युजञ्चक्रुञ्चो नो ङः ॥ २ । १ । ७१ ॥

पदान्ते ॥ प्राङ् । प्राञ्चौ ॥

अच्च प्राग्दीर्घश्च ॥ २ । १ । १०४ ॥

णिक्यघुड्वर्जिते यकारादौ स्वरादौ च प्रत्यये ॥ प्राचः । प्राग्भ्याम् । प्राक्षु । हे प्राङ् । एवं प्रत्यङ् । प्रतीचः । अन्वाचयशिष्टत्वाद् दीर्घत्वस्य तदभावेऽपि चादेशो भवति । दृषद्भ्यः ॥

उदच उदीच् ॥ २ । १ । १०३ ॥

णिक्यघुड्वर्जे यकारादौ स्वरादौ च । उदीचः । उदग्भ्याम् ॥

सहसम सध्रिसमि ॥ ३ । २ । १२३ ॥

क्विबन्तेऽञ्चतौ । सहाञ्चतीति सध्र्यङ् । समञ्चतीति सम्यङ् । समीचः ॥

तिरसस्तिर्यति ॥ ३ । २ । १२४ ॥

क्विबन्तेऽञ्चतौ । तिर्यङ् । तिर्यञ्चौ । तिरश्चः । तिर्यग्भ्याम् ॥

सर्वादिविष्वग्देवाड्डद्रि क्व्यञ्चौ ॥ ३ । २ । १२२ ॥

अन्तः॥ अदद्र्यङ् ॥

वाऽद्रौ ॥ २ । १ । ४६ ॥

प्रतेऽदसो दस्य मः ॥

मादुवर्णोऽनु ॥ २ । १ । ४७ ॥

अदसो वर्णमात्रस्य आसन्नः ॥ द्यावत्र दकारो नत्र भविष्य धातूरूप्यम् । अदमुयङ् । अमुयङ् । अमुमुयङ् । अदमुपञ्चौ । अदमुञ्च । अदमुयग्भ्याम् । विष्वद्यङ् । देवद्र्यङ् । अर्वाञ्चां तु नं ऽन्त्यो न । ससादौ, मात्रः । माद्भ्याम् । माद्सु । माद्सु । एव त्यश्चादयः । क्रुञ्चे क्विपि क्रुञ्च इति सौत्रनिर्देशान्नलोपाभाव क्रुङ् । क्रुञ्चौ । क्रुञ्च ॥

सयोगस्यादौ स्कोर्लुक् ॥ २ । १ । ८८ ॥

धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥

यजसृजमृजराजभ्राजभ्रस्जव्रश्चपरिव्राजः श षः ॥ २ । १ । ८७ ॥

एषां चजोर्धातोः शस्य च धुटि प्रत्यये पदान्ते च षः । मूलं वृश्चति मूलवृट् २ । मूलवृश्चौ । मूलवृड्भ्याम् । मूलवृट्सु । देवेट् २ । चपयट् २ । तीर्थसृट् २ । मृट् २ । सम्राट् २ । भ्राट् २ । भृट् २ । भृज्जौ । परिव्राट् २ ॥

युजोऽसमासे ॥ १ । ४ । ७१ ॥

युजन्तस्य धुटि परे धुट प्राग् नोऽन्तः ॥ युनक्तीति युङ् । युञ्जौ । युञ्ज । असमासे किम् ? । अश्वयुक् । ऋदिन्निर्देश किम् ? । युजिच् समाधावित्यस्य मा भूत् । युज्यते इति युक् । युजौ । युज । विभ्राङ् । विभ्राड्भ्याम् ॥

ऋत्विज्दिशदृशस्पृशस्रज्दधृषुष्णिहो गः ॥ २ । १ । ६९ ॥

पदान्ते ॥ ऋत्विग् २ । ऋत्विजौ ॥

वसुराटोः ॥ ३ । २ । ८१ ॥

उत्तरपदयोर्विश्वस्य दीर्घः ॥ विश्वाराट् । विश्वराजौ ॥

रात्सः ॥ २ । १ । ९० ॥

पदस्य संयोगान्तस्य रात्सस्यैव लुक् ॥ ऊर्क् । ऊर्ग् । ऊर्जौ । मंख्व् । मल्वौ ॥

ऋदुदितः ॥ १ । ४ । ७० ॥

धुडन्तस्य घुटि धुटः प्राक् स्वरात्परो नोऽन्तः ॥ महान् । महान्तौ । हे महन् । महतः ॥

अभ्वादेरत्वसः सौ ॥ १ । ४ । ९० ॥

शेषे दीर्घः ॥ भवान् । भवन्तौ । हे भवन् । एवं गोमान् । अभ्वादेः किम् ? । पिण्डग्रः । गोमन्तमिच्छति क्यनि क्विप् गोमान् । शतृप्रत्ययान्तानां दीर्घाभावो विशेषः । पचन् । भवन् । महन् ॥

अन्तो नो लुक् ॥ ४ । २ । ९४ ॥

डुव्युक्तजक्षपञ्चतः परस्य शितोऽवितः ॥ ददत् । दधत् । जक्षत् । जाग्रत् । दरिद्रत् । शासत् । चकासत् । दधिमत् । दधिमद् । दधिमथौ । इत्यादि । सुपाद् २ । सुपादौ ॥

यस्वरे पादः पदणिक्यघुटि ॥ २ । १ । १०२ ॥

प्रत्यये ॥ सुपदः ॥

लुगस्यादेत्यपदे ॥ २ । १ । ११३ ॥

अपदे इति किम् ? । दण्डाग्रम् ॥

तः सौ सः ॥ २ । १ । ४२ ॥

त्यदादीनां स्वसम्बन्धिनि ॥ स्यः । त्यौ । त्ये । शेषं सर्ववत् । नियत्यत् पुमान् । सः । तौ । ते । यः । यौ । ये । एषः । एतौ । एते ॥

त्यदामेनदेतदो द्वितीयाटौस्यवृत्त्यन्ते ॥ २ । १ । ३३ ॥

अन्वादेशे ॥ कस्यचिद्वस्तुनः किञ्चित्क्रियादिकं विधातुं कथितस्य तेनान्येन वा शब्देन पुनरन्यद्विधातुं कथनमन्वादेशः । उद्दिष्टमेतद्रूप्यनमथो एनदनुजानीत । एतकं साधुमावश्यकमध्यापयाथो एनमेव सूत्राणि । अत्र साकोऽप्यादेशः । एतेन रात्रिरधीताऽथो एनेनाहरप्यधीतम् । एतयोः शीलं शोभनमथो एनयोर्महती कीर्त्तिः । सर्वाणि शास्त्राणि जानन्तावेतौ अथो एनयोस्त्रिष्टनोर्नान्यः पूजार्हः । अवृत्त्यन्त इति किम् ? । अथो परमैनं पश्य । अन्तग्रहणं किम् ? । एनच्छ्रितकः । द्वितीयाटौसीति किम् ? । एते मेधाविनो विनीता अथो एते शास्त्रस्य पात्रम् । अन्वादेश इत्येव । जिनदत्तमध्यापय एतं च गुरुत्तम ॥

गडदबादेश्चतुर्थान्तस्यैकस्वरस्यादेश्चतुर्थः स्ध्वोश्च प्रत्यये ॥ २ । १ । ७७ ॥

धान्वनयरस्य पदान्ते ॥ ध्रुत् । ध्रुद् । ध्रुधौ । ध्रुध । ध्रुद्भ्याम् । राजा । राजानौ ॥

नामन्त्र्ये ॥ २ । १ । ९२ ॥

नाम्नो नस्य लुक् पदान्ते ॥ हे राजन् । राज्ञः । राजभ्याम् । राज्ञि । राजनि । यज्वा ॥

न वमन्तसंयोगात् ॥ २ । १ । १११ ॥

परस्यानोऽकारस्य लुक् ॥ यज्वनः । आत्मा । आत्मनः । प्रतिदिवा ॥

भ्वादेर्नामिनो दीर्घो र्वोर्व्यञ्जने ॥ २ । १ । ६३ ॥

प्रतिदीव्नः ॥ र्वोर्भ्वादिसम्बन्धिविशेषणं किम् ? । दिव्यति । नामिनो भ्वादिसम्बन्धिविशेषणं किम् ? । दधिव्याः । प्रत्यासत्त्या नस्यैवेति विशेषणाद् ग्रामणिव्या ॥

इन्हन्पूषार्यम्ण शिस्योः ॥ १ । ४ । ८७ ॥

इन्नन्तस्य हनादीनां च स्वरस्य शौ शेषे सावेव च दीर्घः । दण्डी । दण्डिनौ । तपस्वी । वाग्मी । वृत्रहा । वृत्रहणौ । हे वृत्रहन् ॥

हनो ह्नो घ्नः ॥ २ । १ । ११२ ॥

हनो घि ॥ २ । ३ । ९४ ॥

हन्तेर्नो घि निमित्तकार्यिणोरन्तरे सति णो न । वृत्रघ्नः । वृत्रहभ्याम् । वृत्रघ्नि । वृत्रहणि । पूषा । पूषणौ । अर्यमा । अर्यमणौ ॥

श्वन्युवन्मघोनो ङीस्याद्यघुट्स्वरे व उः ॥ २ । १ । १०६ ॥

सस्वर० । श्वा । श्वानौ । शुनः । युवा । यूनः । मघवा । मघोनः । अर्वा । अर्वाणौ ॥

पथिन्मथिनृभुक्ष सौ ॥ १ । ४ । ७६ ॥

एषां नान्तानामन्तस्य सौ आ ॥

ए ॥ १ । ४ । ७७ ॥

पथ्यादीना नान्तानामिकारस्य घुटि परे आः ॥

थो न्थ् ॥ १ । ४ । ७८ ॥

पथिमथोर्नान्तयोस्थस्य घुटि परे न्थ् स्यात् । पन्थाः । हे पन्थाः । पन्थानौ ॥

इन् ङीस्वरे लुक् ॥ १ । ४ । ७९ ॥

पथ्यादीनामघुटि च स्यादौ इन् लुक् । पथः । पथा । मन्थाः । मन्थानौ । मथः । मथा । ऋभुक्षाणौ । ऋभुक्षः । पथिभ्याम् । पथिभिः ॥

सङ्ख्यानां र्ष्णाम् ॥ १ । ४ । ३३ ॥

आमो नाम्। पञ्चनाम्। पञ्चसु। एवं सप्तादय.। प्रियपञ्चाद्यं राजवत्। प्रियपञ्च्न ॥

वाष्टन आ स्यादौ ॥ १ । ४ । ५२ ॥

तन्तत्सम्बन्धिनि ॥

अष्ट और्जश्शसो ॥ १ । ४ । ५३ ॥

स्वसम्बन्धिनो ॥ अष्ट इति कृताऽऽत्वस्याष्टनो निर्देश ॥ अष्टौ २ । अष्ट २ । अष्टाभि. । अष्टभि । अष्टभ्यः। अष्टाभ्य २ । अष्टानाम् । अष्टसु । अष्टासु । परमाष्टौ । परमाष्ट । प्रियाष्टा । प्रियाष्ट । प्रियाष्टौ । प्रियाष्टनौ । इत्यादि ॥

अप ॥ १ । ४ । ८८ ॥

स्वरस्य शेषे घुटि दीर्घ ॥ स्वाप् । स्वापौ । इ स्वप् ॥

अपोऽद् भे ॥ २ । १ । ४ ।

स्यादौ ॥ स्वद्भ्याम् । तुण्डिभमाचष्टे तुण्डिप् २ । तुण्डिभौ एवं गर्धप् । गर्दभौ । गर्भ्भ्याम् ॥

अयमियं पुंस्त्रियो सौ ॥ २ । १ । ३८ ॥

त्यदामिदम. ॥ अयम् । परमायम् । साकोऽप्येवम् । त्यदामिति किम ? । अतीदम् ना स्त्री वा ॥

दो मः स्यादौ ॥ २ । १ । ३९ ॥

त्यदामिदम ॥ इमौ २ । इमे । इमम् । स्मकम् । त्यदामित्येव । प्रियेदमौ ।

इदम ॥ २ । १ । ३४ ॥

त्यदादिदमो द्वितीयाटौसि अन्वादेशे एनद् स्याद्वृत्यन्ते ॥ एनम् । एनौ । एनान् । एनेन । एनयो २ ॥

अव्यञ्जने ॥ २ । १ । ३५ ॥

त्यदादेरिदमः स्यादावन्वादेशोऽस्त्यन्ते। आभ्याम्। एषु। अनक् इति वचनात् साकोऽपि विधिः ॥

टौस्यन. ॥ २ । १ । ३७ ॥

त्यदामनक इदम' ॥ अनेन । अनक इति किम ? । इमकेन ॥

अनक् ॥ २ । १ । ३६ ॥

त्यदादेर्व्यञ्जनादौ स्यादौ परे अगवर्जं इदमत् । आभ्याम् ॥

इदमदसोऽक्येव ॥ १ । ४ । ३ ॥

आत्परस्य भिस ऐस् । इमकैः । नियम किम् ? । एभिः । पञ्चभिः । अस्मै । एभ्य । अस्मात् । अस्य। अनयो । एषाम् । अस्मिन । एषु ॥

किम' कस्तसादौ च ॥ २ । १ । ४० ॥

त्यदां स्यादौ ॥ साकोऽपि । कः । कौ । के । शेषं सर्ववत्। त्यदामित्येव । प्रियकिम् ? ॥

मो नो म्वोश्च ॥ २ । १ । ६७ ॥

म्वादे' पदान्ते, म चासन् परे ॥ प्रशाम्यतीति प्रशान्। प्रशामौ । प्रशान्भ्याम् । एव प्रतान् । प्रतान्। परिक्रान् ॥

वा शेषे ॥ १ । ४ । ८२ ॥

घुटि परेऽनडुच्चतुरोरुतः ॥ चत्वारः। प्रियचत्वा.। चतुर' । चतुर्णाम् ॥

अरो सुपि र ॥ १ । ३ । ५७ ॥

एव रस्य । चतुर्षु ॥

उतोऽनडुच्चतुरो व ॥ १ । ४ । ८१ ॥

सम्बोधने सौ ॥ हे प्रियचत्व' ॥

दिव औः सौ ॥ २ । १ । ११७ ॥

सुयौ । सुदिवौ । हे सुद्यौः ॥

उ पदान्तेऽनूत् ॥ २ । १ । ११८ ॥

दिवः ॥ सुद्युभ्याम् । अनूत् किम् ? । द्युभवति । शब्दमाट् २ । शब्दमाशौ । एवं विश् । नाटक् । नाट्शौ । एवं सुदिशमदृशृष्ठ स्पृशादयः ॥

नशो वा ॥ २ । १ । ७० ॥

पदान्ते ग ॥ जीवनक् २ । जीवनट् २ । जीवनशौ ॥

सजुषः ॥ २ । १ । ७३ ॥

र पदान्ते ॥

पदान्ते ॥ २ । १ । ६४ ॥

भ्वादेर्नामिनो दीर्घः ॥ सह जुषते इति सजूः । सजुषौ ॥

णषमसत्परे स्यादिविधौ च ॥ २ । १ । ६० ॥

इत सूत्रादारभ्य यत्पर कार्यं विधास्यते तस्मिन् स्याद्यधिकारविहिते च पूर्वस्मिन्नपि कर्तव्ये णत्व षत्व वा, असिद्ध द्रष्टव्यम् ॥ परसूत्रनिर्दिष्टयोश्च णषयो परे ते णोऽसन् । णषशास्त्रं वा ॥ इति षत्वस्यासिद्धत्वात् पिपठीः । पिपठिषौ । पिपठी षु । पिपठीष्षु । दधृक् २ । दधृषौ । रत्नमुट् २ । रत्नमुषौ । एवं प्रियषट् २ । षट् २ । षड्भिः । षण्णाम् । चिकीर्षतीति चिकी । चिकीर्षौ । चिकीर्षु । विवक्षतीति विवट् २ । तट् २ । तक्षौ । व्यन्तात् क्विपि तु । तक् २ एवं गोरट् । गोरक् । पिपक् । पिपट् । सुपी । सुपिसौ । सुपी मुतसौ । विद्वान् । विद्वांसौ । हे विद्वन् ॥

क्वसुष्मतौ च ॥ २ । १ । १०५ ॥

अणिस्यधुट् यस्वरे प्रत्यये ॥ विदुषः ॥

स्रसुध्वस्नकस्सनडुहो दः ॥ २ । १ । ६८ ॥

पदान्ते स चासन् परे स्यादिविधौ च । विद्वद्भ्याम् । क्वसिति सकारपाठः किम् ? । विद्वान् । पञ्च सेदिवान् । सेदिवांसौ । सेदुषः । त्वद्भ्याम् । सुहिनस्तीति सुहिन् । सुहिंसौ । ध्वत् २ । ध्वसौ । २ ॥

पुंसो. पुमन्स् ॥ १ । ४ । ७३ ॥

तदन्तत्सम्बन्धिनि घुटि ॥ पुमान् । पुमांसौ । हे पुमन् । पुंसः । याम् ३ । पुंसु । श्रेयान् । श्रेयांसम् । हे श्रेयन् । उशना । उशनसौ ॥

वोशनसो नश्चामन्त्ये सौ ॥ १ । ४ । ८० ॥

लुक् ॥ हे उशनन् । हे उशन । हे उशनः । एवमनेहा । हे अ- । पुरुदशा । हे पुरुदशः । वेधा । वेधसौ । हे वेधः । सुवः । सौ २ । पिण्डग्रः । पिण्डग्रसौ २ ॥ दोः ॥ दोषौ । दोष्णः । दोष ॥

अदसो द सेस्तु डौ ॥ २ । १ । ४३ ॥

त्यदा सौ सः ॥ असौ । असकौ । हे असौ । हे असकौ । दामिति किम् ? । अत्यदा ॥

असुको वाकि ॥ २ । १ । ४४ ॥

पदा सावदस ॥ असुकः । हे असुक ॥

मोवर्णस्य ॥ २ । १ । ४५ ॥

पदादेरदसो द ॥ मादुवर्णोऽनु । अमू २ ॥

बहुष्वेरी ॥ २ । १ । ४६ ॥

अदसो मः परस्य ॥ अमी । अमुम् । अमून् ॥

प्रागिनात् ॥ २ । १ । ४८ ॥

अदसो म परस्य वर्णस्योवर्णः ॥ अमुना । अमूभ्याम् ३ । अमीभिः । अमीभ्यः २ । अमुष्मात् । अमुष्य

२ । अमीषाम् । अमुष्मिन् । अमीषु । अमुकौ । अमुकः । अमुकैः । इत्यादि ॥

अनडुह सौ ॥ १ । ४ । ७२ ॥

अन्तस्सम्बन्धिनि धुडन्तस्य धुटः प्राग् नोऽन्तः ॥ अनड्वान् । अनड्वाहौ । हे अनड्वन् । अनडुद्भ्याम् । अनडुत्सु ॥

हो धुट्पदान्ते ॥ २ । १ । ८२ ॥

ढः ॥ लिट् । लिड् । लिड्भ्याम् । विश्वराट् २ । विश्वराडौ । नसान्ता चिन्तीह इत्यादीनीति ज्ञेयम् ॥ पर पर्णगृह्णगुणा ॥

भ्वादेर्दादेर्घः ॥ २ । १ । ८३ ॥

हो धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥ गोधुक् २ । गोदुहौ । गोधुक्षु । भ्वादेः किम् ? । दामलिट् २ ॥

मुहद्रुहष्णुहष्णिहो वा ॥ २ । १ । ८४ ॥

हो घो धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥ मुक् २ । मुट् २ । मुहौ । ध्रुक् २ । ध्रुट् २ । स्नुक् २ । स्नुट् २ । स्नुहौ । स्निक् २ । स्निट् २ । उष्णिक् २ । उष्णिहौ । उष्णिग्भ्याम् ३ ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयनन्दसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परानिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतशिष्यव्राप्तनामपद्मविजयचरणकमलसेविन्यायमानान्तेवासिनेमिविज्ञानाचार्यश्रीतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनान्ताः पुंलिङ्गाः ॥

॥ अथ व्यञ्जनान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

वागादयः स्रगादयः सुवाग्वत् ॥ स्रक् । स्रग् । स्रजौ । स्रजः । आद्रेर इत्यात्व आदित्यापि, स्या । स्ये । स्याः । सर्वाशब्दवत् ।

सा । या । एषा । एताम् । अन्वादेशे एनाम् । समित् २ । समिधौ । सुपर्वा । सुपर्वाणौ । आपः । अपः । अद्भिः । ककुप् । ककुभौ । इयम् । इमे । इमाः । इमाम् । एनाम् । अनया । आभ्याम् । आभिः । अस्यै । अत्र परत्वात्पूर्वमदादेशे पश्चात् स्यट् । अस्याः । अनयोः । आसाम् । अस्याम् । आसु । का । के । काः । चतस्रः २ । चतसृभिः । चतसृभ्यः २ । चतसृणाम् । चतसृषु । हे चतस्रः ॥ पदान्ते इति दीर्घे, गीः । गिरौ । गीर्भ्याम् । गीर्षु । एवं पुर्धुरादयः । द्यौः । पुवत् । दिक् २ । दिशौ । दृक् २ । दृशौ । प्रावृट् । प्रावृड् । प्रावृषौ । आशीः । पदत्वस्यासत्त्वाद्रत्वम् । आशिषौ । असौ । अमू । अमूः । अमूम् । अमुया । अमूभ्याम् । अमूभिः । अमुष्यै । अमुष्याः । अमुयोः । अमूषाम् । अमूषु ॥

नहाहोर्धतौ ॥ २ । १ । ८५ ॥

धौ धुटि प्रत्यये पदान्ते च ॥ उपानत् २ । उपानहौ । उपानद्भ्याम् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशाखीयतपागच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां व्यञ्जनान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

॥ अथ व्यञ्जनान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

प्राक् ॥ प्राची । प्राञ्चि । प्रत्यक् । प्रतीची । प्रत्यञ्चि । एवं सम्यगादयः ॥ गवाक् । गोअक् । गोक् । पूजायां गवाङ् । गोअङ् । गोङ् । गोची । गवाञ्ची । गोअञ्ची । गोञ्ची । सुवल्ग् । सुवल्गी ॥

लो वा ॥ १ । ४ । ६७ ॥

रलाभ्यां परा या धुड्जातिस्तदन्तस्य नपुंसकस्य शौ धुड्भ्य एव प्राग् नोऽन्तो वा ॥ सुवल्गि । सुवल्गि । असृक् २ । असृजी । असृञ्जि । असानि । अस्ना । असृजा । ऊर्क् २ । ऊर्जी । ऊर्ञ्जि । ऊर्जि । बहूर्ञ्जि । बहूर्जि । अन्येतु ऊर्जान्ते नरजाना नित्य सयोग बहूर्जशब्दे तु रनजाना वा सयोगमिच्छन्ति । जगत् २ । जगती । जगन्ति ॥

अवर्णादश्नोऽन्तो वातुरीड्योः ॥ २ । १ । ११५ ॥

तुदत् । तुदन्ती । तुदती । तुदन्ति । भात् २ । भान्ती । भाती । भान्ति । अश्न इति किम् ? । क्रीणत् । क्रीणती ॥

श्यशवः ॥ २ । १ । ११६ ॥

ईङ्योरतुरन्तो नित्यम् ॥ दीव्यन्ती । पचन्ती । भवत् । भवन्ती । महत् । महती । महान्ति । शकृन्ति । शकृानि । शकृन्ति । शकानि । ददत् २ । ददती ॥

शौ वा ॥ ४ । २ । ९५ ॥

द्व्युक्तजक्षपञ्चतः परस्यान्तो नो लुक् ॥ ददन्ति । ददति । जक्षन्ति । जक्षति । एवं जाग्रन्ति । त्यत् २ । तत् २ । यत् २ । एतत् २ । अन्वादेशे एनत् इत्यादि । वेभिद् २ । वेभिदी । वेभिदि । एवं चेच्छिद् २ । अहः । अही । अहनी । अहानि । अह्ना । अहोभ्याम् । अह्नि । अहनि । अहःसु २ । हे अहः । ब्रह्म । ब्रह्मणी । ब्रह्माणि ॥

क्लीबे वा ॥ २ । १ । ९३ ॥

आमन्त्र्ये नाम्नो नो लुक् ॥ हे ब्रह्मन् । हे ब्रह्म । दण्डि । दण्डिनी । दण्डीनि । बहुवृत्रहाणि । बहुपूषाणि । बह्वर्यमाणि । स्रग् । स्रग्वी ॥

नि दीर्घः ॥ १ । ४ । ८९ ॥

अपो नागमे पूर्वस्वरस्य घुटि वा दीर्घः॥ स्वाम्पि। स्वम्पि। एवमत्यप्। बह्वप्। इदम्। इमे इमानि। इदम्। एनत्२। इत्यादि। किम्। के। कानि। वा। वारी। वारि। वारा। वार्भ्याम्। चत्वारि। विमलद्यु। विमलदिवी। द्व्यन्तोऽसप्ते इति पदत्वनिषेधादुत्वं न। धनु। धनुषी। धनूंषि। धनुर्भ्याम्। चक्षुः। चक्षुषी। चक्षूंषि। हविः। हविषी। हवींषि। पिपठीः। पिपठिषी। पिपठिषि। पयः। पयसी। पयांसि। एवं वचःप्रमुखाः। सुपुम्। सुपुंसी। सुपुमांसि। अद। अमू। अमूनि। शेषं पुंवत्। स्वनडुत्२। स्वनडुही। स्वनड्वांहि। काष्ठतट्२। काष्ठतक्षी। काष्ठतक्षि। काष्ठतड्भ्याम्॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहैमप्रभायां व्यञ्जनान्ता नपुंसकलिङ्गाः॥

॥ अथ युष्मदस्मत्प्रक्रिया ॥

त्वमहं सिना प्राक् चाकः ॥ २। १। १२ ॥

युष्मदस्मदोर्यथासङ्ख्यं तदन्तसम्बन्धिना ॥ त्वम्। अहम्। अतित्वम्। अत्यहम्। प्राक् चाक इति किम्?। त्वकम्। अहकम्।

मन्तस्य युवावौ द्वयोः ॥ २। १। १० ॥

युष्मदस्मदोः स्यादौ ॥

अमौ मः ॥ २। १। १६ ॥

युष्मदस्मद्भ्याम् ॥

...दस्मदो ॥ २। १। १६ ॥

व्यञ्जनादौ तदतत्सम्बन्धिनि स्यादौ आ. स्यात् ॥ युवाम् २। आवाम् २ ॥

यूयवय जसा ॥ २ । १ । १३ ॥

युष्मदस्मदो' प्राक् चाक' ॥ यूयम् । वयम् । यूयकम् । वयकम् ॥

त्वमौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन् ॥ २ । १ । ११ ॥

स्यादौ युष्मदस्मदोर्मन्तस्य । त्वाम् । माम ॥

शसो न ॥ २ । १ । १७ ॥

युष्मदस्मद्भ्या परस्य ॥ युष्मान् । अस्मान ॥

टाङ्योसि य ॥ २ । १ । ७ ॥

युष्मदस्मदो' ॥ त्वया । मया । युवाभ्याम् ३ । आवाभ्याम ३ । युष्माभि. । अस्माभि ॥

तुभ्यमह्य ङया ॥ २ । १ । १४ ॥

युष्मदस्मदो' ॥ तुभ्यम । मह्यम् । प्राक् चाक इत्येव । तुभ्यकम् । मह्यकम् ॥

अभ्य भ्यस ॥ २ । १ । १८ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य चतुर्थीबहुवचनस्य ॥

शेषे लुक् ॥ २ । १ । ८ ॥

आत्वयत्वनिमित्तेतरस्यादौ युष्मदस्मदोरन्तस्य लुक् ॥ युष्मभ्यम । अस्मभ्यम । शेषे किम ? । त्वयि । मयि ॥

ङसेश्चाद् ॥ २ । १ । १९ ॥

युष्मदस्मद्भ्या परस्य पञ्चमीभ्यस ॥ त्वद् । मद् । युष्मद् । अस्मद् ॥

तवमम ङसा ॥ २ । १ । १५ ॥

युष्मदस्मदोः ॥ तव । मम । प्राक् चाक इत्येव । तवक । ममक । युवयोः २ । आवयो २ ॥

आम आकम् ॥ २ । १ । २० ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य ॥ युष्माकम् । अस्माकम् । त्वयि । मयि । युष्मासु । अस्मासु । युष्मानस्मान् वाचष्टे युष्मयतेरस्मयतेश्च क्विपि युष्म् अस्म् इति मान्तत्वे एकदेशविकृतन्यायेन त्वमादय आदेशाः । त्वम् । अहम् । युषाम् २ । असाम् २ । यूयम् । वयम् । युषाम् । असाम् । युषान् । असान् । युष्या । अस्या । युषाभ्याम् ३ । असाभ्याम् ३ । यूषाभिः । असाभिः । तुभ्यम् । मह्यम् ॥

मोर्वा ॥ २ । १ । ९ ॥

शेषे स्यादौ युष्मदस्मदोर्लुक् ॥ युषभ्यम् । युष्मभ्यम् । असभ्यम् । अस्मभ्यम् । युषत् । युष्मत् । असत् । अस्मत् । तव । मम । युष्योः । अस्योः । युषाकम् । युष्माकम् । असाकम् । अस्माकम् । युष्यि । अस्यि । युषासु । असासु । त्वां मां वातिक्रान्तः, अतित्वम् । अत्यहम् । अतित्वाम् ३ । अतिमाम् ३ । अतियूयम् । अतिवयम् । अतित्वान् । अतिमान् । अतित्वया । अतिमया । अतित्वाभ्याम् ३ । अतिमाभ्याम् ३ । अतित्वाभिः । अतिमाभिः । अतितुभ्यम् । अतिमह्यम् । अतित्वभ्यम् । अतिमभ्यम् । अतित्वत् २ । अतिमत् २ । अतितव । अतिमम । अतित्वयोः २ । अतिमयोः । अतित्वाकम् । अतिमाकम् । अतित्वयि । अतिमयि । अतित्वासु । अतिमासु । युवामावां वातिक्रान्तः, अतित्वम् । अत्यहम् । अतियुवाम् ३ । अत्यावाम् ३ । अतियूयम् । अतिवयम् । अतियुवाम् । अत्यावाम् । अतियुवान् । अत्यावान् । अतियुवया । अत्यावया । अतियुवाभ्याम् ३ । अत्यावाभ्याम् ३ । अतियुवाभिः । अत्यावाभिः ...भ्यम् । अतिमह्यम् । अतियुवभ्यम् ।

म। अतियुवत् २। अत्यावत् २। अतितव। अतिमम। अतियुवयो २। अत्यावयो २। अतियुवाकम्। अत्यावाकम्। अतियुवयि। अत्यावयि। अतियुवासु। अत्यावासु। युष्मानस्मान्वातिक्रान्त.। अतित्वम्। अत्यहम्। अतियुष्माम् ३। अत्यस्माम् ३। अतियूयम्। अतिवयम्। अतियुष्मान्। अत्यस्मान्। अतियुष्मया। अत्यस्मया। अतियुष्माभ्याम् ३। अत्यस्माभ्याम् ३। अतियुष्माभिः। अत्यस्माभिः। अतितुभ्यम्। अतिमह्यम्। अतियुष्मभ्यम्। अत्यस्मभ्यम्। अतियुष्मत् २। अत्यस्मत् २। अतितव। अतिमम। अतियुष्मयो २। अत्यस्मयो २। अतियुष्माकम्। अत्यस्माकम्। अतियुष्मयि। अत्यस्मयि। अतियुष्मासु। अत्यस्मासु ॥

पदाद्युग्विभक्त्यैकवाक्ये वस्नसौ बहुत्वे ॥ २। १। २१॥

युष्मदस्मदो.॥ अन्वादेशे नित्यं विधानादिह विकल्पः। धर्मो वो रक्षतु। धर्मो नो रक्षतु। युष्मानस्मान् वा। तपो वो दीयते। तपो नो दीयते। युष्मभ्यमस्मभ्यं वा। शील व. स्वम्। शील न. स्वम्। युष्माकमस्माक वा। पदादिति किम्?। युष्मान् धर्मो रक्षतु। एकवाक्ये इति किम्?। अतियुष्मान् पश्यति॥ ओदनं पचत युष्माकं भविष्यति।

द्वित्वे वान्नौ ॥ २। १। २२ ॥

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोरेकवाक्ये॥ धर्मो वा युवां वा नौ आवां वा रक्षतु। एवं चतुर्थीषष्ठीभ्यामपि।

ङेङसा तेमे ॥ २। १। २३ ॥

पदात्परयोर्युष्मदस्मदोरेकवाक्ये॥ धर्मस्ते दीयते। धर्मो मे दीयते। तुभ्यं मह्यं वा। धर्मस्ते स्वम्। धर्मो मे स्वम्। तव मम वा॥

अमा त्वामा ॥ २। १। २४॥

पदात्परयोर्युष्मदस्मदोरेकवाक्ये ॥ धर्मस्त्वा - त्वा - वा पातु। धर्मो मा मा वा पातु ॥

असदिवामन्त्र्य पूर्वम् ॥ २ । १ । २५ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां पदम् ॥ जन ! जनौ ! जना ! वा त्वां युवां युष्मान् वा पातु धर्मः । पूर्वमिति किम् ? ।

"मयैतत् सर्वमाख्यात युष्माकं मुनि पुंगवाः ॥"

व्यवहितेऽप्यत्र पूर्वशब्दः । तेन चैत्र धर्मो वोऽव्यो रक्षतु इत्यत्र सपूर्वादिति विकल्पो न ॥

जस्विशेष्य वामन्त्र्ये ॥ २ । १ । २६ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां पूर्वमामन्त्र्यमसद् विशेषणे ॥ जिनाः ! शरण्या ! युष्मान्वो वा शरणं प्रपद्ये । अन्वादेशेऽपि । सिद्धाः क्षीणाष्टकर्माणोऽथो सिद्धाः ! शरण्या ! युष्मान् वो वा शरण प्रपद्ये। जसिति किम् ? । साधो सुविहित वोऽथो शरणं प्रपद्ये ॥

नान्यत् ॥ २ । १ । २७ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां पूर्वं जसन्तादन्यदामन्त्र्य विशेष्यमामन्त्र्ये विशेषणे परेऽसदिव न स्यात् ॥ साधो सुविहित त्वा शरणं प्रपद्ये ॥

पादाद्योः ॥ २ । १ । २८ ॥

पदात् परयोर्युष्मदोर्वस्नसादिर्न ॥

" वीरो विश्वेश्वरो देवो युष्माकं कुलदेवता ।
स एव नाथो भगवानस्माकं पापनाशनः ॥ १ ॥"

द्विवचन युष्मदस्मदोरभिसम्बन्धार्थम् ॥ पादाद्योः किम् ? ।

"पान्तु वो देशनाकाले जैनेन्द्रा दशनांशवः ।
भवकूपपतज्जन्तुजातोद्धरणरज्जवः ॥ १ ॥"

चाहहवेवयोगे ॥ २ । १ । २९ ॥

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्न वस्नसादिः ॥ ज्ञानं युष्मांश्च रक्षतु । एवम्, अह-ह-वैवैरप्युदाहार्यम्, योगग्रहणं साक्षाद्योगप्रतिपत्त्यर्थम् । तेन ज्ञानं च शीलं च मे स्वमित्यादि सिद्धम् ॥

दृश्यर्थैश्चिन्तायाम् ॥ २ । १ । ३० ॥

धातुभिर्योगे युष्मदस्मदोर्वस्नसादिर्न ॥ जनो युष्मान् संदृश्यागतः । जनो मामपेक्षते । दृश्यर्थैरिति किम् ? । जनो वो मन्यते । चिन्तायामिति किम् ? । जनो वः पश्यति ॥

नित्यमन्वादेशे ॥ २ । १ । ३१ ॥

पदात् परयोर्युष्मदस्मदोर्वस्नसादिः ॥ यूयं विनीतास्तद्वो गुरवो मानयन्ति । इत्यादि ॥

सपूर्वात् प्रथमान्ताद्वा ॥ २ । १ । ३२ ॥

पदात्परयोर्युष्मदस्मदोर्वस्नसादिः ॥ यूयं विनीतास्तद् गुरवो वो युष्मान् वा मानयन्ति । इत्यादि । गम्येऽप्यन्वादेशे भवति । ग्रामे कम्बलो वो युष्माकं वा स्वमथो । विद्यमानपूर्वादिति किम् ? । पटो युष्माकं स्वम् अथो च कम्बलः स्वम् ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यश्रीविजयनेमिसूरिविरचिताया लघुहैमप्रभाया युष्मदस्मत्प्रक्रिया ॥

॥ अथाव्ययानि ॥

स्वरादयोऽव्ययम् ॥ १ । १ । ३० ॥

स्वर् अन्तर् सनुतर् पुनर् प्रातर् ५ सायम् नक्तम् अस्तम् दिवा दोषा ५ ह्यस् श्वस् कम् शम् योस् १५ मयस् विहायसा रोदसी ओम् भूस् २० भुवस् स्वस्ति समया निकषा अन्तरा २५ पुरा बहिस् अवस् अधस् असाम्प्रतम् ३० अद्धा ऋतम् सत्यम् इद्धा मुधा ३५ मृषा वृथा मिथ्या मिथो मिथु ४० मिथस् मिथुस् मिथुनम् अनिशम् मुहुस् ४५ अभीक्ष्णम् मङ्क्षु झटिति उच्चैस् नीचैस् ५० शनैस् अवश्यम् सामि साचि विष्वक् ५५ अन्वक् ताजक् द्राक् स्राक् ऋधक् ६० पृथक् धिक् हिरुक् ज्योक् मनाक् ६५ ईषत् ज्योषम् जोषम् तूष्णीम् कामम् ७० निकामम् प्रकामम् अरम् वरम् परम् ७५ आरात् तिरस् मनस् नमस् भूयस् ८० प्रायस् प्रबाहु प्रबाहुक् प्रबाहुकम् आर्यं ८५ हलम् आर्यहलम् स्वयम् अलम् कु ९० बलवत् अतीव सुष्ठु दुष्ठु ऋते ९५ सपदि साक्षात् सन् प्रशान सनात् १०० सनत् सना नाना विना क्षमा १०५ आशु सहसा युगपत् उपांशु पुरतस् ११० पुरस् पुरस्तात् शश्वत् कुवित् आविस् प्रादुस् ११६ । इति स्वरादयः । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥ स्वरादयः स्वार्थस्य वाचका न तु चादिवद् द्योतकाः । अन्वर्थसंज्ञेयम् ॥

" सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥ १ ॥ "

अन्वर्थाश्रयणेन च तदन्तविधानात् परमोच्चैरित्यादावप्यव्ययसंज्ञा ॥

चादयोऽसत्त्वे ॥ १ । १ । ३१ ॥

अव्ययानि स्युः ॥ निपाता इत्यपि पूर्वेषाम् । सत्त्वं लिङ्गसङ्ख्यावद् द्रव्यम् । इदं तदित्यादिसर्वनामव्यपदेश्यं विशेष्यमिति यावत् । असत्त्व इति किम् ? । च. समुच्चये । च अह ह वा एव एवम् नूनम् शश्वत् सूपत् कूपत् कुवित् नेत् चेत् । नचेत् चण कच्चित् यत्र नह नहि हन्त माकिस् न किस् मा माङ् न नञ् याव

ताव न्याव यावत् तावत् न्यावत् त्वै तुवै न्वै नुवै रै वै श्रौषट् वौषट् स्वधा वट् वाट् धेट् पाट् प्याट् फट् हुंफट् छंबट् अथ आत् स्वगा स्वा-हा अलम् धन् हि अम ओम अथो नो नोहि श्रौम् भगोस् अघोस् भो हहो हो अहो आहो उताहो हा ही ह हे हये अयि अये अरर अंग रे अरे अय ननु शुकम् सुकम् नुकम् हिकम् नहिकम् ऊम् हुम् कुम् उम् सुम् कम् हम् किम् हिम् अद् कद् यद् सद् इद् चिद् किद् स्विद् धन बन इव तु नु यथ कथम् किमुत किम् किंचित् किस्वित् यदस्वित् आहोस्वित् अहह नवै नवै नवा अन्यत् अन्यत्र नवे यत् अपकिम् चिप् पट् यशु खलु यदिनाम यहुत मन्युत यदा आतु यदि यद्यपि कथाच यथा तथा पुद् अथ पुरा यावत् तावत् दिष्ट्या मर्या भाम नाम स्म इतिह सह अमा समम् सधा साकम् सार्धम् ईम् सीम कीम् आम् आस् इति अव अर अट घाझा अनुषक् खोम् अ आ इ ई वे ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ भादय इति चादय. । बहुवच-नमाकृतिगणार्थम् ॥

अधणुतस्वाथा शस. ॥ १ । १ । ३२ ॥

एतदन्तं मामान्ययम् ॥ देवा अर्जुनतोऽभवन् । ततः । तत्र । इह । क । कदा । एतर्हि । अधुना । इदानीम् । सद्य । अद्य । परयवि । पूर्वेद्युः । उभयेद्यु । परुत् । परारि । ऐषमः । कर्हि । यथा । कथम् । पञ्चधा । एकधा । ऐकध्यम् । द्वैधम् । द्वेधा । पञ्चकृत्वः । द्विः । स-कृत् । बहुधा । प्राक् । दक्षिणतः । पश्चात् । पुरः । पुरस्तात् । उपरि । उपरिष्टात् । दक्षिणा । दक्षिणाहि । दक्षिणेन । द्वितीयाकरोति क्षे-त्रम् । शूलीकरोति । अग्निसात् सम्पद्यते । देवत्राकरोति । बहुश । अर्थग्रिति किम् ? । पथि द्वैधानि । आ शस इति किम् ? । पच-तिरूपम् ॥

विभक्तियमन्ततसाद्याभा. ॥ १ । १ । ३३ ॥

अव्ययानि स्युः ॥ अहंयुः । शुभंयुः । अस्तिक्षीरा । कुतः । यथा । तथा । कथम् । अहम् । शुभम् १ । कृतम् । पर्याप्तम् । २ । येन । तेन । चिरेण । अन्तरेण ३ । ते । मे । चिराय । अह्नाय । ४ । चिरात् । अकस्मात् । ५ । चिरस्य । अन्योन्यस्य । मम । ६ । एकपदे । अग्रे । प्रगे । प्राह्णे । हेतौ । रात्रौ । ७ । इत्यादयः स्याद्यन्तप्रतिरूपका । अस्ति । नास्ति । असि । अस्मि । ब्रूहि । मन्ये । शङ्के । अस्तु । भवतु । पूर्यते । स्यात् । इत्यादयस्त्याद्यन्तप्रतिरूपकाः ।

वत्तस्याम् ॥ १ । १ । ३४ ॥

एतदन्तमव्ययम् ॥ मुनिवद्वृत्तम् । उरस्तः । उच्चैस्तराम् ॥

क्त्वातुमम् ॥ १ । १ । ३५ ॥

एतदन्तमव्ययम् ॥ कृत्वा । प्रकृत्य । कर्तुम् । यावज्जीवमदात् । स्वादुंकारं भुङ्क्ते ॥

गति ॥ १ । १ । ३६ ॥

अव्ययम् ॥ अदःकृत्य । अत्राव्ययत्वात्सो न ॥

अव्ययस्य ॥ ३ । २ । ७ ॥

स्यादेर्लुप् ॥ स्वसम्बन्धिविज्ञानान्नेह । अत्युच्चैसौ ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशालीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायामव्ययप्रकरणम् ॥

॥ अथ स्त्रीप्रत्ययाः ॥

स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्डीः ॥ २ । ४ । १ ॥

राज्ञी ॥ कर्त्री ॥

अधातूदृदितः ॥ २ । ४ । २ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीः ॥ भवन्ती । पचन्ती । भवती अतिभवती । अधात्विति किम् ? । सुकन् ॥

अञ्चः ॥ २ । ४ । ३ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीः ॥ प्राची । प्रतीची ॥

णस्वराघोषाद्वनो रश्च ॥ २ । ४ । ४ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीः ॥ वन् इति वनुक्वनिप्ङ्वनिपामविशेषेण ग्रहणम् । ण, अवावरी । अवानेति केचित् । धीवरी । मेरुदृश्वरी । विहितविशेषणात् शर्वरी । णस्वराघोषादिति किम् ? । सहयुध्वा ॥

वा बहुव्रीहेः ॥ २ । ४ । ५ ॥

णस्वराघोषाद् विहितो यो वन् तदन्तात् स्त्रियां ङी रश्चान्तादेशः ॥ प्रियावावरी । प्रियावावा स्त्री ॥

वा पादः ॥ २ । ४ । ६ ॥

बहुव्रीहेस्तन्निमित्तकपाच्छब्दात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ द्विपदी । द्विपात् । पादमाचष्टे पात् त्रयः पादोऽस्यास्त्रिपादित्यत्र तन्निमित्तकत्वाभावान्न ॥

ऊधसः ॥ २ । ४ । ७ ॥

बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ कुण्डोध्नी ।

अशिशोः ॥ २ । ४ । ८ ॥

बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ अशिश्वी ॥

सङ्ख्यादेर्हायनाद् वयसि ॥ २ । ४ । ९ ॥

गम्ये बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥

अस्य ङ्यां लुक् ॥ २ । ४ । ८६ ॥

द्विहायनी ॥

चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि ॥ २ । ३ । ७४ ॥

नो णः स्यात् ॥ त्रिहायणी । चतुर्हायणी । वयसोऽन्यत्र त्रिहायना, चतुर्हायना शाला ।

दाम्न ॥ २ । ४ । १० ॥

सङ्ख्यादेर्बहुव्रीहेः स्त्रियां ङी ॥ द्विदाम्नी ।

अनो वा ॥ २ । ४ । ११ ॥

बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ बहुराज्ञी । बहुराजानौ । बहुराजे ॥

नाम्नि ॥ २ । ४ । १२ ॥

अन्नन्ताद् बहुव्रीहेः स्त्रियां नित्यं ङी ॥ अधिराज्ञी नाम ग्रामः ॥

नोपान्त्यवतः ॥ २ । ४ । १३ ॥

अन्नन्ताद्बहुव्रीहेः स्त्रिया ङी ॥ सुपर्वा । बहुव्रीहेरित्येव । अतिपर्वणी ॥

मनः ॥ २ । ४ । १४ ॥

नाम्न स्त्रिया ङीर्न ॥ सीमा । सीमानौ ॥

ताभ्यां वाप् डित् ॥ २ । ४ । १५ ॥

मन्नन्तादन्नन्ताच्च बहुव्रीहेः स्त्रिया वाप् स च डित् ॥ सीमे । सीमानौ । सुपर्वे । सुपर्वाणौ ॥

अजादेः ॥ २ । ४ । १६ ॥

तस्यैव स्त्रियामाप् ॥ अजा । बाला । ज्येष्ठा । पूर्वापहाणा । अपरापहाणा । त्रिफला । कुञ्चा । तस्यैवेति किम् ? । पञ्चाजी ॥

ऋ पात्पदे ॥ २ । ४ । १७ ।

कृतपाद्भवपादस्य ऋच्यर्थे पात्पदेति निपात्यते । त्रिपात् । त्रिपदा । ऋचीति किम् । द्विपदी । द्विपात् ॥

आत् ॥ २ । ४ । १८ ॥

नाम्नः स्त्रियामाप् ॥ खट्वाका । या । सा ॥

इच्चांपुसोऽनित्क्याप्परे ॥ २ । ४ । १०७ ॥

विहितस्यापो ह्रस्वो वा ॥ खट्विका । खट्वका । खट्वाका । अपुंस इति किम् ? । सर्विका । निद्वर्जनं किम् ? । दुर्गका । आनेव परो यस्मादिति किम् ? । अतिप्रियखट्वाका । विहितस्येति किम् ? । अखट्विका ॥

स्वज्ञाजभस्त्राधातुत्ययकात् ॥ २ । ४ । १०८ ॥

आपोऽनित्क्याप्परे इर्वा ॥ स्विका । स्वका । ज्ञिका । ज्ञका । अजिका २ । अभस्त्रिका २ । आर्यिका २ । चटकिका २ । धातुत्यवर्जनात् सुनयिका । सुपाकिका । इहत्यिका ॥

द्व्येषसूतपुत्रवृन्दारकस्य ॥ २ । ४ । १०९ ॥

अनित्क्याप्परे वा इ ॥ द्वके । द्विके । एषका । एषिका । कृतषत्वनिर्देशादेह । एतिके । एतिका । सूतिका । सूतका । पुत्रिका । पुत्रका । वृन्दारिका । वृन्दारका । अप्पर इति किम् ? । अनेषका । अद्वके ॥

वौ वर्तिका ॥ २ । ४ । ११० ॥

वा निपात्यते ॥ वर्तिका । वर्तका । वेरन्यत्र वर्तिका ॥

अस्यायत्तत्क्षिपकादीनाम् ॥ २ । ४ । १११ ॥

अनित्क्याप्परे इ ॥ कारिका । अनिदिति पर्युदासात् शका । यदादिवर्जनं किम् ? । यका । सका । क्षिपका । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

नरिका मामिका ॥ २ । ४ । ११२ ॥

इत्थं निपात्यते ॥

तारका वर्णकाष्टका ज्योतिस्तान्तवपितृदेवत्ये ॥ २ । ४ । ११३ ॥

निपात्यते ॥ अन्यत्र तारिका । वर्णिका । अष्टिका खारी ॥

गौरादिभ्यो मुख्यान्ङी ॥ २ । ४ । १९ ॥

स्त्रियाम् ॥ मुख्यादित्यधिकारोऽयम् । गौरी । शबली । अनड्वाही । अनडुही । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् । मुख्यादिति किम् ? । बहुनदा भूमिः ॥

मत्स्यस्य यः ॥ २ । ४ । ८७ ॥

ङ्या लुक् ॥ मत्सी ॥

व्यञ्जनात्तद्धितस्य ॥ २ । ४ । ८८ ॥

यो ङ्या लुक् ॥ मनुषी । तद्धितस्येति किम् ? । वैश्यी ॥

अणञेयेकण्नञ्स्नञ्टिताम् ॥ २ । ४ । २० ॥

अणादीना योऽत् तदन्तात्तेषामेव स्त्रियां ङीः ॥ औपगवी । औत्सी । सौपर्णेयी । शिलेयी । आक्षिकी । स्त्रैणी । पौंस्नी । जानुदघ्नी ।

वयस्यनन्त्ये ॥ २ । ४ । २१ ॥

अदन्तात्स्त्रियां ङी ॥ कुमारी । तरुणी । अनन्त्य इति किम् ? । वृद्धा । द्विवर्षेत्यादौ त्वर्थाद् वयो गम्यते ॥

द्विगोः समाहारात् ॥ २ । ४ । २२ ॥

अदन्तात्स्त्रियां ङी । पञ्चपूली । दशराजी । त्रिफलेत्यजादौ ॥

" ... समाहारे ।

... तान्तो वान्यस्तु सर्वो नपुंसक " ॥

परिमाणात्तद्धितलुक्यबिस्ताचितकम्बल्यात् ॥ २ । ४ । २३ ॥

द्विगोरन्तात् स्त्रियां ङीः ॥ द्विकुडवी । द्विपली । परिमाणादिति किम् ? । पञ्चाश्वा । तद्धितलुकीति किम् ? । द्विपण्या । बिस्तादिवर्जनात् द्विबिस्ता । द्व्याचिता । द्विकम्बल्या ॥

काण्डात्प्रमाणादक्षेत्रे ॥ २ । ४ । २४ ॥

द्विगोरन्तात्तद्धितलुकि स्त्रियां ङीः ॥ द्विकाण्डी रज्जुः । प्रमाणादिति किम् ? । द्विकाण्डा शाटी । अक्षेत्रे इति किम् ? । द्विकाण्डा क्षेत्रभक्तिः ॥

पुरुषाद्वा ॥ २ । ४ । २५ ॥

प्रमाणवाचिनो द्विगोः स्त्रियां ङीः ॥ द्विपुरुषी द्विपुरुषा परिखा । तद्धितलुकीत्येव । पञ्चपुरुषी ॥

रेवतरोहिणाद्भे ॥ २ । ४ । २६ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ रेवती । रोहिणी ॥

नीलात्प्राण्योषध्योः ॥ २ । ४ । २७ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ नीली गौः । नीली ओषधिः । अन्यत्र नीला शाटी ॥

क्ताच्च नाम्नि वा ॥ २ । ४ । २८ ॥

नीलात् स्त्रियां ङीः ॥ नीली । नीला । प्रवृद्धविलूनी । प्रवृद्धविलूना ॥

केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमङ्गलभेषजात् ॥ २ । ४ । २९ ॥

स्त्रियां ङीर्नाम्नि ॥ केवली नाम ज्योतिः । मामकीत्यादि ।

भाजगोणनागस्थलकुण्डकालकुशकामुककटक-

वरात् पक्वावपनस्थूलाकृत्रिमामत्रकृष्णायसीरिरंसुश्रोणिकेशपाशे ॥ २ । ४ । ३० ॥

स्त्रियां नाम्नि ङीः ॥ भाजी पक्वा चेत् । भाजान्या । गोणी आवपनम् । गोणान्या । नागी स्थूला । नागान्या । स्थली अकृत्रिमा । स्थलान्या । कुण्डी अमत्रम् । कुण्डान्या । काली कृष्णा । कालान्या । कुशी आयसी । कुशान्या । कामुकी रिरंसुः । कामुकान्या । कटी श्रोणिः । कटान्या । कबरी केशपाशः । कबरान्या । जातौ तु नाम्येव तस्या स्थौल्याभावात् । अमृते जारज कुण्ड इति जातिवचनात् कुण्डशब्दाज्जातिलक्षणो ङीर्भवत्येव । जानपदशब्दादपि वृत्ताविच्छत्यन्य । जानपदी वृत्ति । अन्यत्र जानपदा मदिरा ॥

नवा शोणादे ॥ २ । ४ । ३१ ॥

स्त्रियां ङीः ॥ शोणी । शोणा । बह्वी । बहुः ।

इतोऽक्त्यर्थात् ॥ २ । ४ । ३२ ॥

नाम्न स्त्रियां ङीर्वा ॥ भूमी । भूमि । अक्त्यर्थादिति किम् ? । कृति । अजननिः ॥

पद्धते ॥ २ । ४ । ३३ ॥

स्त्रियां ङीर्वा ॥ पद्धती । पद्धतिः ॥

शक्ते शस्त्रे ॥ २ । ४ । ३४ ॥

स्त्रियां ङीर्वा । शक्ती । शक्तिः ॥

स्वरादुतो गुणादखरो. ॥ २ । ४ । ३५ ॥

नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा ॥ पट्वी । पटुः । स्वरात् किम् ? । पाण्डुर्भूमि । अखरोरिति किम् ? । खरु ॥

श्लिताद्वर्णान्तो नश्च ॥२।४।३६

स्त्रियां ङीर्वा ॥ श्येनी । श्येता । एवमेन्यादयः । लत्वे लोहिनी । लोहिता ॥

क्न पलितासितात् ॥ २ । ४ । ३७ ॥

स्त्रियां ङीर्वा तत्सन्नियोगे । पलिक्नी । पलिता । असिक्नी । असिता ॥

असहनञ्विद्यमानपूर्वपदात् स्वाङ्गादक्रोडादिभ्यः ॥ २ । ४ । ३८ ॥

अदन्तात्स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ अतिकेशी । अतिकेशा । सहादिवर्जनात् सकेशा । अकेशा । विद्यमानकेशा । स्वाङ्गात् किम् ? । बहुयवा । अक्रोडादिभ्य इति किम् ? । कल्याणक्रोडा ।

" अविकारोऽद्रवं मूर्त्तं प्राणिस्थं स्वाङ्गमुच्यते ।
च्युतं च प्राणिनस्तत्तन्निभं च प्रतिमादिषु ॥ १ ॥ "

बहुशोफा । बहुकफा । सुज्ञाना । दीर्घमुखा शाला इत्यत्र स्वाङ्गत्वाभावान्न ङी' । च्युत चेत्यादि किम् ? । बहुकेशी रथ्या । पृथुमुखी पृथुमुखा प्रतिमा ॥

नासिकोदरोष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाङ्गगात्रकण्ठात् ॥ २ । ४ । ३९ ॥

सहादिवर्जपूर्वपदात् स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ तुङ्गनासिकी । तुङ्गनासिका । कृशोदरी । कृशोदरा । बिम्बोष्ठी । बिम्बोष्ठा । दीर्घजङ्घी । दीर्घजङ्घा । समदन्ती । समदन्ता । चारुकर्णी । चारुकर्णा । तीक्ष्णशृङ्गी । तीक्ष्णशृङ्गा । मृद्वङ्गी । मृद्वङ्गा । सुगात्री । सुगात्रा । सुकण्ठी । सुकण्ठा । नियमार्थमिदम् । तेन बहुस्वरसंयोगोपान्त्येभ्योऽन्येभ्यो न । सुललाटा । सुपार्श्वा ॥

नखमुखादनाम्नि ॥ २ । ४ । ४० ॥

सहादिवर्जपूर्वपदात् स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ शूर्पनखी । शूर्प-

नखा। चन्द्रमुखी । चन्द्रमुखा। अनाम्नीति किम्?। शूर्पणखा। पूर्वपदस्थादिति णत्वम् ।

पुच्छात् ॥ २ । ४ । ४१ ॥

सहादिवर्जपूर्वपदात् स्वाङ्गात् स्त्रियां ङीर्वा ॥ सुपुच्छी । सुपुच्छा ॥

कबरमणिविषशरादेः ॥ २ । ४ । ४२ ॥

पुच्छात् स्त्रियां नित्यं ङीः ॥ कबरपुच्छी । मणिपुच्छी । विषपुच्छी । शरपुच्छी ॥

पक्षाच्चोपमानादेः ॥ २ । ४ । ४३ ॥

पुच्छात् स्त्रियां ङीः ॥ उलूकपक्षी । उलूकपुच्छी ॥

क्रीतात् करणादेः ॥ २ । ४ । ४४ ॥

अदन्तात् स्त्रियां ङीः ॥ अश्वक्रीती। करणग्रहणं किम्?। सुक्रीता। केचित्तु धनेन क्रीतेति आबन्तेनापि समासमिच्छन्ति। धनक्रीता ॥

क्तादल्पे ॥ २ । ४ । ४५ ॥

नाम्नः करणादेः स्त्रियां ङीः ॥ अभ्रविलिप्ती द्यौः । अल्पे किम्?। चन्दनानुलिप्ता ॥

स्वाङ्गादेरकृतमितजातप्रतिपन्नाद् बहुव्रीहेः ॥२।४।४६॥

क्तान्तात् स्त्रियां ङीः ॥ शङ्खभिन्नी । कृतादिवर्जनात् दन्तकृतेत्यादि । बहुव्रीहेः किम्?। हस्तपतिता ॥

अनाच्छादजात्यादेर्नवा ॥ २ । ४ । ४७ ॥

कृतादिवर्जितक्तान्ताद् बहुव्रीहेः स्त्रियां ङीः ॥ शार्ङ्गरजग्धी । शार्ङ्गरजग्धा । आच्छादवर्जनात् वस्त्रच्छन्ना । जात्यादेः किम्?।

मातृयाता । अङ्गाद्यादित्येव । कुन्दकृता ॥

पत्युर्न ॥ २ । ४ । ४८ ॥

बहुव्रीहौ पत्यन्तात् स्त्रियां ङीर्वा नयोगेऽन्तस्य नश्च ॥ दृढपत्नी । दृढपतिः । मुख्यादित्येव । बहुभूस्पतिः पुरी ॥

सादे ॥ २ । ४ । ४९ ॥

पत्युः स्त्रियां ङीर्वा नयोगेऽन्तस्य नश्च ॥ ग्रामपत्नी । ग्रामपतिः । सादेः किम् ? । पतिरियम् । ग्रामस्य पतिरियम् । मुख्यादित्येव । अतिपतिः । गौणात्पीरघन्त्यम् ॥

सपत्न्यादौ ॥ २ । ४ । ५० ॥

पत्युः स्त्रियां ङीर्नश्चान्तस्य ॥ सपत्नी ।

ऊढायाम् ॥ २ । ४ । ५१ ॥

पत्युर्ङी स्त्रियां नश्चान्तस्य ॥ पत्नी ॥

पाणिगृहीतीति ॥ २ । ४ । ५२ ॥

पाणिगृहीतीप्रकाराः शब्दा ऊढायां निपात्यन्ते ॥ पाणिगृहीती । करगृहीती । ऊढायां किम् ? । पाणिगृहीता ॥

पतिवत्न्यन्तर्वत्न्यौ भार्यागर्भिण्योः ॥२।४।५३॥

निपात्येते ॥ पतिवत्नी । अन्तर्वत्नी । भार्येति किम् ? । पतिमती पृथ्वी । गर्भिणीति किम् ? । अन्तरस्या शालायामस्ति ॥

जातेरयान्तनित्यस्त्रीशूद्रात् ॥ २ । ४ । ५४ ।

अदन्तात् स्त्रियां ङीः ॥ जातिः काचित् संस्थानव्यङ्ग्या । तटी । सकृदुपदेशव्यङ्ग्यत्वे सति अत्रिलिङ्गा या । ब्राह्मणी । सत्यन्त किम् ? । देवदत्ता । विशेष्य किम् ? । शुक्ला । गोत्रचरणलक्षणा

च तृतीया । नाडायनी । बह्वृची । यदाहु

" आकृतिग्रहणा जातिर्लिङ्गानां च न सर्वभाक् ।
सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या गोत्रं च चरणैः सह " ॥ १ ॥

जाते' किम् ? । मुण्डा । यान्त्वादिवर्जनात् क्षत्रिया । खट्वा । शूद्रा । धवयोगे तु शूद्री । मुख्यादित्येव । बहुसूकरा भूमि ॥

पाककर्णपर्णवालान्तात् ॥ २ । ४ । ५५॥

जाते' स्त्रियां ङी ॥ ओदनपाकी । आखुकर्णी । मुद्गपर्णी । गोवाली । जाते किम् ? । बहुपाका यवागूः ॥

असत्काण्डप्रान्तशतैकाञ्चः पुष्पात् ॥ २ । ४ । ५६ ॥

जाते स्त्रिया ङी' ॥ शङ्खपुष्पी । सदादिवर्जनात् सत्पुष्पेत्यादि ॥

असभस्त्राजिनैकशणपिण्डात्फलात् ॥ २ । ४ । ५७ ॥

जाते स्त्रिया ङी' ॥ दासीफली । समादिवर्जनात् सम्फलेत्यादि । औषध्य एता ॥

अनञो मूलात् ॥ २ । ४ । ५८ ॥

जाते, स्त्रिया ङी ॥ दर्भमूली । अनञः किम् ? । अमूला ॥

धवाद्योगादपालकान्तात् ॥ २ । ४ । ५९ ॥

स्त्रियामदन्तान्ङी. ॥ प्रष्ठी । पालकान्तवर्जनात् गोपालिका ॥

पूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसितकुसिदादै च ॥२।४।६०॥

योगात् स्त्रियामेभ्यो धववाचिभ्यो ङीस्तद्योगे चैषामैरन्तस्य ॥ पूतक्रतायी । एवं वृषाकपायी इत्यादयः । योगात् किम् ? । पूतक्रतुः ॥

मनोरौ च वा ॥ २ । ४ । ६१ ॥

...द् स्त्रियां ङीर्वा तद्योगे च ऐरन्तस्य । मनावी ... ॥

वरुणेन्द्ररुद्रभवशर्वमृडादान् चान्तः ॥ २ । ४ । ६२ ॥

धवाद्योगात् स्त्रीवृत्तेर्ङीः ॥ वरुणानी । एवमिन्द्राणीत्यादयः ॥

मातुलाचार्योपाध्यायाद्वा ॥ २ । ४ । ६३ ॥

धवाद्योगात् स्त्रीवृत्तेर्ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ मातुलानी । मातुली । आचार्यानी । आचार्यी । क्षुभादित्वाण्णत्वाभावः । उपाध्यायानी । उपाध्यायी ॥

सूर्याद्देवतायां वा ॥ २ । ४ । ६४ ॥

धवाद्योगात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ सूर्याणी । सूर्या । देवतायां किम् ? । मानुषी सूरी । सूर्याणीति नेच्छन्त्यन्ये ॥

सूर्यागस्त्ययोरीये च ॥ २ । ४ । ८९ ॥

यो ङ्यां लुक् ॥ सूरी । आगस्ती ॥

यवयवनारण्यहिमाद्दोषलिप्युरुमहत्त्वे ॥ २ । ४ । ६५ ॥

स्त्रियां ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ दुष्टो यवो यवानी । यवनानां लिपिर्यवनानी । अरण्यानी । हिमानी ॥

अर्यक्षत्रियाद्वा ॥ २ । ४ । ६६ ॥

स्त्रियां ङीस्तद्योगे चानन्तः ॥ अर्याणी । अर्या । क्षत्रियाणी । क्षत्रिया । धवयोगे तु अर्यी । क्षत्रियी ॥

यञो डायन् च वा ॥ २ । ४ । ६७ ॥

यञन्तात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे च डायनन्तो वा ॥ गार्ग्यायणी । गार्गी ॥

लोहितादिशकलान्तात् ॥ २ । ४ । ६८ ॥

यञन्तात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे डायन् चान्तः ॥ लौहित्यायनी । शाकल्यायनी ॥

पावटाद्वा ॥ २ । ४ । ६९ ॥

यञन्तात् स्त्रियां ङीस्तद्योगे डायनन्तः ॥ पौतिमाष्यायणी । पौतिमाष्या । आवट्यायनी । आवट्या ॥

कौरव्यमाण्डूकासुरेः ॥ २ । ४ । ७० ॥

स्त्रियां ङीस्तद्योगे डायन् चान्तः॥ कौरव्यायणी। माण्डूकायनी। आसुरायणी॥

इञ इत. ॥ २ ४ । ७१ ॥

स्त्रिया ङी ॥ सौतगमी ॥

नुर्जातेः ॥ २ । ४ । ७२ ॥

इदन्तात् स्त्रियां ङी ॥ कुन्ती । दाक्षी । नुः किम ? । तित्तिरिः ॥

उतोऽप्राणिनश्चायुरज्ज्वादिभ्य ऊङ् ॥ २ । ४ । ७३ ॥

नुर्जातिवाचिनः स्त्रियाम ॥ कुरूः । कर्कन्धूः ॥

बाह्वन्तकद्रुकमण्डलोर्नाम्नि ॥ २ । ४ । ७४ ॥

स्त्रियामूङ् ॥ मद्रबाहूः । कद्रूः । कमण्डलूः । नाम्नि किम ? । वृत्तबाहुः ॥

उपमानसहितसहितसहशफवामलक्ष्मणाद्यूरो ॥ २ । ४ । ७५ ॥

स्त्रियामूङ् ॥ करभोरूः । एव सहितोरूरित्यादयः ॥ उपमानाद्यादेरिति किम । पीनोरुः ॥

नारी सखी पङ्गू श्वश्रू ॥ २ । ४ । ७६ ॥

एते निपात्या ॥

यूनस्तिः ॥ २ । ४ । ७७ ॥

स्त्रियाम ॥ युवतिः । युवतीत्यत्र तु इतोऽक्त्यर्थादिति ङीर्भविष्यति ॥

अनार्षे वृद्धेऽणिञो बहुस्वरगुरूपान्त्यस्यान्त्यस्य ष्यः ॥ २ । ४ । ७८ ॥

कारीषगन्ध्या ॥ वाराह्या । अनार्षे किम् ? । वासिष्ठी । वृद्धे किम् ? । वाराही । अणिञ इति किम् ? । आर्त्तभागी । बहुस्वरेति किम् ? । दाक्षी । गुरूपान्त्यस्येति किम् ? । औपगवी । अणिञन्तस्य सतो बहुस्वरस्येति किम् ? । दौवार्या ॥

ष्या पुत्रपत्योः केवलयोरीच् तत्पुरुषे ॥ २ । ४ । ८३ ॥

कारीषगन्धीपुत्रः ॥ कारीषगन्धीपतिः । केवलयोरिति किम् ? कारीषगन्ध्यापुत्रकुलम् । मुख्य इत्येव । अतिकारीषगन्ध्यापुत्रः ॥

बन्धौ बहुव्रीहौ ॥ २ । ४ । ८४ ॥

मुख्य आवन्तः ष्यः केवले ईच् ॥ कारीषगन्धीबन्धुः । केवल इत्येव । कारीषगन्ध्याबन्धुकुलम् । मुख्य इत्येव । अतिकारीषगन्ध्याबन्धुः ॥

मातमातृमातृके वा ॥ २ । ४ । ८५ ॥

मुख्य आवन्तः ष्यः केवले बहुव्रीहावीच् ॥ कारीषगन्धीमातः कारीषगन्ध्यामातः । कारीषगन्धीमाता । कारीषगन्ध्यामाता । कारीषगन्धीमातृकः । कारीषगन्ध्यामातृकः ॥

तिष्यपुष्ययोर्भाणि ॥ २ । ४ । ९० ॥

यो लुक् ॥ तैषी रात्रिः । पौषमहः ॥

कुलाख्यानाम् ॥ २ । ४ । ७९ ॥

अनार्षवृद्धाणिञन्तानामन्तस्य स्त्रियां ष्यः ॥ पौणिक्या । गौप्या । अनार्ष इत्येव । गौतमी ॥

क्रौड्यादीनाम् ॥ २ । ४ । ८० ॥

अणिञन्तानामन्तस्य स्त्रिया ष्य॰ ॥ क्रौड्या । चौपयत्या ॥

भोजसूतयोः क्षत्रियायुवत्योः ॥ २ । ४ । ८१ ॥

अन्तस्य स्त्रियां ष्य॰ । भोज्या । सूत्या ॥

दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धेर्वा ॥ २ । ४ । ८२ ॥

स्त्रियामन्तस्य ष्यः ॥ दैवयज्ञी । दैवयज्ञ्या । शौचिवृक्ष्या । शौचिवृक्षी । सात्यमुग्र्या । सात्यमुग्री । काण्ठेविद्ध्या । काण्ठेविद्धी ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थ वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविग्नशास्त्रीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां स्त्रीप्रत्ययः ॥

॥ अथ कारकाणि ॥

क्रियाहेतुः कारकम् ॥ २ । २ । १ ॥

कर्त्रादि ॥

स्वतन्त्रः कर्ता ॥ २ । २ । २ ॥

क्रियाहेतुः क्रियासिद्धौ स्वप्रधानो यः स कर्ता ॥ देवदत्तः पचति । देवदत्तेन पाचयति चैत्रः ॥

कर्तुर्व्याप्यं कर्म ॥ २ । २ । ३ ॥

कर्त्रा क्रियया यद्विशेषेणाप्तुमिष्यते तत्कारकं व्याप्यं कर्म च स्यात् ॥ तत्त्रेधा निर्वर्त्यं विकार्यं प्राप्यं च । तत्र यदसज्जायते जन्मना वा प्रकाश्यते तन्निर्वर्त्यम् । ... पुत्रं प्रसूते । प्रकृत्युच्छेदेन । गुणान्तरा-

धानेन वा यद्विकारमापाद्यते तद्विकार्यम्। काष्ठं दहति। काष्ठं लुनाति। यत्र तु क्रियाकृतो विशेषो नास्ति तत्प्राप्यम्। आदित्यं पश्यति। अस्य तु त्रिविधस्यापि अवान्तरव्यापारा निर्वृत्तिविकृत्याभासोपगमनानि। त्रिविधमप्येतत् त्रिविधम्। इष्टमनिष्टमनुभयं च। शिष्यं करोति। अहिं लङ्घयति। वृक्षच्छायां लङ्घयति। तत्कर्म द्विविधं प्रधानेतरभेदात्। तच्च द्विकर्मकेषु दुहिभिक्षिरुधिप्रच्छिचिब्रूशास्वर्थेषु याचिजयतिप्रभृतिषु नीहृकृष्वहेषु च भवति। याचिरनुनयार्थस्तेन भिक्ष्यर्थाद्भेदः। गां दोग्धि पयः। यदर्थं क्रियारभ्यते तत्प्रधानं तत्सिद्ध्यै यदितरया व्याप्यते गवादि तदप्रधानम्। प्रधानाविवक्षायां गवादेरेव प्राधान्यम्। आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपेन। तत्र दुहादीनाम प्रधाने कर्मणि कर्मजः प्रत्ययो भवति। गौर्दुह्यते पयो मैत्रेण। न्यादीनां तु प्रधाने कर्मणि। नीयते नीता वा ग्राममजा। गत्यर्थानामकर्मकाणां तु णिगन्तानामप्रधान एव कर्मणि। गम्यते मैत्रो ग्रामम्। आस्यते मासं मैत्रः। बोधाहारार्थशब्दकर्मकाणां तु णिगन्तानामुभयत्र। बोध्यते शिष्यो धर्मम्। बोध्यते शिष्यं धर्म इति वा। भोज्यतेऽतिथिरोदनम्। भोज्यतेऽतिथिरोदनम्। पाठ्यते शिष्यो ग्रन्थम्। पाठ्यते शिष्यं ग्रन्थ इति वा। सर्वत्र चोक्ते कर्मणि प्रथमा। अभिधानं च प्रायेण त्यादिकृत्तद्धितसमासैः ॥

वाऽकर्मणामणिक्कर्ता णौ ॥ २ । २ । ४ ॥

कर्म ॥ पाचयति चैत्रं चैत्रेण वा। अत्राविवक्षितकर्माणो ग्राह्या उत्तरत्र नित्यग्रहणात्। गत्यर्थादीनां परत्वान्नित्य एव विधिः ॥

गतिबोधाहारार्थशब्दकर्मनित्याऽकर्मणामनीखाद्यदिह्वाशब्दायक्रन्दाम् ॥ २ । २ । ५ ॥

अणिगवस्थायां कर्ता णौ कर्म॥ गमयति मैत्रं ग्रामम्। देशान्तरप्राप्तेरन्यत्र न भवति। प्रियं गमयति मैत्रेण चैत्रं। बोधयति

गुरुः शिष्यं धर्मम् । दर्शयति रूपतर्कं कार्षापणम् । भोजयति बटुमोदनम् । जल्पयति मैत्रं द्रव्यम् । अध्यापयति बटुं वेदम् । आसयति मैत्र चैत्रः ॥ गत्यर्थादीनामिति किम्? । पाचयत्योदनं चैत्रेण मैत्रः । न्यादिवर्जनात् नाययति भारं चैत्रेणेत्यादि । प्रयोजकव्यापारेण णिगन्तवाच्येनाणिक्कर्तुर्व्याप्यत्वात् कर्मसंज्ञा सिद्धैव नियमार्थं तु वचनम् । तेनान्यधातुसम्बन्धिनः कर्तृत्वमेव ॥

भक्षेर्हिंसायाम् ॥ २ । २ । ६ ॥

स्वार्थिकण्यन्तस्याणिक्कर्ता णौ कर्म ॥ भक्षयति सस्यं बलीवर्दान् मैत्रः । हिंसायां किम्? । भक्षयति पिण्डीं शिशुना । आहारार्थत्वात् प्राप्ते नियमार्थं वचनम् ॥

वहे॰ प्रवेयः ॥ २ । २ । ७ ॥

अणिक्कर्ता णौ कर्म ॥ वाहयति भारं बलीवर्दान् । प्रवेय इति किम्? । वाहयति भारं मैत्रेण । प्राप्त्यर्थस्य प्रापणार्थस्य च वहेर्गत्यर्थत्वादकर्मकस्य च नित्याकर्मकत्वात् पूर्वेण प्राप्ते नियमार्थं वचनम् । अविवक्षितकर्मकस्य तु पक्षे विध्यर्थं चेदम् ॥

ह्क्रोर्नवा ॥ २ । २ । ८ ॥

अणिक्कर्ता णौ कर्म ॥ प्राप्तेऽप्राप्ते चायं विकल्पः । प्राप्ते, विहारयति देशमाचार्यमाचार्येण वा । विकारयति सैन्धवान् सैन्धवैर्वा । अप्राप्ते, हारयति द्रव्यं मैत्रं मैत्रेण वा । कारयति कटं चैत्रं चैत्रेण वा ॥

दृश्यभिवदोरात्मने ॥ २ । २ । ९ ॥

अणिक्कर्ता णौ वा कर्म ॥ दर्शयते राजा भृत्यान् भृत्यैर्वा । अभिवादयते गुरुं शिष्यं शिष्येण वा । आत्मने इति किम्? । दर्शयति रूपतर्कः कार्षापणम्

नाथ ॥ २ । २ । १० ॥

आत्मनेपदविषयस्य व्याप्यं वा कर्म ॥ सर्पिष सर्पिषो नाथते। आत्मन इत्येव । पुत्रमुपनाथति पाठाय ॥

स्मृत्यर्थदयेश ॥ २ । २ । ११ ॥

व्याप्यं कर्म वा ॥ मातर मातुर्वा स्मरति । सर्पिष सर्पिषो दयते । लोकाना लोकान्वेष्टे ॥

कृग प्रतियत्ने ॥ २ । २ । १२ ॥

व्याप्यं कर्म वा । एधोदकस्योपस्कुरुते, एधोदक वा ॥

रुजाऽर्थस्याऽज्वरिसन्तापेर्भावे कर्त्तरि ॥ २ । २ । १३ ॥

व्याप्य वा कर्म ॥ चौरस्य चौर वा रुजति रोग । अज्वरिसन्तापेरिति किम् ? । आतुरं ज्वरयति सन्तापयति वा रोग । भावे कर्त्तरीति किम् ? । मैत्र रुजति श्लेष्मा ॥

जासनाटक्राथपिषो हिंसायाम् ॥ २ । २ । १४ ॥

व्याप्य कर्म वा ॥ चौरस्य चौर वोज्जासयति । चौरस्य चौरं वा वोन्नाटयति । चौरस्योत्क्राथयति । चौरमुत्क्राथयति । चौरस्य चौरं वा पिनष्टि । आकारोपान्त्यनिर्देशादाकारश्रुतावेवेदम् । तेन दस्युमुदजीजसत् । अत एव क्राथे कर्माभावे ह्रस्वत्वाभावः । हिंसायामिति किम् ? । चौर बन्धनाज्जासयति ॥

निप्रेभ्यो घ्नः ॥ २ । २ । १५ ॥

हिंसार्थस्य व्याप्य कर्म वा ॥ बहुवचन समस्तव्यस्तविपर्यस्तपरिग्रहार्थम् । चौरस्य चौरं वा निप्रहन्ति । निहन्ति । प्रहन्ति । प्रणिहन्ति । हिंसायामित्येव । रागान्निहन्ति ।

विनिमेयद्यूतपण पणव्यवहोः ॥ २ । २ । १६ ॥

व्याप्यं कर्म वा ॥ शतस्य शत वा पणायति। दशानां दश वा व्यवहरति। विनिमेयद्यूतपणमिति किम्? । साधून् पणायति।

उपसर्गाद्दिवः ॥ २।२।१७ ॥

व्याप्यौ विनिमेयद्यूतपणौ कर्मसंज्ञौ वा॥ शतस्य शत वा प्रदीव्यति॥

न ॥ २।२।१८ ॥

अनुपसर्गस्य दिवो विनिमेयद्यूतपणौ व्याप्यौ कर्म संज्ञौ॥ शतस्य दीव्यति॥

करणञ्च ॥ २।२।१९ ॥

दिव करण कर्म करणञ्च युगपत्। अक्षान्क्षैर्वा दीव्यति। अनैर्देवयते मैत्रश्चैत्रेण ॥

अधे शीङ्स्थास आधार ॥ २।२।२० ॥

कर्म ॥ ग्राममधिशेते, अधितिष्ठति, अध्यास्ते ॥

उपान्वध्याङ्वस ॥ २।२।२१॥

आधार कर्म स्यात्॥ ग्राममुपवसति। अनुवसति। अधिवसति। आवसति। साहचर्यादुपस्य स्थानार्थस्यैव ग्रहणम्। तेनेह न। ग्रामे उपवसति।,अटाधनटाद्योरनदादेरेव ग्रहणमिति वस्तेर्न ॥

वाऽभिनिविश ॥ २।२।२२॥

आधार' कर्म ॥ व्यवस्थितविभाषेयम्। तेन ग्राममभिनिविशते। कल्याणेऽभिनिविशते ॥

कालाध्वभावदेश वा कर्म चाकर्मणाम्॥ २।२।२३॥

आधार कर्म युगपत् ॥ मासमास्ते। मासे आस्ते। क्रोश २ स्वपिति। गोदोहमास्ते २। कुरूनास्ते २। अविवक्षितकर्माणोऽप्यकर्मका'। मास पच[illegible] चेति किम्? मासमास्यते। अकर्म-

णामिति किम् ? रात्रावुद्देशोऽधीतः ॥

साधकतम करणम् ॥ २ । २ । २४ ॥

क्रियाया कारकम् ॥ दानेन भोगानाप्नोति ॥ यद्व्यापारानन्तर क्रियासिद्धिर्विवक्ष्यते तत्साधकतमम् ॥

कर्माभिप्रेयः सम्प्रदानम् ॥ २ । २ । २५ ॥

व्याप्येन क्रियया वा य श्रद्धानुग्रहादिकाम्ययाभिसम्बध्नाति स कर्माभिप्रेय' ॥ देवाय बलिं ददाति । राज्ञे कार्यमाचष्टे । पत्ये शेते ॥

स्पृहेर्व्याप्य वा ॥ २ । २ । २६ ॥

सम्प्रदानम् ॥ पुष्पेभ्य' पुष्पाणि वा स्पृहयति ॥

क्रुद्द्रुहेर्ष्यासूयार्थैर्यं प्रति कोप ॥ २ । २ । २७ ॥

तत्सम्प्रदानम् ॥ मैत्राय क्रुध्यति, द्रुह्यति, ईर्ष्यति, असूयति । य प्रतीति किम् ? । मनसा क्रुध्यति । कोप इति किम् ? । शिष्यस्य क्रुध्यति विनयार्थम् ॥

नोपसर्गात् क्रुद्द्रुहा ॥ २ । २ । २८ ॥

यं प्रति कोपस्तत्सम्प्रदानम् ॥ मैत्रमभिक्रुध्यति, अभिद्रुह्यति ॥

अपायेऽवधिरपादानम् ॥ २ । २ । २९ ॥

आपायेनानधिष्ठित ॥ ग्रामादागच्छति । कुसूलात्पचति । साङ्काश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका अभिरूपतरा' । अपायश्च कायसंसर्गपूर्वको बुद्धिसंसर्गपूर्वकश्च विभाग उच्यते। तेनाधर्माज्जुगुप्सते, विरमति। धर्मात्प्रमाद्यति। शृङ्गाच्छरो जायते। विवक्षान्तरे त्वपादानत्वाभावे यथायोग विभक्तयो भवन्ति । शृङ्गे शरो जायते इत्यादि ॥

क्रियाश्रयस्याधारोऽधिकरणम् ॥ २ । २ । ३० ॥

तत्पोन वैषयिकौपश्लेषिकाभिव्यापक सामीप्यकं नैमित्ति-

कर्मौपचारिकं चेति । दिवि देवाः । कटे आस्ते । तिलेषु तैलम् । गङ्गायां घोषः । युद्धे सन्नह्यते । अङ्गुल्यग्रे करिशतम् ॥

नाम्नः प्रथमैकद्विबहौ ॥ २ । २ । ३१ ॥

वर्तमानात् स्वार्थे ॥ डित्थः । गौः । शुक्लः । कारकः । दण्डी ॥

आमन्त्र्ये ॥ २ । २ । ३२ ॥

नाम्नः प्रथमा ॥ हे देव । आमन्त्र्य इति किम् । राजा भव ॥

गौणात्समयानिकषाहाधिगन्तरान्तरेणातियेनतेनैर्द्वितीया ॥ २ । २ । ३३ ॥

नाम्नः ॥ समया ग्रामम् । निकषा गिरिम् । हा मैत्रं व्याधिः । धिग् जाल्मम् । अन्तरान्तरेण च निषधं नीलं च विदेहाः । अन्तरेण धर्मं न सुखम् । साहचर्यान्निपातावेतौ । अतिवृद्धं कुरून्महद्बलम् । येन पश्चिमां गतः । तेन पश्चिमां नीतः । गौणादिति किम् ? । अन्तरा गार्हपत्यमाहवनीयं च वेदिः ॥

द्वित्वेऽधोऽध्युपरिभिः ॥ २ । २ । ३४ ॥

योगे गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ षष्ठ्यपवादः । अधोऽधः, अध्यधि, उपर्युपरि ग्रामम् । द्वित्वे इति किम् ? । अधः प्रासादस्य । असामीप्याद्द्वित्वं न ॥

सर्वोभयाभिपरिणा तसा ॥ २ । २ । ३५ ॥

युक्ताद् गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ सर्वत उभयतोऽभितः परितो वा ग्रामं क्षेत्राणि ॥

॥ २ । २ । ३६ ॥

...ो द्वितीया ॥ ...मभि ...

विद्युत्। वृक्ष वृक्षमभि सेकः। साधुर्मत्रो मातरमभि। लक्षणादिषु किम्?। यदत्र ममाभि स्यात् तद्दीयताम् ॥

भागिनि च प्रतिपर्यनुभि ॥ २ । २ । ३७ ॥

लक्षणादिषु वर्तमानाद् गौणान्नाम्नो द्वितीया ॥ यदत्र मां प्रति, परि, अनु वा स्यात् तद्दीयताम्। वृक्ष प्रति, परि, अनु वा विद्युत्। वृक्ष वृक्षं प्रति, परि, अनु वा सिञ्चति। साधुर्देवदत्तो मातरं प्रतिपर्यनु वा। एतेष्विति किम्? अनु वनस्याशनिर्गता ॥

हेतुसहार्थेऽनुना ॥ २ । २ । ३८ ॥

हेतुर्जनक। सहार्थस्तुल्ययोगो विद्यमानता च तद्विषयोऽपि उपचारात्। तयोर्वर्तमानादनुना युक्ताद् द्वितीया ॥ जिनजन्मोत्सवमन्वागच्छन् सुरा। गिरिमन्ववसिता सेना ॥

उत्कृष्टेऽनूपेन ॥ २ । २ । ३९ ॥

युक्ताद् द्वितीया॥ अनु सिद्धसेन कवय। उपोमास्वातिं सङ्ग्रहीतार ॥

कर्मणि ॥ २ । २ । ४० ॥

नाम्नो द्वितीया ॥ कट करोति। इत्यादि। क्रियते कट। आरूढवानरो वृक्ष इत्यादिषु त्यादिकृत्तद्धितसमासैरभिहितत्वात्, लोकव्यवहारश्चाभिहितेऽर्थे शब्दप्रयोगायोगान भवति ॥

क्रियाविशेषणात् ॥ २ । २ । ४१ ॥

द्वितीया ॥ स्तोक पचति ॥

कालाध्वनोर्व्याप्तौ ॥ २ । २ । ४२ ॥

द्योत्याया वर्तमानान्नाम्नो द्वितीया ॥ मास गुडधाना, कल्याणी, अधीते वा। क्रोश गिरिः, कुटिला नदी, अधीते वा। व्याप्तौ किम्?। मासस्य मासे वा द्व्यहं गुडधाना। क्रोशस्य क्रोशे वा

एकदेशे कुटिला नदी ॥

सिद्धौ तृतीया ॥ २ । २ । ४३ ॥

कालाध्ववाचिभ्याम् ॥ मासेन मासाभ्याम् मासैर्वावश्यकमधीतम्। क्रोशेन क्रोशाभ्यां क्रोशैर्वा प्राभृतमधीतम्। सिद्धौ किम्?। मासमधीत आचारो नानेन गृहीतः ॥

हेतुकर्तृकरणेत्थंभूतलक्षणे ॥ २ । २ । ४४ ॥

नाम्नस्तृतीया ॥ धनेन कुलम्। चैत्रेण कृतम्। दात्रेण लुनाति। अपि त्वं कमण्डलुना छात्रमद्राक्षीः ॥

सहार्थे ॥ २ । २ । ४५ ॥

गम्यमाने नाम्नस्तृतीया ॥ पुत्रेण सहागत ।

"एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम्।
सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति गर्दभी ॥ १ ॥"

गौणादित्येव । सहोभौ चरतो धर्मम् ॥

यद्भेदैस्तद्वदाख्या ॥ २ । २ । ४६ ॥

यस्य भेदिनो भेदैस्तद्वतोऽर्थस्य निर्देशः स्यात् तद्वाचिनस्तृतीया ॥ अक्ष्णा काणः। पादेन खञ्जः। प्रकृत्या दर्शनीयः। तद्वद्ग्रहणं किम्?। अक्षि काणमस्य। आख्येति प्रसिद्धिपरिग्रहार्थम्। तेन अक्ष्णा दीर्घ इति न स्यात्।

कृताद्यैः ॥ २ । २ । ४७ ॥

निषेधार्थैर्युक्तात् तृतीया ॥ कृतं तेन। किं गतेन। कृतम् भवतु अलं किम् एवमकारा कृतादय ॥

काले भान्नवाधारे ॥ २ । २ । ४८ ॥

तृतीया पुष्ये वा पायसमश्नीयात्। काले किम्?।

पुण्ये(ऽर्कः ॥

प्रसितोत्सुकाऽवबद्धै ॥ २ । २ । ४९ ॥

युक्तादाराग्गृहेस्तृतीया वा॥ केशैः केशेषु वा प्रसित , उत्सुक., अवबद्ध. ॥

व्याप्ये द्विद्रोणादिभ्यो वीप्सायाम् ॥ २ । २ । ५० ॥

वा तृतीया॥ द्विद्रोणेन, द्विद्रोणं २ वा धान्य क्रीणाति । पञ्चकेन पञ्चक २ वा पशून् क्रीणाति ॥

समो ज्ञोऽस्मृतौ वा ॥ २ । २ । ५१ ॥

व्याप्यात्तृतीया ॥ मात्रा मातरं वा सजानीते । अस्मृताविति किम् ?। मातरं सञ्जानाति ॥

दाम सम्प्रदानेऽधर्म्ये आत्मने च ॥ २ । २ । ५२ ॥

सपूर्वस्य वर्तमानात्तृतीया ॥ दास्या सम्प्रयच्छते कामुकः । अधर्म्ये इति किम् ? । पत्न्यै सम्प्रयच्छति ॥

चतुर्थी ॥ २ । २ । ५३ ॥

सम्प्रदाने वर्तमानात् । शिष्याय धर्ममुपदिशति ॥

तादर्थ्ये ॥ २ । २ । ५४ ॥

सम्बन्धविशेषे द्योत्ये गौणान्नाम्नःषष्ठ्यपवादश्चतुर्थी । यूपाय दारु । रन्धनाय स्थाली ॥

रुचिकृप्यर्थधारिभि प्रेयविकारोत्तमर्णेषु॥२।२।५५॥

वर्तमानाच्चतुर्थी ॥ मैत्राय रोचते धर्म । मूत्राय कल्पते यवागू । मैत्राय शत धारयति ॥

प्रत्याङः श्रुवार्थिनि ॥ २ । २ । ५६ ॥

युक्ताद् वर्तमानाच्चतुर्थी ॥ द्विजाय गां प्रतिशृणोति, आशृणोति वा ॥

प्रत्यनोर्गृणाख्यातरि ॥ २ । २ । ५७ ॥

युक्ताद् वर्तमानाच्चतुर्थी ॥ गुरवे प्रतिगृणाति, अनुगृणाति वा ॥

यद्वीक्ष्ये राधीक्षी ॥ २ । २ । ५८ ॥

तद्वृत्तेश्चतुर्थी ॥ मैत्राय राध्यति ईक्षते वा ॥

उत्पातेन ज्ञाप्ये ॥ २ । २ । ५९ ॥

वर्तमानाच्चतुर्थी ॥

"वाताय कपिला विद्युदातपायातिलोहिनी ।
पीता वर्षाय विज्ञेया दुर्भिक्षाय सिता भवेत्॥ १ ॥"

श्लाघह्नुस्थाशपा प्रयोज्ये ॥ २ । २ । ६० ॥

युक्ताज्ज्ञाप्ये वर्तमानाच्चतुर्थी ॥ मैत्राय श्लाघते ह्नुते तिष्ठते शपते वा । प्रयोज्य इति किम् ? । मैत्रायात्मानं श्लाघते । आत्मनो मा भूत् ॥

तुमोऽर्थे भाववचनात् ॥ २ । २ । ६१ ॥

स्वार्थे षष्ठीहेतुतृतीयापवादश्चतुर्थी ॥ पाकाय व्रजति ॥

गम्यस्याप्ये ॥ २ । २ । ६२ ॥

तुमो वर्तनाच्चतुर्थी ॥ फलेभ्यो व्रजति ॥

गतेर्नवाऽनाप्ते ॥ २ । २ । ६३ ॥

आप्ये वर्तमानाच्चतुर्थी ॥ ग्रामं ग्रामाय वा याति । विमनष्ट पन्थानं पथे वा याति । गते' किम् ? । स्त्रियं गच्छति । मनसा मेरुं गच्छति । अनाप्त इति किम् ? । सम्प्राप्ते मा भूत् । पन्थानं याति । कृद्योगे तु परत्वात् षष्ठ्येव । ग्रामस्य गन्ता ॥

मन्योऽतिकुत्सने ॥ २ । २ । ६'

व्याप्ये वर्त्तमानाच्चतुर्थी वा ॥ न त्वा तृणाय तृणं वा मन्ये । मन्यस्येति किम् ? । न त्वा तृण मन्वे । नावादिवर्जनात् न त्वा नावमन्नं शुकं शृगाल काक वा मन्ये । कुत्सन इति किम् ? । न त्वा रत्न मन्ये । करणाश्रयणं किम् ? । युष्मदो मा भूत् । अतीति किम् ? । त्वा तृण मन्ये ॥

हितसुखाभ्याम् ॥ २ । २ । ६५ ॥

युक्ताच्चतुर्थी वा ॥ आतुराय आतुरस्य वा हित सुखं वा ॥

तद्भद्रायुष्यक्षेमार्थार्थेनाशिषि ॥ २ । २ । ६६ ॥

गम्याया युक्ताच्चतुर्थी वा ॥ हित पथ्य सुखं शं भद्रमायुष्य क्षेम कुशलमर्थं कार्यं वा जीवेभ्यो जीवाना वा भूयात् ॥

परिक्रयणे ॥ २ । २ । ६७ ॥

वर्त्तमानाच्चतुर्थी वा ॥ शताय शतेन वा परिक्रीत । परीति किम् ? । शतेन क्रीणाति । करणाश्रयण किम् ? । शताय परिक्रीतो मासम् । मासान्माभूत् ॥

शक्तार्थवषड्नमःस्वस्तिस्वाहास्वधाभिः ॥२।२।६८॥

युक्तान्नित्य चतुर्थी ॥ शक्तः प्रभुर्वा मल्लो मल्लाय । वषडग्नये । नमोऽर्हद्भ्यः । स्वस्ति प्रजाभ्यः । इन्द्राय स्वहा । पितृभ्य स्वधा । आशिषि परत्वान्नित्यमेव । स्वस्ति सघाय भूयात् ॥

पञ्चम्यपादाने ॥ २ । २ । ६९ ॥

ग्रामादागच्छति ॥

आङावधौ ॥ २ । २ । ७० ॥

युक्ताद् वर्त्तमानात् पञ्चमी ॥ आपाटलिपुत्राद् वृष्टो मेघ । आ कुमारेभ्यो यशो गत गौतमस्य ॥

पर्यपाभ्यां वर्ज्ये ॥ २ । २ । ७१ ॥

वर्तमानाद्युक्तात्पञ्चमी ॥ परि अप वा पाटलिपुत्राद् वृष्टो देवः ॥

यतः प्रतिनिधिप्रतिदाने प्रतिना ॥ २ । २ । ७२ ॥

तद्वाचिनः पञ्चमी ॥ अभयकुमारः श्रेणिकतः प्रति । तिलेभ्यः प्रति माषानस्मै प्रयच्छति ॥

आख्यातर्युपयोगे ॥ २ । २ । ७३ ॥

वर्तमानात्पञ्चमी ॥ उपयोगो नियमपूर्वकविद्याग्रहणम् । उपाध्यायादधीते शास्त्रम्, आगमयति वा । उपयोग इति किम् ? । नटस्य शृणोति ॥

गम्ययपः कर्माधारे ॥ २ । २ । ७४ ॥

वर्तमानात् पञ्चमी ॥ प्रासादादासनाद् वा प्रेक्षते ॥

प्रभृत्यन्यार्थदिक्शब्दबहिरारादितरैः ॥ २ । २ । ७५ ॥

युक्तात् पञ्चमी ॥ ततः प्रभृति । ग्रीष्मादारभ्य । अन्यो भिन्नो वा मैत्रात् । ग्रामात् पूर्वः । बहिरारादितरो वा ग्रामात् ॥

ऋणाद्धेतोः ॥ २ । २ । ७६ ॥

पञ्चमी ॥ शताद् बद्धः । हेतोरिति किम् ? । शतेन बद्धः ॥

गुणादस्त्रियां नवा ॥ २ । २ । ७७ ॥

हेतोः पञ्चमी ॥ जाड्याज्जाड्येन वा बद्धः । अस्त्रिया किम् ? । बुद्ध्या मुक्तः ॥

आरादर्थैः ॥ २ । २ । ७८ ॥

युक्तात्पञ्चमी वा ॥ आराद् दूरान्तिकयोः । दूरमन्तिकं वा ग्रामस्य ग्रामाद्वा ॥

स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयादसत्त्वे करणे ॥ २। २। ७९ ।

पञ्चमी वा ॥ यतो द्रव्ये शब्दप्रवृत्तिः स पर्यायो गुणोऽसत्त्वम् तेनैव वा रूपेणाभिधीयमानं द्रव्यादि । स्तोकात् स्तोकेन वा मुक्तः एवमल्पात् अल्पेनेत्यादि। असत्त्व इति किम् ?। स्तोकेन विषेण हतः

अज्ञाने ज्ञः षष्ठी ॥ २ । २ । ८० ॥

करणे ॥ सर्पिषो जानीते । आज्ञान इति किम् ? । स्वरेण पु जानाति ॥

शेषे ॥ २ । २ । ८१ ॥

कर्मादिभ्योऽन्यस्तदविवक्षारूप स्वस्वामिभावादिसम्बन्धविशे शेषस्तत्र षष्ठी ॥ राज्ञः पुरुषः । माषाणामश्नीयात् ॥

रिरिष्टात्स्तादस्तादसतसाता ॥ २ । २ । ८२ ॥

एतदन्तैर्युक्तात्षष्ठी ॥ उपरि, उपरिष्टात्, परस्तात्, पुरस्तात् पुरः, दक्षिणतः, अधरात् वा ग्रामस्य ॥

कर्मणि कृतः ॥ २ । २ । ८३ ॥

षष्ठी ॥ अपां स्रष्टा । गवां दोहः । कर्मणीति किम् ? । शब्दे भेत्ता । स्तोकं पक्ता । कृत इति किम् ? । भुक्तपूर्वी ओदनम् ।

द्विषो वाऽतृशः ॥ २ । २ । ८४ ॥

कर्मणि षष्ठी ॥ चौरस्य चौरं वा द्विषन् ॥

वैकत्र द्वयोः ॥ २ । २ । ८५ ॥

द्विकर्मसु कृत्प्रत्ययान्तेषु धातुषु कर्मणि षष्ठी । अजाया नेता सुघ्नस्य वा । अजामजाया वा नेता सुघ्नस्य ॥

कर्त्तरि ॥ २ । २ । ८६ ॥

कृदन्तस्य षष्ठी ॥ भवत आसिका । कर्त्तरि किम् ? । शृहे शायिका ॥

द्विहेतोरस्त्यणकस्य वा ॥ २ । २ । ८७ ॥

कृतः कर्त्तरि पष्ठी ॥ विचित्रा सूत्रस्य कृतिराचार्यस्याचार्येण वा । द्विहेतोरित्येकवचननिर्देशः किम् ?। आश्चर्यमोदनस्य नाम पाकोऽतिथीनां च प्रादुर्भावः । अस्त्यणकस्येति किम् ? । चिकीर्षा मैत्रस्य काव्यानाम् । भेदिका चैत्रस्य काष्ठानाम् ॥

कृत्यस्य वा ॥ २ । २ । ८८ ॥

कर्त्तरि पष्ठी ॥ त्वया तव वा कार्यः कटः । घ्यण्तव्यानीययक्यप. कृत्या॰ ॥

नोभयोर्हेतो. ॥ २ । २ । ८९ ॥

कर्तृकर्मणो॰ षष्ठीहेतो॰ कृत्यस्योभयोरेव न षष्ठी ॥ नेतव्या ग्राममजा मैत्रेण ॥

तृन्नुदन्ताव्ययक्स्वानातृश्शतृङिणकच्खलर्थस्य ॥ २ । २ । ९० ॥

कर्मकर्त्रोर्न षष्ठी ॥ वदिता जनापवादान् । कन्यामलंकरिष्णुः भ्रवाल्लुस्तवत्वम् । कटं कृत्वा। ओदनं भोक्तु व्रजति । तत्वं विद्वान् । कटं चक्राण । मलय पवमान.। ओदनं पचमानः। अधीयस्तत्त्वार्थम् । कटं कुर्वन्। परीषहान् सासहिः । कटं कारको व्रजति । ईषत्कर॰ कटो भवता । सुज्ञान तत्त्व भवता ॥

क्तयोरसदाधारे ॥ २ । २ । ९१ ॥

कर्मकर्त्रोर्न ॰ केति क्तक्तवत्वोर्ग्रहणम्। कृन. कटो मैत्रेण। ग्रामं गतवान् ... र इति किम् ? । राज्ञा पूजित॰ । इदं सतूनां ...

वा क्लीबे ॥ २ । २ । ९२ ॥

विहितस्य क्तस्य कर्त्तरि षष्ठी ॥मयूरस्य मयूरेण वा नृत्तम् ॥

अकमेरुकस्य ॥ २ । २ । ९३ ॥

कर्मणि न षष्ठी ॥ भोगानभिलाषुकः । अकमेरिति किम् ? । दास्याः कामुकः ॥

एष्यदृणेन ॥ २ । २ । ९४ ॥

कर्मणि षष्ठी न ॥ ग्रामं गमी, आगामी वा । शतं दायी । एष्यदृणेति किम् ? । साधु दायी वित्तस्य ॥

सप्तम्यधिकरणे ॥ २ । २ । ९५ ॥

कटे आस्ते । दिवि देवाः । तिलेषु तैलम् ॥

नवा सुजर्थैः काले ॥ २ । २ । ९६ ॥

युक्तादधिकरणे वर्त्तमानात् सप्तमी ॥ द्विरह्नि अह्नो वा भुङ्क्ते । पञ्चकृत्वो मासे मासस्य वा भुङ्क्ते । सुजर्थैरिति किम् ? । अह्नि भुङ्क्ते ॥

कुशलायुक्तेनासेवायाम् ॥ २ । २ । ९७ ॥

युक्तादाधारवाचिनो वा सप्तमी ॥ कुशलो विद्यायां विद्याया वा । युक्तस्तपसि तपसो वा । आसेवायामिति किम् ? । कुशलश्चित्रे न करोति । आयुक्तो गौः शकटे । आकृष्य युक्त इत्यर्थः ॥

स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैः ॥ २ । २ । ९८ ॥

युक्ताद्वा सप्तमी ॥ गोषु गवां वा स्वामी ईश्वरः, अधिपतिः, दायादः, साक्षी, प्रतिभूः, प्रसूतो वा ॥

व्याप्ये केनः ॥ २ । २ । ९९ ॥

नित्यं सप्तमी ॥ अधीती व्याकरणे । इष्टी यज्ञे । केन इति किम्? । कृतपूर्वी कटम् ॥

तद्युक्ते हेतौ ॥ २ । २ । १०० ॥

वर्तमानात् सप्तमी ॥

" चर्मणि द्वीपिनं हन्ति दन्तयोर्हन्ति कुञ्जरम् ।
केशेषु चमरीं हन्ति सीम्नि पुष्कलको हतः " ॥ १ ॥

तद्युक्त इति किम् ? । धनेन वसति ॥

अप्रत्यादावसाधुना ॥ २ । २ । १०१ ॥

युक्तात् सप्तमी ॥ असाधुर्मैत्रो मातरि । प्रत्यादिप्रयोगाभाव इति किम् ? । असाधुर्मैत्रो मातरं प्रति परि अनु अभि वा ॥

साधुना ॥ २ । २ । १०२ ॥

अप्रत्यादौ युक्तात् सप्तमी । साधुर्मैत्रो मातरि । अप्रत्यादावित्येव । साधुर्मातरं प्रति परि अनु अभि वा ॥

निपुणेन चार्चायाम् ॥ २ । २ । १०३ ॥

साधुना युक्तादप्रत्यादौ सप्तमी ॥ मातरि निपुणः साधुर्वा । अर्चायामिति किम् ? । निपुणो मैत्रो मातुः । माता एवैनं निपुणं मन्यते । अप्रत्यादावित्येव । निपुणो मैत्रो मातरं प्रति परि अनु अभि वा ॥

स्वेशेऽधिना ॥२ । २ । १०४ ॥

वर्तमानाद्युक्तात्सप्तमी ॥ अधि मगधेषु श्रेणिकः । अधि श्रेणिके मगधाः ॥

उपेनाधिकिनि ॥ २ । २ । १०५ ॥

युक्तात् सप्तमी ॥ उप खार्यां द्रोणः ॥

यद्भावो भावलक्षणम् ॥ २ । २ । १०६ ॥

यस्य भावेनान्यो भावो लक्ष्यते तद्वाचिनः सप्तमी ॥ देवार्चनायां क्रियमाणाया गतः, कृतायामागतः ॥

गते गम्येऽध्वनोऽन्तेनैकार्थ्यं वा ॥ २ । २ । १०७ ॥

कुतश्चिदवधेर्विवक्षितस्याध्वनोऽवसानमन्तः । यद्भावो भावलक्षणं तस्याध्ववाचिशब्दस्याध्वन एवान्तेनान्तवाचिना सह सामानाधिकरण्यं वा स्यात् तद्विभक्तिस्तस्मात्स्यादित्यर्थः, गते गम्ये ॥ लोकमध्याल्लोकान्तमुपर्यधश्च सप्तरज्जवोऽभ्यस्यन्ति । सप्तसु रज्जुषु वा । गत इति किम् ? । दर्पेषु लुप्तेष्विति वा प्रतीतौ मा भूत् । गम्य इति किम् ? । गतप्रयोगे मा भूत् । अध्वन इति किम् ? । कार्तिक्या आग्रहायणी मासे । अन्तेनेति किम् ? । अद्य नक्षत्रेषु गव्यूतेषु भोजनम् ॥

षष्ठी वाऽनादरे ॥ २ । २ । १०८ ॥

यद्भावो भावलक्षणं तद्वृत्ते ॥ रुदतो लोकस्य, रुदति लोके वा प्राव्राजीत् ॥

सप्तमी चाविभागे निर्धारणे ॥ २ । २ । १०९ ॥

गम्ये गौणाच्चात्र षष्ठी ॥ जातिगुणक्रियासंज्ञाभिः समुदायादेकदेशस्य बुद्ध्या पृथक्करणं निर्धारणम् । क्षत्रियो नृणां नृषु वा शूरः । कृष्णा गवां गोषु वा बहुक्षीरा । धावन्तो यातां यात्सु वा शीघ्रतमाः । युधिष्ठिरः श्रेष्ठतमः कुरूणां कुरुषु वा । अविभाग इति किम् ? । मैत्रश्चैत्रात्पटुः ॥

क्रियामध्येऽध्वकाले पञ्चमी च ॥ २ । २ । ११० ॥

वर्त्तमानान्नाम्नः सप्तमी॥ इहस्थोऽयमिष्वासः क्रोशे क्रोशाद् वा लक्ष्यं विध्यति। अद्य भुक्त्वा मुनिर्द्व्यहे द्व्यहाद्वा भोक्ता॥

अधिकेन भूयसस्ते ॥ २ । २ । १११ ॥

योगे सप्तमीपञ्चम्यौ ॥ अधिको द्रोण खार्यां खार्या वा ॥

तृतीयाल्पीयसः ॥ २ । २ । ११२ ॥

अधिकेन भूयोवाचिना योगे ॥ अधिका खारी द्रोणेन ॥

पृथग्नाना पञ्चमी च ॥ २ । २ । ११३ ॥

युक्तात्तृतीया ॥ पृथग्चैत्रात् चैत्रेण वा । नाना चैत्राच्चैत्रेण वा ॥

ऋते द्वितीया च ॥ २ । २ । ११४ ॥

युक्तात्पञ्चमी ॥ ऋते धर्मं धर्माद् वा कुतः सुखम् ॥

विना ते तृतीया च ॥ २ । २ । ११५ ॥

युक्ताद् द्वितीयापञ्चम्यौ ॥ विना वातं वाताद् वातेन वा ॥

तुल्यार्थैस्तृतीयाषष्ठ्यौ ॥ २ । २ । ११६ ॥

युक्तात् ॥ माता मातुर्वा तुल्यः समो वा । उपमा नास्ति कृष्णस्येत्यादौ उपमादयो न तुल्यार्थाः। गौणादित्यधिकाराद् गौरिव गवय इत्यादौ न ॥

द्वितीयाषष्ठ्यावेनेनानञ्चे ॥ २ । २ । ११७ ॥

युक्तात् ॥ पूर्वेण ग्रामं ग्रामस्य वा । अनञ्चेरिति किम् ? । प्राग्ग्रामात् ॥

हेत्वर्थैस्तृतीयाद्याः ॥ २ । २ । ११८ ॥

समानाधिकरणात् । धनेन हेतुनेत्याद्

दि। एव निमित्तादियोगेऽपि ॥

सर्वादेः सर्वा ॥ २ । २ । ११९ ॥

हेत्वर्थैर्युक्तात् ॥ को हेतुः । क हेतुमित्यादि। तत्समानाधिकरणा-दित्येव। कस्य हेतु' ॥

असत्त्वारादर्थाट्टाङसिङस्यम् ॥ २ । २ । १२० ॥

गौणादिति निवृत्तम् ॥ दूरेण दूरात् दूरे दूर वा, अन्तिकेन अन्तिकात् अन्तिके अन्तिक वा ग्रामस्य ग्रामाद्वा वसति । एवं विप्रकृष्टेन अभ्यासेनेत्यादि । असत्त्व इति किम् ? । दूर पन्था. ॥

जात्याख्यायां नवैकोऽसङ्ख्यो बहुवत् ॥ २ । २ । १२१ ॥

सम्पन्ना यवा । सम्पन्नो यव । जातीति किम् ? । चैत्र' । आख्यायामिति किम् ? । काश्यपप्रतिकृति' काश्यप । असङ्ख्य इति किम् ? । एको व्रीहिः संपन्न सुभिक्ष करोति ॥

अविशेषणे द्वौ चास्मद ॥ २ । २ । १२२ ॥

एकोऽर्थो वा बहुवत् ॥ आवा ब्रूव । वय ब्रूम' । अहं ब्रवीमि । वय ब्रूम. । अविशेषणे किम् ? । आवां गार्ग्यौ ब्रूव' । अह, चैत्रो ब्रवीमि ॥

फल्गुनीप्रोष्ठपदस्य भे ॥ २ । २ । १२३ ॥

वर्तमानस्य द्वौ बहुवद्वा ॥ कदा पूर्वे फल्गुन्यौ । कदा पूर्वा फल्गुन्य । कदा पूर्वे प्रोष्ठपदे । कदा पूर्वा प्रोष्ठपदा' । भ इति किम् ? । फल्गुनीषु जाते फल्गुन्यौ कन्ये ॥

गुरावेकश्च ॥ २ । २ । १२४ ॥

, वर्त्तमानस्य शब्दस्य द्वौ बहुवद्वा ॥ त्वं गुरुः । यूय गुरवः । युवा गुरु। यूयं गुरवः । एष मे पिता । एते मे पितर ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थः,ादिगुणो ,तट्टद्धिचन्द्रापरनामऋद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसविमशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां कारकाणि ॥

॥ अथ समासप्रकरणम् ॥

समर्थ पदविधि. ॥ ७ । ४ । १२२ ॥

सर्व:॥ सामर्थ्यं व्यपेक्षा एकार्थीभावश्च। परस्पर साकाङ्क्षत्व व्यपेक्षा । भिन्नप्रवृत्तिनिमित्ताना शब्दानामेकार्थोपस्थापकत्वमेकार्थीभावः। पदविधिश्च समासनाम धातुकृत्तद्धितोपपदविभक्तियुष्मदस्मदादेशप्लुतरूप'। धर्मश्रित । पुत्रीयति । कुम्भकार' । औपगवः । नमो देवेभ्य । धर्मस्ते मे स्वम्। अङ्ग कूज २, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म। सविशेषणानां वृत्तिर्न।वृत्तस्य च विशेषणयोगो न। क्वचित्तु विशेषणयोगेऽपि गमकत्वात् समासः । देवदत्तस्य गुरुकुलम् । समर्थ इति किम् ? । पश्य धर्मं श्रितो मैत्रो गुरुकुलमित्यादि। पदोक्तेर्वर्णविधिरसामार्थ्येऽपि । तिष्ठतु दध्याशान त्वं शाकेन । एवं समास–नामधातु–कृत्–तद्धितेषु, वाक्ये व्यपेक्षा, वृत्तावेकार्थीभाव , शेषेषु पुनर्व्यपेक्षैव-सामर्थ्यम् ॥

नाम नाम्नैकार्थ्ये समासो बहुलम् ॥ ३ । १ । १८ ॥

लक्षणमिदमधिकारश्च ॥ तेन विशेषसंज्ञाऽभावेऽप्यनेन समास' । विस्पष्टं पटु । विस्पष्टपटुः । दारुणाध्यापक । सर्वचर्मीणो र कन्ये इव । ~। नामेति किम् ? । चरन्ति गावो

नाम्नेति किम् ? । चैत्र पचति । बहुलग्रहणात् क्वचिदनाम्नानाम्ना च । मान्यर्के नम । अनुव्यचलत् ॥

ऐकार्थ्ये ॥ ३ । २ । ८ ॥

स्यादेर्लुप् ॥ चित्रगु ॥

सुज्वार्थे सङ्ख्या सङ्ख्येये सङ्ख्यया बहुव्रीहिः ॥ ३ । १ । १९ ॥

ऐकार्थ्ये समासः ॥ सुज्वर्थो वारः । वार्थः संशयो विकल्पो वा ॥

सङ्ख्या समासे ॥ ३ । १ । १६३ ॥

अनुपूर्वं प्राक् । द्विदशाः । द्विशाः । सङ्ख्येति किम् ? । गावो वा दश वा । सङ्ख्येयेति किम् ? । दश वा गावो वा । सङ्ख्येये इति किम् ? । द्विविंशतिर्गवाम् ॥

आसन्नादूराधिकाध्यर्धार्धादिपूरणं द्वितीयाद्यन्यार्थे ॥ ३ । १ । २० ॥

सङ्ख्या नाम्नैकार्थ्ये समासः सङ्ख्येये वाच्ये स च बहुव्रीहिः ॥

प्रथमोक्तं प्राक् ॥ ३ । १ । १४८ ॥

समासप्रकरणे ॥ आसन्नदशाः । अदूरदशाः । अधिकदशाः । अध्यर्धविंशाः । अर्धपञ्चमविंशाः ॥

प्रमाणीसङ्ख्याड्डः ॥ ७ । ३ । १२८ ॥

बहुव्रीहेः समासान्तः ॥ स्त्रीप्रमाणाः । द्विशाः ॥

विंशतेस्तेर्डिति लुक् ॥ ७ । ४ । ६७ ॥

अध्यर्धविंशाः ॥

बहुगणं भेदे ॥ १ । १ । ४० ॥

सङ्ख्यावत्

अव्ययम् ॥ ३ । १ । २१ ॥

सङ्ख्यया ऐकार्थ्ये समस्यते द्वितीयाद्यन्यार्थे सङ्ख्येये वाच्ये स च बहुव्रीहिः । उपदशाः । उपबहवः । उपगणाः ॥

एकार्थं चानेकं च ॥ ३ । १ । २२ ॥

एकमन्यथं च नाम्ना द्वितीयाद्यन्तान्यपदार्थे समस्यते स च बहुव्रीहिः ॥ आरूढवानरो वृक्षः । सुसूक्ष्मजटकेशः । उच्चैर्मुखः । व्यधिकरणत्वादव्ययस्य न स्यादित्यव्ययानुकर्षणार्थश्चकारः ॥

परतः स्त्री पुंवत् स्त्र्येकार्थेऽनूङ् ॥ ३ । २ । ४९ ॥

उत्तरपदे ॥ दर्शनीयभार्यः। विशेष्यवशादिति किम्?। द्रुणीभार्यः। स्त्रीति किम्?। खलपुदृष्टिः। स्त्र्येकार्थ इति किम्?। कल्याणीवस्त्रम्। कल्याणीनेत्राः। कल्याणीमाता। अनूङिति किम्। करभोरूभार्यः ॥

गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनशिसमासेयोबहुव्रीहौ ॥२।४।९६॥

गौणस्याक्विपो ङ्याद्यन्तस्य॥ चित्रगु । निष्कौशाम्बिः। अतिखट्व । अतिब्रह्मबन्धुः। गौणस्येत्येव। सुगौ । अक्विप इत्येव। प्रियकुमारी चैत्र. । गोश्चेति किम्?। अतितन्त्रीः । अन्ते इति किम्?। गोकुलम् । कुमारीप्रियः । कन्यापुरम् । अनंशीत्यादि किम्?। अर्धपिप्पली । बहुश्रेयसी ना ॥

नाप्प्रियादौ ॥ ३ । २ । ५३ ॥

स्त्र्येकार्थे उत्तरपदे परे परतः स्त्री पुंवत् ॥ कल्याणीपञ्चमा रात्रय । कल्याणीप्रियः । अप्प्रियादाविति किम्?। कल्या-

तद्धिताककोपान्त्यपूरण्याख्याः ॥ ३ । २ । ५४ ॥

परत स्त्रिय पुंवन्न । मद्रिकाभार्य । कारिकाभार्य । पञ्चमीभार्य । दत्ताभार्य । तद्धिताकेति किम् ? । पाकभार्य ॥

तद्धित स्वरवृद्धिहेतुररक्तविकारे ॥ ३ । २ । ५५ ॥

परत स्त्री पुंवन्न । माथुरीभार्य । तद्धित इति किम् ? । कुम्भकारभार्य । स्वर इति किम् ? । वैयाकरणभार्य । वृद्धिहेतुरिति किम् ? । अर्धमस्यभार्य । अरक्तविकार इति किम् ? । कापायबृहतिक । लौहेप ॥

स्वाङ्गान्ङीर्जातिश्चामानिनि ३ । २ । ५६ ॥

परत स्त्री पुंवन्न । दीर्घकेशीभार्य । कठीभार्यः । शूद्राभार्य । स्वाङ्गात् किम् ? । पटुभार्य । अमानिनीति किम् ? । दीर्घकेशमानिनी ॥

बहुव्रीहे काष्ठे ट ॥ ७ । ३ । १२५ ॥

अङ्गुल्यन्तात् समासान्त । द्व्यङ्गुल काष्ठम् । काष्ठे किम् ? । पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः ॥

सक्थ्यक्ष्ण स्वाङ्गे ॥ ७ । ३ । १२६ ॥

एतदन्ताद्बहुव्रीहेट । दीर्घसक्थ । स्वक्षी । स्वाङ्ग इति किम् ? । दीर्घसक्थ्यन ॥

द्वित्रेर्मूर्ध्नो वा ॥ ७ । ३ । १२७ ॥

बहुव्रीहेटः । द्विमूर्ध । द्विमूर्धा । त्रिमूर्ध । त्रिमूर्धा ॥

सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरस्रैणीपदाजपदप्रोष्ठपदभद्रपदम् ॥ ७ । ३ । १२९ ॥

एते बहुव्रीहयो डान्ता निपात्यन्ते ॥

पूरणीभ्यस्तत्प्राधान्येऽप् ॥ ७ । ३ । १३० ॥

कल्याणीपञ्चमा रात्रयः । तत्प्राधान्य इति किम् ? । कल्याणपञ्चमीकः पक्षः ॥

नञ्सुव्युपत्रेश्चतुर ॥ ७ । ३ । १३१ ॥

बहुव्रीहेरप् समासान्तः । अचतुरः । सुचतुरः । विचतुरः । उपचतुरा । त्रिचतुराः ॥

अन्तर्बहिर्भ्यां लोम्नः ॥ ७ । ३ । १३२ ॥

बहुव्रीहेरप् ॥ अन्तर्लोमः । बहिर्लोम ॥

भान्नेतु ॥ ७ । ३ । १३३ ॥

बहुव्रीहेरप् । मृगनेत्रा निशा॥

नाभेर्नाम्नि ॥ ७ । ३ । १३४ ॥

बहुव्रीहेरप् । पद्मनाभः । नाम्नीति किम् ? । विकसितवारिजनाभि ।

नञ्बहोर्ऋचो माणवचरणे ॥ ७ । ३ । १३५ ॥

बहुव्रीहेरप यथासङ्ख्यम । अनृचो माणवः । बह्वृचश्चरणः । माणवचरणे इति किम् ? । अनृर्क साम । बह्वृर्क सूक्तम । ऋक्पूरित्येव सिद्धे नियमार्थं वचनम् ॥

नञ्सुदुर्भ्यः सक्तिसक्थिहलेर्वा ॥ ७ । ३ । १३६ ॥

बहुव्रीहेरप् । असक्त । असक्तिः । सुसक्तः । सुसक्ति । दुःसक्तः । दुःसक्ति । एव सक्थिहलिभ्याम् ।

प्रजाया अस् ॥ ७ । ३ । १३७ ॥

नञादिभ्यो बहुव्रीहेः ॥ अप्रजाः । सुप्रजाः । दुष्प्रजाः ॥

मेधायाः ॥ ७ । ३ । १३८ ॥

नञादिभ्यश्च बहुव्रीहेरस् । मन्दमेधाः । अल्पमेधाः । अमेधाः । सुमेधाः । दुर्मेधाः ॥

जातेरीय सामान्यवति ॥ ७ । ३ । १३९ ॥

बहुव्रीहेः ॥ ब्राह्मणजातीयः । सामान्याश्रयेऽन्यपदार्थे इति किम् ? । बहुजातिर्ग्रामः ॥

भृतिप्रत्ययान्मासादिक ॥ ७ । ३ । १४० ॥

बहुव्रीहेः । पञ्चकमासिकः । मासात् किम् ? । पञ्चकदिवसकः ॥

द्विपदाद् धर्मादन् ॥ ७ । ३ । १४१ ॥

बहुव्रीहेः । साधुधर्मा । द्विपदादिति किम् ? । परमस्वधर्मः ॥

सुहरिततृणसोमाज्जम्भात् ॥ ७ । ३ । १४२ ॥

बहुव्रीहेरन् । सुजम्भा । हरितजम्भा । तृणजम्भा । सोमजम्भा ॥

दक्षिणेर्मा व्याधयोगे ॥ ७ । ३ । १४३ ॥

बहुव्रीहिर्निपात्यः । ईर्मं वहु व्रणं वा । दक्षिणेर्मा मृगः । व्याधयोग इति किम् ? । दक्षिणेर्मः पशुः ॥

सुपूत्युदुत्सुरभेर्गन्धादिद्गुणे ॥ ७ । ३ । १४४ ॥

बहुव्रीहेः । सुगन्धि, पूतिगन्धि, उद्गन्धि, सुरभिगन्धि द्रव्यम् । गुण इति किम् ? । द्रव्ये सुगन्ध आपणिकः ॥

वागन्तौ ॥ ७ । ३ । १४५ ॥

स्वादिभ्य परो यो गन्धस्तदन्ताद्बहुव्रीहेरित् । सुगन्धि सुगन्धो वा कायः । एवं पूतिगन्धि पूतिगन्धः इत्यादि ॥

वाल्पे ॥ ७ । ३ । १४६ ॥

यो गन्धस्तदन्ताद् बहुव्रीहेरित् । सूपगन्धि सूपगन्धं वा भोजनम् ॥

वोपमानात् ॥ ७ । ३ । १४७ ॥

परो यो गन्धस्तदन्ताद्बहुव्रीहेरित्। उत्पलगन्धि उत्पलगन्धं वा मुखम्।

पात्पादस्याहस्त्यादेः ॥ ७ । ३ । १४८ ॥

उपमानात् परस्य बहुव्रीहौ॥ व्याघ्रपात्। अहस्त्यादेरिति किम्?। हस्तिपादः। अश्वपादः ॥

कुम्भपद्यादि ॥ ७ । ३ । १४९ ॥

कृतपादन्तो ङ्यन्त एव बहुव्रीहिर्निपात्यः। कुम्भपदी। जालपदी ॥

सुसंख्यात् ॥ ७ । ३ । १५० ॥

पादस्य बहुव्रीहौ पात्। सुपात्। द्विपात् ॥

वयसि दन्तस्य दतृ ॥ ७ । ३ । १५१ ॥

सुसंख्याद् बहुव्रीहौ। सुदन्। द्विदन्। स्त्रिया सुदती। षोडन्। वयसि किम्?। सुदन्तः ॥

स्त्रियां नाम्नि ॥ ७ । ३ । १५२ ॥

बहुव्रीहौ दन्तस्य दतृः। अयोदती। स्त्रिया किम्?। वज्रदन्तः ॥

श्यावारोकाद्वा ॥ ७ । ३ । १५३॥

दन्तस्य बहुव्रीहौ दतृर्नाम्नि। श्यावदन्। श्यावदन्तः। अरोकदन्। अरोकदन्तः ॥

वाऽग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहाहिमूषिकशिखरात् ॥ ७ । ३ । १५४ ॥

दन्तस्य बहुव्रीहौ दतृः। कुड्मलाग्रदन्। कुड्मलाग्रदन्तः। एवं शुद्धदन्, शुद्धदन्त इत्यादि॥

सम्प्राज्जानोर्ज्ञुः ॥ ७ । ३ । १५५ ॥

बहुव्रीहौ ॥ संज्ञुः । संज्ञ॰ । प्रज्ञुः । प्रज्ञ॰ ॥

वोर्ध्वात् ॥ ७ । ३ । १५६ ॥

जानोर्बहुव्रीहौ ज्ञुर्वा । ऊर्ध्वज्ञुः । ऊर्ध्वज्ञ॰ । ऊर्ध्वजानु ॥

सुहृद्दुर्हृन्मित्रामित्रे ॥ ७ । ३ । १५७ ॥

निपात्यम् । मित्रामित्र इति किम् ? । सुहृदयो मुनिः । दुर्हृदयो व्याध॰ ॥

धनुषो धन्वन् ॥ ७ । ३ । १५८ ॥

बहुव्रीहौ । शार्ङ्गधन्वा ॥

वा नाम्नि ॥ ७ । ३ । १५९ ॥

धनुषो बहुव्रीहौ धन्वन् । पुष्पधन्वा । पुष्पधनु ॥

खरखुरान्नासिकाया नस् ॥ ७ । ३ । १६० ॥

बहुव्रीहौ नाम्नि ।

पूर्वपदस्थान्नाम्न्यग ॥ २ । ३ । ६४ ॥

रषृवर्णात् परस्योत्तरपदस्थस्य नो णः । खरणाः । खुरणाः । नाम्नीति किम् ? । मेषनासिक॰ । अग इति किम् ? । ऋगयनम् ॥

अस्थूलाच्च नस ॥ ७ । ३ । १६१ ॥

खरखुराभ्यां नासिकाया बहुव्रीहौ नाम्नि ॥ द्रुणसः ॥ खरणस । खुरणस॰ । अस्थूलादिति किम् ? । स्थूलनासिकः ॥

उपसर्गात् ॥ ७ । ३ । १६२ ॥

नासिकाया नसो बहुव्रीहौ ॥

नसस्य ॥ २ । ३ । ६५ ॥

पूर्वपदस्थाद्पूर्वर्णात् परस्य नो ण । मर्णसं मुखम् ॥

ने खुरुग्रम् ॥ ७ । ३ । १६३ ॥

नासिकाया बहुव्रीहौ । खुः । विख्र । विग्रः ॥

जायाया जानिः ॥ ७ । ३ । १६४ ॥

बहुव्रीहौ । युवजानिः ॥

व्युद काकुदस्य लुक् ॥ ७ । ३ । १६५ ॥

बहुव्रीहौ । विकाकुत् । उत्काकुत् ॥

पूर्णाद्वा ॥ ७ । ३ । १६६ ॥

बहुव्रीहौ काकुदस्य लुक् । पूर्णकाकुत् । पूर्णकाकुदः ॥

ककुदस्यावस्थायाम् ॥ ७ । ३ । १६७ ॥

बहुव्रीहौ लुक् ॥ पूर्णककुद् युवा । अककुद् बाल. ॥

त्रिककुद्गिरौ ॥ ७ । ३ । १६८ ॥

गिरावर्थे त्रेः परस्य ककुदशब्दस्य ककुभिपात्यः । त्रिककुद्गिरिः ॥

स्त्रियामूधसो न् ॥ ७ । ३ । १६९ ॥

बहुव्रहौ । कुण्डोध्नी गौः ॥

इन कच् ॥ ७ । ३ । १७० ॥

बहुव्रीह स्त्र्यर्थात् । बहुदण्डिका सेना ॥

ऋन्नित्यदित ॥ ७ । ३ । १७१ ॥

बहुनदे कच् । बहुकर्तृक । बहुनदीको देश । नित्येति किम् ? । पृथुश्री २ ॥

बहुव्रीहेः कच् । मिषदधिकः । मियोरस्कः । बहुसर्पिष्कः । अ मधुकः । बहूपानत्कः । अशाल्किः ॥

पुमनडुन्नौपयोलक्ष्म्या एकत्वे ७ । ३ । १७३ ॥

बहुव्रीहेः कच् । अपुस्कः । मियानडुत्कः । अनौकः । अपयस्कः स्थूलक्ष्मीकः । एकत्वे किम् ? । द्विपुमान् २ ॥

नञोऽर्थात् ॥ ७ । ३ । १७४ ॥

बहुव्रीहेः कच् । अनर्थकं वचः ॥

शेषाद्वा ॥ ७ । ३ । १७५ ॥

बहुव्रीहेः कच् । बहुखट्वकः । बहुखट्वः । शेषात् किम् ? । मियपथः

बहोर्डे ॥ ७ । ३ । ७३ ॥

डस्य मासिर्पतस्तत समासान्तो डः कच न स्यात् ॥ उपबह यदा । ड इति किम् ? । प्रियबहुकः ॥

न नाम्नि ॥ ७ । ३ । १७६ ॥

कच् । बहुदेवदत्तो ग्रामः ॥

ईयसो ॥ ७ । ३ । १७७ ॥

बहुव्रीहेः कच् न । बहुश्रेयान् । लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहण बहुश्रेयसी ॥

ङ्याद्दीदूत के ॥ २ । ४ । १०४ ॥

ह्रस्वः । पट्विका । सोमपकः । लक्ष्मिका । वधुका । इति माते ॥

न कचि ॥ २ । ४ । १०५ ॥

ङ्यादीदूतो ह्रस्वः । बहुकुमारीकः । बहुकीलालपाकः । इत्यादि

नवाप. ॥ २ । ४ । १०६ ॥

कचि ह्रस्वः । प्रियखट्वकः । प्रियखट्वाकः ॥

उष्ट्रमुखादय ॥ ३ । १ । २३ ॥

बहुल बहुव्रीहिसमासा निपात्यन्ते ॥ उष्ट्रस्य मुखमिव मुखमस्य उष्ट्रमुखः । वृषस्कन्ध ॥

सहस्तेन ॥ ३ । १ । २४ ॥

अन्यपदार्थे समस्यते स च बहुव्रीहिः । सकर्मकः ॥

सहात्तुल्ययोगे ॥ ७ । ३ । १७८ ॥

बहुव्रीहेः कच् न ॥ सपुत्रो याति । तुल्ययोग इति किम् ? । सलोमकः ॥

भ्रातु. स्तुतौ ॥ ७ । ३ । १७९ ॥

बहुव्रीहेः कच् न ॥ सुभ्राता ॥

नाडीतन्त्रीभ्यां स्वाङ्गे ॥ ७ । ३ । १८० ॥

बहुव्रीहेः कच् न ॥ बहुनाडि कायः । बहुतन्त्रीर्ग्रीवा । स्वाङ्ग इति किम् ? । बहुनाडीकः स्तम्बः ॥

निष्प्रवाणि ॥ ७ । ३ । १८१ ॥

कजभावो निपात्य । निष्प्रवाणि पट ॥

सुभ्र्वादिभ्य. ॥ ७ । ३ । १८२॥

कच् न ॥ सुभ्रू । वरोरु ॥

दिशो रूढ्यान्तराले ॥ ३ । १ । २५ ॥

नाम रूढ्यैव दिशो वाचिना नाम्नाऽन्यपदार्थे वाच्ये समस्यते स च बहुव्रीहि ॥ दक्षिणपूर्वा दिक् । कथ पश्चिमदक्षिणा, कर्मधारयोऽयम् । सर्वनाम्न. पूर्वनिपात स्यात् । रूढ्येति

किम् ? । ऐन्द्याश्च कौबेर्याश्च यदन्तरालमिति ॥

विशेषणसर्वादिसङ्ख्यं बहुव्रीहौ ॥ ३ । १ । १५० ॥

प्राक् स्यात् ॥ चित्रगुः । सर्वशुक्लः । द्विकृष्णः ॥

क्तः ॥ ३ । १ । १५१ ॥

क्तान्तं सर्वं बहुव्रीहौ प्राग् स्यात्। कृतकटः। विशेष्यार्थं वचनम् स्पर्धे परत्वार्थं च । कृतमन्यकटः । केचित्तु सर्वादिभ्यः क्तान्तस्य पूर्वनिपातं नेच्छन्ति । बहुवचनं व्याप्त्यर्थम्, तेन कृतमिय इत्यत्र परेणापि स्पर्धे क्तान्तस्यैव पूर्वनिपातः ॥

जातिकालसुखादेर्नवा ॥ ३ । १ । १५२ ॥

बहुव्रीहौ क्तान्तं प्राक् स्यात् ॥ कृतकटः । कटकृतः । मासजाता । जातमासा । सुखजाता । जातसुखा । सुखादयो दश ॥

आहिताग्न्यादिषु ॥ ३ । १ । १५३ ॥

क्तान्तं वा प्राग् बहुव्रीहिषु । आहिताग्निः । अग्न्याहितः । जातदन्तः । दन्तजातः ॥

प्रहरणात् ॥ ३ । १ । १५४ ॥

क्तान्तं बहुव्रीहौ वा प्राक् ॥ उद्यतासिः । असुद्यतः ॥

न सप्तमीन्द्वादिभ्यः ॥ ३ । १ । १५५ ॥

प्रहरणाच्च प्राग् बहुव्रीहौ ॥ इन्दुमौलिः । पद्मनाभः । असिपाणिः । बहुलाधिकारात् पाणिवज्रः । बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् । एवमुत्तरत्रापि ॥

गड्वादिभ्यः ॥ ३ । १ । १५६ ॥

बहुव्रीहौ सप्तम्यन्तं वा प्राक् ॥ गडुकण्ठः । कण्ठेगडुः । मध्ये-

गुरुः । गुरुमध्यः ॥

प्रियः ॥ ३ । १ । १५७ ॥

बहुव्रीहौ प्राग्वा ॥ प्रियगडुः । गडुप्रियः ॥

॥ इति बहुव्रीहिः ॥

तत्रादाय मिथस्तेन प्रहृत्येति युद्धेऽव्ययीभावः ॥ ३ । १ । २६ ॥

नाम नाम्ना अन्यपदार्थे समास स्यात् ॥

इज् युद्धे ॥ ७ । ३ । ७४ ॥

यः समासस्तस्मात् समासान्तः ॥

इच्यस्वरे दीर्घ आच्च ॥ ३ । २ । ७२ ॥

उत्तरपदे पूर्वपदस्य ॥ केशाकेशि । दण्डादण्डि । मुष्टीमुष्टि । मुष्टामुष्टि । तत्रेति तेनेति किम् ? । केशांश्च २ गृहीत्वा कृतं युद्धम् । मुसलं च २ प्रहृत्य कृतं युद्धम् । आदायेति प्रहृत्येति किम् ? । केशेषु च २ स्थित्वा, दण्डैश्च २ आगत्य कृतं युद्धं गृहकोकिलाभ्याम् । सरूपेणेति किम् ? । हस्ते च पादे च गृहीत्वा कृत युद्धम् । युद्ध इति किम् ? । हस्ते च २ गृहीत्वा कृत सख्यम् ॥

द्विदण्ड्यादि ॥ ७ । ३ । ७५ ॥

इजन्तः साधुः । द्विदण्डि हन्ति । उभादन्ति ॥

नदीभिर्नाम्नि ॥ ३ । १ । २७ ॥

अन्यपदार्थ नाम समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ बहुवचनात् विशेषाणां स्वरूपस्य च ग्रहणम् ॥

ङेऽपञ्चम्याः ॥ ३ । २ । २ ॥

स्यादे ॥ उन्मत्तगङ्गं देशः । अत इति किम् ? । अधिस्त्रि । अपञ्चम्या इति किम् ? । उपकुम्भात् ॥

वा तृतीयायाः ॥ ३ । २ । ३ ॥

अतोऽव्ययीभावस्याम् ॥ किं न उपकुम्भेन । उपकुम्भम् । तत्सम्बन्धिन्या इति किम् ? । किं न मियोपकुम्भेन ॥

सप्तम्या वा ॥ ३ । २ । ४ ॥

अतोऽव्ययीभावस्याम् ॥ उपकुम्भे । उपकुम्भम् । तत्सम्बन्धिन्या इति किम् ? । मियोपकुम्भे ॥

ऋद्धनदीवंश्यस्य ॥ ३ । २ । ५ ॥

एतदन्तस्याव्ययीभावस्यादन्तस्य सप्तम्या अम् ॥ सुमगधम् । उन्मत्तगङ्गम् । एकविंशतिभारद्वाज वसति । प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणादिह न । उपगङ्गे ॥

अनतो लुप् ॥ ३ । २ । ६ ॥

अव्ययीभावस्य स्यादेः ॥ उपवधु । अनत इति किम् ? । उपकुम्भात् । तत्सम्बन्धिविज्ञानादिह न । मियोपवधु ॥

सख्या समाहारे ॥ ३ । १ । २८ ॥

नदीभिः सहाव्ययीभावः समासः ॥ द्वियमुनम् । पञ्चनदम् । समाहारे किम् ? । एकनदी ॥

वंश्येन पूर्वार्थे ॥ ३ । १ । २९ ॥

सङ्ख्या समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ विद्यया जन्मना वा एकसन्तानो वंशः । एकमुनि व्याकरणस्य । सप्तकाशि राज्यस्य । विद्यया तद्वतामभेदविवक्षायामेकमुनि व्याकरणम् । पूर्वार्थे इति किम् ? । द्विमुनिकं व्याकरणम् ॥

पारेमध्येऽग्रेन्तः षष्ठ्या वा ॥ ३ । १ । ३० ॥

समासोऽव्ययीभावः ॥ पारेगङ्गम् । मध्येगङ्गम् । अग्रेवणम् । अन्तर्गिरम् । अन्तर्गिरि । पक्षे, गङ्गापारम् । गङ्गामध्यम् । वनाग्रम् । गिर्यन्तः ॥

यावदियत्त्वे ॥ ३ । १ । ३१ ॥

नाम नाम्ना पूर्वपदार्थे समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ यावदित्यनव्ययं चेह गृह्यते । अव्ययमेवेत्यन्ये । यावदमत्रं भोजय । इयत्त्व इति किम् ? । यावद्दत्तं तावद् भुक्तम् ॥

पर्यपाङ्बहिरच्पञ्चम्या ॥ ३ । १ । ३२ ॥

पूर्वपदार्थे वाच्ये समासोऽव्ययीभावः ॥ परित्रिगर्त्तम् । अपत्रिगर्त्तम् । आग्रामम् । बहिर्ग्रामम् । प्राग्ग्रामम् । पञ्चम्येति किम् ? । परि वृक्षं विद्युत् ॥

लक्षणेनाभिप्रत्याभिमुख्ये ॥ ३ । १ । ३३ ॥

पूर्वपदार्थे समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ अभ्यग्नि, प्रत्यग्नि शलभाः पतन्ति । लक्षणेनेति किम् ? । स्रुघ्नं प्रति गतः । पूर्वपदार्थ इत्येव । अभ्यङ्का गावः ॥

दैर्घ्येऽनुः ॥ ३ । १ । ३४ ॥

लक्षणवाचिना पूर्वपदार्थे समासोऽव्ययीभावः ॥ अनुगङ्गं वाराणसी । दैर्घ्य इति किम् ? । वृक्षमनु विद्युत् ॥

समीपे ॥ ३ । १ । ३५ ॥

अनुः समीपवाचिना पूर्वपदार्थे समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ अनुवनमशनिर्गता ॥

[illegible] ॥ ३ । १ । ३६ ॥

अव्ययीभावा निपात्यन्ते यथायोगमन्यस्य पूर्वस्य वार्थे ॥ तिष्ठद्गु कालः। अघोनाभम्। आयतीगवम्। तिष्ठद्ग्वादिराकृतिगणः।

नित्यं प्रतिनाऽल्पे ॥ ३ । १ । ३७ ॥

नामाव्ययीभावः समासः ॥ शाकप्रति। अल्प इति किम्?। वृक्षं प्रति विद्युत् ॥

सङ्ख्याक्षशलाकं परिणा द्यूतेऽन्यथावृत्तौ ॥३।१।३८॥

नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ एकपरि, अक्षपरि, शलापरि, एकेनाक्षेण शलाकया वा न तथा वृत्तं यथा पूर्वं जये इत्यर्थः। सङ्ख्यादि किम्?। पाशकेन न तथा वृत्तम्। द्यूत इति किम्?। रथस्याक्षेण न तथा वृत्तम् ॥

विभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासम्प्रतिपश्चात्क्रमख्यातियुगपत्सदृक्सम्पत्साकल्यान्तेऽव्ययम् ॥ ३ । १ । ३९ ॥

नाम नाम्ना पूर्वपदार्थे वाच्ये नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः। विभक्तिर्विभक्त्यर्थः कारकम्, अधिस्त्रि। समीपे, उपकुम्भम्। ऋद्धेराधिक्यं समृद्धिः, सुमद्रम्। विगता ऋद्धिर्व्यृद्धिः, दुर्यवनम्। अर्थाभावे, निर्मक्षिकम्। अत्ययोऽतीतत्वम्, अतिवर्षम्। असम्प्रतीति सम्प्रति उपभोगाद्यभावः, अतिकम्बलम्। पश्चादर्थे, अनुरथम्। क्रमे, अनुज्येष्ठम्। ख्यातौ, इतिभद्रबाहु। युगपदर्थे, सचक्रं धेहि। सदृशि, सव्रतम्। सम्पदि, सब्रह्म साधूनाम्। साकल्ये, सतृणमभ्यवहरति। अन्ते, सपिण्डैषणमधीते।

अकालेऽव्ययीभावे ॥ ३ । २ । १४६ ॥

सहस्य स उत्तरपदे। इति सः। अकाले किम्?। सहपूर्वाह्णम् ॥

योग्यतावीप्सार्थानतिवृत्तिसादृश्ये ॥ ३ । १ । ४० ॥

अव्ययं नाम्ना सह पूर्वपदार्थे नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः । अनुरूपं चेष्टते । प्रत्यर्थम् । वीप्सायां द्वितीयाविधानाद्वाक्यमपि । अर्थमर्थं प्रति । यथाशक्ति । सशीलमनयोः ॥

यथाऽथा ॥ ३ । १ । ४१ ॥

नाम नाम्ना पूर्वपदार्थे नित्यं समस्यते सोऽव्ययीभावः । यथारूपं चेष्टते । यथावृद्धमर्चय । यथासूत्रमधीष्व । अथा इति किम् । यथा चैत्रस्तथा मैत्रः ॥

प्रतिपरोऽनोरव्ययीभावात् ॥ ७ । ३ । ८७ ॥

अक्ष्णः समासान्तोऽत् । प्रत्यक्षम् । परोक्षम् । अन्वक्षम् ॥

अनः ॥ ७ । ३ । ८८ ॥

अव्ययीभावादत् ॥

नोऽपदस्य तद्धिते ॥ ७ । ४ । ६१ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुक् । उपतक्षम् ॥

नपुंसकाद्वा ॥ ७ । ३ । ८९ ॥

अनोऽव्ययीभावादत् ॥ उपचर्मम् । उपचर्म ॥

गिरिनदीपौर्णमास्याग्रहायण्यपञ्चमवर्ग्याद्वा ॥ ७ । ३ । ९० ॥

अव्ययीभावादत् । अन्तर्गिरम् । अन्तर्गिरि । उपनदम् । उपनदि । उपपौर्णमासम् । उपपौर्णमासि । उपाग्रहायणम् । उपाग्रहायणि । उपस्रुचम् । उपस्रुक् ॥

सङ्ख्याया [illegible] याम् ॥ ७ । ३ । ९१ ॥

सङ्ख्यादेर्नदीगोदावर्यन्तादव्ययीभावादत् ॥ पञ्चनदम् । द्विगोदावरम् ॥

शरदादे. ॥ ७ । ३ । ९२ ॥

अव्ययीभावादत् ॥ उपशरदम् । प्रतित्यदम् ॥

जराया जरस् च ॥ ७ । ३ । ९३ ॥

अव्ययीभावादत् ॥ उपजरसम् ॥

सरजसोपशुनानुगवम् ॥ ७ । ३ । ९४ ॥

एतेऽव्ययीभावा अदन्ता निपात्या' ॥ सरजस भुङ्क्ते । उपशुनमास्ते । अनुगवमन' ॥

॥ इत्यव्ययीभाव ॥

ऊर्याद्यनुकरणच्विडाचश्च गति ॥ ३ । १ । २ ॥

उपसर्गा धातो सम्बन्धिनस्ते च प्राग्धातो ॥ एवमुत्तरेषु । ऊरीकृत्य । उररीकृत्य । खाट्कृत्य । शुक्लीकृत्य । पटपटाकृत्य । प्रकृत्य ॥

कारिका स्थित्यादौ ॥ ३ । १ । ३ ॥

गतिः ॥ स्थितिर्मर्यादा वृत्तिर्वा । कारिकाकृत्य ॥

भूषादरक्षेपेऽलसदसत् ॥ ३ । १ । ४ ॥

गतिसज्ञम् ॥ अलंकृत्य । सत्कृत्य । भूषादिष्विति किम् ? । अलंकृत्वा ॥

अग्रहानुपदेशेऽन्तरद ॥ ३ । १ । ५ ॥

यथासङ्ख्य गति ॥ अन्तर्हत्य । अद कृत्य । अग्रहत्यादि किम् ? । अन्तर्हत्वा मूषिका श्येनो गत' । अदःकृत्वा गत इति

परस्य कथयति ।

कणेमनस्तृप्तौ ॥ ३ । १ । ६ ॥

गम्याया गतिः । कणेहत्य, मनोहत्य पयः पिबति । तृप्ताविति किम् ? । तण्डुलावयवे कणे हत्वा ॥

पुरोऽस्तमव्ययम् ॥ ३ । १ । ७ ॥

गति ॥ पुरस्कृत्य । अस्तगत्य । अव्यय किम् ? । पुरःकृत्वा। नगरीरित्यर्थ ॥

गत्यर्थवदोऽच्छ ॥ ३ । १ । ८ ॥

गति ॥ अच्छगत्य । अच्छोद्य ॥

तिरोऽन्तर्धौ ॥ ३ । १ । ९ ॥

गति । तिरोभूय ॥

कृगो नवा ॥ ३ । १ । १० ॥

तिरोऽन्तर्धौ गति ॥ तिरस्कृत्य । तिरःकृत्य । पक्षे तिरःकृत्वा ॥

मध्येपदेनिवचनेमनस्युरस्यनत्याधाने ॥३ । १ । ११ ॥

एते कृगो योगे गतयो वा स्यु ॥ मध्येकृत्य। मध्येकृत्वा। पदेकृत्य। पदेकृत्वा। निवचनेकृत्य। निवचनेकृत्वा। मनसिकृत्य। मनसिकृत्वा। उरसिकृत्य। उरसिकृत्वा ॥

उपाजेऽन्वाजे ॥ ३ । १ । १२ ॥

एतौ दुर्बलस्य भग्नस्य वा बलाधानार्थौ कृगो योगे गती वा ॥ उपाजेकृत्य । उपाजेकृत्वा । अन्वाजेकृत्य । अन्वाजेकृत्वा ॥

स्वाम्येऽधि ॥ ३ । १ । १३ ॥

कृग्योगे वा ... ग्रामे अधिकृत्य। अधिकृत्वा वा गत॰

स्वाम्ये इति किम् । ग्राममधि कृत्वा, उद्दिश्येत्यर्थः ॥

साक्षादादिश्च्व्यर्थे ॥ ३ । १ । १४ ॥

कृग्योगे गतिर्वा ॥ साक्षात्कृत्य । साक्षात्कृत्वा । मिथ्याकृत्य । मिथ्याकृत्वा ।

नित्यं हस्तेपाणावुद्वाहे ॥ ३ । १ । १५ ॥

एतौ कृग्योगे गती ॥ हस्तेकृत्य । पाणौकृत्य । उद्वाह इति किम्? । हस्ते कृत्वा कार्षापणं गतः ॥

प्राध्वं बन्धे ॥ ३ । १ । १६ ॥

कृग्योगे गतिः ॥ प्राध्वंकृत्य । बन्धे किम्? । प्राध्वं कृत्वा शकटं गतः ॥

जीविकोपनिषदावौपम्ये ॥ ३ । १ । १७ ॥

कृग्योगे गती ॥ जीविकाकृत्य । उपनिषत्कृत्य ॥

गतिक्वन्यस्तत्पुरुषः ॥ ३ । १ । ४२ ॥

नाम्ना सह नित्यं समासः । ऊरीकृत्य । कुब्राह्मणः । बहुव्रीह्यादिलक्षणरहित इति किम्? । कुपुरुषः ॥

दुर्निन्दाकृच्छ्रे ॥ ३ । १ । ४३ ॥

नाम्ना सह नित्यं समासस्तत्पुरुषः । दुष्पुरुषः । दुष्कृतम् ॥

सु पूजायाम् ॥ ३ । १ । ४४ ॥

नाम्ना नित्यं समासस्तत्पुरुषः । सुराजा ॥

अतिरतिक्रमे च ॥ ३ । १ । ४५ ॥

पूजायां नाम्ना नित्यं समासस्तत्पुरुषः । अतिस्तुत्य । अतिराजा ॥

[illegible] आङल्पे ॥ ३ । १ । ४६ ॥

नाम्ना सह नित्यं समासस्तत्पुरुषः । आकडारः ॥

प्रात्यवपरिनिरादयो गतक्रान्तक्रुष्टग्लानक्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः ॥ ३ । १ । ४७ ॥

प्राचार्यः । समर्थः । अतिखट्वः । उद्वेलः । अवकोकिलः । परिवीरुत् । पर्यध्ययनः । उत्सङ्ग्रामः । निष्कौशाम्बिः । अपशाखः । बाहुलकात् षष्ठीसप्तम्यन्तेनापि । अन्तर्गार्ग्यं । मध्येसमम् । गतार्थाः इति किम् ? । वृक्षं परि विद्युत् । अन्य इत्येव । प्राचार्यको देशः । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् । एवमुत्तरत्र ॥

अव्ययं प्रवृद्धादिभिः ॥ ३ । १ । ४८ ॥

नित्यं समासस्तत्पुरुषः । पुनःप्रवृद्धम् । अन्तर्भूतः ॥

इस्युक्तं कृता ॥ ३ । १ । ४९ ॥

कृत्प्रत्ययविधायके सूत्रे नाम्ना नित्यं समासस्तत्पुरुषः । कुम्भकारः । इह च गतिकारकङस्युक्तानां विभक्त्यन्तानामेव कृदन्तैर्विभक्त्युत्पत्तेः प्रागेव समास इष्यते । तेन षष्ठीत्यादिसिद्धिः । ङस्युक्तमिति किम् ? । अलंकृत्वा ॥

तृतीयोक्तं वा ॥ ३ । १ । ५० ॥

दंशेस्तृतीयया इत्यारभ्य यत्तत्कृता समासस्तत्पुरुषः । मूलकोपदंशम्, मूलकेनोपदंशं भुङ्क्ते ॥

नञ् ॥ ३ । १ । ५१ ॥

नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । असः । असूर्यम्पश्या राजदाराः ॥

पूर्वापराधरोत्तरमभिन्नेनांशिना ॥ ३ । १ । ५२ ॥

अंशवाचि समस्यते स तत्पुरुषः ॥ पूर्वकायः । अपरकायः । अधरकायः । [illegible] अभिन्नेनेति किम् ? । पूर्वं [illegible]

वयस्त । अंशिनेति किम् ? । पूर्वं नामेः कायस्य ॥

सायाह्नादय ॥ ३ । १ । ५३ ॥

अंशितत्पुरुषा साघरः । सायाह्न । मध्यंदिनम् । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

समेंऽशेऽर्धं नवा ॥ ३ । १ । ५४ ॥

अंशिनाऽभिन्नेन समासस्तत्पुरुष । अर्धपिप्पली । पिप्पल्यर्धम् । समेंऽश इति किम् ? । ग्रामार्धं ॥

जरत्यादिभि ॥ ३ । १ । ५५ ॥

अंशिभिरभिन्नैरर्धो वा समासस्तत्पुरुष । अर्धजरती । जरत्यर्धं । अर्धोक्तम् । उक्तार्धम् ॥

द्वित्रिचतुष्पूरणाग्रादय ॥ ३ । १ । ५६ ॥

अंशवाचिनोऽभिन्नेनांशिना वा समासस्तत्पुरुष । द्वितीयभिक्षा । भिक्षाद्वितीयम् । एव तृतीयभिक्षा, तुरीयभिक्षा, चतुर्थभिक्षेत्यादि । अग्रहस्त । हस्ताग्रम् । तलपाद । पादतलम् ॥

कालो द्विगौ च मेयै. ॥ ३ । १ । ५७ ॥

समस्यते स तत्पुरुष । मासजात । द्व्यहसुप्त । काल इति किम् ? । द्रोणो धान्यस्य ॥

स्वयसामी क्तेन ॥ ३ । १ । ५८ ॥

समासस्तत्पुरुष, । स्वयधौतम् । सामिकृतम् । क्तेनेति किम् ? । स्वय कृत्वा ॥

द्वितीया खट्वा क्षेपे ॥ ३ । १ । ५९ ॥

क्तान्तेन सह समासस्तत्पुरुष । खट्वारूढो जाल्म । नित्यस-

मासोऽयम्, वाक्येन सेपानवगमात्। सेपे किम् ?। खट्वामारूढ उपाध्यायोऽध्यापयति ॥

कालः ॥ ३ । १ । ६० ॥

द्वितीयान्त क्तान्तेन समासस्तत्पुरुष । रात्र्यारूढाः । अहरतिसृताः ॥

व्याप्तौ ॥ ३ । १ । ६१ ॥

द्वितीयान्तं कालवाचि व्यापकेन समासस्तत्पुरुष.। मुहूर्तसुखम्। क्षणपातः। दिनगुडः। व्याप्ताविति किम् ?। मास पूरको याति॥

श्रितादिभिः ॥ ३ । १ । ६२ ॥

द्वितीयान्तं समासस्तत्पुरुषः । धर्मश्रित' । शिवगतः ॥

प्राप्तापन्नौ तयाच ॥ ३ । १ । ६३ ॥

प्रथमान्तावेतौ द्वितीयान्तेन समासस्तत्पुरुषस्तद्योगे चानयोरत्। प्राप्तजीविका । आपन्नजीविका ॥

ईषद्गुणवचनै. ॥ ३ । १ । ६४ ॥

समासस्तत्पुरुष' । ये गुणे वर्तित्वा तद्योगाद्गुणिनि वर्तन्ते ते गुणवचनाः । ईषत्पिङ्गल' । ईषद्रक्तः । गुणवचनैरिति किम् ? । ईषद्गार्ग्य. ॥

तृतीया तत्कृतै ॥ ३ । १ । ६५ ॥

गुणवचनैः समासस्तत्पुरुषः । शङ्कुलाखण्ड. । मदपटु' । तृतीयार्थकृतैरिति किम् ? । अक्ष्णा काण. । गुणवचनैरित्येव । दध्ना पटु । पाटवमित्यर्थ' ॥

[illegible] ३ । १ । ६६ ॥

तृतीयान्तं [illegible]समासस्तत्पुरुषः । अर्धचतस्रो मात्रा ।

चत्सेति किम्‌ ? । अर्धेन चत्वारो द्रोणा ॥

ऊनार्थपूर्वाद्यैः ॥ ३ । १ । ६७ ॥

तृतीयान्तं समासस्तत्पुरुषः । माषोनम्‌ । माषविकलम्‌ । मासपूर्वः । मासावरः । आकृतिगणत्वाद्‌ धान्यार्थ इत्यादीना सिद्धिः ॥

कारकं कृता ॥ ३ । १ । ६८ ॥

तृतीयान्तं समासस्तत्पुरुषः । आत्मकृतम्‌ । नखनिर्भिन्नः । बहुलाधिकारात्‌ स्तुतिनिन्दार्थतायां प्रायः कृद्भिः सह समासः । काकपेया नदी । बाष्पच्छेद्यानि तृणानि ॥

नविंशत्यादिनैकोऽच्चान्तः ॥ ३ । १ । ६९ ॥

तृतीयान्तस्समासस्तत्पुरुषस्तत्सन्नियोगे एकस्य । एकान्नविंशति । एकादूनविंशति । एकान्नत्रिंशत्‌ । एकादूनत्रिंशत्‌ ॥

चतुर्थी प्रकृत्या ॥ ३ । १ । ७० ॥

विकारवाचि समासस्तत्पुरुषः । यूपदारु । परिणामिकारणेनेति किम्‌ ? । रन्धनाय स्थाली ॥

हितादिभिः ॥ ३ । १ । ७१ ॥

चतुर्थ्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । गोहितम्‌ । गोसुखम्‌ ॥

तदर्थार्थेन ॥ ३ । १ । ७२ ॥

चतुर्थ्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । पित्रर्थं पयः । आतुरार्था यवागूः । ऽर्थो वाच्यवदिति वाच्यलिङ्गता । चतुर्थ्यन्तार्थार्थेनेति किम्‌ ? । पित्रेऽर्थः ॥

पञ्चमी भयाद्यैः ॥ ३ । १ । ७३ ॥

समासस्तत्पुरुषः । वृकभयम्‌ । वृकभीतः । बहुलाधिकारादिह न ।

मासादात् पतित. ॥

क्तेनासत्त्वे ॥ ३ । १ । ७४ ॥

वर्तमाना या पञ्चमी तदन्तं समासस्तत्पुरुषः । स्तोकान्मुक्तः । अल्पान्मुक्तः । असत्त्वे इति किम् ? । स्तोकाद्बद्धः ॥

परःशतादि. ॥ ३ । १ । ७५ ॥

पञ्चमीतत्पुरुषः साधु. । परःशता । परःसहस्राः ॥

षष्ठ्ययत्नाच्छेषे ॥ ३ । १ । ७६ ॥

नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । राजपुरुषः । जिनभद्रगणे क्षमाश्रमणस्य भाष्यमित्यादौ सापेक्षत्वान्न । देवदत्तस्य गुरुकुलमित्यादौ सापेक्षत्वेऽपि गमकत्वात् स्यात्। न चेत्स शेषो 'नाथः' इत्यादेर्यत्नादिति किम्? । सर्पिषो नाथितम् । शेष इति किम् ? । रुदतः प्रव्रजितः ॥

कृति ॥ ३ । १ । ७७ ॥

कर्मणि कृतः कर्तरि इति च या कृन्निमित्ता षष्ठी तदन्त, नाम्ना समासस्तत्पुरुष । सर्पिर्ज्ञानम् । गणधरोक्ति ॥

याजकादिभि. ॥ ३ । १ । ७८ ॥

षष्ठ्यन्त समासस्तत्पुरुषः । ब्राह्मणयाजकः । गुरुपूजक ॥

पत्तिरथौ गणकेन ॥ ३ । १ । ७९ ॥

षष्ठ्यन्तौ समासस्तत्पुरुषः । पत्तिगणक । रथगणकः । पत्तिरथाविति किम ? । धनस्य गणकः ॥

सर्वपश्चादादय. ॥ ३ । १ । ८० ॥

षष्ठीतत्पुरुषाः साधव । सर्वपश्चात्। सर्वचिरम् ॥

अकेन क्रीडाऽऽजीवे ॥ ३ । १ । ८१ ॥

चतस्रेति किम् ? । अर्धेन चत्वारो द्रोणा ॥

ऊनार्थपूर्वाद्यै ॥ ३ । १ । ६७ ॥

तृतीयान्त समासस्तत्पुरुष । माषोनम् । माषविकलम् । मासपूर्वः । मासावरः । आकृतिगणत्वाद् धान्यार्थ इत्यादीना सिद्धिः ॥

कारक कृता ॥ ३ । १ । ६८ ॥

तृतीयान्त समासस्तत्पुरुष । आत्मकृतम् । नखनिर्भिन्न. । बहुलाधिकारात् स्तुतिनिन्दार्थताया प्राय कृत्यै. सह समासः । काकपेया नदी । बाष्पच्छेद्यानि तृणानि ॥

नविंशत्यादिनैकोच्चान्त ॥ ३ । १ । ६९ ॥

तृतीयान्तस्समासस्तत्पुरुषस्तत्सन्नियोगे एकस्य । एकान्नविंशति.। एकादूनविंशति । एकान्नत्रिंशत् । एकादूनत्रिंशत् ॥

चतुर्थी प्रकृत्या ॥ ३ । १ । ७० ॥

विकारवाचि समासस्तत्पुरुष । यूपदारु । परिणामिकारणेनेति किम् ? । रन्धनाय स्थाली ॥

हितादिभि ॥ ३ । १ । ७१ ॥

चतुर्थ्यन्त समासस्तत्पुरुष । गोहितम् । गोसुखम् ॥

तदर्थार्थेन ॥ ३ । १ । ७२ ॥

चतुर्थ्यन्त समासस्तत्पुरुष । पित्रर्थं पय. । आतुरार्था यवागू । केऽर्थो वाच्यवदिति वाच्यलिङ्गता । चतुर्थ्यन्तार्थार्थेनेति किम् ? । पित्रेऽर्थं ॥

पञ्चमी भयाद्यै. ॥ ३ । १ । ७३ ॥

समासस्तत्पुरुष । वृकभयम् । वृकभीतः । बहुलाधिकारादिह न ।

समासस्तत्पुरुषः । पानशौण्डः । अक्षधूर्तः ॥

सिंहाद्यैः पूजायाम् ॥ ३ । १ । ८९ ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । समरसिंहः । भूमिवासवः ॥

काकाद्यैः क्षेपे ॥ ३ । १ । ९० ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । तीर्थकाकः । तीर्थश्वा । क्षेपे किम् ? । तीर्थे काकस्तिष्ठति ॥

पात्रेसमितेत्यादयः ॥ ३ । १ । ९१ ॥

क्षेपे निपात्याः । पात्रेसमिताः । गेहेशूरः । इतिशब्दः समासान्तरनिवृत्त्यर्थः ॥

क्तेन ॥ ३ । १ । ९२ ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः क्षेपे ॥ भस्मनिहुतम् । अवतप्तेनकुलस्थितम् ॥

तत्राहोरात्रांशम् ॥ ३ । १ । ९३ ॥

सप्तम्यन्तं क्तान्तेन समासस्तत्पुरुषः ॥ तत्रकृतम् । पूर्वाह्णकृतम् । पूर्वरात्रकृतम् । तत्राहोरात्रांशमिति किम् ? । घटे कृतम् । अहोरात्रग्रहणं किम् ? । शुक्लपक्षे कृतम् । अंशग्रहणं किम् ? । अह्नि भुक्तम् ॥

नाम्नि ॥ ३ । १ । ९४ ॥

सप्तम्यन्तं नाम्ना समासस्तत्पुरुषः । अरण्येतिलकाः ॥

कृत्येनावश्यके ॥ ३ । १ । ९५ ॥

सप्तम्यन्तं समासस्तत्पुरुषः । मासदेयम् । कृदिति किम् ? । मासे पित्र्यम् ॥

विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च ॥ ३ । १ । ९६ ॥

षष्ठ्यन्तं गम्ये समासस्तत्पुषः । उद्दालकपुष्पभञ्जिका । नखलेखकः । क्रीडाऽऽजीवे इति किम् ? । पयसः पायकः ॥

न कर्त्तरि ॥ ३ । १ । ८२ ॥

या षष्ठी तदन्तमकान्तेन समस्यते । तव शायिका । कर्त्तरीति किम् ? । इक्षुभक्षिका ॥

कर्मजा तृचा च ॥ ३ । १ । ८३ ॥

षष्ठी कर्तृविहिताकान्तेन न समस्यते । भक्तस्य भोजकः । अपां स्रष्टा । कर्मजेति किम् ? । गुणो गुणिविशेषकः । सम्बन्धेऽत्र षष्ठी । कर्त्तरीत्येन । पय पायिका ॥

तृतीयायाम् ॥ ३ । १ । ८४ ॥

कर्त्तरि सत्या कर्मजा षष्ठी न समस्यते । साध्विदं शब्दानामनुशासनमाचार्येण । तृतीयायामिति किम् ? । साध्विद शब्दानुशासनमाचार्यस्य ॥

तृप्तार्थपूरणाव्ययातृश्शत्रानशा ॥ ३ । १ । ८५ ॥

षष्ठ्यन्त न समस्यते । फलाना तृप्त । तीर्थकृता षोडश. । राज्ञः साक्षात् । रामस्य द्विषन् । चैत्रस्य पचन् । मैत्रस्य पचमान ॥

ज्ञानेच्छार्चार्थाधारक्तेन ॥ ३ । १ । ८६ ॥

षष्ठ्यन्तं न समस्यते ॥ राज्ञा ज्ञात , इष्ट , पूजितः । इदमेषां यातम् । इदमेषां भुक्तम् ॥

अस्वस्थगुणै ॥ ३ । १ । ८७ ॥

षष्ठ्यन्त न समस्यते । पटस्य शुक्ल. । गुडस्य मधुरः । अस्वस्थगुणैरिति किम् ? । घटवर्णः । चन्दनगन्ध ॥

सप्तमी शौण्डाद्यै ॥ ३ । १ । ८८ ॥

एकार्थमुपमानवाचिभिः समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च स्यात् ॥ पुरुषव्याघ्रः । श्वसिंही । साम्यानुक्ताविति किम् ? । पुरुषव्याघ्रः शूर इति माभूत् ॥

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यममध्यमवीरम् ॥ ३ । १ । १०३ ॥

एकार्थं नाम्ना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । पूर्वपुरुषः । अपरपुरुष इत्यादि ॥

वोत्तरपदेऽर्द्धे ॥ ७ । २ । १२५ ॥

अपरस्य केवलस्य दिक्पूर्वपदस्य च पश्च ॥ पश्चार्द्धम् । अपरार्द्धम् । दक्षिणपश्चार्द्धं ॥

श्रेण्यादि कृताद्यैश्च्व्यर्थे ॥ ३ । १ । १०४ ॥

एकार्थं गम्ये समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च ॥ श्रेणिकृताः । ऊककृता. । च्व्यर्थे इति किम् ? । श्रेणयः कृताः ॥

क्त नञादिभिन्नै ॥ ३ । १ । १०५ ॥

एकार्थं समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । कृताकृतम् । अशितानशितम् । पीतावपीतम् । क्तमिति किम् ? । कर्त्तव्यमकर्त्तव्यं च । नञादिभिन्नैरिति किम् ? । कृत मकृतम ॥

सेट् नानिटा ॥ ३ । १ । १०६ ॥

क्तान्त नञादिभिन्नेन न समस्यते । पूर्वापवाद । क्लिशितमक्लिष्टम् । शितमशातम् । सेडिति किम् ? । कृताकृतम् । अनिटेति किम् ? । अशितानशितम् ॥

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्ट पूजायाम् ॥ ३ । १ । १०७ ॥

पूज्यवचनै समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । सत्पुरुषः । महापुरुष ।

समासस्तत्पुरुषः । नीलोत्पलम् । खञ्जकुण्टः । कुण्टखञ्जः । एकार्थमिति किम् ? । वृद्धस्योक्षा वृद्धोक्षा ॥

पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलम् ॥ ३ । १ । ९७ ॥

परेण नाम्ना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च ॥ स्नातानुलिप्तः । एकशाटी । सर्वान्नम् । जरद्दलिन । पुराणवैयाकरण. । नवोक्ति । केवलज्ञानम् । एकार्थमित्येव । स्नात्वानुलिप्तः ॥

दिगधिक सञ्ज्ञातद्धितोत्तरपदे ॥ ३ । १ । ९८ ॥

नाम्ना समासस्तत्पुरुष. कर्मधारयश्च । दक्षिणकोशला. । पूर्वेषुकामशमी । दाक्षिणशाल्व । आधिकषाष्टिकः । उत्तरगवधन । अधिकगवप्रिय ॥

सङ्ख्या समाहारे च द्विगुश्चानाम्न्ययम् ॥३।१।९९॥

परेण नाम्ना समासस्तत्पुरुष. कर्मधारयश्च सञ्ज्ञातद्धितयोर्विषये उत्तरपदे च परे । पञ्चाम्रा । सप्तर्षय । द्वैमातुर । अध्यर्धकंस । पञ्चगवधन । पञ्चनावप्रिय. । पञ्चराजी । समाहारे चेति किम् ? । अष्टौ प्रवचनमातर । अनाम्नीति किम् ? । पाञ्चर्षय ॥

निन्द्य कुत्सनैरपापाद्यै ॥ ३ । १ । १०० ॥

समासस्तत्पुरुष कर्मधारयश्च । वैयाकरणखसूचि । मीमांसकदुर्दुरूढ । निन्द्यमिति किम् ? । वैयाकरणभीरु । अपापाद्यैरिति किम् ? । पापवैयाकरण । हतविधि ॥

उपमानं सामान्यै ॥ ३ । १ । १०१ ॥

एकार्थं समासस्तत्पुरुष कर्मधारयश्च स्यात् । शस्त्रीश्यामा । मृगचपला । उपमानमिति किम् ? । देवदत्ता श्यामा ॥

उपमेयं व्याघ्राद्यैः साम्यानुक्तौ ॥ ३ । १ । १०२ ॥

कृत्यतुल्याख्यमजात्या ॥ ३ । १ । ११४ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । भोज्योष्णम् । स्तुल्यणुङ् । तु-ल्यसन् । सदृशमहान् । अजात्येति किम् ? । भोज्य ओदनः ॥

कुमार श्रमणादिना ॥ ३ । १ । ११५ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च । कुमारश्रमणा । कुमारप्रव्रजिता ॥

मयूरव्यंसकेत्यादयः ॥ ३ । १ । ११६ ॥

एते तत्पुरुषसमासा निपात्यन्ते । मयूरव्यंसकः । कम्बोजमुण्डः । एहीडादयोऽन्यपदार्थे । एहीडं कर्म । आख्यातमाख्यातेन सातत्ये । अश्नीतपिबता । हन्त स्वकर्मणा बहुलमाभीक्ष्ण्ये कर्त्तरि समासाभि-धेये । कुरुकटो वक्ता । गतप्रत्यागतादयः । गतप्रत्यागतम् । क्रयक्र-यिका । शाकपार्थिवादयः । शाकपार्थिवः । दध्योदनः । गुडधानाः । त्रिभागः । सर्वश्वेतः ॥

राजदन्तादिषु ॥ ३ । १ । १४९ ॥

अप्राग्प्रनिपात प्राक् स्यात् । राजदन्तः । लिप्तावासितम् । जम्पती । दम्पती । जायापती । गणपाठाज्जायाशब्दस्य जम्भावो दम्भावश्च वा निपात्यते ॥

कडारादयः कर्मधारये ॥ ३ । १ । १५८ ॥

प्राग्वा स्युः ॥ कडारजैमिनिः । जैमिनिकडारः । काणद्रोणः । द्रोणकाणः ॥

जातमहद्वृद्धादुक्ष्ण कर्मधारयात् ॥ ७ । ३ । ९५ ॥

अत् समासान्तः । जातोक्षः । महोक्षः । वृद्धोक्षः । कर्मधारया-दिति किम् ? । जातस्योक्षा जातोक्षा ॥

स्त्रियाः पुंसो द्वन्द्वाच्च ॥ ७ । ३ । ९६ ॥

परमपुरुषः। उत्तमपुरुषः। उत्कृष्टपुरुषः। पूजायामिति किम्?। सन् घट अस्तीत्यर्थः॥

वृन्दारकनागकुञ्जरैः ॥ ३ । १ । १०८ ॥

पूजाया पूज्यवाच्येकार्थैः समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। गोवृन्दारकः। गोनागः। गोकुञ्जरः। पूजायामिति किम्?। सुसीमो नागः।

कतरकतमौ जातिप्रश्ने ॥ ३ । १ । १०९ ॥

जात्यर्थेन समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। कतरकठः। कतमगार्ग्यः।

किं क्षेपे ॥ ३ । १ । ११० ॥

कुत्स्यवाचिना समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। किंराजा। किंगौः।

पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्त्तप्रशंसारूढैर्जातिः ॥ ३ । १ । १११ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। इभ्यपोटा। नागयुवतिः। अग्निस्तोकम्। दधिकतिपयम्। गोगृष्टिः। गोधेनुः। गोवशा। गोवेहत्। गोबष्कयणी। कठप्रवक्ता। कठश्रोत्रियः। कठाध्यापकः। मृगधूर्त्तः। गोमतल्लिका। गोप्रकाण्डम्॥

चतुष्पाद् गर्भिण्या ॥ ३ । १ । ११२ ॥

जातिः समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। गोगर्भिणी। जातिरित्येव। कालाक्षी गर्भिणी॥

युवा खलतिपलितजरद्वलिनैः ॥ ३ । १ । ११३ ॥

समासस्तत्पुरुषः कर्मधारयश्च। युवखलतिः। युवपलितः। युवजरन्। युववलिनः।

तत्पुरुषादट् । देवराजः । राजसखः । नान्तनिर्देशादिह न । मद्रराज्ञी ॥

राष्ट्राख्याद् ब्रह्मणः ॥ ७ । ३ । १०७ ॥

तत्पुरुषादट् । सुराष्ट्रब्रह्मः । राष्ट्राख्यादिति किम् ? । देवब्रह्मा नारदः ॥

कुमहद्भ्यां वा ॥ ७ । ३ । १०८ ॥

ब्रह्मणस्तत्पुरुषादट् । कुब्रह्मः । कुब्रह्मा । महाब्रह्मः । महाब्रह्मा ॥

ग्रामकौटात् तक्ष्णः ॥ ७ । ३ । १०९ ॥

तत्पुरुषादट् । ग्रामतक्षः । कौटतक्षः ॥

गोष्ठातेः शुनः ॥ ७ । ३ । ११० ॥

तत्पुरुषादट् । गोष्ठश्वः । अतिश्वो वराहः ॥

प्राणिन उपमानात् ॥ ७ । ३ । १११ ॥

शुनस्तत्पुरुषादट् । व्याघ्रश्वः । प्राणिन इति किम् ? । फलकश्वा ॥

अप्राणिनि ॥ ७ । ३ । ११२ ॥

य उपमानभूतः श्वा तदन्तात् तत्पुरुषादट् । आकर्षश्वः । अप्राणिनीति किम् ? । वानरश्वा ॥

पूर्वोत्तरमृगाच्च सक्थ्नः ॥ ७ । ३ । ११३ ॥

उपमानार्थात् तत्पुरुषादट् । पूर्वसक्थम् । उत्तरसक्थम् । मृगसक्थम् । फलकसक्थम् ॥

उरसोऽग्रे ॥ ७ । ३ । ११४ ॥

तत्पुरुषादट् । अश्वोरसम् । सेनाया मुखमित्यर्थः । अश्वोरसम् प्रधानमित्यर्थः ॥

कर्मधारयादत् समासान्तः ॥ स्त्रीपुंसौ । स्त्रीपुंस शिखण्डी । द्वन्द्वादेति किम् ? । स्त्रियाः पुमान् स्त्रीपुमान् ॥

द्विगोरन्नह्नोऽट् ॥ ७ । ३ । ९९ ॥

समाहारार्थात् । पञ्चतक्षी । पञ्चतक्षम् । द्व्यह । द्विगोरिति किम् ? । समहः ॥

द्वित्रेरायुष ॥ ७ । ३ । १०० ॥

समाहारार्थात् द्विगोरट् । द्व्यायुषम् । त्र्यायुषम् ॥

वाञ्जलेरलुक ॥ ७ । ३ । १०१ ॥

द्वित्रिभ्यां द्विगोरट् ॥ द्व्यञ्जलम् । द्व्यञ्जलि । त्र्यञ्जलमयम् । त्र्यञ्जलिमयम् । अलुक इति किम् ? । द्व्यञ्जलिर्घट ॥

खार्या वा ॥ ७ । ३ । १०२ ॥

द्विगोरलुकोऽट् । द्विखारम् । द्विखारि । पञ्चखारधनः । पञ्चखारीधनः ॥

वार्धाच्च ॥ ७ । ३ । १०३ ॥

खार्याः समासादलुकोऽट् । अर्धखारम् । अर्धखारी ॥

नाव ॥ ७ । ३ । १०४ ॥

अर्धात् परात् समासाद् द्विगोश्चालुकोऽट् । अर्धनावम् । अर्धनावी । पञ्चनावम् । अलुक इत्येव । द्विनौ ॥

गोस्तत्पुरुषात् ॥ ७ । ३ । १०५ ॥

अलुकोऽट् ॥ राजगवी । तत्पुरुषादिति किम् ? । चित्रगुः । अलुक इत्येव । पञ्चगु पटः ॥

राजन्सखे ॥ ७ । ३ । १०६ ॥

श्वसस्तत्पुरुषादत् ॥ निःश्रेयसम् । श्वश्रेयसम् ॥

नञव्ययात् सङ्ख्याया डः ॥ ७ । ३ । १२३ ॥

तत्पुरुषात् । अदशाः । निस्त्रिंशः खड्गः ॥

सङ्ख्याव्ययादङ्गुलेः ॥ ७ । ३ । १२४ ॥

तत्पुरुषाड्डः । द्व्यङ्गुलम् । निरङ्गुलम् ॥

नञ्तत्पुरुषात् ॥ ७ । ३ । ७१ ॥

समासान्तो न । अनृक् । अराजा । तत्पुरुषादिति किम् ? । अधुरं शकटम् ॥

पुंवत्कर्मधारये ॥ ३ । २ । ५७ ॥

परतः स्त्री अनूङ् स्त्र्येकार्थे उत्तरपदे । प्रतिषेधनिवृत्त्यर्थ आरम्भः । कल्याणप्रिया । मद्रकभार्या । माथुरवृन्दारिका । चन्द्रमुखवृन्दारिका । वानप्रस्थवृन्दारिका । परत स्त्रीत्येव । खट्वावृन्दारिका । अनूङित्येव । ब्रह्मबन्धूवृन्दारिका ॥

च्वौ क्वचित् ॥ ३ । २ । ६० ॥

परतः स्त्र्यनूङ् पुंवत् । महद्भूता कन्या । क्वचिदिति किम् ? । गोमती भूता ॥

सर्वादयोऽस्यादौ ॥ ३ । २ । ६१ ॥

परतः स्त्रियः पुंवत् । सर्वस्त्रियः । भवत्पुत्रः । अस्यादाविति किम् ? । सर्वस्यै । बहुवचनाद् भूतपूर्वसर्वादेरपि । दक्षिणोत्तरपूर्वाणाम् ॥

मृगक्षीरादिषु वा ॥ ३ । २ । ६२ ॥

परतः स्त्री उत्तरपदे पुंवत् । मृगक्षीरम् । काकशावः । काकीशावः ॥

सरोऽनोऽश्मायसो जातिनाम्नोः ॥ ७ । ३ । ११५ ॥

तत्पुरुषान्ट् यथासम्भवम् । जालसरसम् । उपानसम् । स्थूलाश्म । कालायसम् । जातिनाम्नोरिति किम् ? । परमसरः ॥

अह्नः ॥ ७ । ३ । ११६ ॥

तत्पुरुषादट् । राजाहः । पुंसि । परमाहः ॥

सङ्ख्यातादह्नश्च वा ॥ ७ । ३ । ११७ ॥

अहन्तत्पुरुषादट् । सङ्ख्याताहः ॥

सर्वांशसङ्ख्याऽव्ययात् ॥ ७ । ३ । ११८ ॥

अहन्तत्पुरुषादट् अह्नादेशः ॥

अतोऽह्नस्य ॥ २ । ३ । ७३ ॥

रादिमतः पूर्वपदात्परो णः । सर्वाह्नः । पूर्वाह्णः । द्व्यह्नः । अत्यह्नी कथा ॥

सङ्ख्यातैकपुण्यवर्षादीर्घाच्च रात्रेरत् ॥ ७ । ३ । ११९ ॥

सर्वादिस्तत्पुरुषात् । सङ्ख्यातरात्रः । एकरात्रः । पुण्यरात्रः । वर्षारात्रः । दीर्घरात्रः । सर्वरात्रः । पूर्वरात्रः । द्विरात्रः । त्रिरात्रः । अतिरात्रः ॥

पुरुषायुषद्विस्तावत्रिस्तावम् ॥ ७ । ३ । १२० ॥

एते तत्पुरुषा अदन्ता निपात्या । पुरुषायुषम् । द्विस्तावा, त्रिस्तावा वेदिः ॥

श्वसो वसीयसः ॥ ७ । ३ । १२१ ॥

तत्पुरुषादत् । श्वोवसीयसम् ॥

निसश्च श्रेयसः ॥ ७ । ३ । १२२ ॥

वात्। प्लक्षन्यग्रोधौ । वाक्त्वचम् । नाम नाम्नेत्युक्तावपि 'लघ्वक्ष-रादसूत्रे' एकग्रहणाद् बहूनामपि। धवखदिरपलाशाः । 'चार्थ' इति किम् ?। वीप्सासहोक्तौ मा भूत्। ग्रामो ग्रामो रमणीयः । स-होक्ताविति किम् ?। प्लक्षश्च न्यग्रोधश्च वीक्ष्येताम् ॥

धर्मार्थादिषु द्वन्द्वे ॥ ३ । १ । १५९ ॥

अमात्रमात्त्व वा प्राक्। धर्मार्थौ । अर्थधर्मौ । शब्दार्थौ । अर्थशब्दौ ॥

लघ्वक्षरासखीदुत्स्वराद्यदल्पस्वरार्च्यमेकम् ॥ ३ । १ । १६० ॥

द्वन्द्वे प्राक्। शरशीर्यम् । अग्नीषोमौ । वायुतोयम्। असखीति किम् ?। सुतसखायौ । अक्षशस्त्रम् । प्लक्षन्यग्रोधौ । श्रद्धामेधे । लघ्वादीति किम् ?। कुक्कुटमयूरी । मयूरकुक्कुटौ । एकमिति किम् ?। शङ्खदुन्दुभिवीणा । द्वन्द्व इत्येव । विस्पष्टपटुः ॥

मासवर्णभ्रात्रनुपूर्वम् ॥ ३ । १ । १६१ ॥

द्वन्द्वे प्राक्।फाल्गुनचैत्रौ।ब्राह्मणक्षत्रियौ।ब्राह्मणक्षत्रियवैश्या । बलदेववासुदेवौ ॥

भर्तुतुल्यस्वरम् ॥ ३ । १ । १६२ ॥

द्वन्द्वेऽनुपूर्वं प्राक् । अश्विनीभरणीकृत्तिकाः । हेमन्तशिशिर-वसन्ता । तुल्यस्वरमिति किम् ?। आर्द्रामृगशिरसी । ग्रीष्मवसन्तौ ॥

त्यदादि ॥ ३ । १ । १२० ॥

एवैकः शिष्यते त्यदादिनान्येन च सहोक्तौ । स च चैत्रश्च तौ । त्यदादीनां मिथः सहोक्तौ स्पर्धे परमिति परमेव शिष्यते । स च यश्च यौ । अहं च स च त्वं च वयम् । बहुलाधिकारात् क्वचित्पूर्व-मपि। स च यश्च तौ । स्त्रीपुंनपुंसकानां सह वचने स्यात्परं लिङ्गमिति

महत करघासविशिष्टे डा॰ ॥ ३ । २ । ६८ ॥

वोत्तरपदे । महाकर॰ । महत्कर । महाघास॰ । महद्घास॰ । महाविशिष्ट॰ । महद्विशिष्टः ॥

स्त्रियाम् ॥ ३ । २ । ६९ ॥

महत करादावुत्तरपदे नित्य डा । महाकरः । महाघास । महाविशिष्ट॰ ॥

जातीयैकार्थेऽच्वे ॥ ३ । २ । ७० ॥

महत उत्तरपदे डा॰ । महाजातीय । महावीर । जातीयैकार्थ इति किम् ? । महत्तर । अच्वेरिति किम् ? । महद्भूता कन्या ॥

न पुवन्निषेधे ॥ ३ । २ । ७१ ॥

महत उत्तरपदे डा । महतीमिय ॥ इक्षूणा छाया इक्षुच्छा॰यमित्यादिषु लिङ्गविशेषव्यवस्था तु लिङ्गानुशासनादवसेया ॥

॥ इति तत्पुरुष ॥

॥ अथ द्वन्द्व ॥

चार्थे द्वन्द्व सहोक्तौ ॥ ३ । १ । ११७ ॥

नाम नाम्ना । समुच्चयान्वाचयवरतरयोगसमाहाराश्चत्वारश्चार्था । तत्रैकमर्थं प्रति द्व्यादीना क्रियाकारकद्रव्यगुणाना तुल्यबलानामविरोधिनामनियतक्रमयौगपद्यानामात्मरूपभेदेन चीयमानता समुच्चय । चैत्र पचति पठति च । गुणप्रधानभावमात्रविशिष्ट समुच्चय एवान्वाचय । बटो भिक्षामट गा चानय । द्रव्याणामेव परस्परसव्यपेक्षाणामुद्भूतावयवभेद समूह इतरेतरयोग । चैत्रश्च मैत्रश्च घट कुर्वाते । स एव तिरोहितावयवभेद सहतिप्रधान॰ समाहार॰ । धवश्च खदिरश्च पलाशश्च तिष्ठति । नञाद्ययोर्न समास सहोक्त्यभा-

फलस्य जातौ ॥ ३ । १ । १३५ ॥

बह्वर्थस्य स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यम्। बदरामलकम्। जातौ किम्?। एतानि बदरामलकानि सन्ति ॥

अप्राणिपश्वादेः ॥ ३ । १ । १३६ ॥

द्रव्यवाचिनो जात्यर्थस्य स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । आराशस्त्रि । जातावित्येव । सत्यविन्ध्यौ । प्राण्यादिवर्जनं किम्?। ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्राः २ । गोमहिषौ २ । प्लक्षन्यग्रोधौ । २ ॥ अश्वरथौ २ । बदरामलके २ ॥

प्राणितूर्याङ्गाणाम् ॥ ३ । १ । १३७ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । कर्णनासिकम् । मार्दङ्गिकपाणविकम् । स्वैरित्येव । पाणिगृध्रौ ॥

चरणस्य स्थेणोऽद्यतन्यामनुवादे ॥ ३ । १ । १३८ ॥

कर्तृत्वेन सम्बन्धिनः स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । प्रत्यष्ठात् कठकालापम् । उदगात्कठकौथुमम् । अनुवाद इति किम्?। उदगुः कठकालापाः । भमसिद्धं कथयति ॥

अक्लीबेऽध्वर्युक्रतौ ॥ ३ । १ । १३९ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । अर्काश्वमेधम् । अक्लीब इति किम्?। गवामयनादित्यानामयने । अध्वर्युग्रहणं किम्?। इषुवज्रौ । क्रतौ किम्?। दर्शपौर्णमासौ ॥

निकटपाठस्य ॥ ३ । १ । १४० ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । पदक्रमकम् ॥

नित्यवैरस्य ॥ ३ । १ । १४१ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । अहिनकुलम् । नित्यवैरस्येति किम्?। देवासु-

यथापरमेव लिङ्गं भवति । सा च चैत्रश्च तौ । परलिङ्गो द्वन्द्वोऽशीति समासार्थस्य लिङ्गातिदेशात् तद्विशेषणस्य त्यदादेरपि स्त्रीलिङ्गतैव न्याय्येति ते कुक्कुटमयूर्यौ ॥

पुष्यार्थाद्भे पुनर्वसु ॥ ३ । १ । १२९ ॥

सहोक्तौ द्व्यर्थः सन्नेकार्थः स्यात् । उदितौ पुष्यपुनर्वसू । भ इति किम् ? । पुष्यपुनर्वसवो माणवाः ॥

विरोधिनामद्रव्याणां नवा द्वन्द्वः स्वैः ॥३।१।१३०॥

एकार्थः स्यात् । सुखदुःखम् । सुखदुःखे । लाभालाभम् । लाभालाभौ । विरोधिनामिति किम् ? । कामक्रोधौ । अद्रव्याणामिति किम् ? । शीतोष्णे जले । स्वैरिति किम् ? । बुद्धिसुखदुःखानि । सर्वमिदं विकल्पानुकर्मणं नियमार्थम् । विरोधिनामेवाद्रव्याणामेव स्वैरेवेति च । तथा च प्रत्युदाहरणे इतरेतरयोग एव ॥

अश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराः ॥ ३ । १ । १३१ ॥

एषां द्वन्द्वा एकार्था वा स्युः स्वैरेव । अश्ववडवम् । अश्ववडवौ । पूर्वापरम् । पूर्वापरे । अधरोत्तरम् । अधरोत्तरे ॥

पशुव्यञ्जनानाम् ॥ ३ । १ । १३२ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो वा । गोमहिषम् । गोमहिषौ । दधिघृतम् । दधिघृते ॥

तरुतृणधान्यमृगपक्षिणां बहुत्वे ॥ ३ । १ । १३३ ॥

प्रत्येकं स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो वा । प्लक्षन्यग्रोधम् । प्लक्षन्यग्रोधाः । कुशकाशम् । कुशकाशाः । तिलमाषम् । तिलमाषाः । ऋश्यैणम् । ऋश्यैणाः । हंसचक्रवाकम् । हंसचक्रवाकाः ॥

सेनाङ्गक्षुद्रजन्तूनाम् ॥ ३ । १ । १३४ ॥

बह्वर्थानां स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यम् । अश्वरथम् । यूकालिक्षम् ॥

फलस्य जातौ ॥ ३ । १ । १३५ ॥

बहुर्थस्य स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यम्। बदरामलकम्। जातौ किम्?। एतानि बदरामलकानि सन्ति ॥

अप्राणिपश्वादेः ॥ ३ । १ । १३६ ॥

द्रव्यवाचिनो जात्यर्थस्य स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । आराशस्त्रि । जाताविशेषेण । सह्यविन्ध्यौ । प्राण्यादिवर्जनं किम् ?। ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्राः २ । गोमहिषौ २ । प्लक्षन्यग्रोधौ । २ ॥ अश्वरथौ २ । बदरामलके २ ॥

प्राणितूर्याङ्गाणाम् ॥ ३ । १ । १३७ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । कर्णनासिकम् । मार्दङ्गिकपाणविकम् । स्वैरित्येव । पाणिगृध्रौ ॥

चरणस्य स्थेणोऽद्यतन्यामनुवादे ॥ ३ । १ । १३८ ॥

कर्तृत्वेन सम्बन्धिनः स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । मत्यष्ठात् कठकालापम् । उदगात्कठकौथुमम् । अनुवाद इति किम् ?। उदगुः कठकालापाः । अप्रसिद्धं कथयति ॥

अक्लीबेऽध्वर्युक्रतौ ॥ ३ । १ । १३९ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । अर्काश्वमेधम् । अक्लीब इति किम् ?। गवामयनादित्यानामयने । अध्वर्युग्रहणं किम् ?। इषुवज्रौ । क्रतौ किम् ?। दर्शपौर्णमासौ ॥

निकटपाठस्य ॥ ३ । १ । १४० ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । पदकक्रमकम् ॥

नित्यवैरस्य ॥ ३ । १ । १४१ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । अहिनकुलम् । नित्यवैरस्येति किम् ?। देवासु-

यथापरमेव लिङ्गं भवति । सा च चैत्रश्च तौ। परलिङ्गो द्वन्द्वोऽशीति समासार्थस्य लिङ्गातिदेशात् तद्विशेषणस्य त्यदादेरपि त-ल्लिङ्गतैव न्याय्येति ते कुक्कुटमयूर्यौ ॥

पुष्यार्थाद्भे पुनर्वसु ॥ ३ । १ । १२९ ॥

सहोक्तौ द्व्यर्थः सन्नेकार्थः स्यात् । उदितौ पुष्यपुनर्वसू । भ इति किम् ? । पुष्यपुनर्वसवो बालाः ॥

विरोधिनामद्रव्याणां नवा द्वन्द्वः स्वैः ॥३।१।१३०॥

एकार्थः स्यात् । सुखदुःखम् । सुखदु खे। लाभालाभम् । लाभा-लाभौ । विरोधिनामिति किम् ? । कामक्रोधौ । अद्रव्याणामिति किम् ? । शीतोष्णे जले । स्वैरिति किम् ? । बुद्धिसुखदुःखानि । सर्वमिदं विकल्पानुक्रमणं नियमार्थम् । विरोधिनामेवाद्रव्याणामेव स्वै-रेवेति च । तथा च प्रत्युदाहरणे इतरेतरयोग एव ॥

अश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराः ॥ ३ । १ । १३१ ॥

त्रयो द्वन्द्वा एकार्था वा स्युः स्वैश्चेत् । अश्ववडवम् । अश्ववडवौ । पूर्वापरम् । पूर्वापरे । अधरोत्तरम् । अधरोत्तरे ॥

पशुव्यञ्जनानाम् ॥ ३ । १ । १३२ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो वा। गोमहिषम्। गोमहिषौ । दधिघृतम्। दधिघृते ॥

तरुतृणधान्यमृगपक्षिणां बहुत्वे ॥ ३ । १ । १३३ ॥

प्रत्येकं स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो वा। प्लक्षन्यग्रोधम् । प्लक्षन्यग्रोधाः । कुश-काशम् । कुशकाशाः । तिलमाषम् । तिलमाषाः । ऋश्यैणम् । ऋश्यै-णाः । हंसचक्रवाकम् । हंसचक्रवाकाः ॥

सेनाङ्गक्षुद्रजन्तूनाम् ॥ ३ । १ । १३४ ॥

बहुत्वानां स्वैर्द्वन्द्व एकार्थो नित्यम् । अश्वरथम् । यूकालिक्षम् ॥

चवर्गदषह समाहारे ॥ ७ । ३ । ९८ ॥

द्वन्द्वादत्समासान्तः । वाक्त्वचम् । सम्पद्विपदम् । वाक्त्विषम् । छत्रोपानहम् । समाहार इति किम् । प्रावृट्शरद्भ्याम् ॥

॥ इति द्वन्द्व ॥

॥ अथैकशेष ॥

भ्रातृपुत्रा स्वसृदुहितृभि ॥ ३ । १ । १२१ ॥

सहोक्तौ शिष्यन्ते । बहुवचन पर्यायार्थम् । भ्राता च स्वसा च भ्रातरौ । पुत्रश्च दुहिता च पुत्रौ ॥

पिता मात्रा वा ॥ ३ । १ । १२२ ॥

सहोक्तावेक शिष्यते । माता च पिता च पितरौ । मातापितरौ ॥

श्वशुर श्वश्र्वा वा ॥ ३ । १ । १२३ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते ॥ श्वशुरौ । श्वश्रूश्वशुरौ ॥

वृद्धो यूना तन्मात्रभेदे ॥ ३ । १ । १२४ ॥

सहोक्तौ शिष्यते । गार्ग्यश्च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । वृद्ध इति किम् ? । गर्गगार्ग्यायणौ । यूनेति किम् ? । गार्ग्यगर्गौ । तन्मात्रभेद इति किम् ? । गार्ग्यवात्स्यायनौ ॥

स्त्री पुंवच्च ॥ ३ । १ । १२५ ॥

वृद्धो यूना सहोक्तौ शिष्यते तन्मात्रभेदे । गार्गी च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । गार्गी च गार्ग्यायणौ गर्गाः । तान् गर्गान् ॥

पुरुष. स्त्रिया ॥ ३ । १ । १२६ ॥

सहोक्तावेक शिष्यते तन्मात्रभेदे । पुरुषशब्द. प्राणिनि पुंसि

रा' । देवसुरम् ॥

नदीदेशपुरा विलिङ्गानाम् ॥ ३ । १ । १४२ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थ' । गङ्गाशोणम् । कुरुकुरुक्षेत्रम् । मथुरापाटलिपुत्रम् । विलिङ्गाना किम् ? । गङ्गायमुने ॥

पाच्यशूद्रस्य ॥ ३ । १ । १४३ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थ' । तक्षायस्कारम् । पात्र्येति किम् ? । जनङ्गमबुक्सा ॥

गवाश्वादि ॥ ३ । १ । १४४ ॥

द्वन्द्व एकार्थ' । गवाश्वम् । गवाविकम् ॥

न दधिपयआदि ॥ ३ । १ । १४५ ॥

द्वन्द्व एकार्थ' । दधिपयसी । सर्पिर्मधुनी ॥

सङ्ख्याने ॥ ३ । १ । १४६ ॥

वर्त्तिपदार्थाना द्वन्द्व एकार्थो न । दश गोमहिषा । बहव' पाणिपादा ॥

वान्तिके ॥ ३ । १ । १४७ ॥

वर्त्तिपदार्थाना सङ्ख्यानस्य गम्ये द्वन्द्व एकार्थ । उपदशं गोमहिषम् । उपदशा गोमहिषा ॥

ऋक्सामर्ग्यजुषधेन्वनडुहवाङ्मनसाहोरात्ररात्रिंदिवनक्तदिवाहर्दिवोर्वष्ठीवपदष्ठीवाक्षिभ्रुवदारगवम् ॥ ७ । ३ । ९७ ॥

एते द्वन्द्वा अदन्ता निपात्या । ऋक्सामे । ऋग्यजुषम् । धेन्वनडुहम् । वाङ्मनसे । अहोरात्र' । रात्रिंदिवम् । नक्तंदिवम् । अहर्दिवम् । ऊर्वष्ठीवम् । पदष्ठीवम् । अक्षिभ्रुवम् । दारगवम् ॥

चवर्गदषहः समाहारे ॥ ७ । ३ । ९८ ॥

द्वन्द्वादन्तसमासान्तः । वाक्त्वचम् । सम्पद्विपदम् । वाक्त्विषम् । छत्रोपानहम् । समाहार इति किम् । प्रावृट्शरद्भ्याम् ॥

॥ इति द्वन्द्वः ॥

॥ अथैकशेषः ॥

भ्रातृपुत्राः स्वसृदुहितृभिः ॥ ३ । १ । १२१ ॥

सहोक्तौ शिष्यन्ते । बहुवचनं पर्यायार्थम् । भ्राता च स्वसा च भ्रातरौ । पुत्रश्च दुहिता च पुत्रौ ॥

पिता मात्रा वा ॥ ३ । १ । १२२ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते । माता च पिता च पितरौ । मातापितरौ ॥

श्वशुरः श्वश्र्वा वा ॥ ३ । १ । १२३ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते ॥ श्वशुरौ । श्वश्रूश्वशुरौ ॥

वृद्धो यूना तन्मात्रभेदे ॥ ३ । १ । १२४ ॥

सहोक्तौ शिष्यते । गार्ग्यश्च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । वृद्ध इति किम् ? । गर्गगार्ग्यायणौ । यूनेति किम् ? । गार्ग्यगर्गौ । तन्मात्रभेद इति किम् ? । गार्ग्यवात्स्यायनौ ॥

स्त्री पुंवच्च ॥ ३ । १ । १२५ ॥

वृद्धो यूना सहोक्तौ शिष्यते तन्मात्रभेदे । गार्गी च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । गार्गी च गार्ग्यायणौ गर्गाः । तान् गर्गान् ॥

पुरुषः स्त्रिया ॥ ३ । १ । १२६ ॥

सहोक्तावेकः शिष्यते तन्मात्रभेदे । प्राणिनि पुरि

राः । देवसुरम् ॥

नदीदेशपुरां विलिङ्गानाम् ॥ ३ । १ । १४२ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थः । गङ्गाशोणम् । कुरुकुरुक्षेत्रम् । मथुरापाटलिपुत्रम् । विलिङ्गानां किम् ? । गङ्गायमुने ॥

पात्र्यशूद्रस्य ॥ ३ । १ । १४३ ॥

स्वैर्द्वन्द्व एकार्थं । तक्षायस्कारम् । पात्र्येति किम् ? । जनङ्गमबुक्कसा ॥

गवाश्वादि ॥ ३ । १ । १४४ ॥

द्वन्द्व एकार्थं । गवाश्वम् । गवाविकम् ॥

न दधिपयआदि ॥ ३ । १ । १४५ ॥

द्वन्द्व एकार्थं । दधिपयसी । सर्पिर्मधुनी ॥

सङ्ख्याने ॥ ३ । १ । १४६ ॥

वर्त्तिपदार्थानां द्वन्द्व एकार्थो न । दश गोमहिषा । बहवः पाणिपादा ॥

वान्तिके ॥ ३ । १ । १४७ ॥

वर्त्तिपदार्थानां सङ्ख्यानस्य समीपे द्वन्द्व एकार्थं । उपदश गोमहिषम् । उपदशा गोमहिषा ॥

ऋक्सामर्ग्यजुषधेन्वनडुहवाङ्मनसाहोरात्ररात्रिंदिवनक्तंदिवाहर्दिवोर्वष्ठीवपदष्ठीवाक्षिभ्रुवदारगवम् ॥ ७ । ३ । ९७ ॥

एते द्वन्द्वा अदन्ता निपात्या । ऋक्सामे । ऋग्यजुषम् । धेन्वनडुहम् । वाङ्मनसे । अहोरात्रः । रात्रिंदिवम् । नक्तंदिवम् । अहर्दिवम् । ऊर्वष्ठीवम् । पदष्ठीवम् । अक्षिभ्रुवम् । दारगवम् ॥

जेति किम् ? । अतिराजोऽरिः । गोवटादिति किम् ? । स्वङ्गुलं काष्ठम् ॥

ऋक्पूःपथ्यपोऽत् ॥ ७ । ३ । ७६ ॥

समासादत्समासान्तः । अर्धर्चः । त्रिपुरम् । जलपथः । बह्वपम् ॥

धुरोऽनक्षस्य ॥ ७ । ३ । ७७ ॥

समासादत्समासान्तः । रामधुरा । अनक्षस्येति किम् ? । अक्षधूः ॥

सङ्ख्यापाण्डूदक्कृष्णाद्भूमेः ॥ ७ । ३ । ७८ ॥

समासादत्समासान्तः । द्विभूमम् । पाण्डुभूमम् । उदग्भूमम् । कृष्णभूमम् ॥

उपसर्गादध्वनः ॥ ७ । ३ । ७९ ॥

अत्समासान्तः ॥ प्राध्वो रथः ॥

समवान्धात्तमसः ॥ ७ । ३ । ८० ॥

समासान्तोऽत् । सन्तमसम् । अवतमसम् । अन्धतमसम् ॥

तप्तान्ववाद्रहसः ॥ ७ । ३ । ८१ ॥

अत्समासान्तः ॥ तप्तरहसम् । अनुरहसम् । अवरहसम् ॥

प्रत्यन्ववात्सामलोम्नः ॥ ७ । ३ । ८२ ॥

अत्समासान्तः ॥ प्रतिसामम् । अनुसामम् । अवसामम् । प्रतिलोमम् । अनुलोमम् । अवलोमम् ॥

ब्रह्महस्तिराजपल्याद्वर्चसः ॥ ७ । ३ । ८३ ॥

समासान्तोऽत् । ब्रह्मवर्चसम् । हस्तिवर्चसम् । राजवर्चसम् । पल्यवर्चसम् ॥

प्रतेरुरसः सप्तम्याः ॥ ७ । ३ । ८४ ॥

रुद्र. । ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ । पुरुषः किम् ? । क्षीरं नद-नदीपते. । तन्मात्रभेदे इत्येव । स्त्रीपुंसौ ॥

ग्राम्याशिशुद्विशफसङ्घे स्त्री प्राय ॥ ३ । १ । १२७ ॥

स्त्रीपुरुषसहोक्तौ शिष्यते तन्मात्रभेदे । गावश्च स्त्रियो गावश्च नरा इमा गाव । ग्राम्येति किम् ? । रुरवश्चेमे रुरवश्चेमा इमे रुरवः । अशि-श्विति किम् ? । बर्करेश्च बर्कराश्च बर्करा । द्विशफेति किम् ? । ग-र्दभाश्च गर्दभ्यश्च गर्दभा । सङ्घे किम् ? । गौश्चाय गौश्चेयमिमौ गावौ । प्राय. किम् ? । छाग्यश्च छागाश्च छागा ॥

क्लीबमन्यनेक च वा ॥ ३ । १ । १२८ ।

सहोक्तावेक शिष्यते तन्मात्रभेदे शिष्यमाणम् । शुक्लश्च शुक्लं च शुक्ल शुक्ले वा । शुक्लश्च शुक्ला शुक्लं च शुक्ल शुक्लानि वा । अन्येनेति किम् ? । शुक्ल च शुक्ल च शुक्ले । तन्मात्रभेदे इत्येव । हिमहिमान्यौ ॥

॥ इत्येकशेष ॥

॥ अथ समासान्ता ॥

समासान्त ॥ ७ । ३ । ६९ ॥

विधास्यमान. प्रत्यय । अधिकारोऽयम् ॥

न किम क्षेपे ॥ ७ । ३ । ७० ॥

पर यदगादि तदन्तात् समासात् समासान्त । किन्धू । किंस-खा । क्षेप इति किम् ? । केषा राजा किंराज ॥

पूजास्वते प्राक्टात् ॥ ७ । ३ । ७२ ॥

पर यदगादि तदन्तात् समासान्तो न । सुधू । अतिधू । ...

उत्तरपदे टो न लुप्। आत्मनाद्वितीय । आत्मनापञ्चः ॥

मनसश्चाज्ञायिनि ॥ ३ । २ । १५ ॥

उत्तरपदे आत्मनष्टो न लुप् ॥ मनसाऽऽज्ञायी । आत्मनाऽऽज्ञायी ॥

नाम्नि ॥ ३ । २ । १६ ॥

उत्तरपदे मनसष्टो न लुप्। मनसादेवी । नाम्नि किम् ? । मनोदत्ता कन्या ॥

परात्मभ्यां ङे. ॥ ३ । २ । १७ ॥

उत्तरपदे नाम्नि न लुप्॥ परस्मैपदम्। आत्मनेपदम्। नाम्नि किम्?। परहितम् ॥

अदव्यञ्जनात् सप्तम्या बहुलम् ॥ ३ । २ । १८ ॥

उत्तरपदे नाम्नि न लुप् । अरण्येतिलका । युधिष्ठिर । बहुलवचनात् क्वचिद्विकल्प । त्वचिसार । त्वक्सार । क्वचिन्नभवति । जलकुक्कुट. । अव्यञ्जनादिति किम् ? । भूमिपाश. । नाम्नीत्येव । तीर्थकाक. ॥

प्राक्कारस्य व्यञ्जने ॥ ३ । २ । १९ ॥

नाम्नि अव्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप् । मुकुटेकार्षापणः । समिधिमाषक । प्रागिति किम् ? । यूपपशुः । कार इति किम् ? । अभ्यर्हितपशु' । व्यञ्जने किम् ? । अविकटोरण । नियमार्थोऽयं योग' । त्रिविधश्चात्र नियम' । प्रागेव । कारस्यैव नाम्नि । व्यञ्जनादावेवेति ॥

तत्पुरुषे कृति ॥ ३ । २ । २० ॥

अव्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप्। स्तम्बेरमः। भस्मनिहुतम् । तत्पुरुषे किम् ? । धन्यकारकः । अव्यञ्जनादित्येव । कुरुचरः ॥

समासान्तोऽत् । प्रत्युरसम् । सप्तम्या इति किम् ? । प्रत्युरः ॥

अक्ष्णोऽप्राण्यङ्गे ॥ ७ । ३ । ८५ ॥

समासान्तोऽत् । लवणाक्षम् । अप्राण्यङ्ग इति किम् ? । अजाक्षी ॥

सङ्कटाभ्याम् ॥ ७ । ३ । ८६ ॥

अक्ष्णः समासान्तोऽत् । समक्षम् । कटाक्ष ॥

॥ इति समासान्ता ॥

न नाम्येकस्वरात् खित्युत्तरपदेऽमः ॥ ३ । २ । ९ ॥

लुप् । स्त्रियमन्य । नावमन्य । नामीति किम् ? । क्ष्ममन्य । एकस्वरादिति किम् ? । वधूमन्य । खितीति किम् ? । स्त्रीमानी ॥

असत्त्वे ङसेः ॥ ३ । २ । १० ॥

उत्तरपदे न लुप् । स्तोकान्मुक्त । असत्त्वे इति किम् ? । स्तोकभयम् । उत्तरपद इत्येव । नि स्तोक ॥

ब्राह्मणाच्छंसी ॥ ३ । २ । ११ ॥

अत्र ङसेर्लुबभावो निपात्यते। ब्राह्मणाच्छंसिनौ। निपातनादविशेषादन्यत्र लुबेव । ब्राह्मणशंसिनी स्त्री ॥

ओजोऽञ्जःसहोम्भस्तमस्तपसष्टः ॥ ३ । २ । १२ ॥

उत्तरपदे परे न लुप् । ओजसाकृतम् । अञ्जसाकृतम् । अम्भसाकृतम् । नमसाकृतम् । तपसाकृतम् । ट इति किम् ? । ओजोभाव ॥

पुंजनुषोऽनुजान्धे ॥ ३ । २ । १३ ॥

टो न लुप् । पुंसानुज । जनुषान्ध । ट इत्येव । पुमनुजा ॥

आत्मनः पूरणे ॥ ३ । २ । १४ ॥

उत्तरपदे टो न लुप् । आत्मनाद्वितीय । आत्मनापञ्चः ॥

मनसश्चाज्ञायिनि ॥ ३ । २ । १५ ॥

उत्तरपदे आत्मनष्टो न लुप् ॥ मनसाऽऽज्ञायी । आत्मनाऽऽज्ञायी ॥

नाम्नि ॥ १ । २ । १६ ॥

उत्तरपदे मनसष्टो न लुप् । मनसादेवी । नाम्नि किम् ? । मनोदत्ता कन्या ॥

परात्मभ्यां ङे ॥ ३ । २ । १७ ॥

उत्तरपदे नाम्नि न लुप् ॥ परस्मैपदम् । आत्मनेपदम् । नाम्नि किम् ? । परहितम् ॥

अदुव्यञ्जनात् सप्तम्या बहुलम् ॥ ३ । २ । १८ ॥

उत्तरपदे नाम्नि न लुप् । अरण्येतिलका । युधिष्ठिर । बहुलवचनात् क्वचिद्विकल्प. । सचिसार । त्वचसार । क्वचिन्नभवति । जलकुक्कुट । अद्व्यञ्जनादिति किम् ? । भूमिपाशः । नाम्नीत्येव । तीर्थकाक ॥

प्राक्कारस्य व्यञ्जने ॥ ३ । २ । १९ ॥

नाम्नि अद्व्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप् । मुकुटेकार्षापण । समिधिमापक । प्रागिति किम् ? । यूथपशु । कार इति किम् ? । अभ्यर्हितपशु । व्यञ्जने किम् ? । अविकटोरण । नियमार्थोऽयं योग । त्रिविधश्चात्र नियम । प्राचामेव । कारस्यैव नाम्नि । व्यञ्जनादावेवेति ॥

तत्पुरुषे कृति ॥ ३ । २ । २० ॥

अद्व्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप् । स्तम्बेरम. । भस्मनिहुतम् । तत्पुरुषे किम् ? । मन्त्रकारक । अद्व्यञ्जनादित्येव । कुरुचर ॥

मध्यान्ताद् गुरौ ॥ ३ । २ । २१ ॥

सप्तम्या न लुप् । मध्येगुरुः । अन्तेगुरुः ॥

अमूर्धमस्तकात् स्वाङ्गादकामे ॥ ३ । २ । २२ ॥

अद्यञनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप् । कण्ठेकालः । अमूर्धमस्तकादिति किम् ? । मूर्धशिखः । मस्तकशिखः ॥

बन्धे घञि नवा ॥ ३ । २ । २३ ॥

अद्यञनात् सप्तम्या न लुप् । हस्तेबन्धः । हस्तबन्धः । चक्रेबन्धः । चक्रबन्धः । घञीति किम् ? । अजन्ते, हस्तबन्धः ॥

कालात्तनतरतमकाले ॥ ३ । २ । २४ ॥

अद्यञनान्तात् सप्तम्या वा न लुप् । पूर्वाह्णेतनः । पूर्वाह्णतनः । पूर्वाह्णेतरे । पूर्वाह्णतरे । पूर्वाह्णेतमाम् । पूर्वाह्णतमाम् । पूर्वाह्णेकाले । कालादिति किम् ? । शुक्लतरः । शुक्लतम ॥

शयवासिवासेष्वकालात् ॥ ३ । २ । २५ ॥

अद्यञनात् सप्तम्या लुप् वा न । बिलेशयः । बिलशयः । वनेवासी । वनवासी । ग्रामेवास । ग्रामवासः ॥

वर्षक्षरवराप्सरःशरोरोमनसो जे ॥ ३ । २ । २६ ॥

सप्तम्या उत्तरपदे वा न लुप् । वर्षेजः । वर्षजः । क्षरेजः । क्षरजः । वरेजः । वरजः । अप्सुजम् । अब्जम् । सरसिजम् । सरोजम् । शरेजम् । शरजम् । उरसिजः । उरोजः । मनसिजः । मनोजः ॥

द्युप्रावृड्वर्षाशरत्कालात् ॥ ३ । २ । २७ ॥

सप्तम्या जे उत्तरपदे न लुप् । दिविजः । प्रावृषिजः । वर्षासुजः । शरदिजः । कालेजः ॥

अपो ययोनिमतिचरे ॥ ३ । २ । २८ ॥

सप्तम्या न लुप् । अप्सव्य । अप्सुयोनिः । अप्सुमतिः । अप्सुचरः ॥

नेन्सिद्धस्थे ॥ ३ । २ । २९ ॥

सप्तम्या अलुप् । स्थण्डिलवर्ती । सांकाश्यसिद्धः । समस्थः ॥

षष्ठ्या क्षेपे ॥ ३ । २ । ३० ॥

गम्ये उत्तरपदे न लुप् । चौरस्यकुलम् ॥

पुत्रे वा ॥ ३ । २ । ३१ ॥

उत्तरपदे क्षेपे षष्ठ्या न लुप । दास्याःपुत्र । दासीपुत्रः ॥

पश्यद्वाग्दिशो हरयुक्तिदण्डे ॥ ३ । २ । ३२ ॥

परस्याः षष्ठ्या यथासंख्य लुप्त । पश्यतोहर । वाचोयुक्तिः । दिशोदण्डः ॥

अदसोऽकञायनणो ॥ ३ । २ । ३३ ॥

अदस. परस्या. षष्ठ्या अकञ्विषये उत्तरपदे आयनणि च परे न लुप् । आमुष्यपुत्रिका। आमुष्यायण ॥

देवानांप्रिय ॥ ३ । २ । ३४ ॥

षष्ठ्या लुबभावो निपात्यते । देवानांप्रियः ॥

शेपपुच्छलाङ्गूलेषु नाम्नि शुन ॥ ३ । २ । ३५ ॥

परस्याः षष्ठ्या उत्तरपदेषु न लुप् । शुनःशेपः । शुनःपुच्छ । शुनोलाङ्गूल ॥

वाचस्पतिवास्तोष्पतिदिवस्पतिदिवोदासम् ॥३।२।३६॥

षष्ठ्यलुपि निपात्यते नाम्नि । वाचस्पति । वास्तोष्पति. । दिवस्पति । दिवोदास. ॥

ऋतां विद्यायोनिसम्बन्धे ॥ ३ । २ । ३७ ॥

मध्यान्ताद् गुरौ ॥ ३ । २ । २१ ॥

सप्तम्या न लुप् । मध्येगुरु । अन्तेगुरु ॥

अमूर्धमस्तकात् स्वाङ्गादकामे ॥ ३ । २ । २२ ॥

अद्यञ्जनात् सप्तम्या उत्तरपदे न लुप् । कण्ठेकाल । अमूर्धमस्तकादिति किम् ? । मूर्धशिख । मस्तकशिख ॥

बन्धे घञि नवा ॥ ३ । २ । २३ ॥

अद्यञ्जनात् सप्तम्या न लुप् । हस्तेबन्ध । हस्तबन्ध । चक्रेबन्ध । चक्रबन्ध । घञीति किम् ? । अजन्ते, हस्तबन्ध ॥

कालात्तनतरतमकाले ॥ ३ । २ । २४ ॥

अद्यञ्जनान्तात् सप्तम्या वा न लुप् । पूर्वाह्णेतन. २ । पूर्वाह्णेतराम् । पूर्वाह्णतरे । पूर्वाह्णेतमाम् । पूर्वाह्णतमे । पूर्वाह्णेकाले २ । कालादिति किम् ? । शुक्लतर । शुक्लतम ॥

शयवासिवासेष्वकालात् ॥ ३ । २ । २५ ॥

अद्यञ्जनात् सप्तम्या लुप् वा न । बिलेशय । बिलशय । वनेवासी । वनवासी । ग्रामेवास । ग्रामवास ॥

वर्षक्षरवराप्सर-शरोरोमनसो जे ॥ ३ । २ । २६ ॥

सप्तम्या उत्तरपदे वा न लुप् । वर्षेज । वर्षज । क्षरेज । क्षरज । वरेज । वरज । अप्सुजम् । अब्जम् । सरसिजम् । सरोजम् । शरेजम् । शरजम् । उरसिज । उरोज । मनसिज । मनोज ॥

द्युप्रावृड्वर्षाशरत्कालात् ॥ ३ । २ । २७ ॥

सप्तम्या जे उत्तरपदे न लुप् । दिविज । प्रावृषिज । वर्षासुज । शरदिज । कालेज ॥

अपो ययोनिमतिचरे ॥ ३ । २ । २८ ॥

द्वन्द्वे उत्तरपदे पूर्वपदस्यात् ॥ इन्द्रासोमौ । वेदेति किम् ? । शिववैश्रवणौ । सहेति किम् ? । विष्णुशक्रौ । श्रुतेति किम् ? । चन्द्रसूर्यौ । वायुवर्जनं किम् ? । अग्निवायू । वाय्वग्नी । देवतानामिति किम् ? । यूपचषालौ ॥

ई षोमवरुणेऽग्ने ॥ ३ । २ । ४२ ॥

वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानां द्वन्द्वे उत्तरपदे ॥ षोमेतिनिर्देशात् ईसन्नियोगे षत्वं च निपात्यते । अग्नीषोमौ । अग्नीवरुणौ ॥

इर्वृद्धिमत्यविष्णौ ॥ ३ । २ । ४३ ॥

उत्तरपदे देवताद्वन्द्वेऽग्नेः । आग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेत । वृद्धिमतीति किम् ? । अग्नीवरुणौ ॥

दिवो द्यावा ॥ ३ । २ । ४४ ॥

देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । द्यावाभूमी ॥

दिवस्दिव पृथिव्यां वा ॥ ३ । २ । ४५ ॥

दिवो देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । दिवस्पृथिव्यौ । दिवःपृथिव्यौ । द्यावापृथिव्यौ ॥

उषासोषस ॥ ३ । २ । ४६ ॥

देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । उषासासूर्यम् ॥

मातरपितर वा ॥ ३ । २ । ४७ ॥

द्वन्द्वे मातृपितृशब्दयोः पूर्वोत्तरपदयोर्ऋकारस्यार इति निपात्यते । मातरपितराभ्याम् । मातापितृभ्याम् ॥

वर्चस्कादिष्ववस्करादयः ॥ ३ । २ । ४८ ॥

कृतशषसाद्युत्तरपदाः साधवः । अवस्करोऽन्नमलम् । अवकरोऽन्यः । गोष्पदम् । गोपदम् । हरिश्चन्द्र ऋषिः । हरिचन्द्रोऽन्यः ॥

हेतौ सति महत्ताना सम्बन्धिन्याः षष्ठ्यामप्रैव हेतौ सति प्रवृत्ते उत्तरपदे न लुप् ॥ होतुःपुत्रः । होतुरन्तेवासी । पितुःपुत्र । पितुरन्तेवासी । ऋतामिति किम् ? । आचार्यपुत्र । विद्यायोनिसम्बन्धे इति किम् ? । भर्तृधनम् ॥

स्वसृपत्योर्वा ॥ ३ । २ । ३८ ॥

विद्यायोनिसम्बन्धनिमित्तानामृदन्तानां षष्ठ्या योनिसम्बन्धनिमित्तयोरुत्तरपदयोर्लुब् न ॥ होतुःस्वसा । होतृस्वसा । स्वसुःपतिः । स्वसृपति । विद्यायोनिसम्बन्ध इत्येव । भर्तृस्वसा । होतृपतिः ॥

मातृपितुः स्वसुः ॥ २ । ३ । १८ ॥

सस्य समासे षः ॥ मातृष्वसा । पितृष्वसा ॥

अलुपि वा ॥ २ । ३ । १९ ॥

मातृपितुः स्वसुः सस्य समासे षः ॥ मातुःष्वसा । मातुःस्वसा । पितुःष्वसा । पितुःस्वसा ॥ इत्यलुक्समासः ॥

॥ अथ समासाश्रयविधयः ॥

आ द्वन्द्वे ॥ ३ । २ । ३९ ॥

विद्यायोनिसम्बन्धे निमित्ते सति प्रवर्तमानानामृतामुत्तरपदे पूर्वपदस्य ॥ होतापोतारौ । मातापितरौ । ऋतामित्येव । गुरुशिष्यौ । विद्यायोनिसम्बन्ध इत्येव । कर्तृकारयितारौ ॥

पुत्रे ॥ ३ । २ । ४० ॥

उत्तरपदे विद्यायोनिसम्बन्धे निमित्ते सति ऋताम् । मातापुत्रौ । होतापुत्रौ ॥

वेदसहश्रुतावायुदेवतानाम् ॥ ३ । २ । ४१ ॥

द्वन्द्वे उत्तरपदे पूर्वपदस्यात् ॥ इन्द्रासोमौ । वेदेति किम् ? । शिववैश्रवणौ । सहेति किम् ? । विष्णुशक्रौ । श्रुतेति किम् ? । चन्द्रसूर्यौ । वायुवर्जनं किम् ? । अग्निवायू । वाय्वग्नी । देवतानामिति किम् ? । यूपचषालौ ॥

ई षोमवरुणेऽग्ने ॥ ३ । २ । ४२ ॥

वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानां द्वन्द्वे उत्तरपदे ॥ षोमेतिनिर्देशात् ई-संनियोगे षत्वं च निपात्यते । अग्नीषोमौ । अग्नीवरुणौ ॥

इर्वृद्धिमत्यविष्णौ ॥ ३ । २ । ४३ ॥

उत्तरपदे देवताद्वन्द्वेऽग्नेः । आग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेत । वृद्धिमतीति किम् ? । अग्नीवरुणौ ॥

दिवो द्यावा ॥ ३ । २ । ४४ ॥

देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । द्यावाभूमी ॥

दिवस्दिवः पृथिव्यां वा ॥ ३ । २ । ४५ ॥

दिवो देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । दिवस्पृथिव्यौ । दिवःपृथिव्यौ । द्यावापृथिव्यौ ॥

उषासोषसः ॥ ३ । २ । ४६ ॥

देवताद्वन्द्वे उत्तरपदे । उषासासूर्यम् ॥

मातरपितरं वा ॥ ३ । २ । ४७ ॥

द्वन्द्वे मातृपितृशब्दयोः पूर्वोत्तरपदयोर्ऋकारस्यार इति निपात्यते । मातरपितराभ्याम् । मातापितृभ्याम् ॥

वर्चस्कादिष्ववस्करादयः ॥ ३ । २ । ४८ ॥

कृतशषसाद्युत्तरपदाः साधवः । अवस्करोऽन्नमलम् । अवकरोऽन्यः । गोष्पदम् । हरिश्चन्द्र ऋषिः । हरिचन्द्रोऽन्यः ॥

ऋदुदित्तरतमरूपकल्पब्रुवचेलड्गोत्रमतहते वा ह्रस्वश्च ॥ ३ । २ । ६३ ॥

परतः स्त्री स्त्र्येकार्थे उत्तरपदे पुंवत् । पचन्तितरा । पचत्तरा । पचन्तीतरा । एवं तमादिषु । ब्रुवादयः कुत्साशब्दाः ॥

ङ्यः ॥ ३ । २ । ६४ ॥

परतः स्त्रियास्तरादिषु ब्रुवादिषु चोत्तरपदेषु एकार्थेषु ह्रस्वः । गौरितरा । एवं तमादिषु ॥

भोगवद्गौरिमतोर्नाम्नि ॥ ३ । २ । ६५ ॥

ङीप्रत्ययस्य तरादिषु प्रत्ययेषु ब्रुवादिषु चोत्तरपदेष्वेकार्थेषु ह्रस्वः ॥ भोगवतितरा । गौरिमतितमा । भोगवतिरूपा । गौरिमतिकल्पा । भोगवतिब्रुवा । गौरिमतिचेली । भोगवतिगोत्रा । गौरिमतिमता । भोगवतिहता । नाम्नीति किम् ? । भोगवतितरा । भोगवत्तरा । भोगवतीतरा ॥

नवैकस्वराणाम् ॥ ३ । २ । ६६ ॥

इयुवन्तानां तरादिषु ब्रुवादिषूत्तरपदेषु च स्त्र्येकार्थेषु ह्रस्वः ॥ श्रितरा । श्रीतरा । एकस्वराणामिति किम् ? । कुटीतरा ॥

ऊङः ॥ ३ । २ । ६७ ॥

तरादिषु ब्रुवादिषूत्तरपदेषु च स्त्र्येकार्थेषु ह्रस्वः ॥ ब्रह्मबन्धुतरा । ब्रह्मबन्धूतरा ॥

हविष्यष्टनः कपाले ॥ ३ । २ । ७३ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ अष्टाकपालं हविः । हविषीति किम् ? । अष्टकपालम् । कपाल इति किम् ? । अष्टपात्रं हविः ॥

गवि युक्ते ॥ ३ । २ । ७४ ॥

अष्टन उत्तरपदे दीर्घः ॥ अष्टागवं शकटम्। युक्त इति किम्?। अष्टगवम् ॥

नाम्नि ॥ ३। २। ७५ ॥

अष्टन उत्तरपदे दीर्घः ॥ अष्टापदः कैलासः। नाम्नीति किम्?। अष्टदण्डः ॥

कोटरमिश्रकसिध्रकपुरगसारिकस्य वणे ॥३।२।७६॥

उत्तरपदे दीर्घो नाम्नि ॥ कोटरावणम्। एवं मिश्रकादीनाम् ॥

अञ्जनादीनां गिरौ ॥ ३। २। ७७ ॥

उत्तरपदे दीर्घो नाम्नि ॥ अञ्जनागिरिः। कुक्कुटागिरिः ॥

ऋषौ विश्वस्य मित्रे ॥ ३। २। ७९ ॥

उत्तरपदे नाम्नि दीर्घः ॥ विश्वामित्रो नाम ऋषिः ॥

नरे ॥ ३। २। ८० ॥

विश्वशब्दस्य उत्तरपदे नाम्नि दीर्घः ॥ विश्वानरो नाम कश्चित् ॥

चिते कचि ॥ ३। २। ८३ ॥

दीर्घः ॥ एकचितीकः ॥

स्वामिचिह्नस्याविष्टाष्टपञ्चभिन्नच्छिन्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य कर्णे ॥ ३। २। ८४ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ दात्राकर्णः पशुः। स्वामिचिह्नस्येति किम्?। लम्बकर्णः। विष्टादिवर्जनं किम्?। विष्टकर्णः ॥

गतिकारकस्य नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनौ क्वौ ॥ ३। २। ८५ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ उपानत्। नीवृत्। प्रावृट्। श्वावित्। नी-

रुक् । अतीपद् । तुरासद् । तुरापाट् इति तुच्छान्दसम् । परीतत् ।
अत्र क्विग्रहणादन्यत्र धातुग्रहणे तदादिविधिः, तेनामरकृतम् ॥

घञ्युपसर्गस्य बहुलम् ॥ ३ । २ । ८६ ॥

उत्तरपदे दीर्घः ॥ नीक्लेदः । क्वचिन्न । निषादः । क्वचिद्विकल्पः । प्रतीवेशः । प्रतिवेशः । प्रतीपादः २ । क्वचिद्विषयभेदेन । प्रासादो गृहम् । प्रसादोऽन्यः ॥

नामिनः काशे ॥ ३ । २ । ८७ ॥

उपसर्गस्यामन्ते उत्तरपदे दीर्घः ॥ नीकाशः ॥

दस्ति ॥ ३ । २ । ८८ ॥

नाम्यन्तस्योपसर्गस्य दीर्घः ॥ नीत्तम् । सूत्तम् । द इति किम् ? । वितीर्णम् । तीति किम् ? । सुदत्तम् ॥

अपील्वादेर्वहे ॥ ३ । २ । ८९ ॥

नाम्यन्तस्य उत्तरपदे दीर्घः ॥ ऋषीवहम् । धातौ तु ऋषीवहः । अपील्वादेरिति किम् ? । पीलुवहम् ॥

शुन ॥ ३ । २ । ९० ॥

उत्तरपदे दीर्घः । श्वादन्त ॥

एकादश षोडश षोडन् षोढा षड्ढा ॥३।२।९१॥

एते निपात्यन्ते ॥

द्वित्रयष्टाना द्वात्रयोऽष्टा प्राक्शतादनशीतिबहुव्रीहौ ॥ ३ । २ । ९२ ॥

सङ्ख्यायामुत्तरपदे ॥ द्वादश । त्रयोविंशतिः । अष्टात्रिंशत् अनशीतीत्यादि किम् ? । द्व्यशीतिः । द्वित्राः । प्राक्शतादिति किम् ? । द्विशतम् ॥

चत्वारिंशदादौ वा ॥ ३ । २ । ९३ ॥

द्व्यष्टानां प्राक्शतादुत्तरपदे द्वात्रयोऽष्टा आदेशा वाऽनशीतिबहुव्रीहौ ॥ द्वाचत्वारिंशत् । द्विचत्वारिंशत् । त्रयश्चत्वारिंशत् । त्रिचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वारिंशत् । अष्टचत्वारिंशत् ॥

हृदयस्य हृल्लासलेखाण्ये ॥ ३ । २ । ९४ ॥

हृल्लासः । हृल्लेखः । हार्दम् । हृद्यः ॥

पदः पादस्याज्यातिगोपहते ॥ ३ । २ । ९५ ॥

पदाजिः । पदातिः । अत एव निर्देशादजेर्वी न । पदगः । पदोपहतः ॥

हिमहतिकाषिये पद् ॥ ३ । २ । ९६ ॥

हिमादिषूत्तरपदेषु पादसम्बन्धिनि ये च पादस्य ॥ पद्धिमम् । पद्धतिः । पत्काषी । पद्याः शर्कराः ॥

ऋच शसि ॥ ३ । २ । ९७ ॥

पादस्य पत् ॥ गायत्री पच्छः शंसति । ऋच इति किम् ? । पादशः श्लोकं वक्ति । द्वि अकारपाठात् ऋचः पादान् पश्येत्यत्र न ॥

शब्दनिष्कघोषमिश्रे वा ॥ ३ । २ । ९८ ॥

पादस्य पत् ॥ पच्छब्दः । पादशब्दः । पन्निष्कः । पादनिष्कः । पद्घोषः । पादघोषः । पन्मिश्रः । पादमिश्रः ॥

नस् नासिकायास्तःक्षुद्रे ॥ ३ । २ । ९९ ॥

नस्तः । नःक्षुद्रः ॥

उदकस्योदः पेषधिवासवाहने ॥ ३ । २ । १०४ ॥

उदपेषं पिनष्टि । उदधिर्घटः । उदवासः । उदवाहनः ॥

वैकव्यञ्जने पूर्ये ॥ ३ । २ । १०५ ॥

उत्तरपदे उदकस्योद ॥ उदकुम्भः । उदककुम्भः । व्यञ्जन इति किम् ? । उदकामत्रम् । एकेति किम् ? । उदकस्थालम् । पूर्य इति किम् ? । उदकदेशः ॥

मन्थौदनसक्तुबिन्दुवज्रभारहारवीवधगाहे वा ॥ ३ । २ । १०६ ॥

उदमन्थः । उदकमन्थः । इत्यादि ॥

नाम्न्युत्तरपदस्य च ॥ ३ । २ । १०७ ॥

उदकस्य पूर्वपदस्योद ॥ उदमेघः । उदधिः । लवणोदः । कालोदः ॥

ते लुग्वा ॥ ३ । २ । १०८ ॥

पूर्वोत्तरपदे नाम्नि ॥ सत्यभामा । सत्याभामा ॥

द्व्यन्तरनवर्णोपसर्गादप ईप् ॥ ३ । २ । १०९ ॥

द्वीपम् । अन्तरीपम् । नीपम् । समीपम् । उपसर्गादिति किम् ? । स्वापः । अनवर्णेति किम् ? । प्रापम् ॥

अनोर्देश ऊप् ॥ ३ । २ । ११० ॥

अपः । अनूपो देशः । देश इति किम् ? । अन्वीपं वनम् ॥

खित्यनव्ययारुषो मोऽन्तो ह्रस्वश्च ॥ ३ । २ । १११ ॥

स्वरस्योत्तरपदे ॥ ह्रमन्य । कालिंमन्या । अरुंतुद । खितीति किम् ? । द्रमानी । अनव्ययेति किम् ? । दोषामन्यमहः ॥

सत्यागदास्तोः कारे ॥ ३ । २ । ११२ ॥

मोन्त ॥ सत्यंकारः । अगदंकारः । अस्तुंकारः ॥

लोकम्पृणमध्यन्दिनानभ्याशमित्यम् ॥३।२।११३॥

एते कृतपूर्वपदमान्ता निपात्यन्ते ॥

भ्राष्ट्राग्नेरिन्धे ॥ ३ । २ । ११४ ॥

मोऽन्तः ॥ भ्राष्ट्रमिन्धः । अग्निमिन्धः ॥

अगिलाद्गिलगिलगिलयोः ॥ ३ । २ । ११५ ॥

मोन्त ॥ तिमिङ्गिलः । तिमिङ्गिलगिलः । अगिलादिति किम् ? । तिमिङ्गिलगिलः ॥

भद्रोष्णात् करणे ॥ ३ । २ । ११६ ॥

मोन्तः । भद्रंकरणम् । उष्णंकरणम् ॥

नवाऽखित्कृदन्ते रात्रेः ॥ ३ । २ । ११७ ॥

मोऽन्तः ॥ रात्रिंचर । रात्रिचरः । खिद्वर्जनं किम् ? । रात्रिम्मन्यमहः । कृदन्तेति किम् ? । रात्रिसुखम् । अन्तेति किम् ? । रात्र्यिता ॥

धेनोर्भव्यायाम् ॥ ३ । २ । ११८ ॥

मोन्तो वा ॥ धेनुंभव्या । धेनुभव्या ॥

अषष्ठीतृतीयादन्याद्दोऽर्थे ॥ ३ । २ । ११९ ॥

वा ॥ अन्यदर्थं । अन्यार्थं । षष्ठ्यादिवर्जनं किम् ? । अन्यस्य अन्येन वा अर्थः अन्यार्थं ॥

आशीराशास्थितास्थोत्सुकोतिरागे ॥ ३ । २ । १२० ॥

अन्याद् दोन्तः ॥ अन्यदीयः । अन्यत्कारक' ॥

नञत् ॥ ३ । २ । ३२५ ॥

उत्तरपदे ॥ अचौर. । उत्तरपदे किम् ? । न भुङ्क्ते ॥

त्यादौ क्षेपे ॥ ३ । २ । १२६ ॥

पद्रे नयत् ॥ अपचसि त्वं जाल्म । क्षेपे किम् ? । न पचति चैत्रः ॥

नगोऽप्राणिनि वा ॥ ३ । २ । १२७ ॥

नग', अगः, गिरि । अप्राणिनि किम् ? । अगोऽय शीतेन ॥

नखादय ॥ ३ । २ । १२८ ॥

नख । नभ्राट् ॥

अन् स्वरे ॥ ३ । २ । १२९ ॥

नञ उत्तरपदे ॥ अनन्तो जिन ॥

को कत्तत्पुरुषे ॥ ३ । २ । १३० ॥

स्वर ॥ कदश्व । तत्पुरुषे किम् ? । कूष्ट्रो देश । स्वर इत्येव । कुब्राह्मण ॥

रथवदे ॥ ३ । २ । १३१ ॥

कोः कत् ॥ कद्रथ । कद्वद ॥

तृणे जातौ ॥ ३ । २ । १३२ ॥

को कत् ॥ कत्तृणा रोहिषाख्या तृणजाति । जाताविति किम् ? । कत्तृणानि ॥

तृणे जातौ ॥ ३ । २ । १३३ ॥

को किमो वा ॥ कत्रय ॥

काक्षपथो

काक्षः । कापथम् ॥

पुरुषे वा ॥ ३ । २ । १३५ ॥

कोः काः ॥ कापुरुषः । कुपुरुषः ॥

अल्पे ॥ ३ । २ । १३६ ॥

कोरुत्तरपदे का° ॥ कामधुरम् । काम्लम् ॥

काकवौ वोष्णे ॥ ३ । २ । १३७ ॥

को° ॥ कोष्णम् । कवोष्णम् । बहुव्रीहौ तु कूष्णो देशः ॥

कृत्येऽवश्यमो लुक् ॥ ३ । २ । १३८ ॥

अवश्यकार्यम् ॥ कृत्य इति किम् ? । अवश्यलावकः ॥

समस्ततहिते वा ॥ ३ । २ । १३९ ॥

लुक् ॥ सततम् । सन्ततम् । सहितम् । सहितम् ॥

तुमश्च मन कामे ॥ ३ । २ । १४० ॥

समो लुक् ॥ भोक्तुमनाः । गन्तुकामः । समनाः । सकामः ॥

मांसस्यानड्घञि पचि नवा ॥ ३ । २ । १४१ ॥

लुक् ॥ मांस्पचनम् । मांसपचनम् । मांस्पाकः । मांसपाकः ॥

दिक्शब्दात् तीरस्य तारः ॥ ३ । २ । १४२ ॥

वा ॥ दक्षिणतारम् । दक्षिणतीरम् ॥

सहस्य सोऽन्यार्थे ॥ ३ । २ । १४३ ॥

उत्तरपदे वा ॥ पुत्रेण सह सपुत्रः । सहपुत्रः । अन्यार्थे किम् ? । सहजः ॥

नाम्नि ॥ ३ । २ । १४४ ॥

अन्यार्थे उत्तरपदे सहस्य सः ॥ साश्वत्थं वनम् । अन्यार्थे

इत्येव । सहैव ॥

अदृश्याधिके ॥ ३ । २ । १४५ ॥

उत्तरपदेऽन्यार्थे सहस्य स ॥ साग्निः कपोतः । सद्रोणा खारी ॥

ग्रन्थान्ते ॥ ३ । २ । १४७ ॥

उत्तरपदेऽव्ययीभावे सहस्य स । सकल ज्योतिषमधीते ॥

नाशिष्यगोवत्सहले ॥ ३ । २ । १४८ ॥

उत्तरपदे सहस्य सः ॥ स्वस्ति गुरवे सहशिष्याय । आशिषि किम् ? । सपुत्र । गवादिवर्जन किम् ? । स्वस्ति तुभ्य सगवे ? । सवत्साय ? । सहलाय ? ॥

समानस्य धर्मादिषु ॥ ३ । २ । १४९ ॥

उत्तरपदेषु स ॥ सधर्मा । सनामा । बहुवचनादाकृतिगणोऽयम् ॥

सब्रह्मचारी ॥ ३ । २ । १५० ॥

निपात्यते ॥

दृग्दृशदृक्षे ॥ ३ । २ । १५१ ॥

उत्तरपदे समानस्य स ॥ सदृक् । सदृशः । सदृक्ष ॥

अन्यत्यदादेरा ॥ ३ । २ । १५२ ॥

दृग्दृशदृक्षेषूत्तरपदेषु ॥ अन्यादृक् । अन्यादृश । अन्यादृक्ष । त्यादृक् । त्यादृश । त्यादृक्ष ॥

इदकिमीत्की ॥ ३ । २ । १५३ ॥

दृगादावुत्तरपदे ॥ ईदृक् । कीदृक् ॥

पृषोदरादय ॥ ३ । २ । १५५ ॥

निपात्यन्ते ॥ पृषोदरम् । बलाहकः । शकन्धुः । कर्कन्धुः ।

कुलटा इत्यादि । बहुवचनमाकृतिगणार्थम् ॥

वावाप्योस्तनिक्रीधाञ्नहोर्वपी ॥ २ । २ । १५६ ॥

यथासङ्ख्यम् ॥ वतंसः । अवतंसः । वक्रय । अवक्रय । पिधानम् । अपिधानम् । पिनद्धम् । अपिनद्धम् । धातुनियम नेच्छन्त्येके । पृषोदरादिमिमञ्च एव । तेन शिष्टप्रयोगोऽनुसरण ॥

समासेऽग्ने स्तुतः ॥ २ । ३ । १६ ।

सस्य षः ॥ अग्निष्टुत् ॥

ज्योतिरायुर्भ्यां च स्तोमस्य ॥ २ । ३ । १७ ॥

अग्ने परस्य सस्य षः समासे ॥ ज्योतिष्टोमः । आयुष्टोमः । अग्निष्टोमः ॥

निनद्याः स्नातेः कौशले ॥ २ । ३ । २० ॥

समासे सस्य षः ॥ निष्णः । निष्णातः । नदीष्णः । नदीष्णातः । कौशले किम् ? । निस्नातः । नदीस्नः ॥

प्रतेः स्नातस्य सूत्रे ॥ २ । ३ । २१ ॥

सस्य षः समासे ॥ प्रतिष्णातं सूत्रम् ॥

स्नानस्य नाम्नि ॥ २ । ३ । २२ ॥

प्रतेः सस्य षः समासे सूत्रे ॥ प्रतिष्णानं सूत्रम् । नाम्नि किम् ? । प्रतिस्नानमन्यत् ॥

वे स्त्रः ॥ २ । ३ । २३ ॥

सस्य षः समासे नाम्नि ॥ विष्टरो वृक्षः ॥

[illegible] ॥ २ । ३ । २४ ॥

नियात्ये ना[illegible] [illegible]गमो वर्गः ॥

गवियुधे स्थिरस्य ॥ २ । ३ । २५ ॥

सस्य षः समासे नाम्नि ॥ गविष्ठिरः । युधिष्ठिरः ॥

एत्यकः ॥ २ । ३ । २६ ॥

नाम्यन्तस्थाकवर्गात्सस्य षः समासे नाम्नि ॥ हरिषेणः । अक किम् ? । विष्वक्सेन ॥

भादितो वा ॥ २ । ३ । २७ ॥

सस्य षः समासे नाम्नि एकारे ॥ रोहिणिषेण । रोहिणिसेनः । इतः किम् ? । पुनर्वसुषेणः ॥

विकुशमिपरे स्थलस्य ॥ २ । ३ । २८ ॥

सस्य षः समासे ॥ विष्ठलम् । कुष्ठलम् । शमिष्ठलम् । परिष्ठलम् ॥

कपेर्गोत्रे ॥ २ । ३ । २९ ॥

स्थलस्य सस्य समासे षः ॥ कपिष्ठलो नाम गोत्रस्य प्रवर्त्तयिता ॥

गोऽम्बाऽऽम्बसव्यापद्वित्रिभूम्यग्निशेकुशङ्कुकङ्गुमञ्जिपुञ्जिबर्हिः परमेदिवे स्थस्य ॥ २ । ३ । ३० ॥

सस्य षः समासे ॥ गोष्ठम् । अम्बष्ठ । ङ्यापो बहुलं नाम्नीति ह्रस्वत्वे अम्बष्ठ । क्लिष्टनिर्देशादुभाभ्यामपि । आम्बष्ठः । सव्यष्ठ इत्यादि ॥

निर्दुस्सो सेधसन्धिसाम्नाम् ॥ २ । ३ । ३१ ॥

सस्य षः समासे ॥ निःषेध । दुःषेधः । सुषेधः । इत्यादि ॥

प्रष्ठोऽग्रगे ॥ २ । ३ । ३२ ॥

निपात्यते ॥ प्रष्ठ । प्रस्थोऽन्य ॥

भीरुष्ठानादयः ॥ २ । ३ । ३३ ॥

भीरुष्ठानम् । अङ्गुलिषङ्गः ॥

निष्प्राग्रेऽन्तःखदिरकार्श्याम्रशरेक्षुप्लक्षपीयूक्षाभ्यो वनस्य ॥ २ । ३ । ६६ ॥

नस्य णः ॥ निर्वणम् । प्रवणम् । इत्यादि ॥

द्वित्रिस्वरौषधिवृक्षेभ्यो नवाऽनिरिकादिभ्यः ॥ २ । ३ । ६७ ॥

वनस्य नस्य णः ॥ दूर्वावणम् । दूर्वावनम् । नीवारवणम् । नीवारवनम् । शिग्रुवणम् । शिग्रुवनम् । शिरीषवणम् । शिरीषवनम् ॥ अनिरिकादिभ्य इति किम् ? । इरिकावनम् । मिरिकावनम् ॥

गिरिनद्यादीनाम् ॥ २ । ३ । ६८ ॥

नस्य णो वा ॥ गिरिणदी । गिरिनदी । गिरिणखः । गिरिनखः ॥

पानस्य भावकरणे ॥ २ । ३ । ६९ ॥

पूर्वपदस्थेभ्यो रषृवर्णेभ्यः परस्य नस्य णो वा ॥ क्षीरपाणं क्षीरपानं स्यात् । क्षीरपाणं क्षीरपानं भाजनम् ॥

देशे ॥ २ । ३ । ७० ॥

पूर्वपदस्थाद्रषृवर्णात् पानस्य नस्य नित्यं णः ॥ क्षीरपाणा उशीनराः । तात्स्थ्यान्मनुष्याभिधानेऽपि देशो गम्यते । देश इति किम् ? । क्षीरपाना गोपालकाः ॥

ग्रामाग्रान्नियः ॥ २ । ३ । ७१ ॥

नस्य णः ॥ ग्रामणीः । अग्रणीः ॥

वाह्याद्वाहनस्य ॥ २ । ३ । ७२ ॥

वोढव्यं वाह्यम् । वह्यवाचिनो रेफादिमतः पूर्वपदाद्वाहनस्य नस्य

णः ॥ इक्षुवाहणम् । उह्यतेऽनेनेति वहनम् । तस्मात् स्वार्थिके प्रज्ञा-
द्यण्, अतो वा निपातनादुपान्त्यदीर्घत्वम् । वाह्यादिति किम् ? ।
सुरवाहनम् ॥

पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः ॥ २ । ३ । ६४ ॥

पोत्तरपदान्तनस्यादेरयुवपक्वाह्नः ॥ २ । ३ । ७५ ॥

पूर्वपदस्थाद्रघुवर्णादुत्तरस्य णः ॥ व्रीहिवापिणौ । व्रीहिवापिनौ ।
व्रीहिवापाणि, व्रीहिवापानि कुलानि । माहिष्वन् । माहिष्वन् । ब-
हुलवचनान्नाम्नापि स्यादेः । व्रीहिवापेण । व्रीहिवापेन । अयुवपक्वाह्न
इति किम् ? । आर्ययूना । सपक्वेन । दीर्घाह्नी शरत् ॥

वेदूतोऽनव्ययय्वृदीच्ङीयुवः पदे ॥ २ । ४ । ९८ ॥

ह्रस्व उत्तरपदे ॥ ग्रामणिपुत्रः । लक्ष्मीपुत्रः । ब्रह्मबन्धुपुत्रः ? ।
अव्ययादिवर्जनं किम् ? । काण्डीभूतम् । शकटूपुत्रः । कारीषगन्धी-
पुत्रः । गार्गीपुत्रः । श्रीकुलम् । भ्रूकुलम् ॥

ङ्यापो बहुलं नाम्नि ॥ २ । ४ । ९९ ॥

उत्तरपदे ह्रस्वः ॥ भरणिगुप्तः । शिलवहम् । क्वचिद्विकल्पः ।
रेवतिमित्रः । रेवतीमित्रः । क्वचिन्न, नान्दीमुखम् । फल्गुनीमित्रः ॥

त्वे ॥ २ । ४ । १०० ॥

ङ्याबन्तस्य बहुलं ह्रस्वः । रोहिणित्वम् । रोहिणीत्वम् । अ-
जत्वम् । अजात्वम् ॥

भ्रुवोऽच्च कुंसकुटौ ॥ २ । ४ । १०१ ॥

ह्रस्व उत्तरपदयोः । भ्रुकुंसः । भ्रकुंसः । भ्रुकुटिः । भ्रकुटिः ।
भ्रूकुंसभ्रूकुटिशब्दावपि अन्यत्र ॥

मालेषीकेष्टकस्यान्तेऽपि भारितूलचिते ॥ २ । ४ । १०२ ॥

उत्तरपदे ह्रस्वः ॥ मालभारी । उत्पलमालभारी । मालभारिणी । इषीकतूलम् । मुञ्जेषीकतूलम् । इष्टकचितम् । पक्वेष्टकचितम् ॥

गोण्या मेये ॥ २ । ४ । १०३ ॥

ह्रस्वः ॥ गोण्या मितो गोणिः ॥ इति समासाश्रयविधयः ॥

॥ अथ सर्वसमासशेषः ॥

कृत्तद्धितसमासैकशेषसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्च वृत्तयः । परार्थाभिधायिनी वृत्तिः । विग्रहो वृत्त्यर्थप्रतिपादकं वाक्यम् । स च लौकिकोऽलौकिकश्चेति द्विधा । लौकिको यथा, राज्ञः पुरुष इति । अयं साधुः परिनिष्ठितत्वात् । अलौकिकः, राजन् अस् पुरुष सु इति । अयञ्च प्रयोगानर्हत्वादसाधुः । समासः कश्चिन्नित्यः कश्चिद्वैकल्पिकः । अविग्रहः स्वपदकयावत्पदाघटितविग्रहो वा नित्यसमासः । यथा उन्मत्तगङ्गम् । हरौ इति अधिहरि, इत्यादि । तदितरो वैकल्पिकः । यथा राज्ञः पुरुषः, राजपुरुष इत्यादि । समासश्चतुर्धेति तु प्रायोवादः । बहुव्रीह्यव्ययीभावतत्पुरुषद्वन्द्वाधिकारबहिर्भूतानामपि विस्पष्टपटुरित्यादीनां समासानां विधानात् । पूर्वपदार्थप्रधानो ऽव्ययीभावः । उत्तरपदार्थप्रधानस्तत्पुरुषः । अन्यपदार्थप्रधानो बहुव्रीहिः । उभयपदार्थप्रधानो द्वन्द्वः, इत्यपि प्रवादः प्रायोऽभिप्राय एव । शाकप्रति उन्मत्तगङ्गमित्याद्यव्ययीभावे निष्कौशाम्बिरित्यादौ तत्पुरुषे द्वित्रा इत्यादिबहुव्रीहौ पाणिपादमित्यादिद्वन्द्वे च तस्याभावात् । किन्तु वक्ष्यमाणरीत्या षड्विधाः समासाः । स्याद्यन्तस्य स्याद्यन्तेन, राजपुरुषः । स्याद्यन्तेन, अनुव्यचलत् । नाम्ना, कुम्भकारः । धातुना, अजस्रम् । स्याद्यन्तस्य स्याद्यन्तेन अश्रीतपिबता । स्याद्यन्तेन, कुरुकटः । तत्पुरुषविशेषः कर्मधारयः । तद्विशेषो द्विगुः । अनेकपदत्वं द्वन्द्वबहुव्रीह्योरेव । तत्पुरुषस्य क्वचिदेव । बहुव्रीहिर्द्विविधः । तद्गुणसंविज्ञानोऽतद्गुणसंविज्ञानश्च । अवयवार्थः क्रियान्वयी यस्य स

आद्य । यथा, लम्बकर्ण आगच्छतीति । तदिरो द्वितीयः, यथा, दृष्टसागरः । नात्रावयवार्थस्य क्रियान्वयित्वम् ॥ इति सर्वसमासशेष ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसत्रिप्रशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरिविरचितायां लघुहेमप्रभायां समासप्रकरणम् ॥

॥ अथ तद्धिता ॥

तद्धितोऽणादि ॥ ६ । १ । १ ॥

वक्ष्यमाण' ॥ औपगव ॥

वाऽऽद्यात् ॥ ६ । १ । ११ ॥

पदद्वयमधिकृत स्यात् । तेन पक्षे वाक्य समासश्च, सूत्रादौ च निर्दिष्टात्प्रत्यय ॥

प्राग्जितादण् ॥ ६ । १ । १३ ॥

येऽर्थास्तेषु वा ॥ औपगव । भास्रिप्रप ॥

वृद्धि स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते ॥ ७ । ४ । १ ॥

प्रकृते ॥ दाक्षि । भार्गव' ॥

धनादे पत्यु ॥ ६ । १ । १४ ॥

प्राग्जितीयर्थेऽण् ॥

अवर्णेवर्णस्य ॥ ७ । ४ । ६८ ॥

अपदस्य तद्धिते लुक् ॥ धानपत' । आश्वपत ॥

अनिदम्यणपवादे च दित्यदित्यादित्ययमपत्युत्तरपदाञ्ञ्य ॥ ६ । १ । १५ ॥

प्राग्जितीयेर्थेऽपत्याद्यर्थे ॥ दैत्यः । आदित्यः । आदित्य्यः । याम्यः । प्राजापत्यः । अणपवादे च, आदित्यं । अत्र परत्वात् इञ् स्यात् । अनिदमीति किम् ? । आदितीयम् ॥

बहिषष्टीकण् च ॥ ६ । १ । १६ ॥

ष्यं प्राग्जितीयेऽर्थे ॥

प्रायोऽव्ययस्य ॥ ७ । ४ । ६५ ॥

तद्धितेऽपदस्यान्त्यस्वरादेर्लुक् । बाहीकः । बाह्यः ॥

कल्यग्नेरेयण् ॥ ६ । १ । १७ ॥

प्राग्जितीयेऽर्थेऽनिदम्यणपवादे च । कालेयम् । आग्नेयम् ॥

पृथिव्या आञ् ॥ ६ । १ । १८ ॥

पार्थिव । पार्थिवा । पार्थिवी ॥

उत्सादेरञ् ॥ ६ । १ । १९ ॥

औत्सम् । औदपानम् ॥

बष्कयादसमासे ॥ ६ । १ । २० ॥

अञ् ॥ बाष्कयः । असमास इति किम् ? । सौबष्कयि ॥

देवाद्यञ् च ॥ ६ । १ । २१ ॥

अञ् ॥ दैव्यम् । दैवम् ॥

अः स्थाम्नः ॥ ६ । १ । २२ ॥

अश्वत्थाम ॥ इत्यपत्यादिप्राग्जितीयार्थसाधारणाः प्रत्ययाः ॥

द्विगोरनपत्ये यस्वरादेर्लुबद्विः ॥ ६ । १ । २४ ॥

प्राग्जितीयेर्थे भूतस्य प्रत्ययस्य ॥ द्विरथ । पञ्चकपालः । अनपत्य इति किम् ? । द्वैमातुर । अद्विरिति किम् ? । पाञ्चकपालम् ॥

प्राग्वतः स्त्रीपुंसाद् नञ्स्नञ् ॥ ६ । १ । २५ ॥

येऽर्थास्तेष्वनिदम्यणपवादे च ॥ स्त्रैणम् । पौंस्नम् । प्राग्वत इति किम् ? । स्त्रीवत् ॥

त्वे वा ॥ ६ । १ । २६ ॥

स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ । स्त्रैणम् । स्त्रीत्वम् । स्त्रीता । पौंस्नम् । पुंस्त्वम् । पुंस्ता ॥

गोः स्वरे यः ॥ ६ । १ । २७ ॥

गव्यम् । गव्यः । स्वर इति किम् ? । गोमयम् ॥

ङसोऽपत्ये ॥ ६ । १ । २८ ॥

यथाविहितमणादयः ॥

अस्वयम्भुवोऽव् ॥ ७ । ४ । ७० ॥

उवर्णान्तस्यापदस्य तद्धिते ॥ औपगवः । औपगवी ॥

आद्यात् ॥ ६ । १ । २९ ॥

अपत्ये यस्तद्धितः स परमप्रकृतेरेव ॥ पौत्राद्यपत्ये सर्वपूर्वजानामपि परमप्रकृतेः पारम्पर्येण सम्बन्धादपत्यं भवतीति अनन्तरवृद्धयुवभ्योऽपि प्रत्ययं प्राप्नोतीति नियमार्थ आरम्भः । उपगोरपत्यमनन्तरं वृद्धं वा औपगवः । तस्यापि औपगविः । औपगवेरपि औपगवः ॥

पौत्रादि वृद्धम् ॥ ६ । १ । २ ॥

परमप्रकृतेरपत्यम् ॥ गार्ग्यः । पौत्रादीति किम् ? । गार्गिः ॥

वंश्यज्यायोभ्रात्रोर्जीवति प्रपौत्राद्यस्त्री युवा ॥६।१।३॥

वंश्यः पित्रादिरात्मनः कारणम् । ज्यायान् भ्राता वयोऽधिक एकपितृकः एकमातृको वा । गार्ग्यायणः । अस्त्रीति किम् ? । गार्गी ॥

सपिण्डे वय स्थानाधिके जीवद्वा ॥ ६ । १ । ४ ॥

जीवति मर्पोत्राद्यस्त्री युवा ॥ पितृव्ये पितामहप्य भ्रा॰रि वा वयोधिके जीवति जीवद्वाग्र्गस्यापत्यं गार्ग्यः गार्ग्यायणो वा । अन्यद् गार्ग्यं ॥

युववृद्ध कुत्सार्चे वा ॥ ६ । १ । ५ ॥

यथासंख्यं युवा ॥ गार्ग्यः गार्ग्यायणो वा युवा जाल्मः । अन्यत्र गार्ग्यायण एव । वृद्धमर्चि । गार्ग्यायणः गार्ग्यो वा । अन्यत्र गार्ग्य एव । अस्त्रीत्येव । स्त्री गार्गी ॥

वृद्धाद्यूनि ॥ ६ । १ । ३० ॥

यून्यपत्ये विवक्षिते यःप्रत्यय स आद्याद् वृद्धात् परम्कृतोर्ये वृद्धप्रत्ययस्तदन्ताद्भवति । आ द्यात् इत्यस्यापवादः । गार्ग्यस्यापत्यं युवा गार्ग्यायणः । एवं दाक्षायणादि । आद्यादित्येव । औपगविः ॥

अत इञ् ॥ ६ । १ । ३१ ॥

इसन्ताद्पत्ये । दाक्षिः ॥

वहीनरस्यैत् ॥ ७ । ४ । ४ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादे स्वरस्य ॥ वैहीनरिः ॥

य्वः पदान्तात्प्रागैदौत् ॥ ७ । ४ । ५ ॥

ञ्णिति तद्धिते इवर्णोवर्णयोस्तत्प्राप्तौ वृद्धिप्रसंगे तयोरेव स्थाने यौ य्वौ पदान्तौ ताभ्यां प्राग् यथासंख्यमैदौतौ स्याताम् । नैयसनम् । सौवश्वि॰ । य्व इति किम् ? । सौवर्णयः । पदान्तादिति किम् ? । यत इमे याताः ॥

द्वारादे ॥ ७ । ४ । ६ ॥

... वृद्धिप्राप्तौ ताभ्यामेव प्रा-

ऐदौतौ ञ्णिति तद्धिते । दौवारिकः । स्वादेरितीति प्रतिषेधात् द्वा-रादिपूर्वाणामपि । दौवारपालिः ॥

न अस्वङ्गादेः ॥ ७ । ४ । ९ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्व मागैदौतौ । व्यावक्रोशी । स्वाङ्गिः । व्याङ्गिः ॥

श्वादेरिति ॥ ७ । ४ । १० ॥

ञ्णिति तद्धिते च मागैर्न । श्वामहिः । इतीति किम् ? । शौवदानम् ॥

इञः ॥ ७ । ४ । ११ ॥

श्वादेः मागैर्न ञ्णिति तद्धिते । श्वामरम् ॥

बाह्वादिभ्यो गोत्रे ॥ ६ । १ । ३२ ॥

अपत्ये इञ् । स्वापत्यसन्तानस्य स्वव्यपदेशकारणमृषिरदृषिर्वा प्रथमस्तदपत्यं गोत्रम् । बाहविः । औपबाकविः । नैवापकिः । इतःप्रभृति गोत्र इत्यधिकारात् गोत्रे सम्भवति यतोऽन्यत्र प्रतिषेधः ॥

शीर्षः स्वरे तद्धिते ॥ ३ । २ । १०३ ॥

शिरसः ॥ हास्तिशीर्षिः ॥

वर्मणोऽचकात् ॥ ६ । १ । ३३ ॥

अपत्ये इञ् ॥ ऐन्द्रवर्मिः । अचकादिति किम् ? । चामकवर्मण । -अनो लोपे प्राप्ते ॥

अणि ॥ ७ । ४ । ५२ ॥

अनन्तस्यान्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ इति निषेधः ॥

संयोगादिनः ॥ ७ । ४ । ५३ ॥

संयोगात्परो य इन् तदन्तस्यान्त्यस्वरादेरणि लुग् न । शांखिन ॥

गाथिविदथिकेशिपणिगणिनः ॥ ७ । ४ । ५४ ॥

अण्यन्त्यस्वरादेर्लुग्न ॥ गाथिनः । वैदथिनः । कैशिनः । पाणिनः । गाणिनः ॥

अवर्मणो मनोऽपत्ये ॥ ७ । ४ । ५९ ॥

अण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् । सौषाम॰ । अवर्मण इति किम् ? । चाक्रवर्मण ॥

हितनाम्नो वा ॥ ७ । ४ । ६० ॥

अपत्यार्थेऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् ॥ हैतनाम. । हैतनामन ॥

पादिहन्धृतराज्ञोऽणि ॥ २ । १ । ११० ॥

अतो लुक् ॥ औरणः । भ्रौणघ्नः । वार्त्रघ्न । धार्तराज्ञः ॥

लोम्नोऽपत्येषु ॥ ६ । १ । २३ ॥

अ॰ । उडुलोमा । बहुवचननिर्देशात् एकस्मिन्नपत्ये द्वयोश्च बाह्वादित्वादिञेव । औडुलोमि । औडुलोमी ॥

अजादिभ्यो धेनो॰ ॥ ६ । १ । ३४ ॥

अपत्ये इञ् ॥ आजधेनविः । बाष्कधेनवि ॥

ब्राह्मणाद्वा ॥ ६ । १ । ३५ ॥

धेनोरपत्ये इञ् ॥ ब्राह्मणधेनवि॰ । ब्राह्मणधेनव॰ ॥

भूय सभूयोऽम्भोऽमितौजस स्लुक् च ॥६।१।३६॥

अपत्ये इञ् ॥ भौयि । साभूयि॰ । आम्भि॰ । आमितौजि ॥

शालङ्कयौदिपाडिवाड्वलि ॥ ६ । १ । ३७ ॥

इञन्त निपात्यते ॥ शालङ्कि । औदि. । पाडिः । वाड्वलिः ॥

व्यासवरुटसुधातृनिपादबिम्बचण्डालादन्त्यस्य चाक् ॥ ६ ... ३८ ॥

अपत्ये इञ् तद्योगे ऐयार ॥ नैपासकिः । बास्टकिः । सौभाकिः । नैपादकिः । वैम्बकिः । चाण्डालकिः ॥

पुनर्भूपुत्रदुहितृननान्दुरनन्तरेऽञ् ॥ ६ । १ । ३९ ॥

पौनर्भव । पौत्र । दौहित्र । नानान्द्र ॥

परस्त्रियाः परशुश्चासावर्ण्ये ॥ ६ । १ । ४० ॥

अनन्तरेऽञ् ॥ पारशव । असावर्ण्य इति किम् ? । पारस्त्रैणेयः ॥

विदादेर्वृद्धे ॥ ६ । १ । ४१ ॥

अञ् ॥ वैदः । और्वः ॥

यञञोऽश्यापर्णान्तगोपवनादेः ॥ ६ । १ । १२६ ॥

बहुगोत्रार्थस्य यः प्रत्ययस्तस्याऽस्त्रिया लुप् ॥ गर्गाः । विदाः । अश्यापर्णेत्यादि किम् ? । गौपवनाः ॥

गर्गादेर्यञ् ॥ ६ । १ । ४२ ॥

वृद्धे ॥ गार्ग्य । वात्स्य । गर्गाः । वत्साः । वैयाघ्रपद्यः । आवट्यः । कात्य । पौतिमाष्य । कौण्डिन्य ॥

जातिश्च णितद्धितयस्वरे ॥ ३ । २ । ५१ ॥

अन्या परतः स्त्री विषयभूते पुंवद्भूद ॥ इति पुंवद्भावस्तु न । कौण्डिन्यागस्त्येति निर्देशेन तस्यानित्यत्वात् ॥

कौण्डिन्यागस्त्ययोः कुण्डिनागस्ती च ॥६।१।१२७॥

बहुगोत्रार्थयोर्यञोऽणश्चास्त्रिया लुप् ॥ कुण्डिनाः । अगस्तयः ॥

मधुबभ्रोर्ब्राह्मणकौशिके ॥ ६ । १ । ४३ ॥

वृद्धे यञ् ॥ माधव्यो ब्राह्मणः । बाभ्रव्यः कौशिकः ॥

कपिबोधादाङ्गिरसे ॥ ६ । १ । ४४ ॥

वृद्धे यञ् ॥ कार्प्यः आङ्गिरसः। एवं बौध्य ॥

वतण्डात् ॥ ६ । १ । ४५ ॥

आङ्गिरसे वृद्धे यञेव ॥ वातण्ड्य आङ्गिरसः ॥

स्त्रियां लुप् ॥ ६ । १ । ४६ ॥

वतण्डादाङ्गिरसे यञः ॥ वतण्डी ।

कुञ्जादेर्ञायन्य. ॥ ६ । १ । ४७ ॥

वृद्धे ॥ कौञ्जायन्यः । ब्राध्नायन्यः ॥

स्त्रीबहुष्वायनञ् ॥ ६ । १ । ४८ ॥

कुञ्जादेर्बहुत्वविशिष्टे वृद्धे स्त्रियां चाऽबहुत्वेऽपि आयनञ् ॥ कौञ्जायनी । ब्राध्नायनी । कौञ्जायनाः । ब्राध्नायनाः ॥

अश्वादे. ॥ ६ । १ । ४९ ॥

वृद्धे आयनञ् ॥ आश्वायनः । शाङ्खायनः ॥

शपभरद्वाजादात्रेये ॥ ६ । १ । ५० ॥

वृद्धे आयनञ् ॥ शापायनः । भारद्वाजायनः ॥

भर्गात्त्रैगर्ते ॥ ६ । १ । ५१ ॥

वृद्धे आयनञ् ॥ भार्गायणस्त्रैगर्त. ॥

आत्रेयाद्भारद्वाजे ॥ ६ । १ । ५२ ॥

यून्यायनञ् ॥ आत्रेयायणो भारद्वाज ॥

त्रिदार्पादणिञो ॥ ६ । १ । १४० ॥

बिदार्षश्च योऽपत्यप्रत्ययस्तदन्तात्परस्य यून्यण इञश्च लुप् ॥ इतीञो लुप् । तैकायनि. पिता । तैकायनि. पुत्रः । वासिष्ठः पिता । वासिष्ठ पुत्रः ॥

नडादिभ्य ॥ ६ । १ । ५३ ॥

वृद्धे ॥ नाडायनः । चारायण. । आमुष्यायण ॥

दण्डिहस्तिनोरायने ॥ ७ । ४ । ४५ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ दाण्डिनायन· ॥ हास्तिनायनः॥

यञिञ ॥ ६ । १ । ५४ ॥

वृद्धे पून्यायनण् ॥ गार्ग्यायण । दाक्षायणः ॥

हरितादेरञ ॥ ६ । १ । ५५ ॥

बिदायन्तर्गणो हरितादि· ॥ वृद्धे योऽञ् तदन्तादूपून्यायनण्। हारितायन. । कैन्दासायन ॥

क्रोष्टुशलङ्कोर्लुक् च ॥ ६ । १ । ५६ ॥

वृद्धे आयनण् ॥ क्रोष्टायन । शालङ्कायन· ॥

दर्भकृष्णाग्निशर्मरणशरद्वच्छुनकादाग्रायणब्राह्मणवार्षगण्यवाशिष्ठभार्गववात्स्ये ॥ ६ । १ । ५७ ॥

वृद्धे यथासङ्ख्यमायनण् ॥ दार्भायण आग्रायण· । कार्ष्णायनो ब्राह्मण । आग्निशर्मायणो वार्षगण्य । राणायनो वाशिष्ठ । शारद्वतायनो भार्गव । शौनकायनो वात्स्य· ॥

जीवन्तपर्वताद्वा ॥ ६ । १ । ५८ ॥

वृद्धे आयनण्॥ जैवन्तायन । जैवन्ति. । पार्वतायन· । पार्वति ॥

द्रोणाद्वा ॥ ६ । १ । ५९ ॥

अपत्यमात्रे आयनण् ॥ द्रौणायन । द्रौणिः ॥

शिवादेरण् ॥ ६ । १ । ६० ॥

अपत्ये ॥ शैवः । प्रौष्ठ ॥

ऋषिवृष्ण्यन्धककुरुभ्य ॥ ६ । १ । ६१ ॥

अपत्येऽण् ॥ वाशिष्ठः । वैश्वामित्र' । वासुदेवः । श्वाफल्कः । नाकुल ॥

कन्यात्रिवेण्या' कनीनत्रिवण च ॥ ६ । १ । ६२ ॥

अपत्येऽण् ॥ कानीनः । त्रैवण. ॥

शुङ्गाभ्याम्भारद्वाजे ॥ ६ । १ । ६३ ॥

अपत्येऽण् ॥ शौङ्गो भारद्वाजः ॥

विकर्णच्छगलाद्वात्स्यात्रेये ॥ ६ । १ । ६४ ॥

अपत्येऽण् ॥ वैकर्णः । छागलः ॥

णश्च विश्रवसो विशूलुक् च वा ॥ ६ । १ । ६५ ॥

अपत्येऽण् ॥ वैश्रवण । रावणः ॥

सख्यासभद्रान्मातुर्मातुर् च ॥ ६ । १ । ६६ ॥

अपत्येऽण् ॥ द्वैमातुरः । सांमातुरः । भाद्रमातुर' ॥

सम्बन्धिनां सम्बन्धे ॥ ७ । ४ । १२१ ॥

संबन्धिशब्दाना यत्कार्यमुक्त तत्सबन्ध एव ॥ इतिवचनाद्धान्यमातुर्न । द्वैमातः ॥

अदोर्नदीमानुपीनाम्न ॥ ६ । १ । ६७ ॥

अपत्येऽण् । यामुन. मणेत' । दैवदत्त । अदोरिति किम ? । चान्द्रभागेय ॥

पीलासाल्वामण्डूकाद्वा ॥ ६ । १ । ६८ ॥

अपत्येऽण् ॥ पैल' । पैलेय' । साल्व' । साल्वेय' । माण्डूक' । माण्डूकि ॥

दितेश्चैयण् वा ॥ ६ । १ । ६९ ॥

मण्डूकादपत्ये ॥ दैत्य । माण्डूकेयः । माण्डूकि' ॥

ङयाप्त्यूङः ॥ ६ । १ । ७० ॥

अपत्ये एयण् ॥ सौपर्णेयः ॥

एयेऽग्नायी ॥ ३ । २ । ५२ ॥

तद्धिते परतः स्त्री पुंवत् ॥ आग्नेयः । जातिश्च णितद्धितयस्वरे इति सिद्धे नियमार्थमिदम् । तेन यौवतेय इत्यादौ न पुंवत् ॥ श्यैनतेय । यौवतेय ॥

अकद्रूपाण्ड्वोरुवर्णस्यैये ॥ ७ । ४ । ६९ ॥

तद्धिते लुक् ॥ कामण्डलेयः । कद्रूपाण्ड्वोस्तु । काद्रवेयः । पाण्डवेयः ॥

द्विस्वरादनद्याः ॥ ६ । १ । ७१ ॥

ङयाप्त्यूङन्तादपत्ये एयण् ॥ दासेयः । अनद्या इति किम् ? । सैप्रः ॥

इतोऽनिञः ॥ ६ । १ । ७२ ॥

द्विस्वरादपत्ये एयण् ॥ नाभेयः । नैधेय । अनिञ इति किम् ? । दाक्षायणः । द्विस्वरादित्येव । मारीच ॥

शुभ्रादिभ्यः ॥ ६ । १ । ७३ ॥

अपत्ये एयण् ॥ शौभ्रेय । वैष्टपुरेयः । गाङ्गेयः ॥

प्रवाहणस्यैये ॥ ७ । ४ । २१ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेर्वृद्धिः परस्य तु वा ॥ प्रावाहणेय । प्रवाहणेयः ।

एयस्य ॥ ७ । ४ । २२ ॥

एयान्तांशात्परस्य वाहनस्य ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेर्वृद्धिः परस्य तु वा ॥ प्रावाहणेयिः । प्रवाहणेयिः ॥

एये जिह्माशिनः ॥ ७ । ४ । ४७ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ जैहाशिनेयः ॥

श्यामलक्षणाद्वाशिष्ठे ॥ ६ । १ । ७४ ॥

अपत्ये एयण् ॥ श्यामेयो लाक्षणेयो वाशिष्ठ ॥

विकर्णकुषीतकात्काश्यपे ॥ ६ । १ । ७५ ॥

अपत्ये एयण् ॥ वैकर्णेयः कौपीतकेय काश्यप । वै।र्गि कौ-पीतकिरन्यः ॥

भ्रुवो भ्रुव् च ॥ ६ । १ । ७६ ॥

अपत्ये एयण् ॥ भ्रौवेयः ॥

कल्याण्यादेरिन् चान्तस्य ॥ ६ । १ । ७७ ॥

अपत्ये एयण् ॥ काल्याणिनेयः ॥

हृद्भगसिन्धो. ॥ ७ । ४ । २५ ॥

हृदाद्यन्तानां पूर्वपदस्योत्तरपदस्य च स्वरेष्वादेर्वृद्धिर्ञ्णिति त-द्धिते ॥ सौहार्दम् । सौभागिनेयः । साक्तुसैन्धव । बहुलाधिकारात् सौहृद दौर्हृदमित्यपि ॥

अनुशतिकादीनाम् ॥ ७ । ४ । २७ ॥

ञ्णिति तद्धिते पूर्वोत्तरपदयोः स्वरेष्वादे स्वरस्य वृद्धि ॥ पारस्त्रैणेयः॥

कुलटाया वा ॥ ६ । १ । ७८ ॥

अपत्ये एयण् इन् चान्तस्य ॥ कौलटिनेयः । कौलटेय ॥

चटकाण्णैरः स्त्रियां तु लुप् ॥ ६ । १ । ७९ ॥

अपत्ये ॥ चाटकैर । अस्त्रियामित्येव सिद्धे प्रत्ययान्तरबाधनार्थं णैरविधानम् ॥

क्षुद्राभ्य वा ॥ ६ । १ । ८० ॥

अपत्ये॥ अङ्गहीना अनियतपुस्का वा स्त्रिय क्षुद्राः। काणेरः। काणेय । दासेर. । दासेयः । नाटेरः । नाटेय ॥

गोधाया दुष्टे णारश्च ॥ ६ । १ । ८१ ॥

अपत्ये एरण् ॥ गौधार' । गौधेर । योऽहिना गोधायां जन्यते ॥

जण्टपण्टात् ॥ ६ । १ । ८२ ॥

अपत्ये णार ॥ जाण्टारः । पाण्टार' ॥

चतुष्पाद्भ्य एयञ् ॥ ६ । १ । ८३ ॥

अपत्ये ॥ कामण्डलेयः । सौरभेय' ॥

गृष्ट्यादेः ॥ ६ । १ । ८४ ॥

अपत्ये एयञ् ॥ गार्ष्टेय । हार्ष्टेयः । मित्रयोरपत्यमिति विग्रह ऋष्यणि प्राप्ते एयञ् ॥

केकयमित्रयुप्रलयस्य यादेरिय् च ॥ ७ । ४ । २ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादे स्वरस्य वृद्धिः ॥ इतीयादेशे प्राप्ते ॥

सारवैक्ष्वाकमैत्रेयभ्रौणहत्यधैवत्यहिरण्मयम् ॥ ७ । ४ । ३० ॥

एते निपात्यन्ते ॥ इति युलोपः । मैत्रेय ॥

यस्कादेर्गोत्रे ॥ ६ । १ । १२५ ॥

य. प्रत्ययस्तदन्तस्य बहुगोत्रार्थस्य यस्कादेर्य' प्रत्ययस्तस्यास्त्रिया लुप् ॥ यस्का । लह्या' । मित्रयव' । गोत्र इति किम् ? । यास्काश्छात्रा. ॥

वाडवेयो वृषे ॥ ६ । १ । ८५ ॥

एयणेयञ् वा निपात्यते ॥ वाडवेय' ॥

रेवत्यादेरिकण् ॥ ६ । १ । ८६ ॥

अपत्ये ॥ रैवतिकः । आश्वपालिकः ॥

वृद्धस्त्रिया· क्षेपे णश्च ॥ ६ । १ । ८७ ॥

अपत्ये इकण् ॥

तद्धितयस्वरेऽनाति ॥ २ । ४ । ९२ ॥

व्यञ्जनादपत्ययस्य तद्धिते लुक् ॥ गार्गो गार्गिको वा जाल्मः ॥

भ्रातुर्व्यः ॥ ६ । १ । ८८ ॥

अपत्ये ॥ भ्रातृव्यः ॥

ईय· स्वसुश्च ॥ ६ । १ । ८९ ॥

भ्रातुरपत्ये ॥ भ्रात्रीयः । स्वस्रीय· ॥

मातृपित्रादेर्डेयणीयणौ ॥ ६ । १ । ९० ॥

स्वसुरपत्ये ॥ मातृष्वसेयः । मातृष्वस्रीयः । पैतृष्वसेयः । पैतृष्वस्रीय ॥

श्वशुराद्य ॥ ६ । १ । ९१ ॥

अपत्ये ॥ श्वशुर्यः । सम्बन्धिना सम्बन्धे । स्वशुरो नाम कश्चिद् तस्यापत्यं श्वाशुरिः ॥

जातौ राज्ञः ॥ ६ । १ । ९२ ॥

अपत्ये य ॥

अनोऽट्ये ये ॥ ७ । ४ । ५१ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ राजन्य क्षत्रियजातिश्चेत् । अट्य इति किम् ? । राज्यम् ॥

मनोर्याणौ षश्चान्तः ॥ ६ । १ । ९४ ॥

अपत्ये जातौ । मनुष्या । मानुषाः ॥

माणवः कुत्सायाम् ॥ ६ । १ । ९५ ॥

मनुशब्दादौत्सर्गिकोऽणपत्ये णत्वं निपात्यते ॥ मनोरपत्यं कुत्सितं मूढं माणवः ॥

कुलादीनः ॥ ६ । १ । ९६ ॥

अपत्ये ॥ कुलीनः । उत्तरसूत्रे समासे मतिषेधादिह कुलान्तः केवलश्च गृह्यते । बहुकुलीनः ॥

येयकञावसमासे वा ॥ ६ । १ । ९७ ॥

कुलान्तात् कुलाच्चापत्ये ॥ कुल्यः । कौलेयकः । कुलीनः । बहुकुल्यः । बाहुकुलेयकः । बहुकुलीनः । असमास इति किम् ? । आढ्यकुलीनः ॥

दुष्कुलादेयण् वा ॥ ६ । १ । ९८ ॥

अपत्ये ॥ दौष्कुलेयः । दुष्कुलीनः ॥

महाकुलाद्वाञीनञौ ॥ ६ । १ । ९९ ॥

अपत्ये ॥ माहाकुलः । माहाकुलीनः । महाकुलीनः ॥

कुर्वादेर्ञ्यः ॥ ६ । १ । १०० ॥

अपत्ये ॥ कौरव्यः । शाङ्कव्यः ॥

सम्राजः क्षत्रिये ॥ ६ । १ । १०१ ॥

अपत्ये ञ्यः ॥ साम्राज्यः क्षत्रियश्चेत् ॥

सेनान्तकारुलक्ष्मणादिञ् च ॥ ६ । १ । १०२ ॥

ञ्योऽपत्ये । हारिषेणिः । हारिषेण्यः । तान्तुवायिः । तान्तुवाय्यः ।

लाक्ष्मणिः । लाक्ष्मण्यः ॥

सुयाम्नः सौवीरेष्वायनिञ् ॥ ६ । १ । १०३ ।

अपत्ये ॥ सौयामायनिः ॥

पाण्टाहृतिमिमताण्णश्च ॥ ६ । १ । १०४ ॥

सौवीरेषु जनपदे योऽर्थस्तत्र वर्तमानादपत्ये आयनिञ् । पाण्टाहृतः, पाण्टाहृतायनिर्वा सौवीरगोत्र ॥ मैमतः । मैमतायनि ॥

भागवित्तितार्णविन्दवाऽऽकशापेयान्निन्दायामिकण् वा ॥ ६ । १ । १०५ ॥

सौवीरेषु यो वृद्धस्तत्र वर्तमानाद्यूनि ॥ भागवित्तिक, भागवित्तायनो वा जाल्मः । तार्णविन्दविक । तार्णविन्दवि. । आकशापेयिक । आकशापेयि ॥

सौयामायनियामुन्दायनिवार्ष्यायणेरीयश्च वा ॥ ६ । १ । १०६ ॥

सौवीरवृद्धवृद्धेर्यूनीकण् निन्दायाम् ॥ सौयामायनीयः । सौयामायनिक । सौयामायनिर्वा निन्द्यो युवा । यामुन्दायनीयः । यामुन्दायनिकः । यामुन्दायनि. । वार्ष्यायणीय । वार्ष्यायणिकः । वार्ष्यायणि ॥

तिकादेरायनिञ् ॥ ६ । १ । १०७ ॥

अपत्ये ॥ तैकायनि. । तैकवायनि. ॥

दगुकोशलकर्मारच्छागवृषाद्यादि ॥ ६ । १ । १०८ ॥

अपत्ये आयनिञ् ॥ दागव्यायनि । कौशल्यायनि । कार्मार्यायणि । छाग्यायनि । वार्ष्यायणि । ॥

द्विस्वरादण. ॥ ६ । १ । १०९ ॥

अपत्ये आयनिञ् ॥ फार्मायणिः ॥

वृद्धिर्यस्य स्वरेष्वादि. ॥ ६ । १ । ८ ॥

स दुसञ्ज्ञ ॥

अवृद्धाद्दोर्नवा ॥ ६ । १ । ११० ॥

अपत्ये आयनिञ् ॥ आम्रगुप्तायनि । आम्रगुप्ति ॥

वाशिन आयनौ ॥ ७ । ४ । ४६ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ वाशिनायनि ॥

पुत्रान्तात् ॥ ६ । १ । ११ ॥

दोरपत्ये आयनिञ् वा ॥ गार्गीपुत्रायणि. । गार्गीपुत्रि ॥

चार्मिवर्मिगारेटकार्कटयकाकलङ्कावाकिनाच्च क-

श्चान्तोऽन्त्यस्वरात् ॥ ६ । १ । ११२ ॥

पुत्रान्ताद्दोरायनिञ् वा ॥ चार्मिकायणि । चार्मिण । वा-
कायणि । वार्मिण । गारटकायनि । गारटि । कार्कट्यकायनि
काकव्यायन । काककायनि । काकि । लाङ्कायनि । लाङ्कय
वाकिनकायनि । वाकिनि । गार्गीपुत्रकायणि । गार्गीपुत्रि

अदोरायनि प्राय ॥ ६ । १ । ११३ ॥

अपत्ये वा ॥ ग्लुचुकायनि । ग्लौचुकि । प्राय किम् ? ।
क्षिः । अदोरिति किम् ? । औपगवि ॥

राष्ट्रक्षत्रियात्सरूपाद्राजापत्ये द्विरञ् ॥६।१।११४॥

यथासंख्यम् । वैदेह. । वैदेहौ । विदेहा. राजानोऽपत्यानि वा
सरूपादिति किम् ? । दाशरथि ॥

गान्धारिसाल्वेयाभ्याम् ॥ ६ । १ । ११५ ॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थाभ्यां सरूपाभ्यां राजापत्ये द्रिरञ् । गान्धारयः । साल्वेया ॥

पुरुमगधकलिङ्गसूरमसद्विस्वरादण् ॥६।१।११६॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थात्सरूपाद्राजापत्ये द्रिः ॥ पौरवः । मागधः । मगधाः । कालिङ्गः । सौरमसः । आङ्गः ॥

साल्वांशप्रत्यग्रथकालकूटाश्मकादिञ् ॥६।१।११७॥

सरूपराष्ट्रक्षत्रियार्थाद्राजापत्ये द्रिः ॥ औदुम्बरिः । उदुम्बराः । प्रात्यग्रथिः । कालकूटिः । आश्मकिः ॥

दुनादिकुर्वित्कोशलाजादाञ्ञ्यः ॥ ६ । १ । ११८ ॥

सरूपराष्ट्रक्षत्रियार्थाद्राजापत्ये द्रिः ॥ आम्बष्ठ्यः । अम्बष्ठाः । नैषध्यः । कौरव्यः । आवन्त्यः । कौशल्यः । आजाद्यः ॥

पाण्डोर्ड्यण् ॥ ६ । १ । ११९ ॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थात्सरूपाद्राजापत्ये द्रिः ॥ पाण्ड्यः । पाण्ड्यौ । पाण्डवः ॥

शकादिभ्यो द्रेर्लुप् ॥ ६ । १ । १२० ॥

शकानां राजा शकस्यापत्यं वा शकः । यवनः ॥

कुन्त्यवन्तेः स्त्रियाम् ॥ ६ । १ । १२१ ॥

द्रेर्ण्यस्य लुप् ॥ कुन्ती । अवन्ती । स्त्रियामिति किम् ? । कौन्त्यः ॥

कुरोर्वा ॥ ६ । १ । १२२ ॥

द्रेर्ण्यस्य स्त्रियां लुप् । कुरूः । कौरव्यायणी ॥

द्रेरञणोऽप्राच्यभर्गादेः ॥ ६ । १ । १२३ ॥

स्त्रियां लुप् । शूरसेनी । मद्री । दरत् । मत्सी । अप्राच्येत्यादि

किम् ? । पाञ्चाली । भार्गी । कारुषी ॥

वहुष्वस्त्रियाम् ॥ ६ । १ । १२४ ॥

अन्तस्य बह्वर्थस्य यो द्रिस्तस्य लुप् ॥ पञ्चालाः । अस्त्रियामिति किम् ? । पाञ्चाल्य ॥

भृग्वङ्गिरस्कुत्सवशिष्ठगोतमाऽत्रेः ॥ ६ । १ । १२८ ॥

य प्रत्ययस्तदन्तस्य बहुगोत्रार्थस्य यः प्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् ॥ भृगवः । अङ्गिरसः । कुत्साः । वशिष्ठाः । गोतमाः । अत्रयः ॥

प्राग्भरते बहुस्वरादिञः ॥ ६ । १ । १२९ ॥

बहुषु गोत्रे यः प्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् । क्षीरकलम्भाः । उद्दालकाः । प्राग्भरत इति किम् ? । बालाकयः । बहुस्वरादिति किम् ? । पौष्पयः ॥

वोपकादेः ॥ ६ । १ । १३० ॥

यः प्रत्ययस्तदन्तस्य बहुगोत्रार्थस्य यः प्रत्ययस्तस्याऽस्त्रियां लुप् ॥ उपकाः । औपकायनाः । लमकाः । लामकायनाः ॥

तिककितवादौ द्वन्द्वे ॥ ६ । १ । १३१ ॥

यः सप्रत्ययस्तस्यास्त्रियां लुप् ॥ तिककितवाः । उब्जककुभाः ॥

द्व्याद्वेस्तथा ॥ ६ । १ । १३२ ॥

द्व्यादिप्रत्ययान्तानां द्वन्द्वे बह्वर्थे यः सद्व्यादिस्तस्य तथा लुप् यथा पूर्वम् ॥ द्रुह्युलोहध्वजकुण्डीविसाः । तथेति किम् ? । गार्गीवत्सवाजाः । तत्रास्त्रियामित्युक्तेर्गार्गीत्यत्र न स्यात् ॥

वाऽन्येन ॥ ६ । १ । १३३ ॥

द्व्यादेरन्येन सह द्व्यादीनां द्वन्द्वे बह्वर्थे यः सद्व्यादिस्तस्य तथा

वा लुक् यथा पूर्वम् ॥ अङ्गवङ्गदाक्षयः । आङ्गवाङ्गदाक्षय ॥

द्व्येकेषु पष्ठयास्तत्पुरुषे यञादेर्वा ॥ ६ । १ । १३४ ॥

षष्ठीतत्पुरुषे यत्पदं षष्ठ्या विषये द्वयोरेकस्मिंश्च स्यात्तस्य य- ञादिस्तस्य तथा वा लुप् ॥ गर्गकुलम् । गार्ग्यकुलम् । विदकुलम् । वैदकुलम् । द्व्येकेष्विति किम् ? । गर्गाणा कुलं गर्गकुलम् ॥

न प्राग्जितीये स्वरे ॥ ६ । १ । १३५ ॥

गोत्रे उत्पन्ने बहुष्वित्यादिना या लुबुक्ता सा प्राग्जितीयेऽर्थे य- स्वरादिस्तद्धितस्तद्विषये न स्यात् ॥ गर्गाणा छात्राः गार्गीयाः । आत्रेयीयाः । प्राग्जितीय इति किम् ? । अत्रीयः । स्वर इति किम् ? । गर्गमयम् ॥

गर्गभार्गविका ॥ ६ । १ । १३६ ॥

द्वन्द्वात्प्राग्जितीये विवाहे योऽकञ् तस्मिन्नणो लुब्भावे निपा- त्यते ॥ गर्गभार्गविका ॥

यूनि लुप् ॥ ६ । १ । १३७ ॥

विहितस्य प्रत्ययस्य प्राग्जितीयेऽर्थे स्वरादौ प्रत्यये विषयभूते । लुपि सत्या य प्राप्नोति स स्यादित्यर्थः ॥ फाण्टाहृतस्यापत्यं फाण्टा- हृतिस्तस्यापत्यं युवा फाण्टाहृत तस्यच्छात्रा इति प्राग्जितीयेऽर्थे स्वरादौ प्रत्यये चिकीर्षिते णस्य लुप्, ततो वृद्धेञ इत्यञ् । फाण्टाहृता ॥

वाऽऽयनणाऽऽयनिञो ॥ ६ । १ । १३८ ॥

युवार्थयोः प्राग्जितीये स्वरादौ विषये लुप् ॥ गार्गीया । गा- र्ग्यायणीया. ॥ [illegible] ॥

[illegible] । १ । १३९ ॥

युवार्थस्य लुप् ॥ औदुम्बरि. । औदुम्बरायणः ॥

अब्राह्मणात् ॥ ६ । १ । १४१ ॥

वृद्धप्रत्ययान्ताद्युवार्थस्य लुप् ॥ आङ्ग. पिता । आङ्ग. पुत्रः । अब्राह्मणादिति किम् ? । गार्ग्य' पिता । गार्ग्यायण पुत्र ॥

पैलादे ॥ ६ । १ । १४२ ॥

यूनि प्रत्ययस्य लुप् ॥ पैल. पिता पुत्रश्च । शाल्ङ्कि पिता पुत्रश्च ॥

प्राच्येऽञोऽतौल्वल्यादे. ॥ ६ । १ । १४३ ॥

यूनि प्रत्ययस्य लुप् ॥ पान्नागारि पिता पुत्रश्च । मान्थरेषणि पिता पुत्रश्च ॥ प्राच्य इति किम् ? । दाक्षि. पिता । दाक्षायण' पुत्र ॥ तौल्वल्यादिवर्जन किम् ? । तौल्वलि पिता । तौल्वलायनः पुत्र ॥

॥ इत्यपत्याधिकार ॥

॥ अथ रक्ताद्यर्थका ॥

रागाद्यो रक्ते ॥ ६ । २ । १ ॥

रज्यते येन कुसुम्भादिना तदर्थात्तृतीयान्ताद्रक्तमित्यर्थे यथाविहित प्रत्यय । कौसुम्भ वास ॥

लाक्षारोचनादिकण् ॥ ६ । २ । २ ॥

टान्ताद्रक्ते । लाक्षिकम् । रौचनिकम् ॥

शकलकर्दमाद् वा ॥ ६ । २ । ३ ॥

टान्ताद्रक्त इकण् । शाकलिकम् ॥ शाकलम् । कार्दमिकम् । कार्दमम् ॥

नीलपीतादकम् ॥ ६ । २ । ४ ॥

टा तादक्ते यथासख्यम् ॥ नीलम् । पीतकम् ॥

उदितगुरोर्भाद्युक्तेऽब्दे ॥ ६ । २ । ५ ॥

टान्ताद्यथाविहित प्रत्ययः ॥ पौषं वर्षम् ॥

चन्द्रयुक्तात्काले लुप्त्वप्रयुक्ते ॥ ६ । २ । ६ ॥

टान्ताद्भाद्युक्ते यथाविहितं प्रत्ययः । पौषमह ॥ पौषी रात्रिः । अद्य पुष्यः ॥

द्वन्द्वादीय ॥ ६ । २ । ७ ॥

टान्ताच्चन्द्रयुक्तभाद्युक्ते काले । राधानुराधीयमहः ॥

श्रवणाश्वत्थान्नाम्न्य॰ ॥ ६ । २ । ८ ॥

टान्ताच्चन्द्रयुक्तार्थाद्युक्ते काले॥ श्रवणा रात्रिः । अश्वत्था पौर्णमासी । नाम्नीति किम् ? । श्रावणमह । आश्वत्थमहः ॥

षष्ठ्या समूहे ॥ ६ । २ । ९ ॥

यथाविहित प्रत्यया ॥ चापम् ॥ स्त्रैणम् ॥

भिक्षादे ॥ ६ । २ । १० ॥

षष्ठ्यन्तात्समूह यथाविहित प्रत्यया॰ । भैक्षम् ॥

अनपत्ये ॥ ७ । ४ । ५५ ॥

इनन्तस्याऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ गार्भिणम् ॥

क्षुद्रकमालवात्सेनानाम्नि ॥ ६ । २ । ११ ॥

षष्ठ्यन्तात्समूहेऽण् ॥ क्षौद्रकमालवी सेना ॥

गोत्रोक्षवत्सोष्ट्रवृद्धाजोरभ्रमनुष्यराजराजन्यराजपुत्रादकञ् ॥ ६ । २ । १२ ॥

समूहे । गार्गकम् । औक्षकम् । वात्सकम् । औष्ट्रकम् । वार्द्धकम् । आजकम् । औरभ्रकम् ॥

न राजन्यमनुष्ययोरके ॥ २ । ४ । ९४ ॥

यो लुक् । मानुष्यकम् । राजकम् । राजन्यकम् । राजपुत्रकम् ॥

केदाराण्ण्यश्च ॥ ६ । २ । १३ ॥

समूहेऽकञ् । कैदार्यम् । कैदारकम् ॥

कवचिहस्त्यचित्ताच्चेकण् ॥ ६ । २ । १४ ॥

केदारात् समूह ॥ कावचिकम् । हास्तिकम् । आपूपिकम् शाष्कुलिकम् । कैदारिकम् ॥

धेनोरनञः ॥ ६ । २ । १५ ॥

समूह इकण् ॥

ऋवर्णोवर्णदोसिसुसशश्वदकस्मात्त इकस्येतो लुक् ॥ ७ । ४ । ७१ ॥

धैनुकम् । अनञ इति किम् ? । आधैनवम् ॥

ब्राह्मणमाणववाडवाद्यः ॥ ६ । २ । १६ ॥

समूह । ब्राह्मण्यम् । माणव्यम् । वाडव्यम् ॥

गणिकाया ण्यः ॥ ६ । २ । १७ ॥

समूह । गाणिक्यम् ॥

केशाद्वा ॥ ६ । २ । १८ ॥

समूह ण्य ॥ कैश्यम् । कैशिकम् ॥

वाश्वादीयः ॥ ६ । २ । १९ ॥

समूह ॥ अश्वीयम् । आश्वम् ॥

पर्श्वा ड्वण् ॥ ६ । २ । २० ॥

समूहे ॥ पार्श्वम् ॥

ईनोऽह्नः क्रतौ ॥ ६ । २ । २१ ॥

समूहे ॥ अहीनः क्रतुः । क्रताविति किम् ? । आह्नम् ॥

अनीनादव्यह्नोऽतः ॥ ७ । ४ । ६६ ॥

अपदस्य तद्धिते लुक् ॥ इत्यतो लुक् ॥

पृष्ठाद्यः ॥ ६ । २ । २२ ॥

समूहे क्रतौ ॥ पृष्ठ्यः । क्रतावित्येव । पार्ष्ठिकम् ॥

चरणाद्धर्मवत् ॥ ६ । २ । २३ ॥

समूहे प्रत्ययः ॥ कठाना धर्मः काठकम् । तथा समूहेऽपि ॥

गोरथवातात्त्रल्कटचलूलम् ॥ ६ । २ । २४ ॥

समूहे यथासख्यम् ॥ गोत्रा । रथकट्या । वातूलः ॥

पाशादेश्च ल्यः ॥ ६ । २ । २५ ॥

गवादेः समूहे ॥ पाश्या । तृण्या । गव्या । रथ्या । वात्या ॥

श्वादिभ्योऽञ् ॥ ६ । २ । २६ ॥

समूहे ॥ शौवम् । आह्नम् ॥

खलादिभ्यो लिन् ॥ ६ । २ । २७ ॥

समूहे ॥ खलिनी । पाशादित्वाल्ल्योऽपि । खल्या । ऊकिनी ॥

ग्रामजनबन्धुगजसहायात्तल् ॥ ६ । २ । २८ ॥

समूहे ॥ ग्रामता । जनता । बन्धुता । गजता । सहायता ॥

पुरुषात्कृतहितवधविकारे चैयञ् ॥ ६ । २ । २९ ॥

समूहे ॥ पौरुषेयो ग्रन्थः । पौरुषेयमार्हतं शासनम् । पौरुषेयो वधो विकारो वा । पौरुषेयम् ॥

विकारे ॥ ६ । २ । ३० ॥

षष्ठ्यन्ताद् यथाविहित प्रत्ययाः ॥

वाग्मनो विकारे ॥ ७ । ४ । ६३ ॥

अपदस्य तद्धितेऽन्त्यस्वरादेर्लुक् ॥ आत्म । आश्मन ॥

चर्मशुन. कोशसङ्कोचे ॥ ७ । ४ । ६४ ॥

अपदस्य यथासख्य तद्धितेऽन्त्यस्वरादेर्लुक् । चार्म कोश । शौव. सकोच ॥

पदस्यानिति वा ॥ ७ । ४ । १२ ॥

श्वादेर्ञ्णिति तद्धिते वकारात्प्रागौकार ॥ श्वापदम् । शौवापदम् । अनितीति किम् ? । श्वापदिक ॥

प्राण्योपधिवृक्षेभ्योऽवयवे च ॥ ६ । २ । ३१ ॥

पष्ठ्यन्तेभ्यो विकारे यथाविहितप्रत्यय ॥ कापोत सक्थि मास वा । दौर्वम् । वैल्वम् ॥

तालाद्धनुषि ॥ ६ । २ । ३२ ॥

विकारेऽण् ॥ ताल धनु । धनुषीति किम् ? । तालमय काण्डम् ॥

त्रपुजतो षोन्तश्च ॥ ६ । २ । ३३ ॥

विकारेऽण् ॥ त्रापुषम् । जातुषम् ॥

शम्याश्च ल ॥ ६ । २ । ३४ ॥

विकारेऽवयवे चाण् ॥ शामील भस्म । शामीली शाखा ॥

पयोद्रोर्य ॥ ६ । २ । ३५ ॥

विकारे ॥ पयस्यम् । द्रव्यम् ॥

उष्ट्रादकञ् ॥ ६ । २ । ३६ ॥

विकारेऽवयवे च । औष्ट्रक मासमङ्ग वा ॥

उमोर्णाद्वा ॥ ६ । २ । ३७ ॥

विकारेऽवयवे चाकञ् ॥ औमकम् । औमम् । और्णकम् । और्णः कम्बलः ॥

एण्या एयञ् ॥ ६ । २ । ३८ ॥

विकारेऽवयवे च ॥ ऐणेयं मांसमङ्गं वा ॥

कौशेयम् ॥ ६ । २ । ३९ ॥

कौशेयं वस्त्रं सूत्रं वा ॥

परशव्याद्यलुक् च ॥ ६ । २ । ४० ॥

विकारेऽण् ॥ पारशवम् ॥

कंसीयाञ् ञ्य. ॥ ६ । २ । ४१ ॥

विकारे तद्योगे यलुक् च ॥ कांस्यम् ॥

हेमार्थान्माने ॥ ६ । २ । ४२ ॥

विकारेऽण् ॥ हाटको निष्क । मान इति किम्? । हाटकमयी यष्टि' ॥

द्रोर्वय. ॥ ६ । २ । ४३ ॥

माने विकारे ॥ द्रुवय मानम् ॥

मानात्क्रीतवत् ॥ ६ । २ । ४४ ॥

विकारे ॥ मान सख्यादि । शतेन क्रीत शत्यम् । शतिकम् । एवं विकारेऽपि ॥

हेमादिभ्योऽञ् ॥ ६ । २ । ४५ ॥

विकारेऽवयवे च यथायोगम् ॥ हैमम् । राजतः ॥

अभक्ष्याच्छादने वा मयट् ॥ ६ । २ । ४६ ॥

विकारे [illegible] म् ॥ भस्ममयम् । भास्मनम् । अभक्ष्याच्छादन इति [illegible] सूपः । कार्पास' पटः ॥

शरदर्भकूदीतृणसोमवल्वजात् ॥ ६ । २ । ४७ ॥

अभक्ष्याच्छादने विकारेऽवयवे च नित्यं मयट्॥ शरमयम्। दर्भमयम्। कूदीमयम्। तृणमयम्। सोममयम्। बल्वजमयम्॥

एकस्वरात् ॥ ६ । २ । ४८ ॥

नाम्नोऽभक्ष्याच्छादने विकारेऽवयवे च नित्यं मयट्॥ वाङ्मयम्॥

दोरप्राणिन ॥ ६ । २ । ४९ ॥

अभक्ष्याच्छादने विकारेऽवयवे च मयट् । आम्रमयम्। अप्राणिन इति किम् ? । शौवाविधम् । श्वाविन्मयम् ॥

गो पुरीषे ॥ ६ । २ । ५० ॥

नित्यं मयट् ॥ गोमयम् । पयस्तु गव्यम् । पुरीषे नियमार्थं वचनम् ।

व्रीहे पुरोडाशे ॥ ६ । २ । ५१ ॥

विकारे नित्यं मयट् ॥ व्रीहिमयः पुरोडाशः । पुरोडाश इति किम् ? । व्रैह ओदनः । व्रैह भस्म ॥

तिलयवादनाम्नि ॥ ६ । २ । ५२ ॥

विकारेऽवयवे च मयट् ॥ तिलमयम् । यवमयम् । अनाम्नीति किम् ? । तैलम् । यावः ॥

पिष्टात् ॥ ६ । २ । ५३ ॥

विकारेऽनाम्नि मयट् ॥ पिष्टमयम् ॥

नाम्नि कः ॥ ६ । २ । ५४ ॥

पिष्टाद्विकारे ॥ पिष्टिका ॥

ह्योगोदोहादीनञ् हियङ्गुश्चास्य ॥ ६ । २ । ५५ ॥

विकारे नाम्नि ॥ हैयङ्गवीनं नवनीतं घृतं वा । नाम्नीत्येव । ह्यौ-

गोदोहं वक्रम् ॥

अपो यञ् वा ॥ ६ । २ । ५६ ॥

विकारे ॥ आप्यम् । अम्मयम् ॥

लुप् बहुल पुष्पमूले ॥ ६ । २ । ५७ ॥

विकाराऽवयवार्थस्य प्रत्ययस्य ॥

ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्तद्धितलुक्यगोणीसूच्योः ॥ २ । ४ । ९५ ॥

ह्रस्वः ॥ सप्तकुमारः । पञ्चेन्द्र । पञ्चयुवा । द्विपद्लुः । गौणस्येति किम् ? । अवन्ती । अक्विप इति किम् ? । पञ्चकुमारी । अगोणीसूच्योरिति किम् ? । पञ्चगोणि । दशसूचिः ॥ अनेन स्त्रीप्रत्ययनिवृत्तौ " हरीतक्यादिप्रकृतिर्न लिङ्गमतिवर्तते " इति लुबन्तस्य स्त्रीत्वात्पुनः स्त्रीप्रत्ययः । मल्लिका पुष्पम् । विदारी मूलम् । क्वचिन्न । वारणानि पुष्पाणि । ऐरण्डानि मूलानि । क्वचिद्विकल्पः । शिरीषाणि शैरीषाणि पुष्पाणि । ह्रीवेराणि ह्रैवेराणि मूलानि । क्वचिदन्यत्रापि । आमलकी वृक्ष ॥

फले ॥ ६ । २ । ५८ ॥

विकारेऽवयवे चार्थे प्रत्ययस्य लुप् ॥ आमलकम् ॥

प्लक्षादेरण् ॥ ६ । २ । ५९ ॥

विकारेऽवयवे वा फले ॥ प्लाक्षम् । आश्वत्थम् ॥

न्यग्रोधस्य केवलस्य ॥ ७ । ४ । ७ ॥

यो यस्तत्सम्बन्धिनः स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिप्राप्तौ तस्मादेव यः प्रागैत्-ञ्णिति तद्धिते ॥ नैयग्रोधम् । केवलस्येति किम् ? । न्याग्रोधमूलाः शालयः ॥

जम्बा वा ॥ ६ । २ । ६० ॥

विकारेऽवयवे वा फलेऽण् ॥ जाम्बवम् । जम्बु । जम्बूः । लुपि स्त्रीनपुंसकते ॥

न द्विरद्रुवयगोमयफलात् ॥ ६ । २ । ६१ ॥

विकारावयवयो मत्यय. ॥ कापोनस्य विकारोऽवयवो वेति न मयट् । अद्रुवयेत्यादि किम् ? । द्रौवयं खण्डम् । गौमय भस्म । कापित्थो रस' ॥

पितृमातुर्व्यडुल भ्रातरि ॥ ६ । २ । ६२ ॥

यथासङ्ख्यम् ॥ पितृव्यः । मातुल' ॥

पित्रोर्डामहट् ॥ ६ । २ । ६३ ॥

पितृमातु ॥ पितामहः । पितामही । मातामह । मातामही ॥

अवेर्दुग्धे सोढदूसमरीसम् ॥ ६ । २ । ६४ ॥

अविसोढम् । अविदूसम् । अविमरीसम् ॥

राष्ट्रेऽनङ्गादिभ्य ॥ ६ । २ । ६५ ॥

षष्ठ्यन्तेभ्योऽण् । शैवम् । अङ्गादिवर्जन किम् ? । अङ्गाना व ङ्गाना वा राष्ट्रमिति वाक्यमेव ॥

राजन्यादिभ्योऽकञ् ॥ ६ । २ । ६६ ॥

राष्ट्रे ॥ राजन्यकम् । दैवयातवकम् ॥

वसातेर्वा ॥ ६ । २ । ६७ ॥

राष्ट्रेऽकञ् ॥ वासातकम् । वासातम् ॥

भौरिक्यैषुकार्यादेर्विधभक्तम् ॥ ६ । २ । ६८ ॥

राष्ट्रे यथासङ्ख्यम्॥ भौरिकिविधम् । भौलिकिविधम् । ऐषुकारिभक्तम् । सारसायनभक्तम् ॥

निवासादूरभवे इति देशे नाम्नि ॥ ६ । २ । ६९ ॥

षष्ठ्यन्ताद्यथाविहित प्रत्यय । इतिकरणो विवक्षार्थं । तेनानुवृत्ते व्यवहारमनुपतिते नाम्नि विज्ञेयं न संगीते । शैवम् । वैदिशं पुरम् ॥

तदत्रास्ति ॥ ६ । २ । ७० ॥

तदिति प्रथमान्तादत्रेति सप्तम्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययः प्रथमान्तश्चेदस्तीति प्रत्ययान्तश्चेद्देशनाम ॥ अत्रापीतिकरणोऽनुवर्तते, तेन प्रसिद्धे नाम्नि भूमादौ चार्थे भवति। अत एव चोभयप्राप्तौ परोऽपि मत्वर्थीयोऽनेन बाध्यते । औदुम्बर नगरम् ॥

तेन निर्वृत्ते च ॥ ६ । २ । ७१ ॥

तेनेति तृतीयान्तान्निर्वृत्तेऽर्थे देशे नाम्नि यथाविहितं प्रत्ययः । कौशाम्बी नगरी ॥

नद्या मतु ॥ ६ । २ । ७२ ॥

निरासार्थचतुष्के यथायोग देशे नाम्नि ॥

नाम्नि ॥ २ । १ । ९५ ॥

मतोर्मो वः ॥

अनजिरादिबहुस्वरशरादीनां मतौ ॥ ३ । २ । ७८ ॥

नाम्नि दीर्घ । उदुम्बरावती। शरावती। अहीवती। मुनिवती। अनजिरादीति किम् ? । अजिरवती । हिरण्यवती ॥

मध्वादे ॥ ६ । २ । ७३ ॥

चातुरर्थिको मतुर्देशे नाम्नि । मधुमान् । बिसवान् ॥

नडकुमुदवेतसमहिषाड्डित् ॥ ६ । २ । ७४ ॥

चातुरर्थिको मतुर्देशे नाम्नि । नड्वान् । कुमुद्वान् ॥

न स्त मत्वर्थे ॥ १ । १ । २३ ॥

नाम पद्म । वेतस्वान् । महिष्मान् ॥

नडशादाड्वल ॥ ६ । २ । ७५ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि डित्॥ नड्वलम् । शाड्वलम् ॥

शिखाया. ॥ ६ । २ । ७६ ॥

चातुरर्थिको वलो देशे नाम्नि । शिखावलं नगरम् ॥

शिरीषादिककणौ ॥ ६ । २ । ७७ ॥

चातुरर्थिकौ देशे नाम्नि । शिरीषिक. । शैरीषक ॥

शर्कराया इकणीयाण्च ॥ ६ । २ । ७८ ॥

अर्थचतुष्के इककणौ देशे नाम्नि। शार्करिक । शर्करीयः। शार्करः । शर्करिक' । शार्करक ॥

रोऽश्मादे' ॥ ६ । २ । ७९ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । अश्मर' । यूषर' ॥

प्रेक्षादेरिन् ॥ ६ । २ । ८० ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । प्रेक्षी । फलकी ॥

तृणादे सल् ॥ ६ । २ । ८१ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ तृणसा । नदसा ॥

काशादेरिल ॥ ६ । २ । ८२ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । काशिलम् । वाशिलम् ॥

अरीहणादेरकण् ॥ ६ । २ । ८३ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । आरीहणकम् । खाण्डवकम् ॥

सुपन्थ्यादेर्ज्यः ॥ ६ । २ । ८४ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि । सौपन्थ्यम् । सौवन्ध्यम् । अत एव निपातनात्सुपथिन्शब्दस्य नागम. पस्य च वा वकारः ॥

सुतंगमादेरिञ् ॥ ६ । २ । ८५ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ सौतंगमिः । मौनिचिचिः ॥

बलादेर्यः ॥ ६ । २ । ८६ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ बल्यम् । पुल्यम् ॥

अहरादिभ्योऽञ् ॥ ६ । २ । ८७ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ आहम् । लौमम् ॥

सख्यादेरेयण् ॥ ६ । २ । ८८ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ साखेयः । साखिदत्तेयः ॥

पन्थ्यादेरायनण् ॥ ६ । २ । ८९ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ पान्थायनः । निपातनात्कागमः । पाक्षायणः ॥

कर्णादेरायनिञ् ॥ ६ । २ । ९० ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ कार्णायनिः । वासिष्ठायनिः ॥

उत्करादेरीय ॥ ६ । २ । ९१ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ उत्करीयः । सङ्करीयः ॥

नडादेः कीयः ॥ ६ । २ । ९२ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ नडकीयः । प्लक्षकीयः । बिल्वकीया नाम नदी ॥

बिल्वकीयादेरीयस्य ॥ २ । ४ । ९३ ॥

तद्धितयस्वरे लुक् ॥ बैल्वकाः । एवं वैणुकाः। बिल्वकीयादेरिति किम् ? । नाडकीयः ॥

[illegible] ॥ ६ । २ । ९३ ॥

चातुरर्थिको [illegible] कार्शाश्मीयः । आरिष्टीयः ॥

ऋश्यादे क ॥ ६ । २ । ९४ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ ऋश्यकः । न्यग्रोधक' ॥

वराहादे॰ कण् ॥ ६ । २ । ९५ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ वाराहक' । पालाशकः ॥

कुमुदादेरिक ॥ ६ । २ । ९६ ॥

चातुर्थिको देशे नाम्नि ॥ कुमुदिकम् । इक्कटिकम् ॥

अश्वत्थादेरिकण् ॥ ६ । २ । ९७ ॥

चातुरर्थिको देशे नाम्नि ॥ आश्वत्थिकम् । कौमुदिकम् ॥

सास्य पौर्णमासी ॥ ६ । २ । ९८ ॥

सेति प्रथमान्तादस्येति पष्ठ्यर्थे यथाविहित नाम्नि प्रत्यय प्रथ मान्तश्चेत्पौर्णमासी ॥ पौषो मासोऽर्धमासो वा ॥

आग्रहायण्यश्वत्थादिकण् ॥ ६ । २ । ९९ ॥

प्रथमान्तात् पष्ठ्यर्थे तच्चेत् पौर्णमासी नाम्नि ॥ आग्रहायणिको मासोऽर्द्धमासो वा । आश्वत्थिक ॥

चैत्रीकार्तिकीफाल्गुनीश्रवणाद्वा ॥ ६ । २ । १०० ॥

सास्य पौर्णमासीत्यस्मिन् विषये नाम्नीकण्॥ चैत्रिक चैत्रो मासोऽर्धमासो वा । एव कार्तिकिक । कार्तिक । फाल्गुनिक । फाल्गुन॰ । श्रावणिक । श्रावण॰ ॥

देवता ॥ ६ । २ । १०१ ॥

देवतार्थात्प्रथमान्तात् पष्ठ्यर्थे यथाविहित प्रत्यय' ॥ जैन' । आग्नेय । आदित्य ॥

देवतानामात्वादौ ॥ ७ । ४ । २८ ॥

पूर्वोत्तरपदयो स्वरप्वादेर्वृद्धिर्ञ्णिति तद्धिते ॥ आग्नावैष्णवं

सूक्तम् । आत्वादाविति किम् ? । ब्राह्मप्राजापत्यम् ॥

आतो नेन्द्रवरुणस्य ॥ ७ । ४ । २९ ॥

पूर्वपदात्परस्योत्तरपदस्य स्वरेष्वादेर्वृद्धिः ॥ आग्नेन्द्रं सूक्तम् । ऐन्द्रावरुणम् । आत इति किम् ? । आग्निवारुणम् ॥

पैङ्गाक्षीपुत्रादेरीयः ॥ ६ । २ । १०२ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ पैङ्गाक्षीपुत्रीयम् । तार्णविन्दवीयं हविः ॥

शुक्रादियः ॥ ६ । २ । १०३ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ शुक्रियं हविः ॥

शतरुद्रात्तौ ॥ ६ । २ । १०४ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ शतरुद्रीयम् । शतरुद्रियम् ॥

अपोनपादपान्नपातस्तृ चातः ॥ ६ । २ । १०५ ॥

सास्य देवतेति विषये इय ईयश्च॥ अपोनप्त्रीयम्। अपोनप्त्रियम्। अपान्नप्त्रीयम् । अपान्नप्त्रियम् ॥

महेन्द्राद्वा ॥ ६ । २ । १०६ ॥

सास्य देवतेति विषये तौ ॥ महेन्द्रीयम्। महेन्द्रियम् । माहेन्द्रं हविः ॥

कसोमाट्ट्यण् ॥ ६ । २ । १०७ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ कायं हविः । सौम्यं हविः ॥

द्यावापृथिवीशुनासीराग्नीषोममरुत्वद्वास्तोष्पतिगृहमेधादीययौ ॥ ६ । २ । १०८ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ द्यावापृथिवीयम् । द्यावापृथिव्यम् । शुनासीरीयम् । शुनासीर्यम् । अग्नीषोमीयम् । अग्नीषोम्यम् । मरुत्वतीयम् । मरुत्वत्यम् । वास्तोष्पतीयम् । वास्तोष्पत्यम् । गृहमेधीयम् । गृहमेध्यम्

वाय्वृतुपित्रुषसो यः ॥ ६ । २ । १०९ ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ वायव्यम् । ऋतव्यम् । पित्र्यम् । उषस्यम् ।

महाराजप्रोष्ठपदादिकण् ॥ ६ । २ । ११० ॥

सास्य देवतेति विषये ॥ माहाराजिकः । प्रौष्ठपदिकः ॥

कालाद्भववत् ॥ ६ । २ । १११ ॥

कालविशेषवाचिभ्यो यथा भवे प्रत्ययास्तथा सास्य देवतेति विषयेऽपि स्युः ॥ यथा मासे भवं मासिकम् । प्रावृषि प्रावृषेण्यम् । तथा मासप्रावृड्देवताकमपि ॥

आदेश्छन्दसः प्रगाथे ॥ ६ । २ । ११२ ॥

प्रथमान्तादस्येति षष्ठ्यर्थे यथाविहितं प्रत्ययः ॥ पाङ्क्तः प्रगाथः । आदेरिति किम् ? । अनुष्टुब्मध्यमस्य प्रगाथस्य ॥

योद्धृप्रयोजनाद्युद्धे ॥ ६ । २ । ११३ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे युद्धे यथाविहितं प्रत्ययः ॥ वैद्याधरं युद्धम् । सौभद्रं युद्धम् ॥

भावघञोऽस्यां णः ॥ ६ । २ । ११४ ॥

प्रथमान्तात् ॥ प्रापाता तिथिः । भावेति किम् ? । प्राकारोऽस्याम् ॥

श्येनपाता तैलपाता ॥ ६ । २ । ११५ ॥

श्येनतिलयोः भावघञन्ते पातशब्दे मोन्तो निपात्यते ॥ श्यैनंपाता । तैलंपाता तिथिः । क्रिया भूमिः क्रीडा वा ॥

प्रहरणात् क्रीडायां णः ॥ ६ । २ । ११६ ॥

प्रथमान्तात्सप्तम्यर्थे ॥ दाण्डा क्रीडा । क्रीडायामिति किम् ? । खड्गः प्रहरणमस्यां सेनायाम् ॥

तद्वेत्त्यधीते ॥ ६ । २ । ११७ ॥

द्वितीयान्ताद् यथाविहित प्रत्ययः ॥ मौहूर्तः । नैमित्तः ॥

न्यायादेरिकण् ॥ ६ । २ । ११८ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे ॥ नैयायिकः । नैयासिकः ॥ ऐतिहासिकः । पौराणिकः ॥

इकण्यथर्वण ॥ ७ । ४ । ४९ ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न ॥ आथर्वणिकः ॥

पदकल्पलक्षणान्तक्रत्वाख्यानाख्यायिकात् ॥ ६ । २ । ११९ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकण् ॥ पौर्वपदिकः । मातृकल्पिकः । गौलक्षणिकः । आग्निष्टोमिक । यावक्रीतिक । वासवदत्तिकः ॥

अकल्पात् सूत्रात् ॥ ६ । २ । १२० ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकण् ॥ वार्त्तिसूत्रिकः । अकल्पादिति किम् ? । सौत्रः । काल्पसौत्र. ॥

अधर्मक्षत्रत्रिससर्गाङ्गाद्विद्यायाः ॥ ६ । २ । १२१ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकण् ॥ वायसविद्यिक. । अधर्मादेरिति किम् ? । वैद्य । धार्मविद्य । क्षात्रविद्य. । त्रैविद्य । सांसर्गविद्यः । आङ्गविद्यः ॥

याज्ञिकौक्थिकलौकायितिकम् ॥ ६ । २ । १२२ ॥

वेत्त्यधीते वेत्यर्थे इकणन्तं निपात्यते ॥ याज्ञिकेति यज्ञशब्दाद्याज्ञिक्यशब्दाद्वेकणि निपात्यते । याज्ञिक । औक्थिकः । लौकायितिक ॥

अनुब्राह्मणादिन् ६ । २ । १२३ ॥

येत्यधीते येत्यर्थे ॥ अनुब्राह्मणी ॥

शतषष्टे पथ इकट् ॥ ६ । २ । १२४ ॥

येत्यधीते येत्यर्थे ॥ शतपथिक । शतपथिकी । षष्टिपथिक ॥

पदोत्तरपदेभ्य इक ॥ ६ । २ । १२५ ।

येत्यधीते येत्यर्थे ॥ पूर्वपदिक । पदिक । पदोत्तरपदिकः ॥

पदक्रमशिक्षामीमांसासाम्नोऽक ॥ ६ । २ । १२६ ॥

येत्यधीते येत्यर्थे ॥ पदक । क्रमक । शिक्षक । मीमांसक । सामकः ॥

ससर्वपूर्वाल्लुप् ॥ ६ । २ । १२७ ॥

येत्यधीते येत्यर्थे प्रत्ययस्य ॥ सवार्त्तिक । सर्ववेद ॥

संख्याकात् सूत्रे ॥ ६ । २ । १२८ ॥

येत्यधीते येत्यर्थे प्रत्ययस्य लुप् ॥ अष्टका पाणिनीया । दशका उमास्वातीया । द्वादशका आर्हता ॥

प्रोक्तात् ॥ ६ । २ । १२९ ॥

प्रोक्तार्थप्रत्ययान्ताद् येत्यधीते येत्यर्थे प्रत्ययस्य लुप् ॥ गौतमेन प्रोक्त गौतमम् । तद्वेत्यधीते वा गौतम ॥

वेदेनब्राह्मणमत्रैव ॥ ६ । २ । १३० ॥

प्रोक्तप्रत्ययान्त प्रयुज्यते ॥ कठेन प्रोक्त वेदं विदन्त्यधीयते वा कठा । ताण्ड्येन प्रोक्त ब्राह्मण विदन्त्यधीयते वा ताण्डिन । ब्राह्मणेऽनिन्नन्तस्य नियमनिवृत्त्यर्थमिनब्राह्मणग्रहणम्। उभयावधारणार्थमेवकार । प्रोक्तप्रत्ययान्तस्यात्रैव वृत्तिर्नान्यत्र तथात्र वृत्तिरेव न केवलस्यावस्थानम् ॥

तेनच्छन्ने रथे ॥ ६ । २ । १३१ ॥

तृतीयान्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः॥ वास्त्रो रथः। काम्बलः। द्वैपः। वैयाघ्रः ॥

पाण्डुकम्बलादिन् ॥ ६ । २ । १३२ ॥

टान्ताच्छन्ने रथे ॥ पाण्डुकम्बली रथः ॥

दृष्टे साम्नि नाम्नि ॥ ६ । २ । १३३ ॥

टान्ताद्यथाविहितं प्रत्यय ॥ क्रौञ्चं साम। वाशिष्ठम्। कालेयम् ॥

गोत्रादङ्कवत् ॥ ६ । २ । १३४ ॥

टान्ताद् दृष्टे साम्नि प्रत्ययः ॥ औपगवकं साम ॥

वामदेवाद्य. ॥ ६ । २ । १३५ ॥

टान्ताद् दृष्टे साम्नि ॥ वामदेव्यं साम ॥

डिद्वाऽण् ॥ ६ । २ । १३६ ॥

दृष्टे साम्नि ॥ औशनम्। औशनसम् ॥

तत्रोद्धृते पात्रेभ्य. ॥ ६ । २ । १३८ ॥

तत्रेति सप्तम्यन्तात् पात्रार्थादुद्धृते यथाविहितं प्रत्ययः ॥ शाराव ओदन ॥

स्थण्डिलाच्छेते व्रती ॥ ६ । २ । १३९ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः ॥ स्थाण्डिलो भिक्षुः ॥

संस्कृते भक्ष्ये ॥ ६ । २ । १४० ॥

सप्तम्यन्ताद् यथाविहित प्रत्यय. ॥ भ्राष्ट्रा अपूपा॰ ॥

शूलोखाद्य ॥ ६ । २ । १४१ ॥

सप्तम्यन्तात् संस्कृते भक्ष्ये ॥ शूल्यम्। उख्यं मांसम् ॥

क्षीरादेयण् ॥ ६ । २ । १४२ ॥

सप्तम्यन्तात्संस्कृते भक्ष्ये ॥ सैरेयी यवागूः ॥

दध्न इकण् ॥ ६ । २ । १४३ ॥

सप्तम्यन्तात्संस्कृते भक्ष्ये ॥ दाधिकम् ॥

वोदश्वितः ॥ ६ । २ । १४४ ॥

सप्तम्यन्तात्संस्कृते भक्ष्ये इकण् ॥ औदश्वित्कम् । औदश्वितम् ॥

क्वचित् ॥ ६ । २ । १४५ ॥

अपत्यादिभ्योऽन्यत्राप्यर्थे यथादिष्टं प्रत्ययाः ॥ चाक्षुषं रूपम् । श्राव्यो रथः ॥

॥ इति रक्ताद्यर्थका ॥

॥ अथ शैषिका ॥

शेषे ॥ ६ । ३ । १ ॥

अधिकारोऽयम् ॥ अपत्यादिभ्योऽन्यस्मिन् प्राग्जितीयेऽर्थे इतोऽनुक्रम्यमाण वेदितव्यम् ॥ इदंविशेषेष्वपत्यसमूहादिष्वेयणाद्यभावार्थं प्राग् जितात् कृतादिषु सर्वेष्वर्थेषु प्रत्यया यथास्युरित्येवमर्थं च शेषवचनम् ॥

नद्यादेरेयण् ॥ ६ । ३ । २ ॥

प्राग्जितीये शेषेऽर्थे ॥ नादेय । वानेयः । शेष इत्येव । समूहे नादिकम् ॥

राष्ट्रादियः ॥ ६ । ३ । ३ ॥

प्राग्जितीये शेषेऽर्थे ॥ राष्ट्रियः ॥

दूरादेत्यः ॥ ६ । ३ । ४ ॥

शेषेऽर्थे ॥ दूरेत्यः ॥

उत्तरादाहञ् ॥ ६ । ३ । ५ ॥

शेषे ॥ औत्तराह ॥

पारावारादीन ॥ ६ । ३ । ६ ॥

शेषे ॥ पारावारीण ॥

व्यस्तव्यत्यस्तात् ॥ ६ । ३ । ७ ॥

पारावाराच्छेषे ईन ॥ पारीण । अवारीण । अवारपारीण ॥

द्युप्रागपागुदक्प्रतीचो य ॥ ६ । ३ । ८ ॥

अव्ययानव्ययाच्छेषेऽर्थे ॥ दिव्यम् । प्राच्यम् । अपाच्यम् । उदीच्यम् । प्रतीच्यम् ॥

ग्रामादीनञ् च ॥ ६ । ३ । ९ ॥

शेषे य ॥ ग्रामीण ॥ ग्राम्य ॥

कत्र्यादेश्चैयकञ् ॥ ६ । ३ । १० ॥

ग्रामाच्छेषे ॥ कात्रेयक । पौष्करेयक । ग्रामेयकः ॥

कुण्ड्यादिभ्यो यलुक् च ॥ ६ । ३ । ११ ॥

शेषे एयकञ् ॥ कौण्डेयक ॥ कौणेयकः ॥

कुलकुक्षीग्रीवाच्छ्वास्यालङ्कारे ॥ ६ । ३ । १२ ॥

शेषे एयकञ् । कौलेयक श्वा । कौक्षेयकोऽसि ॥ ग्रैवेयकोऽलङ्कार ॥

दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यण् ॥ ६ । ३ । १३ ॥

शेषे ॥ दाक्षिणात्यः । पाश्चात्य. । पौरस्त्य ॥

वह्लुर्दिपर्दिकापिश्याष्टायनण् ॥ ६ । ३ । १४ ॥

शेषे । वाह्लायन । और्दायन । पार्दायन. । कापिशायनी द्राक्षा ॥

रङ्को प्राणिनिवा ॥ ६ । ३ । १५ ॥

शेषे टायनण् ॥ राङ्कवायण । राङ्कवो गौः । कम्बलस्तु राङ्कवः ॥

क्वेहामात्रतसस्त्यच ॥ ६ । ३ । १६ ॥

शेषे । क्वत्य । इहत्यः । अमात्यः । तत्रत्यः । कुतस्त्य ॥

नेर्ध्रुवे ॥ ६ । ३ । १७ ॥

त्यच् । नित्य ध्रुवम् ॥

निसोगते ॥ ६ । ३ । १८ ॥

त्यच् ॥

ह्रस्वान्नाम्नस्ति ॥ २ । ३ । ३४ ॥

विहिते प्रत्यये नामिन परस्य स ष । निष्टयश्चण्डाल । विहितविशेषण किम ? । सर्पिस्तत्र ॥

ऐषमोह्यःश्वसोवा ॥ ६ । ३ । १९ ॥

शेषे त्यच् । ऐषमस्त्यम । ऐषमस्तनम । ह्यस्त्यम । ह्यस्तनम । श्वस्त्यम । श्वस्तनम । श्वसस्तादिरितीकणपि । शौवस्तिकम ॥

कन्थाया इकण् ॥ ६ । ३ । २० ॥

शेषे । कान्थिक ॥

वर्णावकञ् ॥ ६ । ३ । २१ ॥

कन्थाया शेषे । कान्थक ॥

रुप्योत्तरपदारण्याण्ण ॥ ६ । ३ । २२ ॥

शेषे । वार्करूप्य । आरण्याः सुमनस । माणिरूप्यक इत्यत्र दुसञ्ज्ञकत्वेन परत्वादकञेव । अन्तग्रहणेनैवसिद्धे उत्तरपदग्रहणं प्रत्ययपूर्वनिरूपणार्थम् ॥

दिग्पूर्वादनाम्न ॥ ६ । ३ । २३ ॥

शेषे ण । पौर्वशाल । अनाम्न इति किम ? । पूर्वेषुकामशम ॥

मद्रादञ् ॥ ६ । ३ । २४ ॥

दिक्पूर्वपदाच्छेषे । पौर्वमद्री ॥

उदग्ग्रामाद्यकृल्लोम्नः ॥ ६ । ३ । २५ ॥

शेषे अञ् । याकृल्लोमः । उदग्ग्रामादिति किम् ? । अन्यस्मादण् । याकृल्लोमन ॥

गोष्ठीतैकीनैकेतीगोमतीशूरसेनवाहीकरोमकपटच्चरात् ॥ ६ । ३ । २६ ॥

शेषेऽञ् । गौष्ठः । तैक । नैकेतः । गौमत । शौरसेन । वाहीकः । रौमकः । पाटच्चर ॥

शकलादेर्यञः ॥ ६ । ३ । २७ ॥

शेषेऽञ् । शाकलाः । काण्वाः । यञ इति किम् ? । शाकलीयम् ॥

वृद्धेञः ॥ ६ । ३ । २८ ॥

शेषेऽञ् । दाक्षाः । वृद्धेति किम् ? । सौतङ्गमीय ॥

न द्विस्वरात्प्राग्भरतात् ॥ ६ । ३ । २९ ॥

वृद्धेञन्तादञ् । चैद्रीयाः । काशीयाः । द्विस्वरादिति किम् ? । पानागाराः ॥

भवतोरिकणीयसौ ॥ ६ । ३ । ३० ॥

शेषे । भावत्कम् । भवदीयम् । उकारान्तग्रहणाच्छत्रन्तान्न । भावतम् ॥

परजनराज्ञोऽकीयः ॥ ६ । ३ । ३१ ॥

शेषे । परकीयः । जनकीयः । राजकीयः ॥

सञ्ज्ञा दुर्वा ॥ ६ । १ । ६ ॥

या सञ्ज्ञा [illegible] सा दुसञ्ज्ञा वा ॥

त्यदादि. ॥ ६ । १ । ३ ॥

दु. ॥

प्राग्देशे ॥ ६ । १ । १० ॥

प्राग्देशार्थस्य यस्य स्वराणामादिरेदोद्य स इयादौविषये दु. । देश एवेतिनियमनिरूपणं वचनम् ॥

दोरीय ॥ ६ । ३ । ३२ ॥

शेषे । देवदत्तीय । तदीय । शालीय ॥

उष्णादिभ्य कालात् ॥ ६ । ३ । ३३ ॥

शेष ईय । उष्णकालीय ॥

व्यादिभ्यो णिकेकणौ ॥ ६ । ३ । ३४ ॥

. कालाच्छेषे । वैकालिका । वैकालिकी । आनुकालिका । आनुकालिकी ॥

काश्यादे ॥ ६ । ३ । ३५ ॥

दो शेषे णिकेकणौ । काशिका । काशिकी । चैदिका । चैदिकी ॥

वाहीकेषु ग्रामात् ॥ ६ । ३ । ३६ ॥

दो णिकेकणौ । कास्तषिका । कास्तषिकी ॥

एदोदेश एवेयादौ ॥ ६ । १ । ८ ॥

देशार्थस्यैव यस्य स्वराणामादिरदोच स ईयादौ विधातव्य दु । मैपुरिक. । स्कौनगरीका । स्कौनगरीकी ॥

वोशीनरेषु ॥ ६ । ३ । ३७ ॥

ग्रामार्थाद्दोर्णिकेकणौ । आह्लजालिका । आह्लजालिकी । आह्लजालीय ॥

वृजिमद्राद्देशात्कः ॥ ६ । ३ । ३८ ॥

शेषे । वृजिकः । मद्रकः ॥

उवर्णादिकण् ॥ ६ । ३ । ३९ ॥

देशवाचिनः शेषे । शाबरजम्बुकः ॥

दोरेव प्राचः ॥ ६ । ३ । ४० ॥

उवर्णान्तादिकण् । आपाडजम्बुकः ॥

इतोऽकञ् ॥ ६ । ३ । ४१ ॥

प्राग्देशवाचिनो दोः । काकन्दकः ॥

रोपान्त्यात् ॥ ६ । ३ । ४२ ॥

प्राचो दोः शेषेऽकञ् । पाटलिपुत्रकः ॥

प्रस्थपुरवहान्तयोपान्त्यधन्वार्थात् ॥ ६ । ३ । ४३ ॥

देशवृत्तेर्दोः शेषेऽकञ् । मालाप्रस्थकः । नान्दीपुरकः । पैलुवहकः । साकाश्यकः । पारधन्वकः ॥

राष्ट्रेभ्यः ॥ ६ । ३ । ४४ ॥

द्रुभ्यः शेषेऽकञ् । आभिसारकः ॥

बहुविषयेभ्यः ॥ ६ । ३ । ४५ ॥

राष्ट्रेभ्यः शेषेऽकञ् । आङ्गकः ॥

सुसर्वार्धाद्राष्ट्रस्य ॥ ७ । ४ । १५ ॥

उत्तरपदस्य ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः । सुपाञ्चालकः । सर्वपाञ्चालकः । अर्धपाञ्चालकः ॥

अमद्रस्य दिशः ॥ ७ । ४ । १६ ॥

राष्ट्रस्य ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः । पूर्वपाञ्चालकः । अपरपाञ्चालकः ॥

धूमादे ॥ ६ । ३ । ४६ ॥

देशवृत्तेः शेषेऽकञ् । धौमकः । षाण्डक ॥

सौवीरेषु कूलात् ॥ ६ । ३ । ४७ ॥

शेषेऽकञ् । कौलक ॥

समुद्रान्नृनावो ॥ ६ । ३ । ३८ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् ॥ सामुद्रको ना सामुद्रिका नौ ॥

नगरात्कुत्सादाक्ष्ये ॥ ६ । ३ । ४९ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । चौरा हि नागरका । दक्षा हि नागरका ॥

कच्छाग्निवक्त्रवर्तोत्तरपदात् ॥ ६ । ३ । ५० ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । भारुकच्छक । पाण्डाग्नक । पैन्दुवक्रक । बाहुवर्तक ॥

अरण्यात्पथिन्यायाध्यायेभनरविहारे ॥ ६ । ३ । ५१ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । आरण्यक । पन्था न्यायोऽध्याय इभोविहारो वा ॥

गोमये वा ॥ ६ । ३ । ५२ ॥

अरण्याद्देशार्थाच्छेषेऽकञ् । आरण्यका गोमया । आरण्या वा ॥

कुरुयुगन्धराद्वा ॥ ६ । ३ । ५३ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । कौरवक । कौरव । यौगन्धरक । यौगन्धर ॥

साल्वाद्गोयवाग्वपत्तौ ॥ ६ । ३ । ५४ ॥

देशार्थान्मनुष्ये शेषेऽकञ् । साल्वको गौः । साल्विका यवागूः । साल्वको ना ॥

कच्छादेर्नृनृस्थे ॥ ६ । ३ । ५५ ॥

देशार्थाच्छेषेऽकञ् । काच्छकोना काच्छकमस्य स्मितम् । सैन्धवकः ॥

कोपान्त्याच्चाण् ॥ ६ । ३ । ५६ ॥

फच्छादेर्देशार्थाच्छेषे । आर्षिकः । काच्छः । सैन्धव ॥

गर्त्तोत्तरपदादीय ॥ ६ । ३ । ५७ ॥

देशार्थाच्छेपे । श्वाविद्गर्तीयः ॥

कटपूर्वात्प्राचः ॥ ६ । ३ । ५८ ॥

देशार्थाच्छपे ईय । फटग्रामीयः ॥

कखोपान्त्यकन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदाद्दो॰ ॥ ६ । ३ । ५९ ॥

देशार्थाच्छेषे ईयः । आरोहणकीय॰ । कौटशिखीयः । दाक्षिकन्थीयः । दाक्षिपलदीयः । दाक्षिनगरीय॰ । माहकिग्रामीयः । दाक्षिह्रदीय॰ ॥

पर्वतात् ॥ ६ । ३ । ६० ॥

देशार्थाच्छेषे ईयः । पर्वतीयो राजा ॥

अनरे वा ६ । ३ । ६१ ॥

पर्वताद्देशार्थादीय. । पर्वतीयानि पार्वतानि फलानि ॥

पर्णकृकणाद्भारद्वाजात् ॥ ६ । ३ । ६२ ॥

शेषे ईय॰ । पर्णीयः । कृकणीयः ॥

गहादिभ्य ॥ ६ । ३ । ६३ ॥

यथासंभव देशवाचिभ्यः शेषे ईयः । गहीय । अन्तस्थीय॰ ॥

पृथिवीमध्यान्मध्यमश्चास्य ॥ ६ । ३ । ६४ ॥

देशार्थाच्छेषे ईय । मध्यमीयः ॥

निवासाच्चरणेऽण् ॥ ६ । ३ । ६५ ॥

पृथिवीमध्यादेनार्थाभिधस्तरि शेषे मध्यमादेशश्चास्य । माध्यमा-श्चरणा ॥

वेणुकादिभ्य ईयण् ॥ ६ । ३ । ६६ ॥

यथायोग देशार्थेभ्यः शेषे । वैणुकीय । वैत्रकीय ॥

वा युष्मदस्मदोऽञीनञौ युष्माकास्माकौ चा-स्यैकत्वे तु तवकममकम् ॥ ६ । ३ । ६७ ॥

शेषे । यौष्माक । यौष्माकीणः । आस्माक । आस्माकीन पक्षे युष्मदीय । अस्मदीय । तावक । तावकीनः । मामक । मा मकीन । त्वदीय । मदीय ॥

द्वीपादनुसमुद्रं ण्य ॥ ६ । ३ । ६८ ॥

शेषे । द्वैप्यो ना तद्वासोवा ॥

अर्धाद्य ॥ ६ । ३ । ६९ ॥

शेषे । अर्ध्यम् ॥

सपूर्वादिकण् ॥ ६ । ३ । ७० ॥

अर्धाच्छेषे । पौष्करार्धिक ॥

दिक्पूर्वपदात्तो ॥ ६ । ३ । ७१ ॥

अर्धाच्छेषे पूर्वार्ध्यम् । पौर्वार्धिकम् ॥

ग्रामराष्ट्रांशादणिकणौ ॥ ६ । ३ । ७२ ॥

दिक्पूर्वादर्धाच्छेष । ग्रामस्य राष्ट्रस्य वा पौर्वार्ध पौर्वार्धिकः ॥

परावराधमोत्तमादेर्यं ॥ ६ । ३ । ७३ ॥

अर्धाच्छेषे । परार्ध्यम् । अवरार्ध्यम् । अधमार्ध्यम् । उत्तमार्ध्यम् ॥

अमोऽन्तावोऽधसः ॥ ६ । ३ । ७४ ॥

शेषे । अन्तमः । अवमः । अधमः ॥

पश्चादाद्यन्ताग्रादिमः ॥ ६ । ३ । ७५ ॥

शेषे । पश्चिमः । आदिमः । अन्तिमः । अग्रिमः ॥

मध्यान्मः ॥ ६ । ३ । ७६ ॥

शेषे । मध्य ॥

मध्य उत्कर्षापकर्षयोरः ॥ ६ । ३ । ७७ ॥

मध्याच्छेषे । नात्युत्कृष्टो नात्यपकृष्टो मध्यपरिमाणो मध्यो वैयाकरण ॥

अध्यात्मादिभ्य इकण् ॥ ६ । ३ । ७८ ॥

शेषे । आध्यात्मिकम् । आधिदैविकम् ॥

समानपूर्वलोकोत्तरपदात् ॥ ६ । ३ । ७९ ॥

शेषे इकण् । सामानग्रामिकः । सामानदेशिकः । ऐहलौकिकः । योगद्वयेऽपि भवार्थ एव प्रत्यय इत्यन्ये ॥

वर्षाकालेभ्य ॥ ६ । ३ । ८० ॥

शेषे इकण् । वार्षिकः । मासिक ॥

अंशादृतोः ॥ ७ । ४ । १४ ॥

उत्तरपदस्य स्वरेष्वादेः स्वरस्य ञ्णिति तद्धिते वृद्धि । पूर्ववार्षिकः । अपरवार्षिकः ।

श रद श्राद्धेकर्मणि ॥ ६ । ३ । ८१ ॥

शेषे इकण् । शारदिकं श्राद्धम् ॥

नवा रोगातपे ॥ ६ । ३ । ८२ ॥

शरदः शेषे इकण् । शा शारदोरोग आतपो वा ॥

निशाप्रदोषात् ॥ ६ । ३ । ८३ ॥

शेषे इकण् वा । नैशिकः । नैशः । प्रादोषिकः । प्रादोषः ॥

श्वसस्तादिः ॥ ६ । ३ । ८४ ॥

कालार्थाच्छेषे इकण् वा । शौवस्तिकः । श्वस्त्यः । श्वस्तनः ॥

चिरपरुत्परारेस्त्नः ॥ ६ । ३ । ८५ ॥

शेषे वा । चिरत्नम् परुत्नम् । परारित्नम् । पक्षे सायमित्यादिना तनट् । चिरंतनमित्यादि ॥

पुरोनः ॥ ६ । ३ । ८६ ॥

कालार्थाच्छेषे वा । पुराणम् । पुरातनम् ॥

पूर्वाह्णापराह्णात्तनट् ॥ ६ । ३ । ८७ ॥

शेषे वा । पूर्वाह्णेतन २ । अपराह्णेतन २ । पौर्वाह्णिक । आपराह्णिक ॥

सायचिरप्राह्णेप्रगेऽव्ययात् ॥ ६ । ३ । ८८ ॥

कालाच्छेषे नित्यं तनट् । सायन्तनम् । चिरन्तनम् । प्राह्णेतनम् । प्रगेतनम् । दिवातनम् । दोषातनम् । कालेभ्य इत्येव सौवम् ॥

भर्तुसन्ध्यादेरण् ॥ ६ । ३ । ८९ ॥

कालार्थाच्छेषे । पौषः । ग्रैष्मः । सान्ध्यः । आमावास्यः । एकदेशविकृतस्यानन्यत्वादमावस्याशब्दादपि । आमावस्यः । शाश्वतम् । ऋवर्णोवर्णादिति सूत्रेऽशश्वदिति प्रतिषेधादिकणपि । शाश्वतिकम् ॥

संवत्सरात्फलपर्वणोः ॥ ६ । ३ । ९० ॥

शेषेऽण् । सांवत्सरं फलं, पर्व वा ॥

हेमन्ताद्वातलुक् च ॥ ६ । ३ । ९१ ॥

शेषेऽण् । हैमनम् । हैमन्तम् । हैमन्तिकम् । पूर्वहैमनम् ॥

प्रावृष एण्यः ॥ ६ । ३ । ९२ ॥

शेषे । प्रावृषेण्य. ॥

स्थामाजिनान्ताल्लुप् ॥ ६ । ३ । ९३ ॥

शैपिकस्य । अश्वत्थामा । सिंहाजिन ॥

तत्र कृतलब्धक्रीतसभूते ॥ ६ ॥ ३ । ९४ ॥

यथायोगमणादय एयणादयश्च स्युः । स्रौघ्न । माथुर । औत्स. । वात्स्य । वाहीकः । नादेयः । राष्ट्रिय ॥

कुशले ॥ ६ । ३ । ९५ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितमणेयणादय । स्रौघ्न । नादेय ॥

पथोऽक ॥ ६ । ३ । ९६ ॥

सप्तम्यन्तात् कुशले । पथक ॥

कोऽश्मादे ॥ ६ । ६ । ९७ ॥

सप्तम्यन्तात् कुशले । अश्मक । अशनिक ॥

जाते ॥ ६ । ३ । ९८ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितमणेणयाणादय । माथुर । औत्स । वात्स्य. । नादेयः । राष्ट्रियः ॥

पोष्ठमद्राज्जाते ॥ ७ । ४ । १३ ॥

पदोत्तरपदस्य स्वरेष्वादेः स्वरस्य ञ्णिति तद्धिते वृद्धिः । प्रौष्ठपाद. । भाद्रपादो वटु ॥

प्रावृष इक ॥ ६ । ३ । ९९ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते । प्रावृषिकः ॥

नाम्नि शरदोऽकञ् ॥ ६ । ३ । १०० ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते । शारदका दर्भाः । नाम्नीति किम् ? । शारद सस्यम् ॥

सिन्ध्वपकराटकाणौ ॥ ६ । ३ । १०१ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते नाम्नि । सिन्धुकः । सैन्धवः । अपकरकः । आपकरः ॥

पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्करादकः ॥ ६ । ३ । १०२ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते नाम्नि । पूर्वाह्णकः । अपराह्णकः । आर्द्रकः । मूलकः । प्रदोषकः । अवस्करकः ॥

पथः पन्थ च ॥ ६ । ३ । १०३ ॥

सप्तम्यन्ताज्जातेऽकौ नाम्नि ॥ पन्थकः ॥

अश्च वामावास्यायाः ॥ ६ । ३ । १०४ ॥

अमावास्यासप्तम्यन्ताज्जाते अः अकश्च नाम्नि । अमावास्यः । अमावास्यकः ॥ आमावास्यः । अमावस्यः ॥

श्रविष्ठाषाढादीयण् च ॥ ६ । ३ । १०५ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते अः नाम्नि । श्राविष्ठीयः । श्रविष्ठः । आषाढीयः । अषाढः ॥

फल्गुन्याट्टः ॥ ६ । ३ । १०६ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते नाम्नि । फल्गुनः । फल्गुनी स्त्री ॥

बहुलानुराधापुष्यार्थपुनर्वसुहस्तविशाखास्वाते-

लुप् ॥ ६ । ३ । १०७ ॥

सप्तम्यन्ताद्भाणो जाते नाम्नि । बहुलः । अनुराधः । पुष्यः । तिष्यः । पुनर्वसुः । हस्तः । विशाखः । स्वातिः ॥

चित्रारेवतीरोहिण्याः स्त्रियाम् ॥ ६ । ३ । १०८ ॥

एभ्यः सप्तम्यन्तेभ्यो जाते नाम्नि स्त्रिया लुप् । चित्रा । रेवती । रोहिणी ॥

बहुलमन्येभ्यः ॥ ६ । ३ । १०९ ॥

सप्तम्यन्तेभ्यो भाणोजाते लुप् नाम्नि । अभिजित् । आभिजितः । अश्वयुक् । आश्वयुजः । क्वचिन्नित्यम् । अश्विनः । क्वचिन्न । माघः ॥

वा जाते द्विः ॥ ६ । २ । १३७ ॥

योऽण् सद्विः । शतभिषः । शातभिषजः । द्विरिति किम् ? । हैमवतः ॥

स्थानान्तगोशालखरशालात् ॥ ६ । ३ । ११० ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते प्रत्ययस्य नाम्नि लुप् । गोस्थानः । गोशालः । खरशालः । शिशुः ॥

वत्सशालाद्वा ॥ ६ । ३ । १११ ॥

सप्तम्यन्ताज्जाते प्रत्ययस्य नाम्नि लुप् । वत्सशालः । वात्सशालः ॥

सोदर्यसमानोदर्यौ ॥ ६ । ३ । ११२ ॥

जाते निपात्येते । सोदर्यः । समानोदर्यो भ्राता ॥

कालाद्देये ऋणे ॥ ६ । ३ । ११३ ॥

सप्तम्यन्ताद्यथाविहितं प्रत्ययः । मासिकमृणम् ॥

कलाप्यश्वत्थयवबुसोमाव्यासैषमसोऽकः ॥ ६ । ३ । ११४ ॥

कालार्थात् सप्तम्यन्ताद् देये ऋणे । कालापकम् । अश्वत्थकम् ॥ यवबुसकम । उमाव्यासकम । ऐषमकमृणम ॥

ग्रीष्मावरसमादकञ् ॥ ६ । ३ । ११५ ॥

कालार्थात्सप्तम्यन्ताद्देयेऋणे । ग्रैष्मकम । आवरसमकमृणम ॥

संवत्सराग्रहायण्या इकण च ॥ ६ । ३ । ११६ ॥

आभ्यां सप्तम्यन्ताभ्यां देये ऋणे इकणकम् च। सांवत्सरिकम् । सांवत्सरकं । फलं पर्वंवा । आग्रहायणिकम् । आग्रहायणकम् । देत्यकृत्येकण् चेति विधानमण्बाधनार्थम ॥

साधुपुष्यत्पच्यमाने ॥ ६ । ३ । ११७ ॥

सप्तम्यन्तात्कालविशेषार्थाद्यथाविहितं प्रत्ययः । हैमनमनुलेपनम् हैमन्तम । हैमन्तिकम । वासन्त्यः कुन्दलताः । ग्रैष्म्य पाटला । शारदा शालय ॥

उप्ते ॥ ६ । ३ । ११८ ॥

सप्तम्यन्तात्कालार्थाद्यथाविहित प्रत्यय. । शारदा, यवा । हैमनाः ॥

आश्वयुज्या अकञ् ॥ ६ । ३ । ११९ ॥

अस्मात्सप्तम्यन्तादुप्तेऽकञ् । आश्वयुजका । माषा ॥

ग्रीष्मवसन्ताद्वा ॥ ६ । ३ । १२० ॥

सप्तम्यन्तादुप्तेऽकञ् । ग्रैष्मक ग्रैष्म सस्यम् । वासन्तकम् । वासन्तम ॥

व्याहरति मृगे ॥ ६ । ३ । १२१ ॥

सप्तम्यन्तात्कालार्थाद्यथाविहित प्रत्यय. । नैशिको नैशो वा शृगाल । प्रादोषिक. । प्रादोषो वा ॥

जयिनि च ॥ ६ । ३ । १२२ ॥

सप्तम्यन्तात्कालार्थाद्यथाविहित प्रत्ययः। निशाभवमध्ययनं निशा। तत्रजयी नैशिकः। नैश। प्रादोषिकः। प्रादोषः। वार्षिकः॥

भवे ॥ ६ । ३ । १२३ ॥

सप्तम्ययन्ताद्यथाविहितमणेयणादयः। स्रौघ्नः। औत्स। नादेयः।

देविकाशिशपादीर्घसत्रश्रेयसस्तत्प्रासावा·॥७।४।३॥

एषा स्वरेष्वादेः स्वरस्य ञ्णिति तद्धिते वृद्धिप्राप्तावा। दाविकमुदकम्। दाविकाकूला· शालय। शांशप· स्तम्भ·। दार्घसत्रम्। श्रायस द्वादशाङ्गम्। तत्प्राप्ताविति किम्?। सौदेविक इत्यत्र निषेधार्थं पूर्वोत्तरपदानामपि यथा स्यादित्येवमर्थं च। तेनपूर्वदाविक·। अत्र प्राग्ग्रामाणामित्युत्तरपदवृद्धिप्राप्ति ॥

प्राग्ग्रामाणाम् ॥ ७ । ४ । १७ ॥

प्राग्देशग्रामवाचिनां योऽवयवो दिग्वाची तत· परस्यावयवस्य दिन· परेषा च प्राग्ग्रामवाचिना ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेःस्वरस्य वृद्धि। पूर्वकार्ष्णमृत्तिक·। पूर्वैषुकामशमः। पूर्वकान्यकुब्ज·॥

जङ्गलधेनुवलजस्योत्तरपदस्य तु वा ॥ ७ । ४ । २४ ॥

आदेर्ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य नित्य वृद्धि·। कौरुजङ्गल। कौरुजाङ्गल। वैश्वधेनव·। वैश्वधैनव। सौवर्णवलज·। सौवर्णवाल्ज॥

प्राचा नगरस्य ॥ ७ । ४ । २६ ॥

प्राग्देशार्थस्य नगरान्तस्य ञ्णिति तद्धिते पूर्वोत्तरपदयो स्वरेष्वादेर्वृद्धि। सौम्हनागर। प्राचामिति किम्?। माद्रनगरः॥

दिगादिदेहांशाद्य· ॥ ६ । ३ । १२४ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे। दिश्य·। अप्सव्य·। मूर्धन्य·॥

येऽवर्णे ॥ ३ । २ । १०० ॥

मत्यये नासिकाया नस् । नस्यम् ॥

शिरसः शीर्षन् ॥ ३ । २ । १०१ ॥

ये । शीर्षण्यः स्वरः ॥

केशे वा ॥ ३ । २ । १०२ ॥

ये शिरसः शीर्षन् । शीर्षण्याः शिरस्याः केशाः ॥

नाम्न्युदकात् ॥ ६ । ३ । १२५ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे यः । उदक्या रजस्वला ॥

मध्यादिनाणेयाः मोऽन्तश्च ॥ ६ । ३ । १२६ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे । माध्यन्दिनाः । माध्यमः । मध्यमीयः ॥

जिह्वामूलाङ्गुलेश्चेयः ॥ ६ । ३ । १२७ ॥

मध्याद्भवे । जिह्वामूलीयः । अङ्गुलीयः । मध्यीयः ॥

वर्गान्तात् ॥ ६ । ३ । १२८ ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे ईयः । कवर्गीयो वर्णः ॥

ईनयौ चाशब्दे ॥ ६ । ३ । १२९ ॥

वर्गान्तात्सप्तम्यन्ताद्भवे ईयः । भरतवर्गीणः । भरतवर्ग्यः । भरतवर्गीयः । शब्दे तु कवर्गीयः ॥

दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेरेयण् ॥ ६ । ३ । १३० ॥

सप्तम्यन्ताद्भवे । दार्तेयं जलम् । कौक्षेयो व्याधिः । कालशेयं तक्रम् । वास्तेयं पुरीषम् । आहेयं विषम् ॥

आस्तेयम् ॥ ६ । ३ । १३१ ॥

अस्तेर्धनविद्यमानार्थात्तत्रभवे एयण् अस्तेोवास्त्यादेशश्च । आस्तेयम् ॥

ग्रीवातोऽण् च ॥ ६ । ३ । १३२ ॥

भवे एयण् । ग्रैवम् । ग्रैवेयम् ॥

चतुर्मासान्नाम्नि ॥ ६ । ३ । १३३ ॥

तत्र भवेऽण् । चातुर्मासी । आषाढादिपौर्णमासी ॥

यज्ञे ञ्य ॥ ६ । ३ । १३४ ॥

चतुर्मासात्तत्रभवे । चातुर्मास्यानि यज्ञकर्माणि ॥

गम्भीरपञ्चजनबहिर्देवात् ॥ ६ । ३ । १३५ ॥

तत्रभवे ञ्य. । गाम्भीर्यः । पाञ्चजन्य. । बाह्यः । दैव्य' ॥

परिमुखादेरव्ययीभावात् ॥ ६ । ३ । १३६ ॥

तत्रभवे ञ्य । पारिमुख्य । पारिहनव्य ॥

अन्त·पूर्वादिकण् ॥ ६ । ३ । १३७ ॥

अव्ययीभावात्तत्रभवे । आन्तरगारिक' ॥

पर्यनोर्ग्रामात् ॥ ६ । ३ । १३९ ॥

अव्ययीभावात्तत्रभवे इकण । पारिग्रामिकः । आनुग्रामिकः ॥

उपाज्जानुनीविकर्णात् प्रायेण ॥ ६ । ३ । १३९ ॥

अव्ययीभावादिकण् तत्रभवे । औपजानुक । सेवकः । औपनीविक ग्रीवादाम । औपकर्णिकः सूचक ॥

रूढावन्त.पुरादिक· ॥ ६ । ३ । १४० ॥

तत्रभवे । अ.त पुरिका स्त्री । रुढाविति किम् ? । आन्तःपुर' ॥

कर्णललाटात्कल् ॥ ६ । ३ । १४१ ॥

तत्रभवे तदन्तस्य स्त्री । कर्णिका कर्णाभरणम् । ललाटिका ललाटमण्डनम् ॥

तस्य व्याख्याने च ग्रन्थात् ॥ ६ । ३ । १४२ ॥

तत्रभवे यथाविहित प्रत्ययः। कार्तम् । प्रातिपदिकीय व्याख्या न भवं वा ॥

प्रायोबहुस्वरादिकण् ॥ ६ । ३ । १४३ ॥

ग्रन्थार्थात्तस्य व्याख्याने तत्रभवे च । षात्वणत्विकम् । प्रायोवचनात् साहितम् ॥

ऋग्यृद्धिस्वरयागेभ्य ॥ ६ । ३ । १४४ ॥

ग्रन्थत्राचिभ्यस्तस्यव्याख्याने तत्रभवे चेक्ण् । आर्चिकम् । षात्वृर्द्धोंवृकम् । आह्निकम् । राजसूयिकम् ॥

ऋषेरध्याये ॥ ६ । ३ । १४५ ॥

ग्रन्थदृचेस्तस्य व्याख्याने तत्रभवे चेकण् । वासिष्ठिकोऽध्याय । अध्याय इति किम् ? । वासिष्ठी ऋक् ॥

पुरोडाशपौरोडाशादिकेकटौ ॥ ६ । ३ । १४६ ॥

ग्रन्थार्थात्तस्य व्याख्याने तत्रभवे च । पुरोडाशिका । पुरोडाशिकी । पौरोडाशिका । पौरोडाशिकी ॥

छन्दसोय. ॥ ६ । ३ । १४७ ॥

ग्रन्थार्थात्तस्य व्याख्याने तत्रभवे च। छन्दस्य ॥

शिक्षादेश्चाण् ॥ ६ । ३ । १४८ ॥

छन्दसोग्रन्थार्थात्तस्यव्याख्याने तत्रभवे च । शैक्ष । आर्गायन । छान्दस ॥

तत आगते ॥ ६ । ३ । १४९ ॥

यथाविहितमणेयणादयः । स्रौघ्नः । गव्यः । नादेयं । ग्राम्यः ॥

विद्यायोनिसम्बन्धादकञ् ॥ ६ । ३ । १५० ॥

तत आगते । आचार्यकम् । पैतामहकम् । मातामहकम् ॥

पितुर्यो वा ॥ ६ । ३ । १५१ ॥

योनिसम्बन्धार्थात्तत आगते । पित्र्यम् । पैतृकम् ॥

ऋत इकण् ॥ ६ । ३ । १५२ ॥

विद्यायोनिसम्बन्धार्थात्तत आगते । हौतृकम् । मातृकम् ॥

आयस्थानात् ॥ ६ । ३ । १५३ ॥

स्वामिग्राह्यो भागो यत्रोत्पद्यते, तदर्थात्तत आगते इकण् । आतरिकम् ॥

शुण्डिकादेरण् ॥ ६ । ३ । १५४ ॥

तत आगते । शौण्डिकम् । औदपानम् ॥

गोत्रादङ्कवत् ॥ ६ । ३ । १५५ ॥

तत आगते प्रत्ययः । वैदम् । औपगवकम् ॥

नृहेतुभ्यो रूप्यमयटौ वा ॥ ६ । ३ । १५६ ॥

चैत्ररूप्यम् । चैत्रमयम् । चैत्रीयम् । समरूप्यम् । सममयम् । समीयम् ॥

प्रभवति ॥ ६ । ३ । १५७ ॥

पञ्चम्यन्तात्प्राग्रुपलभ्ये यथाविहित प्रत्ययाः । हैमवती गङ्गा ॥

वैडूर्यः ॥ ६ । ३ । १५८ ॥

निपात्यते । वैडूर्यो मणिः ॥

[illegible] ॥ ६ । ३ । १५९ ॥

ततः प्रभवति । तन्मयम् । भवन्मयी ॥

तस्येदम् ॥ ६ । ३ । १६० ॥

षष्ठ्यन्तादिदमित्यर्थे यथाविहित प्रत्ययाः । औपगवम् । दैत्यम् । कालेयम् । नादेयम् । पारीण । भानवीय ॥

गोत्रोत्तरपदाद्गोत्रादिवाऽजिह्वाकात्यहरितका त्यात् ॥ ६ । १ । १२ ॥

गोत्रप्रत्ययान्तोत्तरपदात् गोत्रप्रत्ययान्तादिव तद्धितः । यथा चारायणीयास्तथा कम्बलचारायणीया । अजिह्वेत्यादि किम् ? । यथेह कातीया, न तथा जैह्वाकाताः । हारितकाताः ॥

उक्ष्णोलुक् ॥ ७ । ४ । ५६ ॥

अनपत्येऽण्यन्त्यस्वरादे । औक्ष पदम् । अनपत्य इत्येव । उक्ष्णोऽपत्यमौक्ष्ण ॥

ब्रह्मण ॥ ७ । ४ । ५७ ॥

अनपत्येऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् । ब्राह्मम्स्त्रम् ॥

जातौ ॥ ७ । ४ । ५८ ॥

ब्रह्मणोऽनपत्येऽण्यन्त्यस्वरादेर्लुक् । ब्राह्मी औषधि । जाता वनपत्ये एवेति नियमार्थं वचनम् । तेन ब्रह्मणोऽपत्य ब्राह्मणः। जाता विति किम् ? । ब्राह्मो नारदः ॥

न्यग्रोधवा ॥ ७ । ४ । ८ ॥

ञ्णिति तद्धिते यात्प्रागैत् । नैयग्रोधम् । न्याग्रोधम् ॥

नञ क्षेत्रज्ञेश्वरकुशलचपलनिपुणशुचे ॥ ७ । ४ । २३ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेर्वृद्धिर्भवत्युवा । असैन्यम् । आसै-न्यम् । अनैश्वरम् । आनैश्वरम् । अकौशलम् । आकौशलम् । अ-चापलम् । आचापलम् । अनैपुणम् । आनैपुणम् । अशौचम् । आशौचम् ॥

हलसीरादिकण् ॥ ६ । ३ । १६१ ॥

तस्येदमित्यर्थे । हालिकम् । सैरिकम् ॥

समिध आधाने टेन्यण् ॥ ६ । ३ । १६२ ॥

तस्येदमित्यर्थे । सामिधेन्योमन्त्रः । सामिधेनी ऋक् ॥

विवाहे द्वन्द्वादकल् ॥ ६ । ३ । १६३ ॥

तस्येदमित्यर्थे । अत्रिभरद्वाजिका ॥

अदेवासुरादिभ्यो वैरे ॥ ६ । ३ । १६४ ॥

द्वन्द्वेभ्यस्तस्येदमर्थे विवाहेऽकल् । बाभ्रवशालङ्कायनिका । अदे-वादीति किम् ? । दैवासुरम् । राक्षोसुरम् ॥

नटान्नृत्ते ञ्यः ॥ ६ । ३ । १६५ ॥

तस्येदमर्थे । नटानामिदं नृत्यं नाट्यम् ॥

छन्दोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचाच्च धर्माम्नायसंघे ॥ ६ । ३ । १६६ ॥

नटाचस्येदमर्थे ञ्यः । छान्दोग्यं धर्मादि । औक्थिक्यम् । या-ज्ञिक्यम् । बाह्वृच्यम् । नाट्यम् ॥

आथर्वणिकादणिकलुक्च ॥ ६ । ३ । १६७ ॥

तस्येदमर्थे धर्मादौ । आथर्वण. ॥

॥ ६ । ३ । १६८ ॥

तस्येदमर्थे धर्मादौ । काठको धर्मादि । चारकः ॥

गोत्राददण्डमाणवशिष्ये ॥ ६ । ३ । १६९ ॥

तस्येदमर्थेऽकञ् । औपगवकम् । अदण्डेत्यादि किम् ? । काण्वा दण्डमाणवाः शिष्या वा ॥

रैवतिकादेरीयः ॥ ६ । ३ । १७० ॥

गोत्रार्थात्तस्येदमित्यर्थे । रैवतिकीयाः शिष्याः । गौरग्रीवीयं शकटम् ॥

कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ॥ ६ । ३ । १७१ ॥

गोत्रार्थात्तस्येदमित्यर्थे । कौपिञ्जलाः शिष्याः । हास्तिपदाः ॥

सङ्घघोषाङ्कलक्षणेऽञ्यञिञः ॥ ६ । ३ । १७२ ॥

वैदः सङ्घादिः । वैदं लक्षणम् । एवं गार्गः । गार्गम् । दाक्षः । दाक्षम् ॥

शाकलादकञ् च ॥ ६ । ३ । १७३ ॥

तस्येदमित्यर्थेसङ्घादावण् । शाकलकः । शाकलः । सङ्घादिः । शाकलकम् । शाकलं लक्षणम् ॥

गृहेऽग्नीधोरण् धश्च ॥ ६ । ३ । १७४ ॥

तस्येदमर्थे । आग्नीध्रम् ॥

रथात्सादेश्च वोढ्रङ्गे ॥ ६ । ३ । १७५ ॥

तस्येदमर्थे प्रत्ययः । रथ्योऽश्वः । रथ्यचक्रम् । द्विरथोऽश्वः द्विरथं चक्रम् ॥

यः ॥ ६ । ३ । १७६ ॥

रथात्सादेश्चतस्येदर्थे । रथ्यः । द्विरथ्यः ॥

पत्त्रपूर्वादञ् ॥ ६ । ३ । १७७ ॥

टान्ताद्यथाविहित प्रत्ययः। शैवो ग्रन्थः। सिद्धसेनीयं स्तवः॥

नाम्नि मक्षिकादिभ्यः॥ ६। ३। १९३॥

टान्तेभ्यो यथाविहित कृते प्रत्यय। माक्षिक मधु। सारघम्॥

कुलालादेरकञ्॥ ६। ३। १९४॥

तेन कृते नाम्नि। कौलालकं घटादिभाण्डम्। वारुटक सूर्पपिटकादि॥

सर्वचर्मण ईनेनञौ॥ ६। ३। १९५॥

तेन कृते नाम्नि। सर्वचर्मीण। सार्वचर्मीण॥

उरसो याणौ॥ ६। ३। १९६॥

तेन कृते नाम्नि। उरस्य। औरसः॥

छन्दस्य॥ ६। ३। १९७॥

छन्दसस्तेन कृते नाम्नि यो निपात्यः। छन्दस्यः॥

अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे॥ ६। ३। १९८॥

कृते यथाविहितं प्रत्यय। भाद्र। सौभद्र॥

ज्योतिषम्॥ ६। ३। १९९॥

ज्योतिषोऽमोऽधिकृत्य कृते ग्रन्थे अण् वृद्ध्यभावश्च निपात्य.॥

शिशुक्रन्दादिभ्य ईयः॥ ६। ३। २००॥

अमोऽधिकृत्य कृते ग्रन्थे। शिशुक्रन्दीयः। यमसभीयो ग्रन्थः॥

द्वन्द्वात्प्रायः॥ ६। ३। २०१॥

अधिकृत्य कृते ग्रन्थे ईयः। वाक्यपदीयम्। प्राय इति किम्?। दैवासुरम्॥

प्रोक्तप्रत्ययस्य । कठाः । चरकाः ॥

तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखादीयण् ॥ ६ । ३ । १८४ ॥

तेनप्रोक्ते वेदे । तैत्तिरीयाः । वारतन्तवीयाः । खाण्डिकीयाः । औखीयाः । वेदे इत्येव । तैत्तिराः श्लोकाः ॥

छगलिनो णेयिन् ॥ ६ । ३ । १८५ ॥

तेने प्रोक्ते वेदे । छागलेयिनः ॥

शौनकादिभ्योणिन् ॥ ६ । ३ । १८६ ॥

तेन प्रोक्ते वेदे । शौनकिनः । शार्ङ्गरविणः । आकृतिगणोऽयम् ॥

पुराणे कल्पे ॥ ६ । ३ । १८७ ॥

टा तात्प्रोक्ते णिन् । पैङ्गीकल्पः ॥

काश्यपकौशिकाद्वेदवच्च ॥ ६ । ३ । १८८ ॥

तेन प्रोक्ते पुराणे कल्पे णिन् । काश्यपिनः । कौशिकिनः । काश्यपको धर्मादि ॥

शिलालिपाराशर्यान्नटभिक्षुसूत्रे ॥ ६ । ३ । १८९ ॥

तेन प्रोक्ते णिन् वेदवच्चकार्यमस्मिन् ॥ शैलालिनो नटाः । पाराशरिणो भिक्षवः ॥

कृशाश्वकर्मन्दादिन् ॥ ६ । ३ । १९० ॥

तेन प्रोक्ते यथासंख्य नटसूत्रे भिक्षुसूत्रे च । वेदवच्चकार्यमस्मिन् । कृशाश्विनोनटाः, कर्मन्दिनो भिक्षवः ॥

उपज्ञाते ॥ ६ । ३ । १९१ ॥

टान्ताद्यथाविहित प्रत्ययः । पाणिनीयं शास्त्रम् ॥

कृते ॥ ६ । ३ । १९२ ॥

तसिः ॥ ६ । ३ । २११ ॥

टान्तातुल्यदिके । सुदामतो विद्युत् ॥

यश्चोरस ॥ ६ । ३ । २१२ ॥

टान्तातुल्यदिके तसिः । उरस्यः । उरस्त ॥

सेर्निवासादस्य ॥ ६ । ३ । २१३ ॥

यथोक्तं प्रत्ययः । स्रौघ्नः । नादेय ॥

आभिजनात् ॥ ६ । ३ । २१४ ॥

अभिजनाः पूर्वबान्धवास्तन्निवासात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे यथोक्तं प्रत्यय । स्रौघ्नः । राष्ट्रिय ॥

शण्डिकादेर्ण्यः ॥ ६ । ३ । २१५ ॥

स्यन्तादाभिजननिवासार्थादस्येत्यर्थे । शाण्डिक्यः । कौचवार्य ॥

सिन्ध्वादेरञ् ॥ ६ । ३ । २१६ ॥

स्यन्तादाभिजननिवासार्थात्षष्ठ्यर्थे । सैन्धव । वार्णवः ॥

सलातुरादीयण् ॥ ६ । ३ । २१७ ॥

स्यन्तादाभिजननिवासार्थात्षष्ठ्यर्थे । सालातुरीयः पाणिनि ॥

तूदीवर्मत्या एयण् ॥ ६ । ३ । २१८ ॥

आभ्यां स्यन्ताभ्यामाभिजननिवासार्थाभ्यां षष्ठ्यर्थे एयण् । तौदेय । वार्मतेय ॥

गिरेरीयोऽस्त्राजीवे ॥ ६ । ३ । २१९ ॥

गिरयं आभिजनो निवासस्तदर्थात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थेऽस्त्राजीवे ईय । हृद्गोलीय ।

॥ इति शैषिकाः ॥

अभिनिष्क्रामति द्वारे ॥ ६ । ३ । २०२ ॥

अमन्ताद्यथोक्तं प्रत्ययः । माथुरम् । नादेयम् । राष्ट्रियं द्वारम् ॥

गच्छति पथि दूते ॥ ६ । ३ । २०३ ॥

अमन्ताद्यथोक्तं प्रत्ययः ॥ स्रौघ्नः पन्था दूतो वा । ग्राम्यः ॥

भजति ॥ ६ । ३ । २०४ ॥

अमो यथोक्तं प्रत्ययः । स्रौघ्नः । राष्ट्रियः ॥

महाराजादिकण् ॥ ६ । ३ । २०५ ॥

अमो भजति । माहाराजिकः ॥

अचित्तादेशकालात् ॥ ६ । ३ । २०६ ॥

अमो भजतीकण् । आपूपिकः । अचित्तादिति किम् ? । दैवदत्तः । अदेशेत्यादि किम् ? । स्रौघ्नः । हैमनः ॥

वासुदेवार्जुनादकः ॥ ६ । ३ । २०७ ॥

अमन्ताद् भजत्यर्थे । वासुदेवकः । अर्जुनकः ॥

गोत्रक्षत्रियेभ्योऽकञ् प्रायः ॥ ६ । ३ । २०८ ॥

अमन्तेभ्यो भजति । औपगवकः । नाकुलकः । प्राय इति किम् ? । पाणिनीयः ॥

सरूपाद्द्रेः सर्वं राष्ट्रवत् ॥ ६ । ३ । २०९ ॥

राष्ट्रक्षत्रियार्थादमो भजति । वृजिकः । मद्रकः । पाण्डवकः । सरूपादिति किम् ? । पौरवीयः ॥

टस्तुल्यदिशि ॥ ६ । ३ । २१० ॥

यथोक्तं प्रत्ययः । सौदामनी विद्युत् ॥

टान्तात्तरति । नाविक• । बाहुका स्त्री ॥

चरति ॥ ६ । ४ । ११ ॥

टान्तादिकण् । हास्तिकः । दाधिक• ॥

पर्पादेरिकट् ॥ ६ । ४ । १२ ॥

टान्ताच्चरति । पर्पिकी । अश्विकी ॥

पदिक• ॥ ६ । ४ । १३ ॥

पादाच्चरतीकट् पद्भावस्य । पदिकः ॥

श्वगणाद्वा ॥ ६ । ४ । १४ ॥

चरतीकट् । श्वगणिकी । श्वागणिक• ॥

वेतनादेर्जीवति ॥ ६ । ४ । १५ ॥

टान्तादिकण् । वैतनिक । वाहिकः ॥

व्यस्ताच्च क्रयविक्रयादिक. ॥ ६ । ४ । १६ ॥

समस्तात् तेन जीवतीक• । क्रयविक्रयिक । क्रयिक । विक्रयिकः ॥

वस्नात् ॥ ६ । ४ । १७ ॥

तेन जीवतीक• । वस्निक• ॥

आयुधादीयश्च ॥ ६ । ४ । १८ ॥

तेन जीवतीक । आयुधीय• । आयुधिक• ॥

व्रातादीनञ् ॥ ६ । ४ । १९ ॥

तेन जीवति । व्रातीनाभार्य• ॥

निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादेः ॥ ६ । ४ । २० ॥

टान्तादिकण् । आक्षद्यूतिकम् । जाङ्घाप्रहतिक वैरम् ॥

इकण् ॥ ६ । ४ । १ ॥

आपादान्तायदनुक्तं स्याचत्रायमधिकृतो ज्ञेयः ॥

तेन जितजयद्दीव्यत्खनत्सु ॥ ६ । ४ । २ ॥

इकण् । आक्षिकम् । आक्षिक । आभ्रिकः ॥

संस्कृते ॥ ६ । ४ । ३ ॥

दान्तादिकण् । दाधिकम् । वैधिक' ॥

कुलत्थकोपान्त्यादण् ॥ ६ । ४ । ४ ॥

तेन संस्कृते । कौलत्थम् । तैत्तिडीकम् ॥

संसृष्टे ॥ ६ । ४ । ५ ॥

दान्नादिकण् । दाधिकम् ॥

लवणाद ॥ ६ । ४ । ६ ॥

तेन संसृष्टे । लवण सूप ॥

चूर्णमुद्गाभ्यामिनणौ ॥ ६ । ४ । ७ ॥

तेन संसृष्टे । चूर्णिनोऽपूपा । मौद्गी यवागू ॥

व्यञ्जनेभ्य उपसिक्ते ॥ ६ । ४ । ८ ॥

दान्तेभ्य इकण् । तैलक शाकम् । उपसिक्त संसृष्टमेव तत्र संसृ. इत्येव सिद्धे नियमार्थं वचनम् । व्यञ्जनै संसृष्टे उपसिक्त एव उपसिक्ते च व्यञ्जनैरव ॥

तरति ॥ ६ । ४ । ९ ॥

दान्नादिकण् । औडुपिक ॥

नौद्विस्वरादिक ॥ ६ । ४ । १० ॥

पक्षिमत्स्यमृगार्थाद्घ्नति ॥ ६ । ४ । ३१ ॥

द्वितीयान्तादिकण् । पाक्षिकः । मात्स्यिकः । मार्गिकः ॥

परिपन्थात्तिष्ठति च ॥ ६ । ४ । ३२ ॥

द्वितीयान्ताद् घ्नतीकण् । पारिपन्थिकश्चौरः ॥

परिपथात् ॥ ६ । ४ । ३३ ॥

द्वितीयान्तात्तिष्ठत्यर्थे इकण् । पारिपथिकः ॥

अवृद्धेर्गृह्णति गर्ह्ये ॥ ६ । ४ । ३४ ॥

द्वितीयान्तादिकण् । द्वैगुणिकः । अवृद्धेरिति किम् ? । वृद्धिं गृह्णातीति वाक्यमेव ॥

कुसीदादिकट् ॥ ६ । ४ । ३५ ॥

द्वितीयान्ताद् गर्ह्ये गृह्णति । कुसीदिकी ॥

दशैकादशादिकश्च ॥ ६ । ४ । ३६ ॥

द्वितीयान्तान्निन्द्ये गृह्णतीकट् । दशैकादशिका । दशैकादशिकी । दशैकादशादित्यत एव निपातनादकारान्तत्वम् । तच्च वाक्ये प्रयोगार्थम् । दशैकादशान् गृह्णतीति ॥

अर्थपदपदोत्तरपदललामप्रतिकण्ठात् ॥ ६ । ४ । ३७ ॥

द्वितीन्ताद्गृह्णतीकण् । आर्थिकः । पादिकः । पौर्वपदिकः । लालामिकः । प्रातिकण्ठिकः ॥

परदारादिभ्यो गच्छति ॥ ६ । ४ । ३८ ॥

द्वितीयान्तेभ्य इकण् । पारदारिकः । गौरुतल्पिकः ॥

प्रतिपथादिकश्च ॥ ६ । ४ । ३९ ॥

भावादिम ॥ ६ । ४ । २१ ॥

तेन निर्वृत्ते । पाकिमम् ॥

याचितापमित्यात्कण् ॥ ६ । ४ । २२ ॥

तेन निर्वृत्ते । याचितकम् । आपमित्यकम् ॥

हरत्युत्सङ्गादे ॥ ६ । ४ । २३ ॥

टान्तादिकण् । औत्सङ्गिक । औडुपिक ॥

भस्त्रादेरिकट् ॥ ६ । ४ । २४ ॥

टान्ताद्धरति । भस्त्रिकी । भरटिकी ॥

विवधवीवधाद्वा ॥ ६ । ४ । २५ ॥

तेन हरतीकट् । विवधिकी । वीवधिकी । वैवधिक ॥

कुटिलिकाया अण् ॥ ६ । ४ । २६ ॥

अस्माट्टान्ताद्धरति । कौटिलिक कर्मारादिः ॥

ओज सहोम्भसो वर्तते ॥ ६ । ४ । २७ ॥

टान्तादिकण् । औजसिक । साहसिक । आम्भसिक ॥

त प्रत्यनोर्लोमेपकूलात् ॥ ६ । ४ । २८ ॥

वर्तते इत्यर्थे इकण् । प्रातिलोमिक । आनुलोमिक । प्रातीपिक । आन्वीपिक । प्रातिकूलिक । आनुकूलिक ॥

परेर्मुखपार्श्वात् ॥ ६ । ४ । २९ ॥

तृतीयान्ताद्वर्तत इत्यर्थे इकण् । पारिमुखिक । पारिपार्श्विक ॥

रक्षदुञ्छतो ॥ ६ । ४ । ३० ॥

द्वितीयान्तादिकण् । सामाजिक । नागरिक । बादरिकः ॥

द्वितीयान्तादिकण् । धार्मिकः । आधर्मिकः ।

पथ्या धर्म्ये ॥ ६ । ४ । ५० ॥

इकण् । शौल्कशालिकम् ॥

ऋन्नरादेरण् ॥ ६ । ४ । ५१ ॥

षष्ठ्यन्ताद्धर्म्ये । नारं नुधर्म्यम् । पैत्रम् । नाम्म । माहिषम् ॥

विभाजयितृविशसितुर्णीड्लुक् च ॥ ६ । ४ । ५२ ॥

षष्ठयन्ताद्धर्म्येऽण् । वैभाजित्रम् । वैशस्त्रम् ॥

अवक्रये ॥ ६ । ४ । ५३ ॥

षष्ठ्यन्तादिकण् । आपणिकः ॥

तदस्य पण्यम् ॥ ६ । ४ । ५४ ॥

इकण् । आपूपिकः ॥

किशरादेरिकट् ॥ ६ । ४ । ५५ ॥

तदस्य पण्यमिति विषये । किशरिकी । तगरिकी ॥

शलालुनो वा ॥ ६ । ४ । ५६ ॥

तदस्य पण्यमिति विषये इकट् । शलालुकी । शालालुकी ॥

शिल्पम् ॥ ६ । ४ । ५७ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण् तच्छिल्पं चेत् । नार्तिकः । मार्दङ्गिकः ॥

मड्डुकझर्झराद्वाऽण् ॥ ६ । ४ । ५८ ॥

तदस्य शिल्पमिति विषये । माड्डुकः । माड्डुकिकः । झार्झरः । झार्झरिकः ॥

शीलम् ॥ ६ । ४ । ५९ ॥

द्वितीयान्ताद्गच्छतीकण् । प्रतिपथिकः । प्रातिपथिकः ॥

माथोत्तरपदपदव्याक्रन्दाद्धावति ॥ ६ । ४ । ४० ॥

द्वितीयान्तादिकण् । दाण्डमाथिकः । पादविकः । आक्रन्दिकः ॥

पश्चात्यनुपदात् ॥ ६ । ४ । ४१ ॥

द्वितीयान्ताद्धावतीकण् । आनुपदिकः ॥

सुस्नातादिभ्यः पृच्छति ॥ ६ । ४ । ४२ ॥

द्वितीयान्तेभ्य इकण् । सौस्नातिकः । सौखरात्रिकः ॥

प्रभूतादिभ्यो ब्रुवति ॥ ६ । ४ । ४३ ॥

द्वितीयान्तेभ्य इकण् । प्राभूतिकः । पार्याप्तिकः ॥

माशब्द इत्यादिभ्यः ॥ ६ । ४ । ४४ ॥

ब्रुवतीकण् । माशब्दिकः । कार्यशब्दिकः ।

शाब्दिकदार्दुरिकलालाटिककौक्कुटिकम् ॥ ६ । ४ । ४५ ॥

इकण्प्रत्ययान्तं निपात्यते । शाब्दिको वैयाकरणः । दार्दुरिको वादित्रकृत् । लालाटिकः प्रमत्तः सेवाकृत् । कौक्कुटिको भिक्षुः ॥

समूहार्थात्समवेते ॥ ६ । ४ । ४६ ॥

द्वितीयान्तादिकण् । सामूहिकः । सामाजिकः ॥

पर्षदो ण्यः ॥ ६ । ४ । ४७ ॥

अस्माद् द्वितीयान्तात् समवेते ण्यः । पार्षद्यः ॥

सेनाया वा ॥ ६ । ४ । ४८ ॥

द्वितीयान्तात् समवेते ण्यः । सैन्यः । सैनिकः ॥

धर्माधर्माच्चरति ॥ ६ । ४ । ४९ ॥

इकण् । आपूपिकः ॥

नियुक्त दीयते ॥ ६ । ४ । ७० ॥

प्रथमान्ताच्चतुर्थ्यर्थे इकण् । तच्चेन्नियुक्तमव्यभिचारेण नित्यं वा दीयते । आग्रभोजनिकः ॥

श्राणामांसौदनाट्टिको वा ॥ ६ । ४ । ७१ ॥

तदस्मै नियुक्तंदीयते इति विषये । श्राणिका । मांसौदनिका । श्राणिकी । मांसौदनिकी ॥

भक्तौदनाद्वाणिकट् ॥ ६ । ४ । ७२ ॥

तदस्मै नियुक्तं दीयते इति विषये । भाक्तः । औदनिकी । भाक्तिकः ॥ औदनिकः ॥

नवयज्ञादयोऽस्मिन् वर्तन्ते ॥ ६ । ४ । ७३ ॥

इकण् । नावयज्ञिकः । पाकयज्ञिकः ॥

तत्र नियुक्ते ॥ ६ । ४ । ७४ ॥

इकण् । शौल्कशालिकः ॥ दौवारिकः ॥

अगारान्तादिकः ॥ ६ । ४ । ७५ ॥

तत्र नियुक्ते । देवागारिकः ॥

अदेशकालादध्यायिनि ॥ ६ । ४ । ७६ ॥

सप्तम्यन्तादिकण् । आशुचिकः । सान्ध्यिकः । अदेशकालादिति किम् ? । स्वाध्यायभूमावध्यायी ॥

निकटादिषु वसति ॥ ६ । ४ । ७७ ॥

इकण् । नैकटिकः । आरण्यको भिक्षुः । वार्क्षमूलिकः ॥

तदस्येत्यर्थे इकण्। आपूपिकः॥

अस्थाच्छत्रादेरञ् ॥ ६ । ४ । ६० ॥

तदस्य शीलमिति विषये। आस्थः। छात्रः। तापसः॥

तूष्णीकः ॥ ६ । ४ । ६१ ॥

तूष्णीमस्तदस्य शीलमिति विषये कः मलुक् च निपात्यते। तूष्णीकः॥

प्रहरणम् ॥ ६ । ४ । ६२ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण् तत्प्रहरणं चेत्। आसिकः॥

परश्वधाद्वाण् ॥ ६ । ४ । ६३ ॥

तदस्य प्रहरणमिति विषये। पारश्वधः। पारश्वधिकः॥

शक्तियष्टेष्टीकण् ॥ ६ । ४ । ६४ ॥

तदस्य प्रहरणमिति विषये। शाक्तीकी। याष्टीकी॥

वेष्ट्यादिभ्यः ॥ ६ । ४ । ६५ ॥

तदस्य प्रहरणमित्यर्थे टीकण्। वैष्टीकी। वैहिकी। वैपीकी। ऐपिकी॥

नास्तिकास्तिकदैष्टिकम् ॥ ६ । ४ । ६६ ॥

तदस्येत्यर्थे इकणन्तं निपात्यते। नास्तिकः। आस्तिकः। दैष्टिकः॥

वृत्तोऽपपाठोऽनुयोगे ॥ ६ । ४ । ६७ ॥

तदस्येत्यर्थे इकण्। ऐकान्यिकः॥

बहुस्वरपूर्वादिकः ॥ ६ । ४ । ६८ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे तच्चेत्परीक्षायां वृत्तोऽपपाठः। एकादशान्यिकः॥

भक्ष्य हितमस्मै ॥ ६ । ४ । ६९ ॥

क्रोशयोजनपूर्वाच्छतायोजनाच्चाभिगमार्हे ॥
६ । ४ । ८६ ॥

पञ्चम्यन्तादिकण् । क्रौशशतिको मुनिः । यौजनशतिकः । यौजनिकः॥

तद्यातेभ्य. ॥ ६ । ४ । ८७ ॥

इकण् । क्रौशशतिकः । यौजनशतिक । यौजनिको दूतः ॥

पथ इकट् ॥ ६ । ४ । ८८ ॥

यात्यर्थे । पथिकी । द्विपथिकी ॥

नित्य ण पन्थश्च ॥ ६ । ४ । ८९ ॥

पथो याति । पान्थ । द्वैपन्थ ॥

शङ्कूत्तरकान्ताराजवारिस्थलजङ्गलादेस्तेनाहृते च ॥ ६ । ४ । ९० ॥

पथिन्नन्ताद् याति चार्थे इकण् । शाङ्कुपथिकः। औत्तरपथिक'। कान्तारपथिकः । आजपथिक. । वारिपथिक' । स्थालपथिक' । जाङ्गलपथिक ॥

स्थलादेर्मधुकमरिचेऽण् ॥ ६ । ४ । ९१ ॥

पथिन्नन्तादाहृते स्थालपथ । मधुक मरिचं वा ॥

तुरायणपारायण यजमानाधीयाने ॥ ६ । ४ । ९२ ॥

यथासङ्ख्यमिकण् । तौरायणिक' । पारायणिक ॥

सशय प्राप्ते ज्ञेये ॥ ६ । ४ । ९३ ॥

इकण् । सांशयिकोऽर्थ. ॥

तस्मै योगादे शक्ते ॥ ६ । ४ । ९४ ॥

सतीर्थ्य ॥ ६ । ४ । ७८ ॥

समानतीर्थात्तत्र वसत्यर्थे यो निपात्यः समानस्य च सभाव. । सतीर्थ्य ॥

प्रस्तारसंस्थानतदन्तकठिनान्तेभ्यो व्यवहरति ॥ ६ । ४ । ७९ ॥

इकण् । प्रास्तारिक । सांस्थानिक । काम्यप्रस्तारिक । गो संस्थानिक । वांशकठिनिक ॥

संख्यादेश्चार्हदलुच ॥ ६ । ४ । ८० ॥

वक्ष्यमाण प्रत्यय स्यात् । चान्द्रायणिक । द्विचान्द्रायणिक । अलुच इति किम ? । द्विशूर्पेण क्रीतेन क्रीत द्विशौर्पिकम ॥

गोदानादीनां ब्रह्मचर्ये ॥ ६ । ४ । ८१ ॥

इकण् । गौदानिकम् । आदित्यव्रतिकम ॥

चन्द्रायण च चरति ॥ ६ । ४ । ८२ ॥

अस्माद् द्वितीयान्ताद्गोदानादेश्च चरत्यर्थ इकण् । चान्द्रायणिक । गौदानिक ॥

देवव्रतादीन् डिन् ॥ ६ । ४ । ८३ ॥

चरति । देवव्रती । महाव्रती ॥

डकश्चाष्टाचत्वारिंशत वर्षाणाम् ॥ ६ । ४ । ८४ ॥

चरत्यर्थे डिन् । अष्टाचत्वारिंशक । अष्टाचत्वारिंशी ॥

चातुर्मास्य तौ यलुक् च ॥ ६ । ४ । ८५ ॥

चरति । चातुर्मासक । चातुर्मासी ॥

क्रोशयोजनपूर्वाच्छताद्योजनाच्चाभिगमार्हे ॥ ६ । ४ । ८६ ॥

पञ्चम्यन्तादिकण् । क्रौशशतिको मुनिः । यौजनशतिकः । यौजनिकः ॥

तद्यातेभ्य ॥ ६ । ४ । ८७ ॥

इकण् । क्रौशशतिक । यौजनशतिक । यौजनिको दूतः ॥

पथ इकट् ॥ ६ । ४ । ८८ ॥

यात्यर्थे । पथिकी । द्विपथिकी ॥

नित्य ण पन्थश्च ॥ ६ । ४ । ८९ ॥

पथो याति । पान्थ । द्वैपन्थः ॥

शङ्कूत्तरकान्ताराजवारिस्थलजङ्गलादेस्तेनाहृते च ॥ ६ । ४ । ९० ॥

पथ्यन्ताद् याति चार्थे इकण् । शाङ्कुपथिकः। औत्तरपथिकः। कान्तारपथिकः । आजपथिक. । वारिपथिकः । स्थालपथिकः । जाङ्गलपथिक ॥

स्थलादेर्मधुकमरिचेऽण् ॥ ६ । ४ । ९१ ॥

पथ्यन्तादाहृते स्थालपथ । मधुकं मरिचं वा ॥

तुरायणपारायण यजमानाधीयाने ॥ ६ । ४ । ९२ ॥

यथासङ्ख्यमिकण् । तौरायणिकः । पारायणिकः ॥

संशय प्राप्ते ज्ञेये ॥ ६ । ४ । ९३ ॥

इकण् । सांशयिकोऽर्थ. ॥

तस्मै योगादेः शक्ते ॥ ६ । ४ । ९४ ॥

इकण् । यौगिकः । सान्तापिकः ॥

योगकर्मभ्यां योकञौ ॥ ६ । ४ । ९५ ॥

चतुर्थ्यन्ताभ्यां शक्ते । योग्यः । कार्मुकम् ॥

यज्ञानां दक्षिणायाम् ॥ ६ । ४ । ९६ ॥

इकण् । आग्निष्टोमिकी ॥

तेषु देये ॥ ६ । ४ । ९७ ॥

यज्ञार्थेभ्यः सप्तम्यन्तेभ्यो देये इकण् । आग्निष्टोमिकम् । वाजपेयिकं भक्तम् ॥

काले कार्ये च भववत् ॥ ६ । ४ । ९८ ॥

देये प्रत्ययः । यथा वर्षासु भवं वार्षिकम् तथा कार्यं देयं च ॥

व्युष्टादिभ्योऽण् ॥ ६ । ४ । ९९ ॥

देये कार्ये च । वैयुष्टम् । नैत्यम् ॥

यथाकथाचाण्णः ॥ ६ । ४ । १०० ॥

देये कार्ये च । याथाकथाचम् ॥

तेन हस्ताद्यः ॥ ६ । ४ । १०१ ॥

देये कार्ये च । हस्त्यम् ॥

शोभमाने ॥ ६ । ४ । १०२ ॥

तान्तादिकण् । कार्णवेष्टकिकं मुखम् ॥

कर्मवेषाद्यः ॥ ६ । ४ । १०३ ॥

टान्ताच्छोभमाने । कर्मण्यं शौर्यम् । वेष्यो नटः ॥

कालात्परिजय्यलभ्यकार्यसुकरे ॥ ६ । ४ । १०४ ॥

टान्तादिकण् । मासिको व्याधि॰ पटः चान्द्रायण मासादो वा ॥

निर्वृत्ते ॥ ६ । ४ । १०५ ॥

कालार्थाट्टान्तादिकण् । आह्निकम् ॥

त भाविभूते ॥ ६ । ४ । १०६ ॥

कालार्थादिकण् । मासिक उत्सव॰ ॥

तस्मै भृताधीष्टे च ॥ ६ । ४ । १०७ ॥

कालार्थादिकण् । मासिकः कर्मकर उपाध्यायो वा ॥

षण्मासादवयसि ण्येकौ ॥ ६ । ४ । १०८ ॥

कालार्थात्तेन निर्वृत्ते तं भाविनि भूते तस्मै भृताधीष्टे चेति विषये। षाण्मास्य॰ । षण्मासिकः । अवयसीति किम् ? । षण्मास्यः ॥

समाया ईन ॥ ६ । ६ । १०९ ॥

तेन निर्वृत्त इत्यादिष्व प्रकविषये ईनः । समीन ॥

रात्र्यह सवत्सराच्च द्विगोर्वा ॥ ६ । ४ । ११० ॥

समा तात्तेननिर्वृत्ते इत्यादिषुप्रकविषये ईन॰ । द्विरात्रीणः । द्व्यहीन॰ । द्विसंवत्सरीण । द्विसमीन॰ । पक्षे इकण् । द्वैरात्रिक॰ । द्वैयह्निक ॥

मानसंवत्सरस्याशाणकुलिजस्यानाम्नि ॥ ७।४।१९॥

सख्यार्थाधिकाभ्या परस्य ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादे स्वरस्य वृद्धि॰। द्विकौडविक । अधिककौडविकः । द्विषाष्टिक॰ ।द्विसाम्वत्सरिक॰ । अशाणकुलिजस्येति किम् ?। द्वैशाणम् । द्वैकुलिजिक । अनाम्नीति किम् ? । ॰ ? । द्वैसमिक॰ ॥

वर्षादश्च वा ॥ ६ । ४ । १११ ॥

कालवाचिनो द्विगोरेतेन निर्वृत्त इत्यादिपञ्चविषये ईन । द्विवर्षः । द्विवर्षीण ॥

सङ्ख्याधिकाभ्यां वर्षस्याभाविनि ॥ ७ । ४ । १८ ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादे स्वरस्य वृद्धिः । द्विवार्षिकः । अधिकवार्षिकः । अभाविनीति किम् ? । द्वैवर्षिकं धान्यम् ॥

प्राणिनि भूते ॥ ६ । ४ । ११२ ॥

कालार्थाद् वर्षान्ताद् द्विगोर । द्विवर्षो वत्स ॥

मासाद्वयसि यः ॥ ६ । ४ । ११३ ॥

द्विगोर्भूते । द्विमास्य. शिशु ॥

ईनञ् च ॥ ६ । ४ । ११४ ॥

मासाद् भूते यो वयसि । मासीना मास्यो दारक ॥

षण्मासाद्ययणिकण् ॥ ६ । ४ । ११५ ॥

कालार्थाद् भूते वयसि । षण्मास्य । षाण्मास्यः । षाण्मासिक शिशुः ॥

सोऽस्य ब्रह्मचर्यतद्वतो ॥ ६ । ४ । ११६ ॥

प्रथमान्तात्कालार्थादिकण् । मासिकं ब्रह्मचर्यम् । मासिकस्तद्वान् ॥

प्रयोजनम् ॥ ६ । ४ । ११७ ॥

तदस्येकण् । जैनमहिकं देवागमनम् ॥

एकागाराच्चौरे ॥ ६ । ४ । ११८ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये इकण् । ऐकागारिकः । चौरे नियमार्थं वचनम् । तेनेह न एकागारं प्रयोजनमस्य भिक्षोः ॥

चूडादिभ्योऽण् ॥ ६ । ४ । ११९ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये । चौडम् । श्राद्धम् ॥

विशाखाषाढान्मन्थदण्डे ॥ ६ । ४ । १२० ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये यथासङ्ख्यमण् । वैशाखो मन्थः । आषाढो दण्ड ॥

उत्थापनादेरीय ॥ ६ । ४ । १२१ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये । उत्थापनीय । उपस्थापनीयः ॥

विशिरुहिपदिपूरिसमापेरनात सपूर्वपदात् ॥ ६ । ४ । १२२ ॥

तदस्य प्रयोजनमिति विषये ईय । गृहप्रवेशनीयम् । आरोहणीयम् । गोप्रपदनीयम् । प्रपापूरणीयम् । अङ्गसमापनीयम् ॥

स्वर्गस्वस्तिवाचनादिभ्यो यलुपो ॥ ६ । ४ । १२३ ॥

तदस्य प्रयोजनमित्यर्थे यथासङ्ख्यम् । स्वर्ग्यम् । आयुष्यम् । स्वस्तिवाचनम् । शान्तिवाचनम् ॥

समयात् प्राप्त ॥ ६ । ४ । १२४ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे इकण् चेत् समय । सामयिक कार्यम् ॥

ऋत्वादिभ्योऽण् ॥ ६ । ४ । १२५ ॥

प्रथमान्तेभ्य सोऽस्य प्राप्त इत्यर्थे । आर्तव फलम् । औपवस्त्रम् ॥

कालाद्य ॥ ६ । ४ । १२६ ॥

सोऽस्य प्राप्त इत्यर्थे । काल्यस्तापस॰ । काल्या मेघाः ॥

दीर्घ ॥ ६ । ४ । १२७ ॥

फालात्प्रयमान्तादस्येत्यर्थे इकण् प्रयमान्तश्चेद्दीर्घं. । कालिकमृणम् ॥

आकालिकमिकश्चाद्यन्ते ॥ ६ । ४ । १२८ ॥

आकालादिक इकण् च भवत्यर्थे आदिरेव यद्यन्त'। आकालिकोऽनध्याय । पूर्वेद्युर्यस्मिन् काले भवतोऽपरेद्युरप्येनस्मात् कालाद्भवतीत्यर्थः । आकालिका आकालिकी वा विद्युत् । आज भकालमेव स्याज्ञ मान तरनाशिनीत्यर्थ ॥

त्रिंशद्विंशतेर्डकोऽसंज्ञायामार्हदर्थे ॥ ६ । ४ । १२९ ॥

त्रिंशकम् । विंशकम् । त्रिंशक । विंशकः । असंज्ञायामिति किम् ? । त्रिंशत्कम् । विंशतिकम् ॥

संख्याडतेश्चाशत्तिष्टे क ॥ ६ । ४ । १३० ॥

त्रिंशद्विंशतिभ्यामार्हदर्थे । द्विकम् । बहुकम् । गणकम् । यावत्कम् । कतिकम् । त्रिंशत्कम् । विंशतिकम् । अशत्तिष्टेरिति किम् ? । चात्वारिंशत्कम् । साप्ततिकम् । षाष्टिकम् ॥

कसमासेऽध्यर्ध ॥ १ । १ । ४१ ॥

संख्यावत् । अध्यर्धकम् । अध्यर्धशूर्पम् ॥

अर्धपूर्वपद पूरण ॥ १ । १ । ४२ ॥

कसमासे संख्यावत् । अर्धपञ्चमकम् । अर्धपञ्चमशूर्पम् ॥

शतात्केवलादतस्मिन्येकौ ॥ ६ । ४ । १३१ ॥

आर्हदर्थे । शत्यम् । शतिकम् । केवलादिति किम् ? । द्विशतकम् । अतस्मिन्निति किम् ? । शतक स्तोत्रम् ॥

वातोरिक ॥ ६ । ४ । १३२ ॥

संख्याया आर्हदर्थे । यावतिकम् । यावत्कम् ॥

कार्षापणादिकट् प्रतिश्चास्य वा ॥ ६ । ४ । १३३ ॥

आर्हदर्थे । कार्षापणिकी । प्रतिकी ॥

अर्धात्पलकसकर्षात् ॥ ६ । ४ । १३४ ॥

आर्हदर्थे इकट् । अर्धपलिकम् । अर्धकंसिकम् । अर्धकर्षिकी ॥

कंसार्धात् ॥ ६ । ४ । १३५ ॥

आर्हदर्थे इकट् । कंसिकी । अर्धिकी ॥

सहस्रशतमानादण् ॥ ६ । ४ । १३६ ॥

आर्हदर्थे । साहस्र । शातमानः ॥

शूर्पाद्वाञ् ॥ ६ । ४ । १३७ ॥

आर्हदर्थे । शौर्पम् । शौर्पिकम् ॥

वसनात् ॥ ६ । ४ । १३८ ॥

आर्हदर्थेऽञ् । वासनम् ॥

विंशतिकात् ॥ ६ । ४ । १३९ ॥

आर्हदर्थेऽञ् । वैंशतिकम् ॥

द्विगोरीनः ॥ ६ । ४ । १४० ॥

विंशतिकशब्दान्तादार्हदर्थे । द्विविंशतिकीनम् ॥

अनाम्न्यद्विः प्लुप् ॥ ६ । ४ । १४१ ॥

द्विगोरार्हदर्थे जातस्य प्रत्ययस्य । द्विकंसम् । अनाम्नीति किम् ? । पाञ्चलोहितिकम् । अद्विरिति किम् । द्विशूर्पेण क्रीतं द्विशौर्पिकम् ॥

॥ ३ । २ । ६० ॥

परत स्त्री ध्रुवदनुद् । श्येनायत । दर्शनीयमानी । पञ्चगर्ग ॥

नवाऽण. ॥ ६ । ४ । १४२ ॥

द्विगोः परस्यार्हदर्थेपिल्लुट् न तु द्वि' । द्विसहस्रम । द्विसाहस्रम ॥

सुवर्णकार्षापणात् ॥ ६ । ४ । १४३ ॥

द्विगो.परस्यार्हदर्थे प्रत्ययस्य वा लुप् न तु द्वि.। द्विसुवर्णम्। द्वि-सौवर्णिकम । द्विकार्षापणम् । द्विकार्षापणिकम । द्विप्रति । द्वि-प्रतिकम ।

द्वित्रिबहोर्निष्कविस्तात् ॥ ६ । ४ । १४४ ॥

द्विगोरार्हदर्थे प्रत्ययस्य लुप् वाऽद्वि । द्विनिष्कम् । द्विनैष्कि-कम । त्रिनिष्कम । त्रिनैष्किकम । बहुनिष्कम । बहुनैष्किकम । द्विविस्तम । द्वैविस्तिकम । त्रिविस्तम । त्रैविस्तिकम । बहुविस्तम । बहुवैस्तिकम् ॥

शताच्च ॥ ६ । ४ । १४५ ॥

द्विगोरार्हदर्थे वा ॥ द्विशत्यम । द्विशतम् ॥

शाणात् ॥ ६ । ४ । १४६ ॥

द्विगोरार्हदर्थे यो वा ॥ पञ्चशाण्यम । पञ्चशाणम ॥

द्वि-यादेर्याण् वा ॥ ६ । ४ । १४७ ॥

शाणान्ताद् द्विगोरार्हदर्थे ॥ वाग्रहणम उत्तरत्र वानिवृत्त्यर्थम । द्विशाण्यम् । द्वैशाणम । द्विशाणम् । त्रिशाण्यम् । त्रैशाणम । त्रिशाणम ॥

पणपादमाषाच्च ॥ ६। ४ । १४८ ॥

द्विगोरार्हदर्थे यः ॥ विधानसामर्थ्यान्न लुप् । द्विपण्यम् । द्विपाद्यम् । अध्यर्धमाप्यम् ॥

खारीकाकणीभ्य. कच् ॥ ६ । ४ । १४९ ॥

एतदन्ताद् द्विगोराभ्या चार्हदर्थे कच् ॥ द्विखारीकम् । द्विकाकणीकम् । खारीकम् । काकणीकम् ॥

मूल्यैः क्रीते ॥ ६ । ४ ॥ १५० ॥

यथोक्तं प्रत्ययाः ॥ प्रास्थिकम् । त्रिंशकम् ॥

अर्धात्परिमाणस्यानतो वा त्वादे॰॥ ७ । ४ । २० ॥

ञ्णिति तद्धिते स्वरेष्वादेः स्वरस्य वृद्धिः ॥ अर्धकौडविकम् । आर्द्धकौडविकम् । अनत इति किम् । अर्धप्रस्थिकम् । आर्द्धप्रस्थिकम् ॥

तस्य वापे ॥ ६ । ४ । १५१ ॥

यथोक्तमिकणादयः ॥ प्रास्थिकम् । खारीकम् ॥

वातपित्तश्लेष्मसंनिपाताच्छमनकोपने ॥६।४।१५२॥

षष्ठ्यन्ताद्यथोक्तमिकण् ॥ वातिकम् । पैत्तिकम् । श्लैष्मिकम् । सान्निपातिकम् ॥

हेतौ संयोगोत्पाते ॥ ६ । ४ । १५३ ॥

षष्ठ्यन्ताद्यथोक्त प्रत्यया ॥ शत्य॰ शतिको दातसंयोग । सौमग्रहणिको भूमिकम्प ॥

पुत्राद्येयौ ॥ ६ । ४ । १५४ ॥

षष्ठ्यन्ताद्धेतौ, नेद्धेतुः संयोग उत्पातो वा॥ पुत्र्य॰। पुत्रीय ॥

ि ... थोऽसंख्यापरिमाणाश्वादे॰ ॥

६ । ४ । १५५ ॥

पष्ठ्यन्ताद्धेतौ संयोगोत्पाते ॥ धन्यः । ब्रह्मवर्चस्य. । सङ्ख्यादिवर्जनं किम् । पञ्चकः । मासिकः । अश्विकः । गाणिक. ॥

पृथिवीसर्वभूमेरीशज्ञातयोश्चाञ् ॥ ६ । ४ । १५६ ॥

पष्ठ्यन्तात्तस्य हेतुः संयोगोत्पात इति विषये ॥ पार्थिव. । सार्वभौम' । ईशो ज्ञात. सयोगोत्पातरूपो हेतुर्वा ॥

लोकसर्वलोकाज्ज्ञाते ॥ ६ । ४ । १५७ ॥

पष्ठ्यन्तादिकण् ॥ लौकिक' । सार्वलौकिकः ॥

तदत्रास्मै वा वृद्ध्यायलाभोपदाशुल्कं देयम् ॥ ६ । ४ । १५८ ॥

यथोक्त प्रत्ययः॥ वृद्धि', पञ्चक शतम् । आय , पञ्चको ग्रामः। लाभः, पञ्चक पट' । उपदा लञ्चा, पञ्चको व्यवहार । शुल्कम्, पञ्चक शतम् । एवं शत्य शतिकम् ॥

पूरणार्द्धादिक ॥ ६ । ४ । १५९ ॥

प्रथमान्तादस्मिन्नस्मै वा दीयते इत्यर्थयो , प्रथमान्त चेद् वृद्ध्यादि । द्वितीयिक । अर्धिक ॥

भागाद्येकौ ॥ ६ । ४ । १६० ॥

तदस्मिन्नस्मै वा वृद्ध्याद्यन्यतम देयमिति विषये ॥ भाग्यः । भागिक' ॥

त पचति द्रोणाद्वाऽञ् ॥ ६ । ४ । १६१ ॥

द्रौणी । द्रौणिकी स्थाली ग्रहणी वा ॥

सम्भवदवहरतोश्च ॥ ६ । ४ । १६२ ॥

द्वितीयान्तात्पचति यथोक्तं प्रत्ययः ॥ प्रास्थिकी स्थाली ॥

पात्राचिताढकादीनो वा ॥ ६ । ४ । १६३ ॥

द्वितीयान्तात् पचदाद्यर्थे ॥ पात्रीणा । पात्रिकी । अचितीना आचितिकी । आढकीना । आढकिकी ॥

द्विगोरीनेकटौ वा ॥ ६ । ४ । १६४ ॥

पात्राचिताढकान्ताद् द्वितीयान्तात्पचदाद्यर्थे ॥ द्विपात्रीणा द्विपात्रिकी । द्विपात्री । द्व्याचितीना द्व्याचितिकी । द्व्याचिता द्व्याढकीना । द्व्याढकिकी । द्व्याढकी ॥

कुलिजाद्वा लुप् च ॥ ६ । ४ । १६५ ॥

द्विगोर्द्वितीयान्तात्पचदाद्यर्थे ईनेकटौ वा, पक्षे इकण्, तस्य च वा लुप् ॥ द्विकुलिजीना । द्विकुलिजिकी । द्विकुलिजी । द्वैकु लिजिकी ॥

वंशादेर्भाराद्धरद्वहदावहत्सु ॥ ६ । ४ । १६६ ॥

वंशादे. परो यो भारस्तदन्ताद्द्वितीयान्तादेष्वर्थेषु यथोक्त प्रत्ययः ॥ वांशभारिक । कौटभारिक । अपरोऽर्थ, भारभूतेभ्यो द्वितीयान्तेभ्यो हरदादिष्वर्थेषु यथोक्त प्रत्यय । वांशिक । कौटिकः वाल्वजिक. ॥

द्रव्यवस्नात्केकम् ॥ ६ । ४ । १६७ ॥

द्वितियान्ताद्धरदाद्यर्थे यथासंख्यम् ॥ द्रव्यक । वस्निक ॥

सोऽस्य भृतिवस्नांशम् ॥ ६ । ४ । १६८ ॥

यथाविहित प्रत्यय ॥ पञ्चक कर्मकर पटो ग्रामो वा । साहस्रः ॥

मानम् ॥ ६ । ४ । १६९ ॥

प्रथमान्तात्षष्ठ्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययः स्यात् चेन्मानम् ॥ द्रौणिकः । खारीको राशिः ॥

जीवितस्य सन् ॥ ६ । ४ । १७० ॥

जीवितमानार्थात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययस्तस्य च न लुप् । षाष्टिकः । द्वैषाष्टिको ना ॥

संख्याया संघसूत्रपाठे ॥ ६ । ४ । १७१ ॥

अस्मात् स्यन्तादस्यमानमित्यर्थे यथोक्तं प्रत्ययः षष्ठ्यर्थश्चेत्सङ्घः सूत्र पाठो वा । पञ्चकः सङ्घः । अष्टकं पाणिनीयं सूत्रम् । अष्टकः पाठः ॥

नाम्नि ॥ ६ । ४ । १७२ ॥

संख्यार्थात्तदस्य मानमित्यर्थे प्रत्ययः ॥ पञ्चकाः शकुनयः ॥

विंशत्यादयः ॥ ६ । ४ । १७३ ॥

तदस्य मानमित्यर्थे साधवो नाम्नि ॥ द्वौ दशतौ मानमेषां विंशतिः । त्रिंशत् ॥

त्रैशचात्वारिंशम् ॥ ६ । ४ । १७४॥

त्रिंशच्चत्वारिंशदित्येताभ्यां तदस्य मानमित्यर्थेऽण् नाम्नि ॥ त्रैंशानि चात्वारिंशानि ब्राह्मणानि ॥

पञ्चद्दशद्वर्गे वा ॥ ६ । ४ । १७५ ॥

एतौ तदस्य मानमिति विषये वर्गेऽर्थे डत्प्रत्ययान्तौ निपात्येते वा ॥ पञ्चत् । दशत् । पञ्चकः । दशको वर्गः ॥

स्तोमे डट् ॥ ६ । ४ । १७६ ॥

संख्यार्थाच्चेद्‌य मानमिति विषये ॥ पंचिशः स्तोमः ॥

तमर्हति ॥ ६ । ४ । १७७ ॥

यथाविधि प्रत्ययः । वैधिक । साहस्रः ॥

दण्डादेर्यः ॥ ६ । ४ । १७८ ॥

द्वितीयान्तादर्हति । दण्ड्यः । अर्घ्यः ॥

यज्ञादियः ॥ ६ । ४ । १७९ ॥

द्वितीयान्तादर्हति। यज्ञियो देशः ॥

पात्रात्तौ ॥ ६ । ४ । १८० ॥

द्वितीयान्तादर्हति । पात्र्य । पात्रिय ॥

दक्षिणाकडङ्गरस्थालीबिलादीययौ ॥ ६ । ४ । १८१ ॥

द्वितीयान्तादर्हति । दक्षिणीयो दक्षिण्यो गुरुः । कडङ्गरीयः कडङ्गर्यो गौः । कडङ्गरं माषादिकाष्ठम् । स्थालीबिलीया स्थालीबिल्यास्तण्डुलाः ॥

छेदादेर्नित्यम् ॥ ६ । ४ । १८२ ॥

द्वितीयान्तादर्हति यथोक्तं प्रत्ययः । छैदिक । भैदिक ॥

विरागाद्विरङ्गश्च ॥ ६ । ४ । १८३ ॥

द्वितीयान्तान्नित्यमर्हत्यर्थे यथाविधि प्रत्ययः । वैरङ्गिक ॥

शीर्षच्छेदाद्यो वा ॥ ६ । ४ । १८४ ॥

द्वितीयान्तान्नित्यमर्हत्यर्थे । शीर्षच्छेद्यश्चौरः । शैर्षच्छेदिक ॥

शालीनकौपीनार्त्विजीनम् ॥ ६ । ४ । १८५ ॥

एते तमर्हन्तीत्यर्थे ईनञन्ता निपात्याः । शालीनोऽधृष्टः । कौपीनं पापकर्मादि । आर्त्विजीनो यजमानः । ऋत्विग् वा ॥

॥ इतीकणधिकारः ॥

य. ॥ ७ । १ । १ ॥

यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्याम तत्रेयादेरर्वाग् य इत्यधिकृतं ज्ञेयम् ॥

वहति रथयुगप्रासङ्गात् ॥ ७ । १ । २ ॥

द्वितीयान्तात् । रथ्यः । द्विरथ्यः । युग्य । प्रासङ्ग्य ॥

धुरो येयण् ॥ ७ । १ । ३ ॥

द्वितीयान्ताद्वहति ॥

न यि तद्धिते । २ । १ । ६५ ॥

र्वोःपरयोर्नामिनो दीर्घः । धुर्यः । धौरेयः ॥

वामाद्यादेरीनः ॥ ७ । १ । ४ ॥

धुरन्तात्दन्ताद्वहति । वामधुरीणः । सर्वधुरीण ॥

अश्वैकादेः ॥ ७ । १ । ५ ॥

धुरन्तात्दन्ताद्वहत्यर्थे ईनः । एकधुरः । एकधुरीणः ॥

हलसीरादिकण् ॥ ७ । १ । ६ ॥

त वहत्यर्थे । हालिकः । सैरिक ॥

शकटादण् ॥ ७ । १ । ७ ॥

त वहत्यर्थे । शाकटो गौः ॥

विध्यत्यनन्येन ॥ ७ । १ । ८ ॥

द्वितीयान्ताद्यः । पद्याः शर्कराः । अनन्येनेति किम् । चौरं विध्यति चैत्रः ॥

धनगणाल्लब्धरि ॥ ७ । १ । ९ ॥

अमन्तायः । धन्यः । गण्यः ॥

णोऽन्नात् ॥ ७ । १ । १० ॥

अमन्ताल्लब्धरि । आन्नः ॥

हृद्यपद्यतुल्यमूल्यवश्यपथ्यवयस्यधेनुष्यागार्हपत्यजन्यधर्म्यम् ॥ ७ । १ । ११ ॥

एतेऽर्थविशेषेषु यान्ता निपात्याः । हृद्यमौषधम् । पद्यः पङ्कः । तुल्यं भाण्डम् । मूल्यं धान्यम् । वश्यो गौः । पथ्यमोदनादि । वयस्य सखा । धेनुष्या पीतदुग्धा गौः । गार्हपत्यो नामाग्निः । जन्या वरवयस्या । धर्म्यं सुखम् ॥

नौविषेण तार्यवध्ये ॥ ७ । १ । १२ ॥

यथासङ्ख्यं य । नाव्या नदी । विष्यो गजः ॥

न्यायार्थादनपेते ॥ ७ । १ । १३ ॥

य. । न्याय्यम् । अर्थ्यम् ॥

मतमदस्य करणे ॥ ७ । १ । १४ ॥

य. । करणं सारकत्वम् कृतिर्वा । मत्यम् । मद्यम् ॥

तत्र साधौ ॥ ७ । १ । १५ ॥

यः । सभ्य. ॥

पथ्यतिथिवसतिस्वपतेरेयण् ॥ ७ । १ । १६ ॥

तत्र साधौ । पाथेयम् । आतिथेयम् । वासतेयम् । स्वापतेयम् ॥

भक्ताण्णः ॥ ७ । १ । १७ ॥

तत्र साधौ । भाक्त

पर्षदो ण्यणौ ॥ ७ । १ । १८ ॥

तत्र साधौ । पार्षद्यः । पार्षदः ॥

सर्वजनाण्ण्येनञौ ॥ ७ । १ । १९ ॥

तत्र साधौ । सार्वजन्यः । सार्वजनीनः ॥

प्रतिजनादेरीनञ् ॥ ७ । १ । २० ॥

तत्र साधौ । प्रातिजनीनः । आनुजनीनः ॥

कथादेरिकण् ॥ ७ । १ । २१ ॥

तत्र साधौ । काथिकः । वैकथिकः ॥

देवतान्तात्तदर्थे ॥ ७ । १ । २२ ॥

यः । अग्निदेवत्यं हविः ॥

पाद्यार्घ्ये ॥ ७ । १ । २३ ॥

एतौ तदर्थे यान्तौ निपात्यौ । पाद्यम् । अर्घ्यम् ॥

ण्योऽतिथेः ॥ ७ । १ । २४ ॥

तदर्थेऽर्थे । आतिथ्यम् ॥

सादेश्चातदः ॥ ७ । १ । २५ ॥

अधिकारोऽयम् । वैकल्पस्य वक्ष्यमाणो विधिर्वेदितव्यः ॥

हलस्य कर्षे ॥ ७ । १ । २६ ॥

यः । हल्या । द्विहल्या ॥

सीतया संगते ॥ ७ । १ । २७ ॥

यः । सीत्यम् । द्विसीत्यम् ॥

॥ इति यादधिकारः ॥

ईयः ॥ ७ । १ । २८ ॥

आतदोऽर्थेष्वनिकृतो वेदितव्यः ॥

हविरन्नभेदापूपादेर्यो वा ॥ ७ । १ । २९ ॥

आतदोऽर्थेष्वयविक्रियते । ईयापवादः । आमिक्ष्यम् । आमिक्षीयम् । ओदन्या ओदनीयास्तण्डुलाः । अपूप्यम् । अपूपीयम् । यवापूप्यम् । यवापूपीयम् ॥

उवर्णयुगादेर्यः ॥ ७ । १ । ३० ॥

आतदोऽर्थेषु । शङ्कव्यं दारु । युग्यम् । हविष्यम् । गव्यम् ॥

नाभेर्नभ् चाऽदेहांशात् ॥ ७ । १ । ३१ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । नभ्यमञ्जनम् । अदेहांशादिति किम् । नाभ्यं तैलम् ॥

न चोधस ॥ ७ । १ । ३२ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । ऊधन्यम् ॥

शुनो वश्चोदूत् ॥ ७ । १ । ३३ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । शुन्यम् । शून्यम् ॥

कम्बलान्नाम्नि ॥ ७ । १ ३४ ॥

आतदोऽर्थेषु यः । कम्बल्यमूर्णापलशतम् । नाम्नीति किम् । कम्बलीयोर्णा ॥

तस्मै हिते ॥ ७ । १ । ३५ ॥

यथाऽधिकृतं प्रत्ययः । वत्सीयः । आमिक्ष्यः । आमिक्षीयः । युग्यः ॥

न राजाचार्यब्राह्मणवृष्णः ॥ ७ । १ । ३६ ॥

चतुर्थ्यन्ताद्धितेऽधिकृतः प्रत्ययः । राज्ञे आचार्याय ब्राह्मणाय वृष्णे वा हितमिति ॥

मनुर्नभोऽङ्गिरो वति ॥ १ । १ । २४ ॥

पदं न । मनुष्वत् । नभस्वत् । अङ्गिरस्वत् ॥

तत्र ॥ ७ । १ । ५३ ॥

इवार्थे वत्स्यात् । स्रुघ्नवत्साकेते परिखा ॥

तस्य ॥ ७ । १ । ५४ ॥

इवार्थे वत् । चैत्रवन्मैत्रस्य गौः ॥

भावे त्वतल् ॥ ७ । १ । ५५ ॥

षष्ठ्यन्तात् । भावः शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तम् । गोत्वम् । गोता । शुक्लत्वम् । शुक्लता ॥

त्वते गुणः ॥ ३ । २ । ५९ ॥

परतः स्त्र्यनूङ् पुंवत् ॥ पट्व्या भावः पटुत्वम् । पटुता ॥

प्राक् त्वादगडुलादेः ॥ ७ । १ । ५६ ॥

त्वतलावधिकृतौ ज्ञेयौ । तेनैवोदाहरिष्येते । अगडुलादेरिति किम् । गाडुल्यम् । कामण्डल्यम् ॥

नञ्तत्पुरुषादबुधादेः ॥ ७ । १ । ५७ ॥

प्राक्त्वात्त्वतलावेव स्यातामित्यनिष्टः । ज्ञेयम् । अशुक्लत्वम् । अशुक्लता । अपतित्वम् । अपतिता । अबुधादेरिति किम् । आबुध्यम् । आचतुर्यम् ॥

पृथ्व्यादेरिमन् वा ॥ ७ । १ । ५८ ॥

भावे ॥

पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढस्य ऋतो रः ॥ ७ । ४ । ३९ ॥

इमनि णीष्ठेयस्सु च ॥

अन्त्यस्वरादेः ॥ ७ । ४ । ४३ ॥

इमनि णीष्ठेयस्सु च लुक् । प्रथिमा । पृथुत्वम् । पृथुता । पार्थवम् । म्रदिमा । मृदुत्वम् । मृदुता । मार्दवम् ॥

प्रियस्थिरस्फिरोरुगुरुबहुलतृप्रदीर्घवृद्धवृन्दारकस्येमनि च प्रास्थास्फावरगरबहत्रपद्राघवर्षवृन्दम् ॥ ७ । ४ । ३८ ॥

यथासंख्य णीष्ठेयस्सु । प्रेमा । दृढादेराकृतिगणत्वादिमन् । स्थेमा । वरिमा । गरिमा । बहिमा । त्रपिमा । द्राघिमा । वर्षिमा । वृन्दिमा ॥

स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्रस्यान्तस्थादेर्गुणश्च नामिन ॥ ७ । ४ । ४२ ॥

यथासंख्यमिमनि णीष्ठेयस्सु च लुक् । ह्रसिमा । क्षेपिमा । क्षोदिमा ॥

भूर्लुक् चेवर्णस्य । ७ । ४ । ४१ ॥

बहोरीयसाविम्नि च ॥ भूमा ॥

वर्णदृढादिभ्यष्ट्यण् च वा ॥ ७ । १ । ५९ ॥

भावे इमन् । शौक्ल्यम् । शुक्लिमा । शुक्लत्वम् । शुक्लता । शैत्यम् । शितिमा । शितित्वम् । शितिता । शैतम् । दार्ढ्यम् । द्रढिमा । दृढत्वम् । दृढता । बाढ्यम् । ब्रढिमा । वृढत्वम् । वृढता । वैमत्यम् । विमतिमा । विमतित्वम् । विमतिता । वैमतम् ॥

पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च ॥ ७ । १ । ६० ॥

तस्य भावे टयण् । आधिपत्यम् । अधिपतिता । अधिपतित्वम् । एवमाधिराज्यम् ३ । मौढ्यम् ३ । राज्यम् ३ । काव्यम् ३ । राजादिराकृतिगण ॥

अर्हतस्तो न्त् च ॥ ७ । १ । ६१ ॥

तस्य भावे कर्मणि च टयण् । आर्हन्त्यम् । आर्हन्ती । अर्हत्त्वम् । अर्हत्ता ॥

सहायाद्वा ॥ ७ । १ । ६२ ॥

तस्य भावे कर्मणि च टयण् । साहाय्यम् । पक्षे साहायकम् । भावे त्वादिति त्वतलौ । सहायत्वम् । सहायता ॥

सखिवणिग्दूताद्यः ॥ ७ । १ । ६३ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । सख्यम् । सखित्वम् । सखिता । वणिज्या । वणिज्यम् । वणिक्त्वम् । वणिक्ता । वाणिज्यम् । दूत्यम् । दूतत्वम् । दूतता । दौत्यम् ।

स्तेनान्नलुक् च ॥ ७ । १ । ६४ ॥

तस्य भावे कर्मणि च यः । स्तेयम् ४ ॥

कपिज्ञातेरेयण् ॥ ७ । १ । ६५ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । कापेयम् ३ । ज्ञातेयम् ३ ॥

प्राणिजातिवयोऽर्थादञ् ॥ ७ । १ । ६६ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । आश्वम् ३ । कौमारम् ३ ॥

युवादेरण् ॥ ७ । १ । ६७ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । यूनो लिङ्गविशिष्टस्य ग्रहणाद् युवतेर्वा भावः कर्म वा यौवनम् ३ । स्थाविरम् ३ ॥

हायनान्तात् ॥ ७ । १ । ६८ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाण् । द्वैहायनम् २ ॥

ऋवर्णाल्लघ्वादेः ॥ ७ । १ । ६९ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाण् । शौचम् २ । हारीतकम् २ । पाटवम् २ । यावनम् २ । पैत्रम् २ । लघ्वादेरिति किम् ? । पाण्डुत्वम् ॥

पुरुषहृदयादसमासे ॥ ७ । १ । ७० ॥

तस्य भावे कर्मणि चाण् । पौरुषम् २ । हार्दम् २ । असमास इति किम् ? परमपुरुषत्वम् । परमपौरुषमिति मा भूत् ॥

श्रोत्रियाद्यलुक् च ॥ ७ । १ । ७१ ॥

श्रौत्रम् । श्रोत्रियत्वम् । श्रोत्रियता । श्रौत्रियकम् ॥

योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ् ॥ ७ । १ । ७२ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । त्रिप्रभृतीनामन्त्यस्य समीपमुपोत्तमम् । रामणीयकम् । रमणीयत्वम् । रमणीयता । आचार्यकम् । गुरूपोत्तमादिति किम् ? । क्षत्रियत्वम् । कायत्वम् । असुप्रख्यादिति किम् ? । सुप्रख्यत्वम् । सौप्रख्यम् ॥

चौरादेः ॥ ७ । १ । ७३ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाकञ् । चौरिका । चौरत्वम् । चौरता । एवं धौर्त्तिका २ ॥

यूनोऽके ॥ ७ । ४ । ६० ॥

अन्त्यस्वरादेर्लुग् न । यौवनिका ॥

द्वन्द्वाल्लित् ॥ ७ । १ । ७४ ॥

तस्य भावे कर्मणि चाकञ् । गौपालपशुपालिका २ ॥

गोत्रचरणाच्छ्लाघाऽत्याकारप्राप्त्यवगमे॥ ७।१।७५॥

तस्य भावे कर्मणि च त्विटयञ् । श्लाघा विकत्थनम् । अत्याकारः पराधिक्षेपः । गार्गिकया श्लाघते अत्याकुरुते वा । गार्गिकं प्राप्तोऽवगतो वा । एवं काठिकयेत्यादि । श्लाघादिष्विति किम् ? गार्ग्यम् । काठम् ॥

होत्रेभ्य ईय ॥ ७ । १ । ७६ ॥

तस्य भावे कर्मणि च । होत्रा ऋत्विग्विशेषः । मैत्रावरुणीयम् । त्वतलावपि ॥

ब्रह्मणस्त्व ॥ ७ । १ । ७७ ॥

ऋत्विगर्थात्तस्य भावे कर्मणि च । ब्रह्मणो भावः कर्म वा ब्रह्मत्वम् । इति भावकर्मार्थाः ॥

शाकटशाकिनौ क्षेत्रे ॥ ७ । १ । ७८ ॥

षष्ठयन्तात् । इक्षूणां क्षेत्रम् इक्षुशाकटम् । इक्षुशाकिनम् । शाकशाकटम् । शाकशाकिनम् ॥

धान्येभ्य ईनञ् ॥ ७ । १ । ७९ ॥

षष्ठयन्तेभ्यः क्षेत्रे । मौद्गीनम् । कौद्रवीणम् ॥

व्रीहिशालेरेयण् ॥ ७ । १ । ८० ॥

तस्य क्षेत्रे । व्रैहेयम् । शालेयम् ॥

यवयवकषष्टिकाद्य ॥ ७ । १ । ८१ ॥

तस्य क्षेत्रे । यव्यम् । यवक्यम् । षष्टिक्यम् ॥

वाणुमाषात् ॥ ७ । १ । ८२ ॥

तस्य क्षेत्रेऽर्थे य ॥ अणव्यम् । आणवीनम् । माष्यम् । माषीणम् ॥

वोमाभङ्गातिलात् ॥ ७ । १ । ८३ ॥

तस्य क्षेत्रेऽर्थे च । उम्यम् । औमीनम् । भङ्गयम् । भाङ्गीनम् । तिल्यम् । तैलीनम् ॥

अलाव्वाश्च कटो रजसि ॥ ७ । १ । ८४ ॥

षष्ठ्यन्तादुमादेः । अलाबूकटम् । उमाकटम् । भङ्गाकटम् । तिलकटम् ॥

अह्ना गम्येऽश्वादीनञ् ॥ ७ । १ । ८५ ॥

षष्ठ्यन्तात् । आश्वीनोऽध्वा ॥

कुलाज्जल्पे ॥ ७ । १ । ८६ ॥

षष्ठ्यन्तादीनञ् । कौलीनम् ॥

पील्वादेः कुणः पाके ॥ ७ । १ । ८७ ॥

षष्ठ्यन्तात् । पीलुकुणः । शमीकुणः ॥

कर्णादेर्मूले जाहः ॥ ७ । १ । ८८ ॥

षष्ठ्यन्तात् । कर्णजाहम् । अक्षिजाहम् ॥

पक्षात्तिः ॥ ७ । १ । ८९ ॥

तस्य मूले । पक्षतिः ॥

हिमादेलुः सहे ॥ ७ । १ । ९० ॥

षष्ठ्यन्तात् । हिमेलुः ॥

बलवातादूलः ॥ ७ । १ । ९१ ॥

तस्य सहे । बलूलः । वातूलः ॥

शीतोष्णतृप्रादालुरसहे ॥ ७ । १ । ९२ ॥

षष्ठ्यन्तात् ॥ शीतालुः । उष्णालुः । तृप्रालुः । तृप्र दुःखम् ॥

यथामुखसम्मुखादीनस्तद् दृश्यतेऽस्मिन् ॥ ७ । १ । ९३ ॥

यथामुखं प्रतिबिम्बम् । यथामुखीनः । सम्मुखीनः ॥

सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रशरावं व्याप्नोति ॥७।१।९४॥

ईन । सर्वपथीनो रथ ॥ सर्वाङ्गीणस्ताप । सर्वकर्मीणो ना । सर्वपत्रीणो यन्ता । सर्वपात्रीणं भक्तम् । सर्वशरावीण ओदनः ॥

आप्रपदम् ॥ ७ । १ । ९५ ॥

अस्मादव्ययात् व्याप्नोतीत्यर्थे ईन । आप्रपदीन पट. ॥

अनुपदं बद्धा ॥ ७ । १ । ९६ ॥

ईन. । अनुपदीना उपानत् ॥

अयानयं नेय ॥ ७ । १ । ९७ ॥

ईन । अयानयीन ॥

सर्वान्नमत्ति ॥ ७ । १ । ९८ ॥

ईनः ॥ सर्वान्नीनो भिक्षु. ॥

परोवरीणपरम्परीणपुत्रपौत्रीणम् ॥ ७ । १ । ९९ ॥

एतेऽनुभवत्यर्थे ईनान्ता निपात्या. ॥ परोवरीण । अवरस्योत्वं निपातनात् ॥ परम्परीण. । पुत्रपौत्रीण ॥

यथाकामानुकामात्यन्तं गामिनि ॥ ७ । १ । १०० ॥

ईनः ॥ यथाकामीन । अनुकामीना । अत्यन्तीन ॥

पारावारं व्यस्तव्यस्तं च ॥ ७ । १ । १०१ ॥

गामिनीन । पारावारीण । पारीण. । अवारीण । अवारपारीणः ॥

अनुग्वलम् ॥ ७ । १ । १०२ ॥

गामिनीनः । अनुगवीनो गोप ॥

अध्वान येनौ ॥ ७ । १ । १०३ ॥

अलं गामिनि । अध्वन्यः । अध्वनीनः ॥

अभ्यमित्रमीयच्च ॥ ७ । १ । १० ॥

अलं गामिनि येनौ च। अभ्यमित्रीय । अभ्यमित्र्य. । अभ्यमित्रीणः॥

समांसमीनाद्यश्वीनाद्यप्रतीनागवीन-
सात्तपदीनम् ॥ ७ । १ । १०३ ॥

एते ईनान्ता निपात्याः ॥ सात्तपदीनस्त्वीनमन्त । समांसमीना गौः। अद्यश्वीनो लाभः। आगवीनः कर्मकृत्। सात्तपदीन सख्यम्॥

अपडक्षाशितग्वलकर्मालपुरुषादीनः ॥ ७ । १ । १०६ ॥

स्वार्थे ॥ अविद्यमानानि षडक्षीण्यस्मिन् अषडक्षीणो मन्त्रः । आशितगवीनमरण्यम् । अलकर्मीणः । अलंपुरुषीणः ॥

अदिक्स्त्रियां वाऽञ्च ॥ ७ । १ । १०७ ॥

नाम्नः स्वार्थे ईनः ॥ प्राचीनम् । प्राक् ॥ प्राचीना शाखा । प्राची ॥ अदिक्स्त्रियामिति किम् ? । प्राची दिक् ॥

तस्य तुल्ये क सञ्ज्ञाप्रतिकृत्योः ॥ ७ । १ । १०८ ॥

अश्वकः । अश्वकं रूपम् ॥

न नृपूजार्थध्वजचित्रे ॥ ७ । १ । १०९ ॥

कः ॥ चञ्चातुल्य. पुरुषश्चञ्चा । अर्हन् । सिंह । भीमः ॥

अपण्ये जीवने ॥ ७ । १ । ११० ॥

को न ॥ शिवसदृशः शिव. ॥ अपण्य इति किम् ? हस्तिकान् विक्रीणीते ॥

देवपथादिभ्यः ॥ ७ । १ । १११ ॥

संज्ञाप्रतिकृत्योः को न तुल्ये ॥ देवपथ. । हंसपथ ॥

वस्तेरेयञ् ॥ ७ । १ । ११२ ॥

तस्य तुल्ये । वास्तेयी प्रणालिका ॥

शिलाया एयच्च ॥ ७ । १ । ११३ ॥

एयञ् । शिलेयम । शैलेयम ॥

शाखादेर्यः ॥ ७ । १ । ११४ ॥

तस्य तुल्ये ॥ शाख्यः । मुख्यः ॥

द्रोर्भव्ये ॥ ७ । १ । ११५ ॥

तस्य तुल्ये यः । द्रव्यमय ना स्वर्णादि च॥

कुशाग्रादीयः ॥ ७ । १ । ११६ ॥

तस्य तुल्ये ॥ कुशाग्रीया बुद्धि ॥

काकतालीयादय ॥ ७ । १ । ११७ ॥

तस्य तुल्ये इत्यान्ताः साधव ॥ काकतालीयम् । खलतिबिल्वीयम् ॥

शर्करादेरण् ॥ ७ । १ । ११८ ॥

तस्य तुल्ये ॥ शार्करं दधि ॥ कापालिकम् ॥

अ सपत्न्याः ॥ ७ । १ । ११९ ॥

तस्य तुल्ये ॥ सपत्नः ॥

एकशालाया इक ॥ ७ । १ । १२० ॥

तस्य तुल्ये ॥ एकशालिकम् ॥

गोण्यादेश्चेकण् ॥ ७ । १ । १२१ ॥

एकशालायास्तस्य तुल्ये । गौणिकम् । आङ्गुलिकम् । ऐकशालिकम् ॥

कर्कलोहितादीकण् च ॥ ७ । १ । १२२ ॥

तस्य तुल्ये इकण् ॥ शुक्लोऽश्व कर्कः । तस्य तुल्यः कार्कीकः । कार्किकः । लौहितीकः । लौहितिकः ॥

वेर्विस्तृते शालशङ्कटौ ॥ ७ । १ । १२३ ॥

विशालः । विशङ्कटः ॥

कटः ॥ ७ । १ । १२४ ॥

वेर्विस्तृते ॥ विकटः ॥

संप्रोन्नेः सङ्कीर्णप्रकाशाधिकसमीपे ॥ ७ । १ । १२५ ॥

यथासङ्ख्यं कटः ॥ सङ्कटः । प्रकटः । उत्कटः । निकटः ॥

अवात्कुटारश्चावनते ॥ ७ । १ । १२६ ॥

कटः । अवकुटारः । अवकटः ॥

नासानतितद्वतोष्टीटनाटभ्रटम् ॥ ७ । १ । १२७ ॥

अवटीटम् । अवनाटम् । अवभ्रटं नासानमनम् । तद्वद्वा नासादि ॥

नेरिनपिटकाश्चिकचिच्चिकश्चास्य ॥ ७ । १ । १२८ ॥

नासानतौ तद्वति च । चिक्किनम् । चिपिटम् । चिक्कं नासानमनं तद्वन्नासादि च ॥

बिडबिरीसौ नीरन्ध्रे च ॥ ७ । १ । १२९ ॥

नासानतितद्वतो ॥ निबिडम् । निबिरीसं वस्त्रं नासानमनं नासादि च ॥

क्लिन्नाल्लश्चक्षुषि चिल् पिल् चुल् चास्य ॥७।१। १३० ॥

चिल्लम् । पिल्लम् । चुल्लम् चक्षुः ।

उपत्यकाधित्यके ॥ १ । १३१ ॥

उपाधिभ्या निपात्यते ॥ उपत्यका गिर्यासन्ना भूः । अधित्यका पर्वताधिरूढा भू. ॥

अवेस्सङ्घातविस्तारे कटपटम् ॥ ७ । १ । १३२ ॥

यथासङ्ख्यम् । अविकटः सङ्घात । अविपटो विस्तारः ॥

पशुभ्य स्थाने गोष्ठ ॥ ७ । १ । १३३ ॥

गोगोष्ठम् । महिषीगोष्ठम् ॥

द्वित्वे गोयुग ॥ ७ । १ । १३४ ॥

पश्वर्थेभ्य । गोगोयुगम् ॥

षट्त्वे षड्गव ॥ ७ । १ । १३५ ॥

पश्वर्थेभ्य' । उष्ट्रषड्गवम् ॥

तिलादिभ्य स्नेहे तैल ॥ ७ । १ । १३६ ॥

तिलतैल' । सर्षपतैल ॥

तत्र घटते कर्मणष्ठ ॥ ७ । १ । १३७ ॥

कर्मठ ॥

तदस्य सञ्जात तारकादिभ्य इत ॥ ७ । १ । १३८ ॥

तारकित नभ' । पुष्पितस्तरु ॥

गर्भादप्राणिनि ॥ ७ । १ । १३९ ॥

तदस्य सञ्जातमित्यर्थे इत' ॥ गर्भितो व्रीहि. ॥

प्रमाणान् मात्रट् ॥ ७ । १ । १४० ॥

स्यन्तात्पष्ठ्यर्थे ॥ जानुमात्रमुदकम् । तन्मात्री भू ॥

हस्तिपुरुषाद्वाण् ॥ ७ । १ । १४१ ॥

स्यान्तात्प्रमाणार्थात्षष्ठ्यर्थे ॥ हास्तिनम् । हस्तिमात्रम् । हस्ति-

दघ्नम् । हस्तिद्वयसं जलम् । एवं पौरुषम् ॥

वोर्ध्वे दघ्नट् द्वयसट् ॥ ७ । १ । १४२ ॥

ऊर्ध्वप्रमाणार्थात्स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे । ऊरुदघ्नम् । ऊरुद्वयसम् । ऊरुमात्रम् ॥

मानादसंशये लुप् ॥ ७ । १ । १४३ ॥

मानार्थ एव साक्षाद्यः प्रमाणशब्दो हस्तवितस्त्यादिर्न तु रज्ज्वादिस्तस्मात्प्रस्तुतस्य मात्रडादेः ॥ हस्तः । वितस्तिः । मानादिति किम्? ऊरुमात्रं जलम् । असंशय इति किम्? शममात्रं स्यात् ॥

द्विगोः संशये च ॥ ७ । १ । १४४ ॥

मानान्तादसंशये प्रस्तुतस्य मात्रडादेर्लुप् । द्विवितस्तिः । द्विशम्यं स्यात् ॥

मात्रट् ॥ ७ । १ । १४५ ॥

प्रथमान्तान्मानार्थात्षष्ठ्यर्थे संशये । प्रस्थमात्रं स्यात् ॥

शन्शद्विंशतेः ॥ ७ । १ । १४६ ॥

शन्नन्ताच्छदन्ताच्च संख्याशब्दाद्विंशतिशब्दाच्च मानवृत्तेः स्यन्तात्षष्ठ्यर्थे मात्रट् ॥ दशमात्राः । पञ्चदशमात्राः । त्रिंशन्मात्राः । त्रयस्त्रिंशन्मात्राः । विंशतिमात्राः ॥

डिन् ॥ ७ । १ । १४७ ॥

शन् शद् विंशतिभ्यः स्यन्तेभ्यो मानार्थेभ्यः षष्ठ्यर्थे ॥ संशय इति निवृत्तम् । पञ्चदश्यर्धमासः । त्रिंशी । त्रिंशिनो भवनेन्द्राः ॥

इदंकिमोऽतुरिय् किय् चास्य ॥ ७ । १ । १४८ ॥

मानार्थात्षष्ठ्यर्थे मेये । इयान् कियान् पटः ।

यत्तदेतदो डावादिः ॥ ७ । १ । १४९ ॥

मानार्थात्पष्ठ्यर्थे मेयेऽतुः। यावान्। तावान्। एतावान् धान्यराशिः॥

यत्तत्किम. सङ्ख्याया डतिर्वा ॥ ७ । १ । १५० ॥

मानात्षष्ठ्यर्थे सङ्ख्येये॥ यति । यावन्तः। एव तति। तावन्त । कति । कियन्तः ॥

अवयवात्तयट् ॥ ७ । १ । १५१ ॥

सङ्ख्यार्थात्स्यन्तात्पष्ठ्यर्थेऽवयविनि। चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिः। पञ्चतयो यमः ॥

द्वित्रिभ्यामयट् वा ॥ ७ । १ । १५२ ॥

स्यन्तात्पष्ठ्यर्थे । द्वयम् । द्वितयम् । त्रयम् । त्रितयम् ॥

द्वयादेर्गुणान्मूल्यक्रेये मयट् ॥ ७ । १ । १५३ ॥

स्यन्तात्पष्ठ्यर्थे । द्विमयमुदश्वित्यवानाम् । एवं त्रिमयम् । द्विमया य वा उदश्वित । एव त्रिमयाः । गुणादिति किम् ? द्वौ व्रीहियवौ मूल्यमस्योदश्वित ॥

अधिक तत्सङ्ख्यमस्मिन् शतसहस्रे शतिशद्दशान्ताया डः ॥ ७ । १ । १५४ ॥

त्रिंश योजनशतं योजनसहस्र वा । एव त्रिंशम् । एकादशम् ॥

सङ्ख्यापूरणेऽट् ॥ ७ । १ । १५५ ॥

सङ्ख्यायाः । एकादशी ॥

विंशत्यादेर्वा तमट् ॥ ७ । १ । १५६ ॥

सङ्ख्यायाः. सङ्ख्यापूरणे॥ विंशतितम । विंशः। त्रिंशत्तम । त्रिंश ॥

शतादिमासार्धमाससवत्सरात् ॥ ७ । १ । १५७ ॥

सङ्ख्यापूरणे तमट् ॥ शततमी । सहस्रतमी । मासतमः । अर्धमासतम । सम्वत्सरतमो दिवस ॥

पट्थादेरसङ्ख्यादेः ॥ ७ । १ । १५८ ॥

सङ्ख्यापूरणे तमट् ॥ पष्टितमः । सप्ततितमः । असङ्ख्यादेरिति किम् ? एकषष्टः ॥

नो मट् ॥ ७ । १ । १५९ ॥

असङ्ख्यादेः सङ्ख्याया सङ्ख्यापूरणे । पञ्चमी । असङ्ख्यादेरित्येव । द्वादश ॥

पित्तिथट् बहुगणपूगसघात् ॥ ७ । १ । १६० ॥

सङ्ख्यापूरणे ॥ बहुतिथी । गणतिथः । पूगतिथः संघतिथः । पित्करण ङ्यर्थम् ॥

अतोरिथट् ॥ ७ । १ । १६१ ॥

सङ्ख्यापूरणे । इयतिथ । यावतिथ ॥

षट्कतिकतिपयात् थट् ॥ ७ । १ । १६२ ॥

सङ्ख्यापूरणे । षष्ठी । कतिथ । कतिपयथ ॥

चतुर ॥ ७ । १ । १६३ ॥

सङ्ख्यापूरणे थट् ॥ चतुर्थी ॥ योगविभाग उत्तरार्थः ॥

येयौ चलुक् च ॥ ७ । १ । १६४ ॥

चतुर सङ्ख्यापूरणे ॥ तुर्यः । तुरीय ॥

द्वेस्तीय ॥ ७ । १ । १६५ ॥

सङ्ख्यापूरणे । द्वितीयः ॥

त्रेस्तृ च ॥ ७ । १ । १६६ ॥

सङ्ख्यापूरणे तीय । तृतीयः ॥

पूर्वमनेन सादेश्चेन् ॥ ७ । १ । १६७ ॥

पूर्वमिति क्रियाविशेषणाद् द्वितीयान्तात् केवलात् सादेश्च तृती-यार्थे कर्तरि इन्। पूर्वी। कृतपूर्वी॥

इष्टादे ॥ ७ । १ । १६८ ॥

स्यन्तार्थे कर्तरीन्॥ इष्टी। पूर्ती श्राद्धे। व्याप्ये क्तेन इति सप्तमी॥

श्राद्धमद्य भुक्तमिकेनौ ॥ ७ । १ । १६९ ॥

कर्तरि। श्राद्धमनेनाद्य भुक्तं श्राद्धिकः। श्राद्धी। श्राद्धशब्दः कर्मसाधने द्रव्ये वर्त्तते॥

अनुपद्यन्वेष्टा ॥ ७ । १ । १७० ॥

अनुपदमन्वेष्टा अनुपदी गवाम्॥

दाण्डाजिनिकायःशूलिकपार्श्वकम् ॥ ७ । १ । १७१ ॥

एते यथायोगमिकणूका ता निपात्याः, अन्वेष्टर्यर्थे॥ दाण्डाजिनिको दाम्भिकः। आयःशूलिकः तीक्ष्णोपायोऽर्थान्वेष्टा। पार्श्वकोऽनृजूपायः स एव॥

क्षेत्रेऽन्यस्मिन्नाश्य इय ॥ ७ । १ । १७२ ॥

अन्यस्मिन् क्षेत्रे नाश्यः क्षेत्रियो व्याधिः जारश्च॥

छन्दोऽधीते श्रोत्रश्च वा ॥ ७ । १ । १७३ ॥

इय॥ छन्दोऽधीते श्रोत्रियः। पक्षे छान्दसः॥

इन्द्रियम् ॥ ७ । १ । १७४ ॥

इन्द्रादियो निपात्यः। इन्द्रस्य लिङ्गमिन्द्रियम्॥

तेन वित्ते चञ्चुचणौ ॥ ७ । १ । १७५ ॥

विद्याचञ्चुः। विद्याचणः। केशचणः॥

पूरणाद् ग्रन्थस्य ग्राहकेको लुक् चास्य ॥ ७ । १ । १७६ ॥

तृतीयान्तात्। द्विकः शिष्यः॥

ग्रहणाद्वा ॥ ७ । १ । १७७ ॥

गृह्यतेऽनेनेति ग्रहणम् रूपादि । ग्रन्थस्य ग्रहणार्थात् पूरणप्रत्ययान्तात् कः स्वार्थे तद्योगे च पूरणार्थस्य लुग्वा । द्विक द्वितीयक वा ग्रन्थग्रहणम् ॥

सस्याद् गुणात्परिजाते ॥ ७ । १ । १७८ ॥

तेन कः । सस्यकः शालिः ॥

धनहिरण्ये कामे ॥ ७ । १ । १७९ ॥

कः ॥ धनकः । हिरण्यको मैत्रस्य ॥

स्वाङ्गेषु सक्ते ॥ ७ । १ । १८० ॥

कः ॥ नखकः । केशनखकः । दन्तौष्ठकः ॥

उदरे त्विकणाद्यूने ॥ ७ । १ । १८१ ॥

सक्त ॥ औदरिकः । अन्यत्रोदरकः ॥

अंश हारिणि ॥ ७ । १ । १८२ ॥

क ॥ अंशको दायाद ॥

तन्त्रादचिरोद्धृते ॥ ७ । १ । १८३ ॥

क ॥ तन्त्रक पट ॥

ब्राह्मणान्नाम्नि ॥ ७ । १ । १८४ ॥

अचिरोद्धृते कः । ब्राह्मणको नाम देश ॥

उष्णात् ॥ ७ । १ । १८५ ॥

अचिरोद्धृतेऽर्थे को नाम्नि ॥ उष्णिका यवागूः ॥

शीताच्च ना ॥ ७ । १ । १८६ ॥

उष्णादमन्नान्को नाम्नि । शीतं मन्दं करोति शीतकोऽलसः । उष्णको दक्षः ॥

अधेरारूढे ॥ ७ । १ । १८७ ॥

वर्तमानात् स्वार्थे कः । आरूढ शब्दे वर्तते कर्मणि च क्तः । अधिको द्रोणः खार्याः । अधिका खारी द्रोणेन ॥

अनोः कमितरि ॥ ७ । १ । १८८ ॥

कः ॥ अनुकामयतेऽनुकः ॥

अभेरीश्च वा ॥ ७ । १ । १८९ ॥

कः सम्बन्धेन चेत् कमिता गम्यते ॥ अभिकः । अभीकः ॥

सोऽस्य मुख्यः ॥ ७ । १ । १९० ॥

कः । देवदत्तकः सङ्घः ॥

शृङ्खलकः करभे ॥ ७ । १ । १९१ ॥

कप्रत्ययान्तो निपात्यो । शृङ्खलकः करभः ॥

उदुत्सोरुन्मनसि ॥ ७ । १ । १९२ ॥

उत्कः । उत्सुकः ॥

कालहेतुफलाद्रोगे ॥ ७ । १ । १९३ ॥

स्यन्तादस्येति कः । द्वितीयको ज्वरः । पर्वतको रोगः । शीतको ज्वरः ॥

प्रायोऽन्नमस्मिन्नाम्नि ॥ ७ । १ । १९४ ॥

स्यन्तात् कः । गुडापूपिका पौर्णमासी ॥

कुल्माषादण् ॥ ७ । १ । १९५ ॥

स्यन्तात्प्रायोऽन्नमस्मिन्नित्यर्थे नाम्नि ॥ कौल्माषी पौर्णमासी ॥

वटकादिन् ॥ ७ । १ । १९६ ॥

स्यन्तात्प्रायोऽन्नमस्मिन्नित्यर्थे नाम्नि ॥ वटकिनी पौर्णमासी ॥

साक्षाद् द्रष्टा ॥ ७ । १ । १९७ ॥

इन् नाम्नि ॥ साक्षी ॥

॥ इती क्षेत्राद्यर्थकाः ॥

॥ अथ मत्वर्थीयाः ॥

तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतु ॥ ७ । २ । १ ॥

प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे सप्तम्यर्थे वा मतुः, तत्प्रथमन्तमस्तीति चेद् भवति ॥ गोमान् । यवमान् । वृक्षवान् पर्वत । इति करणो विवक्षार्थः । तेन,

भूमनिन्दाप्रशसासु नित्ययोगेऽतिशायने ।

ससर्गेऽस्तिविवक्षाया प्रायो मत्वादयो मता ॥

मावर्णान्तोपान्त्यापञ्चमवर्गान् मतोर्मो व ॥२।१।९४॥

किंवान् । शमीवान् । वृक्षवान् । मालावान् । अह्वान् । भास्वान् । मरुत्वान् ॥

चर्मण्वत्यष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वत् ॥ २ । १ । ९६॥

एते सज्ञाया निपात्यन्ते । चर्मणो नलोपाभावो णत्व च । चर्मण्वती नाम नदी । अस्थिशब्दस्याष्ठीभाव । अष्ठीवान् जानु । चक्रशब्दस्य चक्रीभाव. । चक्रीवान् नाम खर. । चक्रीवान् नाम राजा । कक्ष्याशब्दस्य कक्षीभाव । कक्षीवन्नाम ऋषि. । लवणशब्दस्य रुमण्भावः । रुमण्वान्नाम पर्वत । नाम्नीत्येव । चर्मवती । अस्थिमान् । चक्रवान् । कक्ष्यावान् । लवणवान्,

उदन्वानब्धौ च ॥ २ । १ । ९७ ॥

नाम्नि निपात्यते अब्धिर्जलाधारः । उदन्वान् घटः ॥

उदन्वान् मेघः । अब्धौ चेति किम् । उदकवान् घटः ॥

राजन्वान् सुराज्ञि ॥ २ । १ । ९८ ॥

निपात्यते । राजन्वान् देशः । राजन्वत्य प्रजा ॥

नोर्म्यादिभ्य ॥ २ । १ । ९९ ॥

मतोर्मो व । ऊर्मिमान् । दल्मिमान् इत्यादि ॥

आ यात् ॥ ७ । २ । २ ॥

रूपात् प्रशस्ताहतात्" इत्या यविधेर्वक्ष्यमाणप्रकृतिभ्यो मतु', तदस्यास्ति तदस्मिन्नस्तीति विषये । कुमारीमान् । व्रीहिमान् ॥

नावादेरिक ॥ ७ । २ । ३ ॥

मत्वर्थे । नाविक । नौमान् । कुमारिक । कुमारीमान् ॥

शिखादिभ्य इन् ॥ ७ । २ । ४ ॥

मत्वर्थे । शिखी । शिखावान् । माली । मालावान् ॥

व्रीह्यादिभ्यस्तौ ॥ ७ । २ । ५ ॥

मत्वर्थे । व्रीहिक । व्रीही । व्रीहिमान् । मायिक । मायी । मायावान् ॥

अतोऽनेकस्वरात् ॥ ७ । २ । ६ ॥

मत्वर्थे इकेनौ । दण्डिक । दण्डी । दण्डवान् । अनेकस्वरादिति किम् । खरवान् ॥

अशिरसोऽशीर्षश्च ॥ ७ । २ । ७ ॥

मत्वर्थे इकेनौ । अशीर्षिकः । अशीर्षी । अशीर्षवान् ॥

अर्थार्थान्ताद् भावात् ॥ ७ । २ । ८ ॥

अर्थादर्थान्ताच्च भावार्थादेव इकेनावेव स्याताम् ॥ अर्थिक । अर्थी । मत्वर्थिक । मत्वर्थी । अत्र मतुर्न । भावादिति किम् । धनार्थान्मतुरेव । अर्थवान् ॥

व्रीह्यर्थतुन्दादेरिलश्च ॥ ७ । २ । ९ ॥

चादिकेनौ । शालिलः । शालिकः । शाली । शालिमान् । तुन्दिलः । तुन्दिकः । तुन्दी । तुन्दवान् । उदरिलः । उदरिकः । उदरी । उदरवान् ॥

स्वाङ्गाद्विवृद्धात्ते ॥ ७ । २ । १० ॥

मत्वर्थे इलेकेना स्युः । फणिल । फणिकः । फणी । फणवान् ॥

वृन्दादारकः ॥ ७ । २ । ११ ॥

मत्वर्थे वृन्दारकः । वृन्दवान् ॥

शृङ्गात् ॥ ७ । २ । १२ ॥

मत्वर्थे आरकः । शृङ्गारकः । शृङ्गवान् ॥

फलबर्हाच्चेन ॥ ७ । २ । १३ ॥

शृङ्गान्मत्वर्थे । फलिनः । फलवान् । बर्हिणः । शृङ्गिणः । शिखादित्वात् । फली । बर्ही ॥

मलादीमसश्च ॥ ७ । २ । १४ ॥

मत्वर्थे । इनः । मलीमसः । मलिन । मलवान् ॥

मरुत्पर्वणस्तः ॥ ७ । २ । १५ ॥

मत्वर्थे । मरुत्तः । पर्वतः । पक्षे मरुत्वान् । पर्ववान् ॥

वलिवटितुण्डेर्भः ॥ ७ । २ । १६ ॥

मत्वर्थे । वलिभः । वटिभः । तुण्डिभः । वलिमान् ॥

ऊर्णाहंशुभमो युस् ॥ ७ । २ । १७ ॥

मत्वर्थे । ऊर्णायुः । अहंयुः । शुभंयुः ॥

कंशभ्यां युस्तियस्तुतवभम् ॥ ७ । २ । १८ ॥

मत्वर्थे ॥ कंयुः । । कन्ति । शन्तिः । कंयः । शंयः ।

कतुः । शंतुः । कन्त. । शन्तः । कत । शव । कंम । शंमः ॥

वलवातदन्तललाटादूल-॥ ७ । २ । १९॥

मत्वर्थे । बलूल । वातूल । दन्तूलः । ललाटूल । बलवान् ॥

प्राण्यङ्गादातो ल ॥ ७ । २ । २० ॥

मत्वर्थे । चूडालः । चूडावान ।प्राण्यङ्गादिति किम् ? । अङ्गावान् प्रासादः ॥

सिध्मादिक्षुद्रजन्तुरुग्भ्य ॥ ७ । २ । २१ ॥

मत्वर्थे ल ॥ सिध्मलः । सिध्मवान् । यूकाल । यूकाल । मूर्छाल ॥

प्रज्ञापर्णोदकफेनाल्लेलौ ॥ ७ । २ । २२ ॥

प्रज्ञाल । प्रज्ञिल । पर्णलः । पर्णिलः । उदकल । उदकिल । फेनल । फेनिलः । फेनवान् ॥

कालाजटाघाटात् क्षेपे ॥ ७ । २ । २३ ॥

मत्वर्थे ले लौ । कालाल । कालिल । जटाल । जटिलः । घाटाल । घाटिल । क्षेप इति किम् ? । कालावान ॥

वाच आलाटौ ॥ ७ । २ । २४ ॥

मत्वर्थे क्षेपे । वाचाल । वाचाटः ॥

ग्मिन् ॥ ७ । २ । २५ ॥

वाचो मत्वर्थे । वाग्मी । वाग्वान् ॥

मध्वादिभ्यो र ॥ ७ । २ । २६ ॥

मत्वर्थे । मधुरो रस । खरो गर्दभः ॥

कृष्यादिभ्यो वलच् ॥ ७ । २ । २७ ॥

मत्वर्थे ॥

वलच्यपित्रादे ॥ ३ । २ । ८२ ॥

दीर्घ । कृषीवलः कुटुम्बी । कृषिमत् क्षेत्रम् । आसुतीवलः कल्यपालः । आसुतिमान् । अपित्रादेरिति किम् । पितृवलः । मातृवलः ॥

लोमपिच्छादे. शेलम् ॥ ७ । २ । २८ ॥

मत्वर्थे यथासङ्ख्यम् । लोमशः । लोमवान् । गिरिशः । पिच्छिलः । पिच्छवान् । उरसिलः ॥

नोऽङ्गादे ॥ ७ । २ । २९ ॥

मत्वर्थे । अङ्गना चार्वङ्गी स्त्री । पामनः । पामवान् ॥

शाकीपलालीदद्रुवा ह्रस्वश्च ॥ ७ । २ । ३० ॥

मत्वर्थे नश्च । शाकिन । शाकीमान् । पलालिनः । दद्रुणः ॥

विष्वचो विषुश्च ॥ ७ । २ । ३१ ॥

मत्वर्थे नः ॥ विषुणः रविर्वायुर्वा । विष्वग्वान् ॥

लक्ष्म्या अन ॥ ७ । २ । ३२ ॥

मत्वर्थे । लक्ष्मण । लक्ष्मीवान् ॥

प्रज्ञाश्रद्धार्चावृत्तेर्ण ॥ ७ । २ । ३३ ॥

मत्वर्थे । प्राज्ञः । प्रज्ञावान् । श्राद्धः । श्रद्धावान् । आर्च । अर्चावान् । वार्त. । वृत्तिमान् ॥

ज्योत्स्नादिभ्योऽण् ॥ ७ । २ । ३४ ॥

मत्वर्थे । ज्यौत्स्नी रात्रि । तामिस्री ॥

सिकताशर्करात् ॥ ७ । २ । ३५ ॥

मत्वर्थे ण । सैकत । सिकतावान् । शार्कर ॥

इलश्च देशे ॥ ७ । २ । ३६ ॥

मत्वर्थे ण. । सिकतिलः । सैकतः । सिक

तावान् । शर्करिलः । शार्करो देशः ॥

युद्रोर्म. ॥ ७ । २ । ३७ ॥

मत्वर्थे । द्युम' । द्रुम' ॥

काण्डाण्डभाण्डादीर ॥ ७ । २ । ३८ ॥

मत्वर्थे । काण्डीर । काण्डवान् । आण्डीर' । भाण्डीर ॥

कच्छ्वा डुर ॥ ७ । २ । ३९ ॥

मत्वर्थे । कच्छुर । कच्छुमान् ॥

दन्तादुन्नतात् ॥ ७ । २ । ४० ॥

उन्नत्युपाधेर्दन्ताड्डुरो मत्वर्थे । दन्तुर. । उन्नतादिति किम् ? । दन्तवान् ॥

मेधारथान्नवेर ॥ ७ । २ । ४१ ॥

मत्वर्थे । मेधिर' । मेधावान् । पक्षे वक्ष्यमाणो विन् । मेधावी । रथिर । रथिक । रथी ॥

कृपाहृदयादालु ॥ ७ । २ । ४२ ॥

मत्वर्थे । कृपालु । हृदयालु' । हृदयी ॥

केशाद्व ॥ ७ । २ । ४३ ॥

मत्वर्थे वा ॥ केशव । केशवान् । केशी ॥

मण्यादिभ्य ॥ ७ । २ । ४४ ॥

मत्वर्थे वः । मणिव. । हिरण्यव. । मणिमान् ॥

हीनात्स्वाङ्गाद ॥ ७ । २ । ४५ ॥

मत्वर्थे । कर्ण । हीनादिति किम् ? कर्णवान् ॥

अभ्रादिभ्य ॥ ७ । २ । ४६ ॥

मत्वर्थे अ स्यात् ॥ अभ्रं नभः । अर्शसो मैत्रः ॥

अस्तपोमायामेधास्रजो विन् ॥ ७ । २ । ४७ ॥

मत्वर्थे । यशस्वी । यशस्वान् । तपस्वी । मायावी । मायावान् । मेधावी । स्रग्वी । ज्योत्स्नादिगणा बाधो मा भूदिति तपोग्रहणम् ॥

आमयाद्दीर्घश्च ॥ ७ । २ । ४८ ॥

मत्वर्थे विन् । आमयावी । आमयवान् ॥

स्वामिन्नीशे ॥ ७ । २ । ४९ ॥

स्वशब्दान्मत्वर्थे मिन् दीर्घश्चास्य निपात्यते । स्वमस्यास्तीति स्वामी ॥

गो. ॥ ७ । २ । ५० ॥

मत्वर्थे मिन् स्यात् ॥ गोमी । गोमान् ॥

ऊर्जो विन्वलावश्चान्त ॥ ७ । २ । ५१ ॥

मत्वर्थे । ऊर्जस्वी । ऊर्जस्वल । ऊर्ज्वान् ॥

तमिस्रार्णवज्योत्स्ना ॥ ७ । २ । ५२ ॥

एते मत्वर्थे निपात्याः । तमिस्रा रात्रिः । तमः शब्दाद्र उपान्त्यस्येत्व च निपात्यते । तमिस्राणि गुहामुखानि । मतुश्च । तमस्वान् । अर्णसो वः मत्ययोऽन्त्यलोपश्च । अर्णवः । ज्योतिश्शब्दान्न उपान्त्यलोपश्च । ज्योत्स्ना चन्द्रप्रभा ॥

गुणादिभ्यो य ॥ ७ । २ । ५३ ॥

मत्वर्थे गुण्यो ना । हिम्यो गिरि । हिमवान् ॥

रूपात् प्रशस्ताहतात् ॥ ७ । २ । ५४ ॥

प्रशस्तोपाधेराहतोपाधेश्च स्यात्मत्वर्थे यः । रूप्यो गौः । रूप्य कार्षापणम् । रूपवानन्यः ॥

९ ॥ ७ । २ । ५५ ॥

मत्वर्थे । पूर्णो माश्चन्द्रमा अस्यामिति पौर्णमासी ॥

गोपूर्वादत इकण् ॥ ७ । २ । ५६ ॥

मत्वर्थे । गौशतिकः । अत इति किम् ? । गोविंशतिमान् ॥

निष्कादेः शतसहस्रात् ॥ ७ । २ । ५७ ॥

मत्वर्थे इकण् । नैष्कशतिकः । नैष्कसहस्रिकः । आदेरिति किम् ? । स्वर्णनिष्कशतमस्यास्ति ॥

एकादेः कर्मधारयात् ॥ ७ । २ । ५८ ॥

अदन्तादिकण् मत्वर्थे । एकगविकः ॥

सर्वादेरिन् ॥ ७ । २ । ५९ ॥

अदन्तात् कर्मधारयान्मत्वर्थे । सर्वधनी ॥

प्राणिस्थादस्वाङ्गाद्द्वन्द्वरुग्निन्द्यात् ॥ ७ । २ । ६० ॥

अदन्तादिन् । कटकवलयिनी । कुष्ठी । ककुदावर्ती । प्राणिस्थादिति किम् ? । पुष्पफलवान् वृक्षः । अस्वाङ्गादिति किम् ? स्तनकेशवती ॥

वातातीसारपिशाचात्कश्चान्तः ॥ ७ । २ । ६१ ॥

वातकी । अतीसारकी । पिशाचकी ॥

पूरणाद्वयसि ॥ ७ । २ । ६२ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ पञ्चमी बालः ॥

सुखादेः ॥ ७ । २ । ६३ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ सुखी । दुःखी ॥

मालायाः क्षेपे ॥ ७ । ३ । ६४ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ माली । क्षेप इति किम् ? मालावान् ॥

धर्मशीलवर्णान्तात् ॥ ७ । २ । ६५ ॥

मत्वर्थे इन्नेव । मुनिधर्मी । यतिशीली । ब्राह्मणवर्णी ॥

वाहूर्वादेर्वलात् ॥ ७ । २ । ६६ ॥

मत्वर्थे इन्नेव । वाहुवली । ऊरुवली ॥

मन्माब्जादेर्नाम्नि ॥ ७ । २ । ६७ ॥

मत्वर्थे इन्नेव । दामिनी । सीमिनी । अब्जिनी । कमलिनी ॥

हस्तदन्तकराज्जातौ ॥ ७ । २ । ६८ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ हस्ती । दन्ती । करी ॥

वर्णाद् ब्रह्मचारिणि ॥ ७ । २ । ६९ ॥

मत्वर्थे इन्नेव ॥ वर्णी । ब्रह्मचारीत्यर्थ । वर्णवानन्य ॥

पुष्करादेर्देशे ॥ ७ । २ । ७० ॥

मत्वर्थे इन्नेव । पुष्करिणी । पद्मिनी । देश इति किम्? । पुष्करवान् हस्ती ॥

सूक्तसाम्नोरीय.॥ ७ । २ । ७१ ॥

मत्वर्थे । अच्छावाकीयं सूक्तम् । यज्ञायज्ञीयं साम ॥

लुब् वाऽध्यायानुवाके ॥ ७ । २ । ७२ ॥

मत्वर्थे ईयस्य । लुब्विधेरेवेयोऽनुमीयते । गर्दभाण्डः । गर्दभाण्डीयोऽध्यायोऽनुवाको वा ॥

विमुक्तादेरण् ॥ ७ । २ । ७३ ॥

मत्वर्थेऽध्यायानुवाकयोः । वैमुक्तः । दैवासुर । अध्यायोऽनुवाको वा ॥

घोषदादेरक ॥ ७ । २ । ७४ ॥

मत्वर्थेऽध्यायानुवाकयो ॥ घोषदकः । गोपदक । अध्यायोऽनुवाको व

प्रकारे जातीयर् ॥ ७ । २ । ७५ ॥

प्रथमान्तात् षष्ठ्यर्थे । सामान्यस्य विशेषो विशेषान्तरानुगतः प्रकारः । पटुजातीयः ॥

रिति ॥ ३ । २ । ५८ ॥

परतः स्त्र्यनूङ् पुंवत् । पट्वी प्रकारोऽस्या. पटुजातीया ॥

कोऽण्वादे. ॥ ७ । २ । ७६ ॥

प्रागुक्तविषये । अणुकः । स्थूलकः पटः ॥

जीर्णगोमूत्रावदातसुरायवकृष्णाच्छाल्या-
च्छादनसुराहिव्रीहितिले ॥ ७ । २ । ७७ ॥

तदस्य प्रकार इति विषये कः । जीर्णकः शालिः । गोमूत्रकमा-च्छादनम् । अवदातिका सुरा । सुरकोऽहिः । यवको व्रीहिः कृष्णकास्तिला. ॥

॥ इति मत्वर्थीया ॥

॥ अथ स्वार्थिका ॥

भूतपूर्वे प्चरट् ॥ ७ । २ । ७८ ॥

अतः परं प्रायः स्वार्थिका प्रत्ययाः तत्रोपाधिः प्रकृतेर्विज्ञायते स च प्रत्ययस्य द्योत्यः तत्र वर्तमानान्नाम्नः प्चरट् । पूर्वं भूतो भूतपूर्वं । भूतपूर्वं आढ्य आढ्यचरः । आढ्यचरी ॥

गोष्ठात्रीनञ् ॥ ७ । २ । ७९ ॥

भूतपूर्वे गौष्ठीनो देशः ॥

षष्ठ्या रूप्यप्चरट् ॥ ७ । २ । ८० ॥

भूतपूर्वे । देवदत्तरूप्यो गौः । देवदत्तचर. ॥

व्याश्रये तसुः ॥ ७ । २ । ८१ ॥

षष्ठ्यन्तान्नानापक्षाश्रये गम्ये तसुः । देवा अर्जुनतोऽभवन् । रविः कर्णतोऽभवत् ॥

रोगात्प्रतीकारे ॥ ७ । २ । ८२ ॥

षष्ठ्यन्ताद् गम्ये तसुः । प्रवाहिकातः कुरु ॥

पर्यभेः सर्वोभये ॥ ७ । २ । ८३ ॥

यथासङ्ख्य तसुः ॥ परितः । अभितः । सर्वोभय इत्यर्थः । वृक्षं परि अभि वा ॥

आद्यादिभ्यः ॥ ७ । २ । ८४ ॥

सप्तम्यादिविभक्त्यन्तेभ्यस्तसुः । आदितः । मध्यतः ॥

क्षेपातिग्रहाव्यथेष्वकर्तुस्तृतीयायाः ॥ ७ । २ । ८५ ॥

तसुः । वृत्ततः क्षिप्तः । वृत्तेन निन्दित इत्यर्थः । वृत्ततोऽतिगृह्यते । साधुवृत्तोऽन्यानतिक्रम्य वृत्तेन गृह्यते । साध्वाचार इति सम्भाव्यत इत्यर्थः । वृत्ततो न व्यथते । न चलति न बिभेति चेत्यर्थः । अकर्तुरिति किम् ? । मैत्रेण क्षिप्तः ॥

पापहीयमानेन ॥ ७ । २ । ८६ ॥

योगे तृतीयान्तादकर्तुस्तसुः । वृत्ततः पापः । वृत्ततो हीयते ॥

प्रतिना पञ्चम्याः ॥ ७ । २ । ८७ ॥

प्रतिना योगे या पञ्चमी विहिता तदन्तात्तसुर्वा । अभिमन्युरर्जुनादर्जुनतो वा प्रति ॥

अहीयरुहोऽपादाने ॥ ७ । २ । ८८ ॥

पञ्चम्यन्तात्तसुर्वा ॥ ग्रामाद् ग्रामतो वैति । अहीयरुह इति

किम् ? सार्थाद्धीन । गिरेरवरोहति ॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहो. पित् तस् ॥७।२।८९॥

पञ्चम्यन्तात् ॥

इतोऽत कुत ॥ ७ । २ । ९० ॥

एते तसन्ता निपात्यन्ते । इदमः सर्वादेश इ । इतः । एतद. अ सर्वादेशः । अतः । किम. कु । कुतः । सर्वतः । आ द्वेः । यत तत । बहुत. । द्व्यादिवर्जन किम ? । द्वाभ्याम् । त्वत् । अवैपुल्येति किम ? । बहो. सूपात् ॥

भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थात् ॥ ७ । २ । ९१ ॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहो सर्वविभक्त्यन्तात्पित्तस् वा । स भवान् । ततो भवान् । ते भवन्त । ततो भवन्त. । स आयुष्मान् । तत आयुष्मान् । स दीर्घायु । ततो दीर्घायु. । स देवानांप्रियम् । ततो देवानांप्रियम् ॥

त्रप्च ॥ ७ । २ । ९२ ॥

भवत्वाद्यैः समानाधिकरणात् किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहो सर्वस्याद्यन्ताद्द वा । स भवान् । तत्र भवान् । ततो भवान् । तस्मिन् भवति । तत्र भवति । ततो भवति । आयुष्मदादिनाऽप्येवम् ॥

सप्तम्या ॥ ७ । २ । ९४ ॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोस्त्रप् ॥

क कुत्रात्रेह ॥ ७ । २ । ९३ ॥

एते त्रबन्ता निपात्याः ॥ किम क्वादेशस्त्रपोऽकार. । क्व । किम कु । कुत्र । एतदोऽकार । अत्र । इदम इकारादेशस्त्रपो हादेश. । इह । त्रप्मात्रे चैते आदेशाः । तेन भवदादियोगेऽपि । क्व भवान् । कुत्र भवान् ॥

किंयत्तत्सर्वैकान्यात्काले दा ॥ ७ । २ । ९५ ॥

सप्तम्यन्तात् । कस्मिन् काले कदा । यदा । तदा । सर्वदा । अन्यदा ॥

सदाऽधुनेदानींतदानीमेतर्हि ॥ ७ । २ । ९६ ॥

एते काले वाच्ये निपात्यन्ते । सर्वशब्दाद्दाप्रत्ययःसभावश्चास्य । सर्वस्मिन् काले सदा । इदमोऽधुना प्रत्ययोऽकारादेशश्च । अस्मिन् कालेऽधुना । इदमो दानीं प्रत्यय इकारादेशश्च । इदानीम् । तदो दानीम् प्रत्ययः । तदानीम् । इदमो र्हि एतादेशश्च । एतर्हि ॥

सद्योऽद्यपरेद्यव्यह्नि ॥ ७ । २ । ९७ ॥

एतेऽह्नि काले निपात्याः । समानेऽह्नि सद्यः । अस्मिन्नहनि अद्य । परस्मिन्नहनि परेद्यवि ॥

पूर्वापराधरोत्तरान्यान्यतरेतरादेद्युस् ॥ ७ । २ । ९८ ।

अह्नि काले । पूर्वस्मिन्नहनि पूर्वेद्युः । अपरेद्यु. । अधरेद्युः । उत्तरेद्युः । अन्येद्यु । अन्यतरेद्युः । इतरेद्यु ॥

उभयाद् द्युश्च ॥ ७ । २ । ९९ ॥

एद्युस् अह्नि । उभयद्युः । उभयेद्युः ॥

ऐषमःपरुत्परारि वर्षे ॥ ७ । २ । १०० ॥

निपात्यते । अस्मिन् संवत्सरे ऐषमः । पूर्वस्मिन् परस्मिन् वा सवत्सरे परुत् । पूर्वतरे परतरे वा सवत्सरे परारि ॥

अनद्यतने र्हि ॥ ७ । २ । १०१ ॥

सम्भवद्धिभवत्यन्तात्किमद्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः । सर्वथा । अन्यथा ॥

कथमित्थम् ॥ ७ । २ । १०३ ॥

एतौ प्रकारे निपात्यौ ॥ किमस्थापत्रादस्थम । कथम् । इदम् एतदो वा थम् इदादेशश्च । इत्थम् ॥

सङ्ख्याया धा ॥ ७ । २ । १०४ ॥

प्रकारे । एकधा । द्विधा । कतिधा ॥

विचाले च ॥ ७ । २ । १०५ ॥

एकस्यानेकीभावोऽनेकस्य चकीभावो विचालः । तस्मिन् गम्ये सङ्ख्याया धा वा । एको राशिर्द्वौ द्विधा वा क्रियते । अनेकमेकधा वा करोति ॥

वैकाद्ध्यमञ् ॥ ७ । २ । १०६ ॥

सङ्ख्यार्थात्प्रकारवृत्तेर्विचाले च गम्ये । ऐकध्यम् एकधा वा भुङ्क्ते । अनेकमेकं करोति ऐकध्यम् एकधा वा करोति ॥

द्वित्रेर्धमञेधौ वा ॥ ७ । २ । १०७ ॥

प्रकारार्थाद्विचाले च गम्ये । द्वैधम् । त्रैधम् । द्वेधा । त्रेधा । द्विधा त्रिधा भुङ्क्ते । एकराशिं द्वौ करोति द्वैधम् त्रैधम् द्वेधा त्रेधा द्विधा त्रिधा करोति ॥

तद्वति धण् ॥ ७ । २ । १०८ ॥

द्वित्रिभ्याम् । द्वैधानि । त्रैधानि ॥

वारे कृत्वस् ॥ ७ । २ । १०९ ॥

वारो धात्वर्थस्यायौगपद्येन वृत्तिः तत्कालो वा । तद्वृत्तेः सङ्ख्यार्थाद्वारवति धात्वर्थे कृत्वस् । पञ्चकृत्वो भुङ्क्ते ॥

द्वित्रिचतुरः सुच् ॥ ७ । २ । ११० ॥

वारार्थेभ्यस्तद्वति । द्विः । त्रिः । चतुर्भुङ्क्ते ॥

एकात्सकृच्चास्य ॥७।२।१११॥

वारार्थाद्वति सुच् । सकृद् भुङ्क्ते ॥

बहोर्धाऽऽसन्ने ॥७।२।११२॥

बहोः सङ्ख्यार्थाददूरवारार्थाद्वति धा । बहुधा भुङ्क्ते ॥

दिक्शब्दाद्दिग्देशकालेषु प्रथमा-
पञ्चमीसप्तम्याः ॥७।२।११३॥

वर्तमानात्प्रथमाद्यन्तात् स्वार्थे धा ॥

लुबञ्चेः ॥ ७ । २ । १२३ ॥

दिक्शब्दाद्दिगादिवृत्तेः प्रथमाद्यन्ताद्विहितो यो धा एनो वा तस्य । प्राची दिक् रम्या प्राग् रम्यम् । प्राङ् देशः कालो वा रम्य प्राग् रम्यम् । प्राच्या दिशो देशात्कालाद्वा आगतः प्रागागत । प्राच्या दिशि प्राचोर्देशकालयोर्वा वासः प्राग्वासः ॥

ऊर्ध्वाद्रिरिष्टातावुपश्चास्य ॥ ७ । २ । ११४ ॥

दिग्देशकालार्थात् प्रथमाद्यन्तात् । उपरि उपरिष्टाद्रम्यम् । आगतो वासो वा ॥

पूर्वावराधरेभ्योऽसस्तातौ पुरवधश्चैषाम्॥७।२।११५॥

दिगादिवृत्तिभ्यः प्रथमाद्यन्तेभ्यः । पुरः । अवः । अधः । पुरस्तात् । अवरस्तात् । अधरस्तात् रम्यमागतो वासो वा ॥

परावरात्स्तात् ॥ ७ । २ । ११६ ॥

दिगाद्यर्थात् प्रथमाद्यन्तात् स्वार्थे । परस्तात् अवरस्तात् रम्यमागतो वासो वा ॥

दक्षिणोत्तराच्चातस् ॥ ७ । २ । ११७ ॥

परावरशब्दाद् दिगाद्यर्थात् प्रथमाद्यन्तात् स्वार्थे । दक्षिणतः । उत्तरतः । परतः । अवरतः रम्यमागतो वासो वा ॥

अधरापराच्चात् ॥ ७ । २ । ११८ ॥

दक्षिणोत्तरात् दिगाद्यर्थात् प्रथमाद्यन्तात् । अधरात् ॥

पश्चोऽपरस्य दिक् पूर्वस्य चाति ॥ ७ । २ । १२४ ॥

पश्चात् । दक्षिणपश्चात् । दक्षिणात् । उत्तरात् रम्यमागतो वासो वा ॥

वा दक्षिणात् प्रथमासप्तम्या आः ॥ ७ । २ । ११९ ॥

दिगाद्यर्थात् । दक्षिणा । दक्षिणतः । दक्षिणाद्रम्यमागतो वासो वा ॥

आही दूरे ॥ ७ । २ । १२० ॥

दूरदिग्देशार्थात् प्रथमासप्तम्यन्ताद्दक्षिणादा आहिश्च स्यात् । ग्रामाद्दक्षिणा दक्षिणाहि रम्य वासो वा ॥

वोत्तरात् ॥ ७ । २ । १२१ ॥

दिगाद्यर्थात् सिद्यन्तादा आहिश्च वा । उत्तरा । उत्तराहि उत्तरतः । उत्तरात् राम्य वासो वा ॥

अदूरे एनः ॥ ७ । २ । १२२ ॥

दिक्शब्दाददूरदिगाद्यर्थात्सिद्यन्तादेनः । पूर्वेणास्य रम्य वसति वा ॥

कृभ्वस्तिभ्यां कर्मकर्तृभ्यां प्राग-तत्तत्त्वे च्विः ॥ ७ । २ । १२६ ॥

कर्मार्थात्कृगा योगे कर्त्रर्थाच्च भ्वस्तियोगे प्रागतत्तद्भावे गम्ये च्विः ॥

ईश्चावर्णस्यानव्ययस्य ॥ ४ । ३ । १२७ ॥

शुक्लीकरोति पटम् । प्रागशुक्लं शुक्लं करोतीत्यर्थः । शुक्लीभ

वति ॥ शुक्लीस्यात् पटः। अनव्ययस्येति किम्?। दिवाभूता रात्रिः। पूर्वसूत्रे प्रागिति किम्?। अशुक्लं शुक्लं करोत्येकदा ॥

दीर्घश्च्वियङ्यक्क्येषु च ॥ ४। ३। १०८ ॥

पादावाशिषि च दीर्घः ॥ शुचीकरोति ॥

अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लुक् च्वौ ॥ ७।२।१२७॥

अरूस्यात् ॥ बहुवचनात्तदन्तानामपि ग्रहणम्। महारूस्यात्। उन्मनीस्यात्। चक्षूस्यात्। चेतीस्यात्। रहीस्यात्। रजीस्यात् ॥

इसुसोर्बहुलम् ॥ ७। २। १२८ ॥

च्वौ लुक्। सर्पीकरोति नवनीतम्। धनूस्यात्। न च भवति। सर्पिर्भवति। धनुर्भवति ॥

व्यञ्जनस्यान्त ई. ॥ ७। २। १२९ ॥

च्वौ बहुलम्। दृषदीभवति शिला। न च भवति दृषद् भवति शिला ॥

आपत्यस्य क्यच्व्योः ॥ ७।४।३१॥

व्यञ्जनात्परो लुक्। गार्गीभवति। आपत्यस्येति किम्?। साङ्काश्यीयति। व्यञ्जनादित्येव। कारिकेयीयति ॥

ऋतो री ॥ ४। ३। १०९ ॥

च्वियक्यक्येषु ॥ पित्रीस्यात् ॥

व्याप्तौ स्सात् ॥ ७। २। १३० ॥

कृभ्वस्तिभ्यां योगे कर्मकर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्व इति विषये सादिः सात् प्रागतत्तत्त्वस्य सर्वात्मना द्रव्येण सम्बन्धे गम्ये। द्विसकारनिर्देशान्न षः। अग्निसात् काष्ठं करोति। अग्निसाद्भवति। अग्निसात्स्यात्॥

जाते: सम्पदा च ॥७।२। १३१ ॥

कृभ्वस्तिभिर्योगे ... भ्वस्तिसम्पत्कर्तुश्च प्रागतत्तत्त्वेन

व्यासीं स्यात्। अस्यां सेनायां सर्व शस्त्रमग्निसात् करोति नैव। अग्निसाद्भवति। अग्निसात् स्यात्। अग्निसात् सम्पद्यते॥

तत्राधीने ॥ ७ । २ । १३२ ॥

कृभ्वस्तिसम्पद्योगे स्सात्। राजसात् करोति। राजसाद्भवति। राजसात् स्यात्। राजसात्सम्पद्यते॥

देये त्रा च ॥ ७ । २ । १३३ ॥

सप्तम्यन्तादधीने कृभ्वस्तिसम्पद्योगे। देवत्रा करोति द्रव्यम्। विप्रत्रा भवति स्यात् संपद्यते वा॥

सप्तमीद्वितीयाद्देवादिभ्य ॥ ७ । २ । १३४ ॥

स्वार्थे त्रा। देवत्रा वसेत् भवेत् स्यात् करोति वा। एवं मनुष्यत्रा॥

तीयशम्बबीजात्कृगा कृषौ डाच् ॥ ७ । २ । १३५ ॥

द्वितीयाकरोति क्षेत्रम्। एवं तृतीयाकरोति। शम्बाकरोति। बीजाकरोति॥

सङ्ख्यादेर्गुणात् ॥ ७ । २ । १३६ ॥

कृग्योगे कृषिविषये डाच्। द्विगुणाकरोति क्षेत्रम्॥

समयाद्यापनायाम् ॥ ७ । २ । १३७ ॥

कृग्योगे डाच्। समयाकरोति। कालं क्षिपतीत्यर्थ॥

सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने ॥ ७ । २ । १३८ ॥

गम्ये कृग्योगे डाच्। सपत्राकरोति मृगम्। निष्पत्राकरोति। अतिव्यथन इति किम्?। सपत्रं करोति वृक्षं सेक॥

निष्कुलान्निष्कोषणे ॥ ७ । २ । १३९ ॥

कृग्योगे डाच्। निष्कुलाकरोति दाडिमम्। निष्कोषण इति किम्?। निष्कु[illegible]॥

प्रियसुखादानुकूल्ये ॥ ७ । २ । १४० ॥

गम्ये कृञ्योगे डाच् । प्रियाकरोति गुरुम् । सुखाकरोति । आनुकूल्य इति किम्? । प्रियं करोति साम। सुखं करोत्योपपानम्।

दुःखात्प्रातिकूल्ये ॥ ७ । २ । १४१ ॥

गम्ये कृञ्योगे डाच् । दुःखाकरोति शत्रुम् । प्रातिकूल्य इति किम् ? । दुःखं करोति रोगः ॥

शूलात्पाके ॥ ७ । २ । १४२ ॥

कृञ्योगे डाच् । शूलाकरोति मांसम् ॥

सत्यादशपथे ॥ ७ । २ । १४३ ॥

कृञ्योगे डाच् । सत्याकरोति वणिग् भाण्डम् । अशपथ इति किम् ? । सत्यं करोति । शपथमित्यर्थः ॥

मद्रभद्राद्वपने ॥ ७ । २ । १४४ ॥

कृञ्योगे डाच् । मद्राकरोति भद्राकरोति नापितः । वपन इति किम् ? । मद्रं करोति साधुः ॥

अव्यक्तानुकरणादनेकस्वरात्कृभ्व-
स्तिनानितौ द्विश्च ॥ ७ । २ । १४५ ॥

डाच् वा । यस्मिन् ध्वनौ वर्णा विशेषरूपेण नाभिव्यज्यन्ते सोऽव्यक्तः ॥

॥ डाच्यादौ ॥ ७ । २ । १४६ ॥

अव्यक्तानुकरणस्यानेकस्वरस्याच्छब्दान्तस्य द्वित्वे सति तो लुक् । पटपटाकरोति भवेत् स्याद्वा । आदाविति किम्? । पतपताकरोति । पूर्वसूत्रे अनेकस्वरादिति किम् ? । श्वाट् करोति । अनिताविति किम् ? । पटिति करोति ॥

बह्वल्पार्थात्कारकादिष्टानिष्टे प्शस् ॥ ७ । २ । १५० ॥

यथासङ्ख्यम । इष्टे माशित्रादि । अनिष्टे श्राद्धादि । ग्रामे बहवो बहुशो वा ददाति । एव भूरिश । अल्पमल्पशो वा दत्ते श्राद्धे । एव स्तोकशः । इष्टानिष्ट इति किम् ? । बहु दत्ते श्राद्धे । अल्प माशित्रे ॥

सङ्ख्यैकार्थाद्वीप्सायां शस् ॥ ७ । २ । १५१ ॥

कारकार्थाद्वा । एकैकमेकशो वा दत्ते । माष माषं माषशो वा देहि । सङ्ख्यैकार्थादिति किम् ? । माषौ माषौ दत्ते । वीप्साया मिति किम् ? । द्वौ दत्ते ॥

सङ्ख्यादेः पादादिभ्यो दानदण्डे चाकल्लुक् च ॥ ७ । २ । १५२ ॥

वीप्साया विषये तद्योगे च प्रकृतेरन्तस्य । द्वौ द्वौ पादौ इति द्विपादिका दत्ते दण्डितो भुङ्क्ते वा । एव द्विशतिकाम् ॥

तीयाट्टीकण् न विद्या चेत् ॥ ७ । २ । १५३ ॥

तीयान्तादविद्यार्थात् स्वार्थे टीकण् वा । द्वितीयम् । द्वैतीयीकम् । विद्या तु द्वितीया ॥

निष्फले तिलात्पिञ्जपेजौ ॥ ७ । २ । १५४ ॥

निष्फलस्तिल तिलपेज । तिलपिञ्ज ॥

प्रायोऽतोर्द्वयसट् मात्रट् ॥ ७ । २ । १५५ ॥

स्वार्थे । यावद्द्वयसम । यावन्मात्रम ॥

वर्णाव्ययात् स्वरूपे कार ॥ ७ । २ । १५६ ॥

स्वार्थे वा । अकार । ककार । ओंकारः । स्वरूप इति किम् ? । अ विष्णु ॥

रादेफ ॥ ७ । २ । १५७ ॥

वा स्यात् । रेफः । प्रायोऽधिकाराद्धकार इत्यपि ॥

नामरूपभागाद्धेयः ॥ ७ । २ । १५८ ॥

स्वार्थे । नामधेयम् । रूपधेयम् । भागधेयम् ॥

मर्तादिभ्यो य ॥ ७ । २ । १५९ ॥

स्वार्थे । मर्त्यं । सूर्यं ॥

नवादीनतनत्नं च नू चास्य ॥ ७ । २ । १६० ॥

स्वार्थे यो वा ॥ नवीनम् । नूतनम् । नूत्नम् । नव्यम् ॥

प्रात्पुराणे नश्च ॥ ७ । २ । १६१ ॥

ईनतनत्नाः । प्रणम् । प्रीणम् । प्रतनम् । प्रत्नम् ॥

देवात्तल् ॥ ७ । २ । १६२ ॥

स्वार्थे वा । देवता ॥

होत्राया ईयः ॥ ७ । २ । १६३ ॥

स्वार्थे वा । होत्रीयम् ॥

भेषजादिभ्यष्ट्यण् ॥ ७ । २ । १६४ ॥

स्वार्थे वा । भैषज्यम् । आनन्त्यम् ॥

प्रज्ञादिभ्योऽण् ॥ ७ । २ । १६५ ॥

स्वार्थे वा । प्राज्ञ । वाणिज ॥

श्रोत्रौषधिकृष्णाच्छरीरभेषजमृगे ॥ ७ । २ । १६६ ॥

तत्सन्दिष्टं कर्म । कार्मणं करोति ॥

वाच इकण् ॥ ७ । २ । १६८ ॥

सन्दिष्टे । वाचिकं वक्ति ॥

विनयादिभ्यः ॥ ७ । २ । १६९ ॥

स्वार्थे इकण् वा । वैनयिकम् । सामयिकम् ॥

उपायाद् ह्रस्वश्च ॥ ७ । २ । १७० ॥

स्वार्थे इकण् वा ॥ औपयिकम् ॥

मृदस्तिकः ॥ ७ । २ । १७१ ॥

स्वार्थे वा ॥ मृत्तिका । मृत् ॥

सस्नौ प्रशस्ते ॥ ७ । २ । १७२ ॥

मृदो वा । मृत्सा । मृत्स्ना ॥

प्रकृते मयट् ॥ ७ । ३ । १ ॥

स्वार्थे । प्राचुर्येण प्राधान्येन वा कृतं प्रकृतम् । अन्नमयम् । पूजामयम् ॥

अस्मिन् ॥ ७ । ३ । २ ॥

प्रकृतार्थान्मयट् । अन्नमयं भोजनम् ॥

तयोः समूहवच्च बहुषु ॥ ७ । ३ । ३ ॥

प्रकृतेऽस्मिन् इत्येतयोर्विषययोर्मयट् । आपूपिकम् । अपूपमयम् । अपूपाद्यतत्पर्वं वा ॥

निन्द्ये पाशप् ॥ ७ । ३ । ४ ॥

स्वार्थे ॥ वैयाकरणपाशः ॥

प्रकृष्टे तमप् ॥ ७ । ३ । ५ ॥

सुकुमारतमः । कारकतमः ॥

वान्तमान्तितमान्तितोऽन्तियान्तिषद् ॥ ७ । ४ । ३१ ॥

एते तमबाद्यन्ताः कतिनिकादिलोपान्यो वा निपात्यन्ते । अतिशयेनान्तिकः अन्तमः । अत्र निकशब्दलोपो नोऽप्रधान इति सत्त्वाभावश्च निपात्यते । पक्षेऽन्तिकतमः ॥ अन्तिमः । अत्र कशब्दस्य लोपः । पक्षे अन्तिकतमः । अन्तितः ॥ अपादानलक्षणे तसौ कस्य लोपः । पक्षे अन्तिकतः । अन्तिके साधु । अन्तियः ॥ कलोपः इकारस्य च लोपाभावः ॥ पक्षे अन्तिक्यः । अन्तिके सीदति अन्तिषत् । अत्र कलोपः सस्य षत्वं च । पक्षे अन्तिकसत् ॥

द्वयोर्विभज्ये च तरप् ॥ ७ । ३ । ६ ॥

द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टे विभज्ये च वर्तमानात्तरप् ॥ पटुतरः । एव माङ्काश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका आढ्यतराः ॥

क्वचित् स्वार्थे ॥ ७ । ३ । ७ ॥

स्वार्थेऽपि तरप् । अभिन्नमेव अभिन्नतरकम् ॥ उच्चैस्तराम् ॥

किंत्याद्येऽव्ययादसत्त्वे तयोरन्तस्याम् ॥ ७ । ३ । ८ ॥

तमप्तरपोः । किंतराम् । किंतमाम् ॥ पचतितराम् । पचतितमाम् । अपराह्णेतराम् । अपराह्णेतमाम् । नितराम् । नितमाम् । सत्त्वे तु उच्चैस्तरस्तरुः ॥

गुणाङ्गाद्वेष्ठेयसू ॥ ७ । ३ । ९ ॥

तमप्तरपोर्विषये यथासङ्ख्यम् ॥ पटिष्ठः । पटुतमः । पटीयान् । पटुतरः ॥

त्रिन्मतोर्णाष्ठेयसौ लुप् ॥ ७ । ४ । ३२ ॥

नैकस्वरस्य ॥ ७ । ४ । ४४ ॥

शीतोष्णादृतौ ॥ ७ । ३ । २० ॥

वर्त्तमानात् को वा । शीतक ऋतु' । उष्णक ऋतुः ॥

लूनवियातात्पशौ ॥ ७ । ३ । २१ ॥

को वा । लूनक' । वियातकः पशु ॥

स्नाताद्वेदसमासौ ॥ ७ । ३ । २२ ॥

गम्यायां कः । वेद समाप्य स्नात स्नातक ॥

तनुपुत्राणुबृहतीशून्यात् सूत्रकृत्रिमनिपुणाच्छादनरिक्ते ॥ ७ । ३ । २३ ॥

यथासङ्ख्य क । तनुक सूत्रम् । पुत्रक कृत्रिम. । अणुको निपुण' । बृहतिका आच्छादनविशेष' । शून्यको रिक्त ॥

भागेऽष्टमाञ्ञ ॥ ७ । ३ । २४ ॥

वा । आष्टमो भाग ॥

॥ षष्ठात् ॥ ७ । ३ । २५ ॥

भागे ञो वा ॥ षाष्ठो भाग ॥

माने कश्च ॥ ७ । ३ । २८ ॥

भागे षष्ठाञ् ञो वा । षष्ठक षाष्ठो भाग मान चेत् ॥

एकादाकिन् चासहाये ॥ ७ । ३ ॥ २७ ॥

क । एकाकी । एकक ॥

प्रागित्यात्कप् ॥ ७ । ३ । २८ ॥

नित्यशब्दसङ्कीर्त्तनात्प्राग्येऽर्थास्तेषु द्योत्येषु कवधिकृतो ज्ञेय' । कुत्सितोऽल्पोऽज्ञातो वाऽश्व. अश्वक' ॥

त्यादिसर्वादे स्वरेष्वन्त्यात्पूर्वोऽक् ॥ ७ । ३ । २९ ॥

प्रागित्यात् । कुत्सितमल्पमज्ञात वा पचति । पचतकि । सं
क । विश्वके ॥

युष्मदस्मदोऽसोभादिस्यादे. ॥ ७ । ३ । ३० ।

स्वरेष्वन्त्यात्पूर्वोऽक् । त्वयका । मयका । असोभादिस्यादे
रिति किम् ? । युष्मकासु । युवकयो' । युवकाभ्याम ॥

अव्ययस्य को द् च ॥ ७ । ३ । ३१ ॥

प्रागित्यात्तेऽर्थास्तेषु द्योत्येषु स्वरात्पूर्वोऽक् तत्सन्नियोगे । कु
त्सितमुच्चै उच्चकैः । नीचकै' । धकिद् । पृथकद् ॥

तूष्णीकाम् ॥ ७ । ३ । ३२ ॥

तूष्णीमो मः काका इत्यन्तो निपात्यते प्रागित्यात् । कुत्सिता
दितूष्णीम् तूष्णीकामास्ते ॥

कुत्सिताल्पाज्ञाते ॥ ७ । २ । ३३ ॥

यथायोग कवादयः । अश्वक । पचतकि । उच्चकै ॥

अनुकम्पातद्युक्तनीत्यो ॥ ७ । ३ । ३४ ॥

गम्यमानयोर्यथायोग कवादय. । पुत्रक '। स्वपिपकि । पुत्रक ए-
हकि उत्सङ्गके उपविश । कर्दमकेनासि दिग्धक' ॥

अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेल वा ॥७।३।३५॥

अनुकम्पायां गम्यायाम ॥

द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम् ॥ ७ । ३ । ३६ ॥

अनुकम्पायां विहिते स्वरादौ प्रत्यये [illegible] ।
देविय । देविक । देविलः । देवदत्त । [illegible] किम् ? ।
महिषक ॥

वोपादेरडाकौ च ॥ ७ । ३ । ३६ ॥

उपकः ॥ उपियः । उपिकः । उपिलः । उपेन्द्रदत्तः ॥

ऋवर्णोवर्णात्स्वरादेरादेर्लुक् प्रकृत्या च ॥ ७ ।३। ३७॥

अनुकम्पोत्पन्नस्य प्रत्ययस्य । मातृयः । मातृकः । मातृलः । वायुयः । वायुकः । वायुलः । स्वरादेरिति किम् ? । मद्रबाहुकः ॥

लुक्युत्तरपदस्य कपन् ॥ ७ । ३ । ३८ ॥

नाम्नोऽनुकम्पायां गम्यायाम् । देवदत्तो देवः । ते लुग्वेत्युत्तरपदलोप । अनुकम्पितो देवो देवकः । देवका । उत्तरपदस्येति किम् । दत्तिका ॥

लुक् चाजिनान्तात् ॥ ७ । ३ । ३९ ॥

मनुष्यनाम्न कप् तत्सन्नियोगे लुगुत्तरपदस्य । व्याघ्रकः ॥

षड्वर्जैकस्वरपूर्वपदस्य स्वरे ॥ ७ । ३ । ४० ॥

उत्तरपदस्यानुकम्पार्थे प्रत्यये लुक् । अनुकम्पितो वागाशीर्दत्तो वागाशीर्दत्तो वा वाचियः । वाचिकः । वाचिलः । षड्वर्जेत्यादि किम् ? । अनुकम्पित उपेन्द्रदत्त उपडः । षडङ्गुलिषण्यिः । स्वर इति किम् ? । वागाशीर्दत्तकः ॥

द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम् ॥ ७ । ३ । ४१ ॥

देवियः ॥

सन्ध्यक्षरात्तेन ॥ ७ । ३ । ४२ ॥

अनुकम्पार्थे स्वरादौ प्रत्यये प्रकृतेर्द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वं लुक् । कुनियः । कुपिकः । कुनिलः ॥

शेवलाद्यादेस्तृतीयात् ॥ ७ । ३ । ४३ ॥

मनुष्यनाम्नोऽनुकम्पायां विहिते स्वरादौ प्रत्यये स्वरादूर्ध्वं लुक् । शेवलियः । शेवलिकः । शेवलिलः । एवं सुपरियः इत्यादि ॥

क्वचित्तुर्यात् ॥ ७ । ३ । ४४ ॥
अनुकम्पोत्पन्ने स्वरादौ प्रत्यये लुक् । बृहस्पतियः ॥

पूर्वपदस्य ॥ ७ । ३ । ४५ ॥
अनुकम्पोत्पन्ने स्वरादौ प्रत्यये लुक् । दत्तिय' ॥ दत्तिकः । ?त्तिल' । वाग्वचनाग्रयामासम् । देवियः । देविक' । देविलः ॥

ह्रस्वे ॥ ७ ॥ ३ । ४६ ॥
यथायोग ?नादय' । पटक । पचतकि ॥

कुटीशुण्डाद्र ॥ ७ । ३ । ४७ ॥
ह्रस्वे ॥ कुटीरः । शुण्डार ॥

शम्या रुरौ ॥ ७ । ३ । ४८ ॥
ह्रस्वे । शमीरु । शमीर ॥

कुत्वा डुप. ॥ ॥ ७ । ३ । ४९ ॥
ह्रस्वे ॥ कुतुप ॥

कासूगोणीभ्यां तरट् । ७ । ३ । ५० ॥
ह्रस्व । कासूतरी । गोणीतरी ॥

वत्सोक्षाश्वर्षभाद् ह्रासे पित् ॥ ७ । ३ । ५१ ॥
स्वप्रवृत्तिनिमित्तस्य गम्ये तरट् ॥ वत्सतर । उक्षतर. । अश्वतर । ऋषभतर ॥

?काद् द्वयोर्निर्धार्ये डतर ॥ ७ । ३ । ५२ ॥
वा । ?तरो भवतो कठ पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा । पक्षे ?कक. ॥

यत्तत्किमन्यात् ॥ ७ । ३ । ५३ ॥
द्वयोरे?निर्धार्ये डतर' ।? यतरो भवतो कठादिस्ततर आगच्छेत । एव कतरः । अन्यतर' ॥

यहूना प्रश्ने उतमश्च वा ॥ ७ । ३ । ५४ ॥

यदादिभ्यो निर्धार्ये डतम. । यतमो यतरो वा भवतां कन्स्-
वमस्ततरो वा यातु । एव यतम । कतरः । अ याम. । अन्यतर. ।
पक्षे यको यो वा । मर ग वा भवता कठ इत्यादि ॥

वैकात् ॥ ७ । ३ । ५५ ॥

बहूनामेकस्मिन्निर्धार्ये डतम । एकतम. । एकतरः । एको वा
भवता कठ. ॥

क्तात्तमबादेश्चानत्यन्ते ॥ ७ । ३ । ५६ ॥

कप् ॥ अनत्यन्त भिन्न भिन्नकम । भिन्नतमकम । भिन्नतरकम ॥

न सामिवचने ॥ ७ । ३ । ५७ ॥

उपपदेऽनत्यन्तार्थाद् क्तान्तात् क्तात्तमबाद्यन्ताच्च कप् । सामि
अनत्यन्त भिन्नम । अर्धमनत्यन्त भिन्नम ॥

नित्य ञञिनोऽण् ॥ ७ । ३ । ५८ ॥

स्वार्थे । व्यावक्रोशी । साङ्कोटिनम ॥

निसारिणो मत्स्ये ॥ ७ । ३ । ५९ ॥

स्वार्थेऽण् । नैसारिणो मत्स्य ॥

पूगादमुख्यकाञ्ञ्यो द्रि ॥ ७ । ३ । ६० ॥

नानाजातीया अनियतवृत्तयोऽर्थकामप्रधाना सङ्घा पूगा ।
तद्वाचिनो नाम्न स्वार्थे ञ्य स च द्रिसंज्ञ , न तु पूगार्थ मुख्यार्थ
शान्तम । लौहध्वज्य । लौहध्वजा पूगा । अमुख्यकादिति किम ?
देवदत्तक पूग ॥

व्रातादस्त्रियाम् ॥ ७ । ३ । ६१ ॥

नानाजातीया अनियतवृत्तय शरीरायासजीविन सङ्घा व्राता ,

तदर्थात्स्वार्थे ञ्यो द्रिः । कापोतपाक्याः । अद्रियामिति किम् ? । कपोतपाका ॥

शस्त्रजीविसंघाञ्ञ्यड् वा ॥ ७ । ३ । ६२ ॥

स्वार्थे स च द्रिः । शाबर्यः । शबरा । पुलिन्दाः । पक्षे शबरः । सङ्घादिति किम् ? । बाहुरः ॥

वाहीकेष्वब्राह्मणराजन्येभ्यः ॥ ७ । ३ । ६३ ॥

शस्त्रजीविसंघवाचिनः स्वार्थे ञ्यट् स च द्रिः ॥ कौण्डीविश्याः । कुण्डीविशाः । अब्राह्मणेत्यादिति किम् ? । गौपालिः । राजन्यः ॥

वृकाट्टेण्यण् ॥ ७ । ३ । ६४ ॥

शस्त्रजीविसंघवाचिनः स्वार्थे स च द्रिः । वार्केण्यः । वृकाः ॥

यौधेयादेरञ् ॥ ७ । ३ । ६५ ॥

शस्त्रजीविसङ्घार्थाद् द्रिः । यौधेयः । पार्त्तेयः ॥

पर्श्वादेरण् ॥ ७ । ३ । ६६ ॥

शस्त्रजीविसङ्घार्थात् स्वार्थे द्रिः ॥ पार्शवः । राक्षसः ॥

दामन्यादेरीयः ॥ ७ । ३ । ६७ ॥

शस्त्रजीविसङ्घार्थाद् द्रिः । दामनीयः । औलपीयः ॥

श्रुमच्छमीवच्छिखावच्छालावदूर्णावद्विद-भृदभिजितो गोत्रेऽणो यञ् ॥ ७ । ३ । ६८ ॥

स्वार्थे द्रिः । श्रौमत्यः । शामीवत्यः । शैखावत्यः । शालावत्यः । और्णावत्यः । वैदभृत्यः । आभिजित्यः ॥

॥ इति स्वार्थिकाः ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-
प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजय-
चरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखी-
यतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरि-
विरचितायां लघुहैमप्रभायां
तद्धितप्रकरणम् ॥

अथ द्विरुक्तप्रक्रिया

असकृत्सम्भ्रमे ॥ ७ । ४ । ७२ ॥

पदं वाक्यं वा प्रयुज्यते ॥ अहिरहिः । बुध्यस्व बुध्यस्व । अहिरहिरहिः । बुध्यस्व बुध्यस्व बुध्यस्व । हस्त्यागच्छति हस्त्यागच्छति । लघु पलायध्वम् लघु पलायध्वम् ॥

नानावधारणे ॥ ७ । ४ । ७४ ॥

नानाभूतानामियत्तापरिच्छेदे गम्ये शब्दो द्विः । अस्मात्कार्षापणादिह भवद्भ्यां माषं माषं देहि ॥

आधिक्यानुपूर्व्ये ॥ ७ । ४ । ७५ ॥

द्विः । नमो नमः । मूले मूले स्थूलाः ॥

डतरडतमौ समानां स्त्रीभावप्रश्ने ॥ ७ । ४ । ७६ ॥

द्विः । उभाविमावाढ्यौ । कतरा कतरा अनयोराढ्यता । कतमा कतमा एषामाढ्यता । भाति किम् ? । उभाविमौ लक्ष्मीवन्तौ । कतरानयोर्लक्ष्मीः ॥

पूर्वप्रथमावन्यतोऽतिशये ॥ ७ । ४ । ७७ ॥

स्वार्थस्य द्योत्ये द्विः । पूर्वं पूर्वं पुष्प्यन्ति । प्रथमं प्रथमं पच्यन्ते ॥

प्रोपोत्सं पादपूरणे ॥ ७ । ४ । ७८ ॥

प्रमदात्तकषायाद्यनेकरोपप्लववर्जितम्। उद्धृतक-कृपो यस्य स-संश्रयत त जिनम् ॥

सामीप्येऽधोऽध्युपरि ॥ ७ । ४ । ७९ ॥

द्वि । अधोऽधो ग्रामम् । अध्यधि ग्रामम् । उपर्युपरि ग्रामम् ॥

वीप्सायाम् ॥ ७ । ४ । ८० ॥

वर्तमान द्वि० । वृक्ष वृक्ष सिञ्चति । ग्रामो ग्रामो रमणीय ॥

प्लुप् चादावेकस्य स्यादे. ॥ ७ । ४ । ८१ ॥

वीप्साया द्विरुक्तस्य ॥ एकैका । एक एका। विरामे विवक्षिते सन्धिर्न भवति ॥

द्वन्द्व वा ॥ ७ । ४ । ८२ ॥

वीप्साया द्विरुक्तस्य द्वेरादे. स्यादे प्लुप् एत्वाम् ,उत्तरत्रेतोऽस्व स्यादेश्चाम्भावो वा निपात्यते ॥ द्वन्द्व द्वौ द्वौ वा तिष्ठत' ॥

॥ रहस्यमर्यादोक्तिव्युत्क्रान्तियज्ञ-पात्रप्रयोगे ॥ ७ । ४ । ८३ ॥

द्वेर्द्विर्वचनं शेषं पूर्ववन्निपात्यते । द्वन्द्वं मन्त्रयन्ते ॥ पशवो द्वन्द्वं मिथुनायन्ते ॥ द्वन्द्व व्युत्क्रान्ताः ॥ द्वन्द्वं यज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति ॥

लोकज्ञातेऽत्यन्तसाहचर्ये ॥ ७ । ४ । ८४ ॥

द्योत्ये द्वन्द्वमिति निपात्यते ॥ द्वन्द्व रामलक्ष्मणौ ॥

आबाधे ॥ ७ । ४ । ८५ ॥

शब्दो द्विरादौ स्यादेश्च प्लुप् ॥ रुक् रुक् । गतगत ॥

नवा गुण सदृशे रित् ॥ ७ । ४ । ८६ ॥

ो गुणे गुणिनि वा वर्तमानो द्विर्वा आदौ

स्यादेः प्लुप् सा च रित् ॥ रित्करणं प्रतिषिद्धस्यापि पुंवद्भावस्य रितीति विधानार्थम् ॥ शूद्राशूद्रं रूपम् ॥ कालककालिका ॥ पटो शूद्रजातीयः ॥

॥ प्रियसुखं चाकृच्छ्रे ॥ ७ । ४ । ८७ ॥

वा द्विरादौ स्यादेः प्लुप् च ॥ प्रियप्रियेण प्रियेण वा दत्ते ॥ सुखसुखेन सुखेन वाऽधीते ॥

वाक्यस्य परिवर्जने ॥ ७ । ४ । ८८ ॥

वर्जनार्थो वाक्यस्य परिर्वा द्विः ॥ परिपरि परि वा त्रिगर्तेभ्यो वृष्टो मेघः ॥ वाक्यस्येति किम् ? । परित्रिगर्तं वृष्टो मेघः ॥

परस्पराऽन्योन्येतरेतरस्याम्

स्यादेर्वाऽपुंसि ॥ ३ । २ । १ ॥

प्रयुज्यमानस्य सम्बन्धिनः ॥ इमे सख्यौ कुले वा परस्परं परस्परम् अन्योन्याम् अन्योन्यम् इतरेतराम् इतरेतरम् भोजयतः । आभिः सखीभिः कुलैर्वा परस्परा परस्परेण अन्योन्याम् अन्योन्येन इतरेतराम् इतरेतरेण भोज्यते । अपुंसीति किम् ?। इमे नराः परस्परं भोजयन्ति । अयमर्थः । परस्परादीनामपुंसि प्रयुज्यमानानां सम्बन्धिनः स्यादेरम् वा । आभिः सखीभिः कुलैर्वा परस्परं परस्परेण भोज्यते । पुंसीतिच्छित्वा अभिधानमपि पर्भिन्न रः परस्परं परस्परेण वा भोज्यते । इमे परस्परादयः शब्दाः स्वभावादेकवचनान्तत्वस्य कर्मव्यतीहारविषयाः । अस्मादेव च निर्देशात् परान्येतरशब्दानां सर्वनाम्नां द्विर्वचनादि निपात्यते ॥

॥ इति द्विरुक्तप्रक्रिया ॥

इति श्रीतपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंहसूरिपट्टपरम्परा-
प्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपेतवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजय-
चरणकमलमिलिन्दायमानान्तेवासिसंविग्नशाखी-
यतपोगच्छाचार्यभट्टारकश्रीविजयनेमिसूरि-
विरचितायां लघुहेमप्रभायां
पूर्वार्द्धं सम्पूर्णम् ॥

घुहेमप्रभाव्याकरणपूर्वार्धसूत्राणां सूची॥

१९५	आतो नेन्द्र-स्य	७ । ४ । २९ ॥	८५	आयन्त्ये	२ । २ । ३२ ॥
१४२	आत्मन पूरणे	३ । २ । १८ ॥	२७१	आयथार्थीर्यश्च	७ । ? । ४८ ॥
१६९	आत्रेयाद् भारद्वाजे	६ । १ । ५२ ॥	३६	आयो नाम वा	१ । ४ । ३१ ॥
१९६	आदेश्छन्दस प्रगाथे	६ । २ । ११२ ॥	२१९	आयस्थानात्	६ । ३ । १५३ ॥
२	आद्यद्वितीय-याः	१ । १ । १३ ॥	२७४	आ यात्	७ । २ । २ ॥
१६४	आद्यात्	६ । १ । २९ ॥	२२९	आयुधादीयश्च	६ । ४ । १८ ॥
२८३	आद्यादिभ्यः	७ । ? । ८८ ॥	९१	आराद्यौ	२ । २ । ७८ ॥
१४६	आ द्वह	३ । २ । ३९ ॥	३९	आ रायो व्यञ्जने	२ । १ । ५ ॥
३५	आ द्वेर	२ । १ । ४१ ॥	७६	आर्यक्षत्रियाद्वा	२ । ४ । ६६ ॥
३०४	आधिक्यानुपूर्व्ये	७ । ४ । ७५ ॥	१५३	आशीराशा-गे	३ । २ । १२० ॥
२८९	आपत्यस्य क्यच्च्योः	२ । ४ । ९१ ॥	२१४	आश्वयुज्या अकञ्	६ । ३ । ११९ ॥
३९	आपो ङिता-याम	१ । ४ । १७ ॥	६	आसन्न	७ । ४ । १२० ॥
२६२	आम्रपद्म	७ । १ । ९५ ॥	१००	आसन्नादूरा-र्थे	३ । १ । २० ॥
१०५	आवाये	७ । ४ । ८९ ॥	२१६	आस्तेयम्	६ । ३ । १३१ ॥
२२७	आभिजनात्	६ । ३ । २१४ ॥	११०	आहिताग्न्यादिषु	३ । १ । १५३ ॥
५९	आम आकम्	२ । १ । २० ॥	२८८	आहो दूरे	७ । २ । १२० ॥

इ

२८८	इकण्	६ । ४ । १ ॥
१९७	इकण्यथर्वण:	७ । ४ । ४९ ॥
६८	इच्चापुंसो–रे	२ । ४ । १०७ ॥
१११	इच्यस्वरे दी–च	३ । २ । ७२ ॥
१११	इच् युद्धे	७ । ३ । ७४ ॥
७७	इञ इतः	२ । ४ । ७१ ॥
१६६	इञः	७ । ४ । ११ ॥
१२	इतावतो लुक्	७ । २ । १४६ ॥
७१	इतोऽक्त्यर्थात्	२ । ४ । ३२ ॥
२८४	इतोऽतः कुन्	७ । २ । ९० ॥
१७२	इतोऽनिञः	६ । १ । ७२ ॥
१६६	इदंकिमीत्की:	३ । २ । १५३ ॥
२६७	इदंकिमो–स्य	७ । १ । १४८ ॥
५०	इदमः	२ । १ । ३४ ॥
५१	इदमदसोऽक्येव	१ । ४ । ३ ॥

३३	इदुतोऽस्त्रे–त्	१ । ४ । २१ ॥
१०७	इनः कच्	७ । ३ । १७० ॥
४९	इन्ङीस्वरे लुक्	२ । ४ । ७९ ॥
२७०	इन्द्रियम्	७ । १ । १७४ ॥
१२	इन्द्रे	१ । २ । ३० ॥
४९	इन्हन्–स्योः	१ । ४ । ८७ ॥
१४७	इर्द्विमत्यग्निण्णौ	३ । २ । ४३ ॥
२७७	इलश्च देशे	७ । २ । ३६ ॥
९	इवर्णादे–स्नम्	१ । २ । २१ ॥
२७२	इष्टादेः	७ । १ । १६८ ॥
२८९	इसुसोर्बहुलम्	७ । २ । १२८ ॥

ई

१४७	ई: पोमवरुणेऽग्नेः	३ । २ । ४२ ॥
३३	ईडौ वा	२ । १ । १०९ ॥
२०५	ईतोऽकञ्	६ । ३ । ४२ ॥
१७	ईदूदे–नम्	१ । २ । ३४ ॥

७७	कौरव्यमाण्डूकासुरेः	२ | ४ | ७० ॥	३	क्रियार्थो धातुः	३ | ३ | ३ ॥
१८७	कौशेयम्	६ | २ | ३९ ॥	८६	क्रियाविशेषणात्	२ | २ | ४१ ॥
१०७	क्त नवादिभिन्न.	३ | १ | १०५ ॥	८४	क्रियाश्रयस्या—णम्	२ | २ | ३० ॥
९३	क्तयोरसदाधारे	२ | २ | ९१ ॥	७९	क्रियाहेतुकारकम्	२ | २ | १ ॥
११०	क्ता	३ | १ | १५१ ॥	७१	क्रीतात्करणादेः	२ | ४ | ४४ ॥
७०	क्ताच नाम्नि वा	२ | ४ | २८ ॥	८४	क्रुद्द्रुहे—पः	२ | २ | २७ ॥
२०२	क्तात्तमबादे—न्ते	७ | ३ | ५६ ॥	३८	क्रुशस्तुनः—सि	१ | ४ | ९१ ॥
७३	क्तादल्पे	२ | ४ | ८५ ॥	१३७	क्रोशयोजन—र्हे	६ | ४ | ८६ ॥
३७	क्तादेशोऽपि	२ | १ | ६१ ॥	१७०	क्रोष्टुशलङ्कोर्लुक् च	६ | १ | ५६ ॥
१२५	क्तेन	३ | १ | ९२ ॥	७८	क्रौड्यादीनाम्	२ | ४ | ८० ॥
१२३	क्तेनासत्त्वे	३ | १ | ७४ ॥	२६५	क्लिशात्—स्य	७ | १ | १३० ॥
६९	क्त्वातुमम्	१ | १ | ३५ ॥	१४०	क्लीबमन्ये—वा	३ | १ | १२८ ॥
७२	क्तः पलितासितात्	२ | ४ | ३७ ॥	४३	क्लीबे	२ | ४ | ९७ ॥
२८३	क्यङ्मानिपित्—ते	३ | २ | ५० ॥	५६	क्लीबे वा	२ | १ | ९३ ॥
११	क्रय्यः क्रयार्थे	४ | ३ | ९१ ॥	२८४	क्वकुत्रात्रेह	७ | २ | ९३ ॥
१६	क्रियामध्येऽध्व—च	२ | २ | ११० ॥	२००	क्वचित्	६ | २ | १४५ ॥

२८६	तद्धति यूणः	७ । २ । १०८ ॥	२२	'तंवर्गस्य' श्च–गों	१ । ३ । ६० ॥
११७	तद्धेत्यधीते	६ । २ । ११७ ॥	२२७	तसि'	६ । ३ । २११ ॥
०५	तयुक्ते हेतौ	२ । २ । १०० ॥	२३९	तस्मै भृतां–च	६ । ४ । १०७ ॥
२१८	तनुपुनाणु के	७ । ३ । २३ ॥	२३७	तस्मै 'योगादे' शक्ते	६ । ४ । ९४ ॥
२७१	तन्नाद्दचि–ते	७ । १ । १८३ ॥	२५३	तस्मै हिते	७ । १ । ३५ ॥
१४१	तप्तान्नवाद्रहस	७ । ३ । ८१ ॥	२५६	तस्य	७ । १ । ५४ ॥
२४०	तमर्हति	६ । ४ । १७७ ॥	२६३	तस्य तुल्ये क'–त्यो	७ । १ । १०८ ॥
२७०	तमिस्रार्णवज्योत्स्ना	७ । २ । ५२ ॥	२४५	तस्य वापे	६ । ४ । १५१ ॥
२४६	त पचति द्रोणाद्वाञ्	६ । ४ । १६१ ॥	२१८	तस्य व्याख्या–न्	६ । ३ । १४३ ॥
२३०	त मत्यनो–लात्	६ । ४ । २८ ॥	२२०	तस्येदम्	६ । ३ । १६० ॥
२३९	त भाविभूते	६ । ४ । २०६ ॥	२५५	तस्यार्हे–रत्	७ । १ । ५१ ॥
१६	तयोर्व्वौ–याम	७ । ४ । १०३ ॥	८८	तादर्थ्ये	२ । २ । ५४ ॥
२९४	तयो समू–पु	७ । ३ । ३ ॥	६७	ताभ्या'या–त्	२ । ४ । १५ ॥
२२८	तरति	६ । ४ । ९ ॥	६१	तारका वर्णका–त्ये	२ । ४ । ११३ ॥
१३६	तस्तृणधान्य–त्वे	३ । १ । १३३ ॥	१८६	तालाद्धनुषि	६ । २ । ३२ ॥
५८	तत्र मम ङसा	२ । १ । १५ ॥	१८०	तिष्ककितवादौ द्वन्द्वे	६ । १ । १३१ ॥

२८६	तद्वति रण	७ । २ । १०८ ॥	२२	नवतिस्य स—र्गो	? । ३ । ६० ॥
१९७	तद्वेत्यधीते	६ । २ । ११७ ॥	२२१	नमि	६ । ३ । २११ ॥
०५	तयुक्ते द्वेतौ	२ । २ । ११० ॥	२३९	नम्बे नूगो—न	६ । ४ । २०७ ॥
२९८	तनुपुराणु क्ते	७ । ३ । २३ ॥	२३७	नहौ योगादे नक्ते	६ । ४ । ०४ ॥
२७१	तन्वादचि—नै	७ । १ । १८२ ॥	२५२	नर्स्य हि	८ । १ । ३५ ॥
१४१	तस्मान्यवाद्द्वस	७ । ३ । ८१ ॥	२५६	नम्य	७ । १ । ०४ ॥
२४९	नमर्हनि	६ । ४ । १७७ ॥	२६३	नन्न नुम्यं क —न्यो	७ । १ । १०८ ॥
२७९	तमिस्राणर्वज्योत्स्ना	७ । २ । ५२ ॥	२४०	नम्य गारं	६ । ४ । १५१ ॥
२४६	त पचति द्रोणाढ्यात्	६ । ४ । १६१ ॥	२१८	नम्य ब्यारव्या—न	६ । ३ । १४२ ॥
२३०	त मत्यनो—न्नात्	६ । ४ । २८ ॥	२२०	नम्देहम्	६ । ३ । १६० ॥
२३०	त भानिभूते	६ । ४ । १०६ ॥	२५५	नम्यारे—नत्	७ । १ । ५१ ॥
१६	तयोर्ग्वी—याम	७ । ४ । १०३ ॥	८८	नाद्ये	२ । २ । ५४ ॥
२०४	तयो ,समू—पु	७ । ३ । ३ ॥	६७	नाम्या या—न्	२ । ४ । १७ ॥
२२८	तरति	६ । ४ । ९ ॥	६९	नास्त्रा रगता—न्ये	२ । ४ । २१३ ॥
२४६	तस्तृणधान्य—न्ये	३ । १ । १३३ ॥	१८६	नालादनुनि	६ । २ । ३२ ॥
५८	तत्र मम इमा	२ । १ । २५ ॥	१८०	निरस्तिनादौ ष्टे	३ । १ । २३१ ॥

तुल्यस्थाना—स्वः	२ । १ । १७ ॥	२
तुल्यार्थैस्तृतीयाषष्ठ्यौ	२ । २ । ११६ ॥	१७
तृतीयमत्या पृषण्	६ । ३ । २२८ ॥	२२७
तृणीकः	६ । ४ । ६१ ॥	२३४
तृष्णीकाम्	७ । ३ । ३२ ॥	२९९
तृणाहे सह्	६ । २ । ८१ ॥	२९३
तृणे जातौ	३ । २ । १३२ ॥	१४४
तृतीयस्तृ—ऐ	१ । ३ । ६१ ॥	१०
तृतीयस्य पञ्चमे	१ । ३ । २ ॥	१८
तृतीया तत्कृतैः	३ । १ । ६५ ॥	१२१
तृतीयान्ताद्—गे	२ । ४ । १३ ॥	३१
तृतीयायाम्	३ । १ । ८४ ॥	१२४
तृतीयाल्पीयसः	३ । २ । ११२ ॥	९७
तृतीयोक्त वा	३ । २ । ५० ॥	११९
तृन्नुदन्ता—स्य	२ । २ । ९० ॥	९३
तृप्तार्थपूरणा—श्रा	३ । १ । ८५ ॥	११४
तिकादेशायनिन्	६ । १ । २०७ ॥	१७७
तिर्तिरिरा—यण्	६ । ३ । १८४ ॥	२२८
तिरसस्तिर्यति	३ । २ । १२४ ॥	५०
तिरसो वा	२ । ३ । २ ॥	२४
तिरोन्तर्धौ	३ । १ । ९ ।	११७
तिलयवादनाम्नि	६ । २ । ५७ ॥	१८८
तिलादिभ्यः—लः	७ । १ । १३६ ॥	२६६
तिष्ठद्गु—वः	३ । १ । ३६ ॥	११३
तिष्यपुष्ययोर्भाणि	२ । ४ । ९० ॥	७८
तीय ङित्—वा	१ । ४ । १४ ॥	३१
तीयशम्ब—डाच्	७ । २ । १३५ ॥	२१०
तीयाद्दीकण्—चेत्	७ । २ । १५३ ॥	२१२
तुभ्य मह्य ङया	२ । १ । १४ ॥	५८
तुमश्च मनःकामे	३ । २ । १४० ॥	२४५
तुमोऽर्थे भा—वे	२ । २ । ६१ ॥	८९
तुरायणपा ने	६ । ४ । ९२ ॥	२३७

१६८	त्ये वा	६ । १ । २६ ॥	१७०	दर्भकृष्णाग्निशर्म-त्स्ये	६ । १ । ५७ ॥
	ध		२३१	दशैकादशादिकश्च	६ । ४ । ३६ ॥
४९	धो न्ध	१ । ४ । ७८ ॥	१५०	दस्ति	३ । २ । ८८ ॥
	द		१७०	दाण्डाजिनि-कम	७ । १ । १७१ ॥
२४९	दक्षिणाद्यङ्कर-यो	६ । ४ । १८१ ॥	८८	दाम संप्रदा-च	२ । १ । ५२ ॥
२०१	दक्षिणापश्चा-त्यण्	६ । ३ । १३ ॥	३०३	दामन्यादेरीय.	७ । . । ६८ ॥
१०४	दक्षिणेर्मा व्याधयोगे	७ । ३ । १४३ ॥	६७	दाम्नः	२ । ४ । १० ॥
१८७	दक्षिणोत्तराचीतस्	७ । २ । ११७ ॥	२०२	दिक्पूर्वपदादनाम्न	६ । ३ । २३ ॥
१७७	दगुकोशल-दि	६ । १ । १०८ ॥	२०८	दिक्पूर्वात्तौ	६ । ३ । ७१ ॥
२८९	दण्डादेर्यं	६ । ४ । १७८ ॥	१५५	दिक्शब्दात्तीर-रः	३ । २ । १४२ ॥
१७०	दण्डिहस्ति ने	७ । ४ । ४५ ॥	२८७	दिक्शब्दा-म्याः	७ । २ । ११३ ॥
२००	दध्न इकण्	६ । २ । १४३ ॥	१२६	दिगधिक संज्ञा-दे	३ । १ । ९८ ॥
४४	दध्यस्थि-न्	१ । ४ । ६३ ॥	२१५	दिगादिदेहांशाद्यः	६ । ३ । १२४ ॥
१०७	दस्युरःस-ले	७ । ३ । १७२ ॥	१७१	दितेश्चैयण्-वा	६ । १ । ६९ ॥
३२	दन्तपादना-वा	२ । १ । १०१ ॥	५१	दिव औः सौ	२ । १ । ११७ ॥
२७८	दन्तादुन्नतात्	७ । २ । ४० ॥	१४७	दिवस् दिवः-वा	३ । २ । ४५ ॥

१५७	दिवो यावा	३ । २ । ४४ ॥	१९९	दृष्टे सान्नि नाम्नि	६ । २ । १२३ ॥
१०९	दिवो स्वस्था-ले	३ । १ । २५ ॥	२२०	देये त्रा च	७ । २ । १३३ ॥
२४१	दीर्घ॰	६ । ४ । १२७ ॥	१९४	देवता	६ । २ । १०१ ॥
३५	दीर्घङ्याप् स	१ । ४ । ४५ ॥	१०४	देवतानामात्वादौ	७ । ४ । २८ ॥
२८२	दीर्घश्चियङ्- च	४ । ३ । १०७ ॥	२५२	देवतान्तात्तदर्थे	७ । १ । २२ ॥
२०	दीर्घोनाम्य-पू.	१ । ४ । ४७ ॥	२६४	देवपथादिभ्य	७ । १ । १११ ॥
२०१	दु स्वात्मातिकूले	७ । २ । १४१ ॥	२३६	देवव्रतादीन् डिन	६ । ४ । ८३ ॥
२५०	दुनादिकुनि-ञ्य	६ । १ । ११८ ॥	२०३	देवात्तल्	७ । २ । १६२ ॥
११८	दुर्नीन्दात्रे	३ । १ । ४३ ॥	१६३	देवाद्यञ् च	६ । १ । २१ ॥
१७६	दुष्कुलादेयण्वा	६ । १ । ९८ ॥	२४५	देशनाम्नि	३ । २ । ३४ ॥
१५	दूरादामन्त्य—त्	७ । ४ । ९९ ॥	२१५	देविकाशिंश-गा	७ । ४ । ३ ॥
१५६	दृग्दशदसे	३ । २ । १५१ ॥	१५९	देशे	२ । ३ । ७२ ॥
२१६	दृतिकुक्षि-यण	६ । ३ । १३० ॥	११३	दैर्घ्योऽनु	३ । १ । ३४ ॥
३७	दृ पुनर्वर्षाकारैर्भुवः	२ । १ । ५९ ॥	७९	दैर्घ्यशिशौचिग्र-र्रा	२ । ४ । ८२ ॥
८१	दृश्यभिवदोरात्मने	२ । २ । ९ ॥	५०	दो म॰ स्यादौ	२ । १ । ३९ ॥
६२	दृश्यर्थैश्चिन्तायाम्	२ । १ । ३० ॥	१८८	दोरप्राणिनः	६ । २ । ४९ ॥

२०४	दौरीय	६ । ३ । ३२ ॥	२५९	द्वन्द्वाल्लित्	७ । १ । ७४ ॥
२०५	दोरेव प्राच'	६ । ३ । ४० ॥	३१	द्वन्द्वे वा	१ । ४ । ११ ॥
१९५	द्यावापृथिवी—यौ	६ । २ । १०८ ॥	२९५	द्वयोर्विभज्ये च तर	७ । ३ । ६॥
२७८	द्रुद्रोर्मः	७ । २ । ३७ ॥	१६५	द्वारादेः	७ । ४ । ६ ॥
२०१	द्युमागपाशु—यः	६ । ३ । ८ ॥	२०	द्विः कानः—सः	१ । ३ । ११ ॥
१८४	द्यमाद्दूवर्णा—तु	३ । २ । २७ ॥	२६७	द्विगोः सवये च	७ । १ । १५४ ॥
२४७	द्रव्यवस्नात्केकम्	६ । ४ । १६७ ॥	६९	द्विगोः समाहारात्	२ । ४ । २२ ॥
१८१	द्रोणो वा	६ । १ । १३९ ॥	१६३	द्विगोरनपत्ये—द्विः	६ । १ । २४ ॥
१७९	द्रेञणोऽप्राच्यभर्गादे'	६ । १ । १२३ ॥	१३०	द्विगोरन्हृोऽट्	७ । ३ । ९९ ॥
१७०	द्रोणाद्वा	६ । १ । ५९ ॥	२४३	द्विगोरीनः	६ । ४ । १४० ॥
२६४	द्रोर्भव्ये	७ । १ । ११५ ।	२४७	द्विगोरीनेकटौ वा	६ । ४ । १६४ ॥
१८७	द्रोर्वयः	६ । २ । ४३ ॥	१२०	द्वितीया खट्वा क्षेपे	३ । १ । ५९ ॥
१८०	द्वयादेस्तया	६ । १ । १३२ ॥	२९९	द्वितीयात्स्वरादूर्ध्वम्	७ । ३ । ४१ ॥
३०५	द्वन्द्व वा	७ । ४ । ८२ ॥	९७	द्वितीयाषष्ठ्यावे—श्चेः	२ । २ । ११७ ॥
२२५	द्वन्द्वात्प्रायः	६ । ३ । २०१ ॥	२८६	द्वित्रिचतुरः सुच्	७ । २ । ११० ॥
१८३	द्वन्द्वादीयः	६ । २ । ७॥	१२०	द्वित्रिचतुष्पू—यः	३ । १ । ५६ ॥

३८	नुर्वी	७ । ४ । ८८ ॥
१०	नृहेतुभ्यो–वा	६ । ३ । १५६ ॥
१९	नृने–वा	१ । ३ । १० ॥
१४५	नेन्सिद्धस्थे	३ । २ । २९ ॥
३२	नेमार्ध–वा	१ । ४ । १६ ॥
२६५	नेरनिपिट–स्यं	७ । १ । १२८ ॥
२०२	नेर्दुचे	६ । ३ । १७ ॥
२०५	नैकस्वरस्य	७ । ४ । ४४ ॥
७५	नैकार्थेऽक्रिये	२ । ३ । ७२ ॥
२७७	नोऽङ्गादे	७ । २ । २९ ॥
११८	नोऽपदस्य तद्धिते	७ । ४ । ६१ ॥
८४	नोपसर्गात्–हा	२ । २ । २८ ॥
६७	नोपान्त्यवतः	२ । ४ । १३ ॥
१९	नोऽप्रशानो–रे	१ । ३ । ८ ॥
०३	नोभयोर्हेतोः	२ । २ । ८९ ॥
२६९	नो मट्	७ । १ । १५९ ॥
२७४	नौम्यांदिभ्यः	७ । १ । १९ ॥
२५८	नौद्विस्वरादिकः	६ । ४ । १० ॥
२५१	नौविषेण–थ्ये	७ । १ । १७ ॥
२५३	न्‌ चौधसः	७ । १ । ३७ ॥
१८९	न्यग्रोधस्य–स्य	७ । ४ । ४ ॥
२२०	न्यङ्कोर्वा	७ । ४ । ८ ॥
१०७	न्यायादेरिकण्	६ । २ । १८ ॥
२५१	न्यायार्यादिनपेते	७ । १ । १३ ॥
४३	न्समहतो	१ । ४ । ८६ ॥
	प	
७३	पक्षाचोपमादेः	२ । ४ । ४३ ॥
२६१	पक्षात्ति	७ । १ । ८९ ॥
२३१	पश्चिमत्स्य–ति	६ । ४ । ३१ ॥
२	पञ्चको वर्गः	१ । १ । १२ ॥
४८	पञ्चतोऽन्यादे–द	१ । ४ । ५८ ॥
२४८	पञ्चद्दशद्वर्गे वा	६ । ४ । १७५ ॥

२८८	पथोऽपरस्य-ति	७ । २ । १२४ ॥	२६२	पागनारं-च	७ । १ । १०१ ॥
१४५	पश्यद्वागुदि-ण्डे	३ । २ । ३२ ॥	२०१	पारावारादीनः	६ । ३ । ६ ॥
७५	पात्रकर्णपर्ण-त्	२ । ४ । ५५ ॥	११३	पारेमध्ये-वा	३ । १ । ३० ॥
७४	पाणिगृहीतीति	२ । ४ । ५२ ॥	१८५	पश्चादेश त्यः	६ । २ । २५ ॥
१६७	पाथ्याहनि-णश्च	६ । १ । १०४ ॥	१३९	पिता मात्रा वा	३ । १ । १२२ ॥
१९९	पाण्डुकम्बलादिन्	६ । २ । १३२ ॥	२१९	पितुर्यो वा	६ । ३ । १५१ ॥
१७०	पाण्डोर्ड्यण्	६ । १ । ११९ ॥	१९०	पितृमातुर्व्य-रि	६ । २ । ६२ ॥
२०५	पात्पादस्य हु-दे:	७ । ३ । १४८ ॥	२६९	पित्तिपट्-धात्	७ । १ । १६० ॥
२४७	पानाचिवा-रा	६ । ४ । १६३ ॥	१९०	पित्रोर्डामहट्	६ । २ । ६३ ॥
२४९	पानार्ची	६ । ४ । १८० ॥	१८८	पिष्टात्	६ । २ । ५३ ॥
१२५	पारेसमि-प.	३ । १ । ९१ ।	१७१	पीलासाल्वा-श्चा	६ । १ । ९८ ॥
१३८	पात्र्यशूद्रस्य	३ । १ । १४३ ॥	२६१	पील्वादेः—के	७ । १ । ८७ ॥
६१	पादाधोः	२ । १ । २८ ॥	१३३	पुवत् कर्मधारये	३ । २ । ५७ ॥
२५२	पाघ्राध्मे	७ । १ । २३ ॥	११	पुंसः	२ । ३ । ३ ॥
१५०	पानस्य भावकरणे	२ । ३ । ६९ ॥	५३	पुंसो. न्सू	१ । ४ । ७३ ॥
२८३	पापहीयमानेन	७ । २ । ८६ ॥	८	पुंस्त्रियो.-स्	१ । १ । २९ ॥

१३३	मृगशीरादिषु वा	३ । २ । ६२ ॥
२९४	मृदस्तिकः	७ । २ । १७१ ॥
२७८	मेघारथान्नवा	७ । २ । ८१ ॥
५१	मो नो म्वोश्च	२ । १ । ६७ ॥
५९	मोर्वा	२ । १ । ९ ॥
५३	मोऽवर्णस्य	२ । १ । ४५ ॥
२३	मौदादिभ्यः	६ । ३ । १८२ ॥
२२	म्नां धुड्—न्ते	१ । ३ । ३९ ॥
	य	
२२२	यः	६ । ३ । १७६ ॥
२५०	यः	७ । १ । १ ॥
४६	यजसृज–षः	२ । १ । ८७ ॥
२१९	यज्ञादियः	६ । ४ । १७९ ॥
२३८	यज्ञानां दक्षिणायाम्	६ । ४ । ९६ ॥
२३७	यज्ञे ञ्यः	६ । ३ । १३४ ॥
१६८	यञञोऽश्या–दे	६ । १ । १२६ ॥
२७०	यञिञः	६ । १ । ५४ ॥
७६	यञो डायन् च वा	२ । ४ । ६७ ॥
९१	यतः प्रतिनि–ना	२ । २ । ७२ ॥
२६८	यत्तत्किमः–र्था	७ । १ । १५० ॥
३०१	यत्तत्किमन्यात्	७ । ३ । ५३ ॥
२६७	यत्तदेतदो डावादिः	७ । १ । १४९ ॥
२३८	यथाकथाचाण्ण	६ । ४ । १०० ॥
२६२	यथाकामा–नि	७ । १ । १०० ॥
११५	यथाऽथा	३ । १ । ४१ ॥
२६१	यथामुख–स्मिन्	७ । १ । ९३ ॥
९६	यद्भावो भावलक्षणम्	२ । २ । १०६ ॥
८७	यद्भेदैस्तद्वदाख्या	२ । २ । ४६ ॥
८९	यद्वीक्ष्ये राधीक्षी	२ । २ । ५८ ॥
२	यरलवा अन्तस्थाः	१ । १ । १५ ॥
२६०	यवयवक–षः	७ । १ । ८१ ॥
७६	यवयवनार–ले	२ । ४ । ६५ ॥

१७२	शुभ्रादिभ्यः	६।१।७३ ॥	१७३	श्यामलक्षणा–ष्ठे	६।१।७४ ॥
२४३	शूर्पाद्वाञ्	६।४।१३७ ॥	२०५	श्यावारोकाद्वा	७।३।१५३ ॥
२९१	शूलात्पाके	७।२।१४२ ॥	७१	श्येतैतहरित–नश्च	२।४।३६ ॥
१९०	शूलोखाद्यः	६।२।१४१ ॥	१९६	श्येनपाता–ता	६।२।११९ ॥
२७२	शृङ्खलक–भे	७।१।१९१ ॥	१८३	श्रवणाश्वत्थान्नाम्न्यः	६।२।८ ॥
२७५	शृङ्गात्	७।२।१७ ॥	२१०	श्रविष्ठाषाढादीयण् च	६।३।१०५ ॥
१४५	शेपपुच्छला–नः	३।२।३५ ॥	२३५	श्राणामांसौ–वा	६।४।७१ ॥
३००	शेवलाद्यादे–यात्	७।३।४३ ॥	२७०	श्राद्धमद्य–नौ	७।१।१६९ ॥
१०८	शेषाद्वा	७।३।१७५ ॥	१२१	श्रिवादिभिः	३।१।६२ ॥
९२	शेषे	२।२।८१ ॥	३०३	श्रमच्छमी–यण्	७।३।९८ ॥
२००	शेषे	६।३।१ ॥	१२७	श्रेण्यादिकृता–र्थे	३।१।१०४ ॥
५८	शेषे लुक्	२।१।८ ॥	२५९	श्रोत्रियाल्लुक् च	७।१।७१ ॥
२३८	शोभमाने	६।४।१०२ ॥	२९३	श्रोत्रौषधि–गे	७।२।१६६ ॥
२२४	शौनकादिभ्यो णिन्	६।३।१८६ ॥	८९	श्लाघह्नुस्था–ज्ञे	२।२।६० ॥
५६	श्नौ वा	४।२।९५ ॥	२२९	श्वगणाद्वा	६।४।१४ ॥
५६	श्नस्तः	२।१।११६ ॥	४९	श्वन्युवन्म–उः	२।१।१०६ ॥

२७७	सिकताशर्करात्	७।२।३५ ॥	२०९	सुभ्रवादिभ्यः	७।३।१८३ ॥
१	सिद्धिः स्याद्वादात्	१।१।२ ॥	१७७	सुयाम्नः सौवी–निञ्	६।१।१०३ ॥
८७	सिद्धौ तृतीया	२।२।४४ ॥	२४४	सुवर्णकार्षापणात्	६।४।१४३ ॥
२६९	सिध्मादि–भ्यः	७।२।२१ ॥	२०५	सुसर्वार्धाद्राष्ट्रस्य	७।४।१५ ॥
२१२	सिन्ध्वपकरात्काणौ	६।३।१०१ ॥	१०५	सुसख्यात्	७।३।१५० ॥
२२७	सिन्ध्वादेरञ्	६।३।२१६ ॥	२३२	सुस्नातादि–त्रि	६।४।४२ ॥
१२५	सिहादेः पूजायाम्	३।१।८९ ॥	१०८	सुहरित तृण–त्	७।३।१४२ ॥
२५२	सीतया संगते	७।१।७७ ॥	१०६	सुहृद्दुर्हृद्–त्रे	७।३।१५७ ॥
१२८	सुः पूजायाम्	३।१।४४ ॥	२८१	सूक्त साम्नोरीयः	७।२।७१ ॥
२८०	सुखादेः	७।२।६३ ॥	७५	सूर्यागस्त्ययो–च	२।४।८९ ॥
२५	सुचो वा	२।३।१० ॥	७६	सूर्याद्देवतायां वा	२।४।५४ ॥
१००	सुज्वार्थे सं–द्विः	३।१।१९ ॥	१७७	सेड्नानिटा	३।१।१०६ ॥
१९३	सुलंगमादेरिञ्	६।२।८५ ॥	१३६	सेनाङ्गक्षुद्र–नाम्	३।१।१३४ ॥
१०२	सुपन्थ्यादेर्ञ्यः	६।२।८४ ॥	१७६	सेनान्तका–च	६।१।१०२ ॥
२०४	सुपूर्वस्तु–णे	७।३।१४५ ॥	२१२	सेनाया वा	६।४।४८ ॥
१०२	सुप्रातसुश्व–दम्	७।३।१२९ ॥	२२७	सेर्निंत्रासादस्य	६।३।२१३ ॥

६	स्पर्धे	७ । ४ । ११९ ॥	७१	स्वरादुतो-रीः	२ । ४ । ३५ ॥
८४	स्पृहेर्व्याप्यं वा	२ । २ । २६ ॥	२१	स्वरेभ्यः	१ । ३ । ३० ॥
८७	स्मृत्यर्थ दयेशः	२ । २ । ११ ॥	११	स्वरेवा	१ । ३ । २४ ॥
२८	स्यादावसंख्येयः	३ । १ । ११९ ॥	१२	स्वरेवाऽनक्षे	१ । २ । २९ ॥
२५५	स्यादेरिवे	७ । १ । ५२ ॥	२४१	स्वर्गं स्वस्ति-पौ	६ । ४ । १२३ ॥
३७	स्यादौ वः	२ । १ । ५७ ॥	१४६	स्वसृपत्योर्वा	३ । २ । ३८ ॥
१	स्यौजस-दिः	१ । १ । १८ ॥	१०२	स्वाङ्गात्-नि	३ । २ । ५६ ॥
५२	स्रस् ध्वस्-दः	२ । १ । ६८ ॥	७३	स्वाङ्गादेरकृत-हेः	२ । ४ । ४६ ॥
६८	स्वज्ञा जभ-कात्	२ । ४ । १०८ ॥	२७५	स्वाङ्गाद्विवृत्याचे	७ । २ । ७० ॥
७९	स्वतन्त्रः कर्ता	२ । २ । २ ॥	२७१	स्वाङ्गेषु सक्त	७ । १ । १८० ॥
१२०	स्वप सामीक्षेन	३ । १ । ५८ ॥	२७९	स्वान्मिन्नीशे	७ । २ । ४९ ॥
१०	स्वरस्य पर-पौ	७ । ४ । ११० ॥	१४९	स्वामि चि-कर्णे	३ । २ । ८४ ॥
४२	स्वराच्छो	१ । ४ । ६५ ॥	९४	स्वामीश्वरा-तै	२ । २ । ९८ ॥
६२	स्वराद्योऽ-यम्	१ । १ । ३० ॥	११७	स्वाम्येऽधिः	३ । १ । १३ ॥

॥ श्रीलघुहेमप्रभाव्याकरणपूर्वार्द्ध-
सूत्राणा सूची समाप्ता ॥

इति श्री तपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंह-
सूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपे-
तवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणक-
मलमिलिन्दायमानान्तेवासिसवि-
ग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टा-
रकश्रीविजयनेमिसूरिविर-
चिताया लघुहेमप्रभा-
या. पूर्वार्धम् ॥

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठम्	पङ्क्तिः
ममा	ममाः	२	२१
ट । ३ ऽ	टा ३ उ	१६	१३
न्हः	ह्नः	१७	१२
स्री	स्त्री	२९	१६
ाःपदा	आ द्वेस्त्यना	४७	२२
द्वम	द्वम्--	५१	१
कोऽपि	कण्व	५१	७
श--श--शा	क--ग --गा	५२	४--८
भेन्तो	भेजन्तो	५६	११
पढात्	अन्वादेशे पदात्	६२	१३
चन्	चन	६४	३
द्वाका	द्वा	६४	४
अप्प	आप्प	६४	४--१
पि	त्रि	७३	८
शय	श्य	७९	२१
श्र	श्रे	८१	१३
न	न	८०	१२
आहा	अहा	०२	६
भूमतिमग्नू	भूमग्नू	०४	१९
२	३	०९	१२
दित्यन	दित्यव्यपमन	११३	६
र्ध्यन्तार्था	र्ध्यर्था	१२२	१०,

इति श्री तपोगच्छाचार्यविजयदेवसूरिविजयसिंह-

सूरिपट्टपरम्पराप्रतिष्ठितगीतार्थत्वादिगुणोपे-

तवृद्धिचन्द्रापरनामवृद्धिविजयचरणक-

मलमिलिन्दायमानान्तेवासिसवि-

ग्नशाखीयतपोगच्छाचार्यभट्टा-

रकश्रीविजयनेमिसूरिविर-

चिताया लघुहेमप्रभा-

या पूर्वार्धम् ॥

सू	स	१८५	१०
गोहा	गोदोहा	१८८	२०
म्ना	म्ना	१९०	२४
ई	द्दुं	२००	११
नि	नी	२०१	१७
यक	यक	२०१	१३
स्ठ	स्ड	२०१	१७
क	क	२०२	१८
न	न	२०३	८
नी	ग्नि	२०४	१०
नः	द्दः	२०६	१
गा	र्थी	२०६	१२
द्रो	द्रो	२०६	१८
ऱ्–	ऱ्–	२०७	७–
थी	भ्यी	२०७	१०
ह	ह्र	२०७	११
पो	पी	२१०	१७
पोष्टभद्राजाते	प्रोष्ठभद्राज्जाते	२११	१९
द्रो	ट्स्यो	२११	२०
प	श्	२१२	३
थ नास्नि	थ या नास्नि	२१२	१५
ग	हा	२१२	१७
भ्यो जा	भ्यो भाणो जा	२१३	५
काल्या	कल्गा	२१४	१
ग्गा	मा	२१५	६

लिप्ता	लिप्त	१२९	१४
पात्र	पाठा	१२९	१५
त्याभा	त्या । भा	१५२	११
कन्य	अन्य	१५३	२०
तणे जानौ	कत्रि	१५४	२०
ज ।	ज । आग्नेयोऽन्य	१६९	१८
प्दु--क्रौ	प्टू--क्रौ	१७०	०
		१७०	१०
कद्र	कद्रू	१७२	१८
स्य तद्धिते लु	स्य लु -	१७५	६
स्त्र	भ्य	१७५	१०
कुठ	कुला	१७६	१५
तैक	कैत	१७७	१०
कशा	कंशा	१७८	१४
। म--आम्बष्ठ्या' ।	।--आम्बष्ठ्य. ।	१७०	४
ज	आ	१७९	१०
[illegible]	त्	१७०	२२
र	र	१८०	१
य'	बहुगोत्रार्थे यः	१८०	१६
तुम्	तुलम्	१८१	४
स्ये	स्यस्य	१८१	७
म्त्र	म्त्र	१८२	१
द्वि	द्वि	१८२	६
च्येऽमो	च्यमो	१८२	७
आ	औ	१८३	२१

स्	स	१८१	[illegible]
गोहा	गोढोहा	१८८	[illegible]
म्मा	म्वा	१८०	[illegible]
ई	ई	१००	[illegible]
नि	नी	१०१	[illegible]
यक	यक	२०१	[illegible]
च्छ	च्उ	२०१	[illegible]
क	क्ष	२०२	[illegible]
न	नं	२०२	
री	रि	२०४	[illegible]
दः	देः	२०६	
धा	र्थी	२०६	[illegible]
ह्रो	ह्रो	२०६	[illegible]
ई–	इ–	२०७	[illegible]
भी	न्ही	२०७	[illegible]
ह	?	२०७	[illegible]
णी	र्णी	२१०	[illegible]
पोष्टभद्राम्रारे	प्रोष्टभद्राज्ञारे	२११	[illegible]
दो	स्यो	२११	[illegible]
म	म्	२१२	[illegible]
श नाम्नि	श था नाम्नि	२१२	[illegible]
गा	गा	२१२	[illegible]
भ्यो जा	भ्या भाणी जा	२१३	[illegible]
गाम्ना	घम्ना	२१४	[illegible]
ग्गा	गा	२१५	[illegible]

म्ह	म्र	२१५	२१
स्यम् ॥	स्यम् । अवर्णं इति धिम् ? । नासिक्यो वर्णं ॥	२१६	२
शी	श्री	२१८	६
नो	म	२१६	९
अ	अ्	२१९	३
हु-मंना	हु-मां	२२१	१६
ङ्गै	ङ्कै	२२२	१६
ग्ये	ग	२२२	१८
र्य्थे	म्यै	२२२	२०
षा	वा	२२३	११
मा	मीं	२२३	२०
ङ्ग	ङी	२२४	२
तेः	ते	२३५	८
न	ना	२३५	१६
ण	णा	२३७	१५
ष्ठ	ष्ठे	२३०	९-१२
ष्ये	ष्या	२४२	४
त	त	२४४	१
ऽ	ह	२४५	१०
ग	ग्रे	२४६	२१
अ	आ	२४८	४
देरर्ग	दर्गी	२५०	५
ष्यो	स्यो	२५१	१२

प्य	प्य	२५४	३
औं	तस्य भावे कर्मणि चाणू। औं	२५९	१०
होहो	होत्रा	२६०	६
यं	यं	२६१	२
स्ये	स्यो	२६२	१४
ब	प	२६३	७
चे	चे	२६७	१५
पु	पू	२६९	८
घ	हा	२७०	४
क	के	२७१	१
स्न	स	२७९	
र्गो	र्णी	२८१	१
स्य	न्य	२८१	९
यिं	यिं	२८२	१४
प्व	त्व	२८२	१७
श्व	ल्प	२८५	१
प	चे	२८६	८
र्यम्पस्त	र्थात्त	२८७	१
रा	र	२८८	९
ध्यावर्णे-२७	यावर्णे-११	२८८	११
द	पृ	२९०	[illegible]
कवि	छ्न	२९५	[illegible]
इ	रः	[illegible]	१५
ग्या	ग्या	[illegible]	१८
न	म	[illegible]	४६
त्य	ष्पृ	[illegible]	
ये	[illegible]	[illegible]	
ब			